ORTAÖĞRETİM

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ

11. SINIF

DERS KİTABI

Prof. Dr. Recai DOĞAN

Bu kitap, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının **18 Nisan 2019** tarih ve **8/91** sayılı kararıyla 2019-2020 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süreyle **ders kitabı** olarak kabul edilmiştir.

GEZEGEN YAYINCILIK

1513. Sok. No: 34 İvogsan – Yenimahalle – Ankara

Tel: (0312) 394 52 32 Faks: (0312) 384 52 03

Bu kitabın tamamının ya da bir kısmının, kitabı yayınlayan şirketin izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır. Bu kitabın tüm hakları, GEZEGEN YAYINCILIK'a aittir.

Dil Uzmanı

Murat TETİK

Görsel Tasarım Uzmanı

Erişcan TÜRK

ISBN

978-625-7466-90-5

Baskı ve Cilt

Baskı Yeri ve Yılı

Ankara, 2022

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

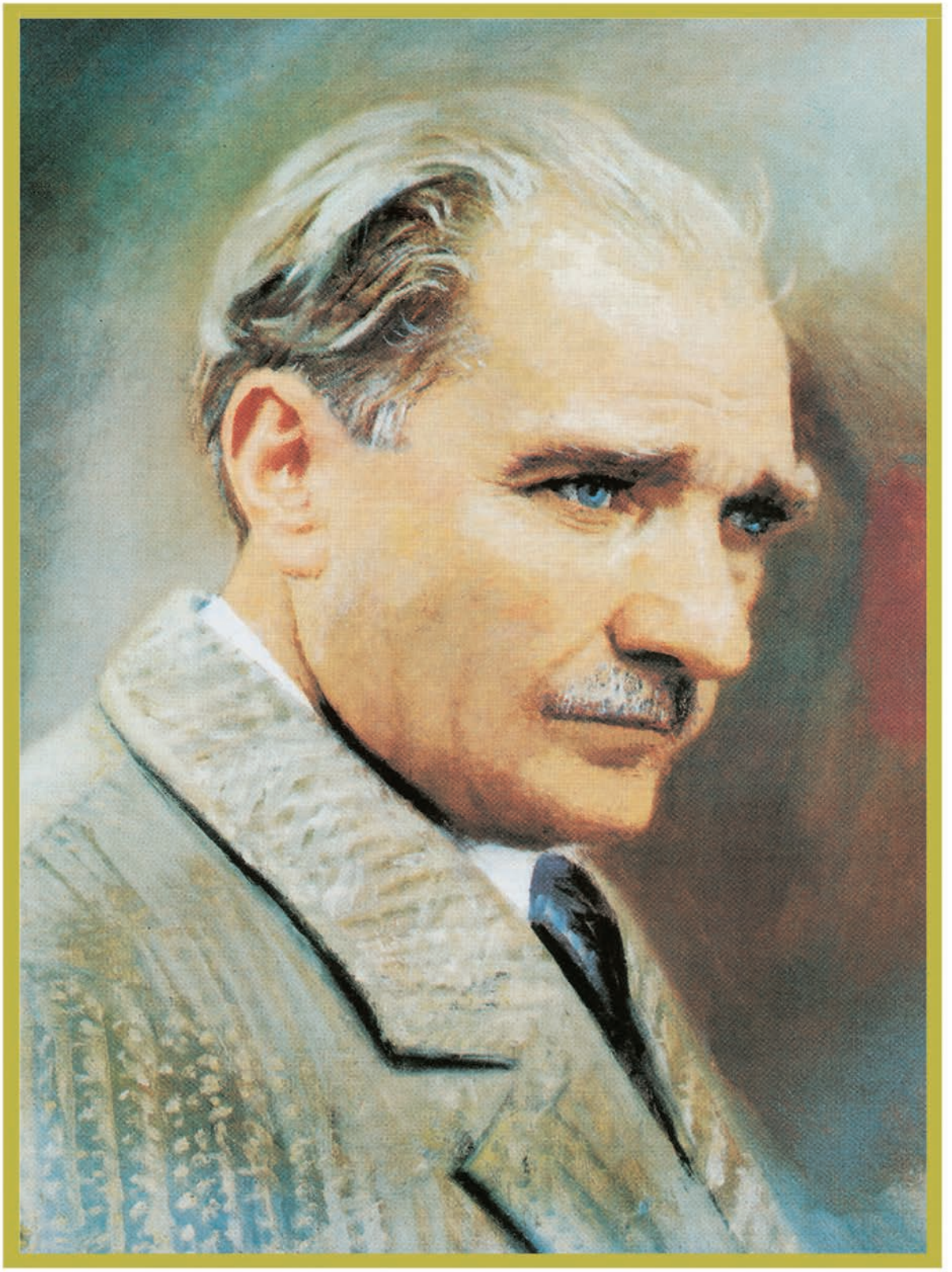

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

ORGANİZASYON ŞEMASI **9**

1. Ünite DÜNYA VE AHİRET

1. Varoluşun ve Hayatın Anlamı **12**
2. Ahiret Âlemi **16**
3. Ahirete Uğurlama **21**
3.1. Vefat Edenin Vasiyet ve Borçları 23
3.2. Teçhiz ve Tekfin 24
3.3. Cenaze Namazı 25
3.4. Kur'an-ı Kerim Okuma ve Taziye 28
3.5. Dua Etmek ve Hayır Yapmak 29
3.6. Kültürümüzde Cenaze Uğurlama ile İlgili Gelenekler 31
4. Kur'an'dan Mesajlar: Bakara Suresi 153-157. Ayetler **32**
Bilgilerimizi Ölçelim **35**

2. Ünite KUR'AN'A GÖRE HZ. MUHAMMED

1. Hz. Muhammed'in Şahsiyeti **38**
2. Hz. Muhammed'in Peygamberlik Yönü **45**
3. Hz. Muhammed'e Bağlılık ve İtaat **48**
3.1. Hadis ve Sünnet Kavramları 49
3.2. İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Önemi 51
3.3. Kültürümüzde Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyt Sevgisi 54
3.4. Temel Hadis Kaynakları 57
4. Kur'an'dan Mesajlar: Ahzâb Suresi 45 ve 46. Ayetler **60**
Bilgilerimizi Ölçelim **64**

3. Ünite KUR'AN'DA BAZI KAVRAMLAR

1. İslam'ın Aydınlık Yolu: Hidayet **66**
2. Allah'ı Görüyormuşçasına Yaşamak: İhsan **70**
3. Allah İçin Samimiyet: İhlas **73**
4. Allah'ın Emir ve Yasaklarına Riayet: Takva **76**
5. Dosdoğru Yol: Sırat-ı Müstakim **79**
6. Allah Yolunda Mücahede: Cihat **81**
7. İyi, Doğru ve Güzel Davranış: Salih Amel **85**
8. Kur'an'dan Mesajlar: Kehf Suresi 107-110. Ayetler **88**
Bilgilerimizi Ölçelim **90**

4. Ünite İNANÇLA İLGİLİ MESELELER

1. İnançla İlgili Felsefi Yaklaşımlar **94**
1.1. Teizm 94
1.2. Deizm 96
1.3. Materyalizm 98
1.4. Pozitivizm 100
1.5. Sekülarizm 101
1.6. Agnostisizm 103
1.7. Ateizm 104
1.8. Nihilizm 106
2. Yeni Dinî Hareketler **108**
2.1. Yeni Dinî Hareketlerin Özellikleri ve Ortaya Çıkış Sebepleri 109
2.2. Batı Dünyasında Ortaya Çıkan Bazı Yeni Dinî Hareketler 111
3. Kur'an'dan Mesajlar: En'âm Suresi 59. Ayet ve Lokmân Suresi 27. Ayet **116**
Bilgilerimizi Ölçelim **118**

5. Ünite YAHUDİLİK VE HRİSTİYANLIK

1. Yahudilik **122**

1.1. Yahudiliğin Tarihçesi 122

1.2. Yahudilikte İnanç Esasları 127

1.3. Yahudilikte Ritüeller 131

1.4. Yahudilikte Semboller ve Kutsal Mekânlar 133

1.5. Günümüzdeki Yahudi Mezhepleri 134

2. Hristiyanlık **135**

2.1. Hristiyanlığın Tarihçesi 136

2.2. Hristiyanlıkta İnanç Esasları 139

2.3. Hristiyanlıkta Ritüeller 140

2.4. Hristiyanlıkta Semboller ve Kutsal Mekânlar 143

2.5. Günümüzdeki Hristiyan Mezhepleri 145

Bilgilerimizi Ölçelim **148**

Cevap Anahtarı **150**

Sözlük **151**

Kaynakça **158**

Görsel Kaynakça **160**

ORGANİZASYON ŞEMASI

Ünitenin numarasını ve adını gösteren bölüm.

Üniteye başlamadan önce cevaplanması gereken soruların ve araştırmaların yer aldığı bölüm.

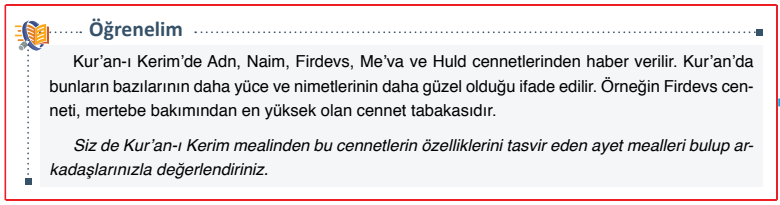

Öğrenelim

Kur'an-ı Kerim'de Adn, Naim, Firdevs, Me'va ve Huld cennetlerinden haber verilir. Kur'an'da bunların bazılarının daha yüce ve nimetlerinin daha güzel olduğu ifade edilir. Örneğin Firdevs cenneti, mertebe bakımından en yüksek olan cennet tabakasıdır.

Siz de Kur'an-ı Kerim mealinden bu cennetlerin özelliklerini tasvir eden ayet mealleri bulup arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Ünite işlenirken konularda verilen önemli bilgilerin yer aldığı bölüm.

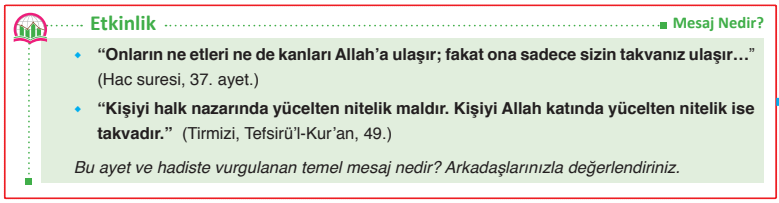

Etkinlik — Mesaj Nedir?

- **"Onların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat ona sadece sizin takvanız ulaşır..."** (Hac suresi, 37. ayet.)
- **"Kişiyi halk nazarında yücelten nitelik maldır. Kişiyi Allah katında yücelten nitelik ise takvadır."** (Tirmizi, Tefsirü'l-Kur'an, 49.)

Bu ayet ve hadiste vurgulanan temel mesaj nedir? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Ünitede yer alan etkinlikleri gösteren bölüm.

Ünitenin konularını öğrenmeye geçmeden önce konuyla ilgili ön hazırlık sorularının yer aldığı bölüm.

Ünitede konuların işlendiği bölüm.

3. Ünite — Kur'an'da Bazı Kavramlar

3. Allah İçin Samimiyet: İhlas

Düşünelim

"Ya olduğun gibi görün ya da göründüğün gibi ol."

Mevlana

Bu sözde verilmek istenen mesaj nedir? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Kur'an-ı Kerim'in temel kavramlarından biri de ihlastır. Kelime olarak "samimiyet, içtenlik, karşılıksız sevgi, samimi bağlılık, doğruluk, temizlik, saflık, gösterişsizlik" gibi anlamlara gelir. Terim olarak ihlas, "insanın inancında, ibadetlerinde, bütün söz ve davranışlarında yalnızca Allah'ın (c.c.) rızasını gözetip ikiyüzlülükten uzak olması"[40] demektir.

Kur'an-ı Kerim'de ihlas kavramı, **"De ki: Bana, dini Allah'a halis kılarak ona kulluk etmem emrolundu."**[41] ve **"...Dini yalnız Allah'a has kılarak ona yalvarın..."**[42] gibi ayetlerde buyrulduğu üzere inancın, kulluğun ve itaatin sadece Allah'a (c.c.) özgü olması gerektiği anlamındadır. Ayrıca inançta samimi olmak, kullukta hiçbir şeyi ona ortak koşmamak anlamında kullanılır.

Kur'an'da, **"...Allah'a, Allah için dindar ve ihlaslı olarak dua edin!"**[43] ve **"Rabb'inin adını an. Bütün benliğinle ona yönel."**[44] gibi ayetlerde kişinin inancında samimi olmasının yanı sıra ibadetlerini de samimiyetle ve sadece Allah (c.c.) için yapması istenir. Yine

Ünitede yer alan konuların daha iyi kavranması için önemli metinlerin verildiği bölüm.

Okuyalım

Ahirete İmanın İnsana Kazandırdıkları

- İnsanın hayatına bir hedef ve yön vermesini sağlar.
- İnsana, yaratılıştaki amaç ve hikmeti öğretir.

Ünitenin kavranıp kavranmadığını ölçmek için çeşitli soru tiplerinden oluşan bölüm.

Bilgilerimizi Ölçelim

A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Kişinin hayatı anlamlandırmasında ahiret inancının önemi nedir? Belirtiniz.

Bilgilerimizi ölçelim kısmındaki soruların cevaplarının yer aldığı bölüm.

CEVAP ANAHTARI

1. Ünite: Dünya ve Ahiret						Bilgimizi Ölçelim
B	1. kıyamet	2. haşr	3. mizan	4. teçhiz ve tekvin	5. taziye	6. ahiret hayatı

Ders kitabında yer alan ve anlam açısından doğru bilinmesi gereken sözcüklerin bulunduğu bölüm.

SÖZLÜK

A

ab-ı hayat : 1. Hayat suyu. 2. İslam kültüründe içenin ölümsüz olacağı ve genç kalacağı varsayılan su.

Ders kitabı hazırlanırken faydalanılan kaynak kitapları gösteren bölüm.

KAYNAKÇA

Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, Cilt: 1-6, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1989.
Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hristiyanlık", *Dinler Tarihi*, Editör: Baki Adam, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.
Ahmet Yesevi, *Divan-ı Hikmet*, MEB Yayınları, Ankara, 1993.

Ders kitabı hazırlanırken faydalanılan görsellerin alındığı kaynakları gösteren bölüm.

GÖRSEL KAYNAKÇA

- Taslak ders kitabındaki şekiller, grafikler, tablolar ve fotoğraflar 25.12.2017 - 13.05.2019 tarihleri arasında yayınevinin arşivinden ve belirtilen sitelerden alınmıştır.

1. ÜNİTE

DÜNYA VE AHİRET

Ünitemize Hazırlanalım

1. Ahiret, vefat ve cenaze kavramlarını sözlük ve ansiklopedilerden araştırınız.
2. Ahirete imanın hayatı anlamlandırmaya katkısı ile ilgili bilgi toplayınız.
3. Ölen bir kişiyi ahirete uğurlarken uygulanan geleneklerle ilgili çevrenizden bilgi toplayınız.
4. Bakara suresi 153-157. ayetlerinin anlamlarını Kur'an-ı Kerim mealinden bulunuz. Ayetlerde verilen mesajların neler olabileceği konusunda araştırma yapınız.

1. Varoluşun ve Hayatın Anlamı

Düşünelim

Sizce hayatın anlamı nedir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

İnsan, fıtratı gereği bir anlam arayışı içindedir. Varoluşunu ve hayatını anlamlandırmak ister. Hayatı anlamlandırmak, insanın kendisinin ve yaratılışının farkında ve bilincinde olması demektir. Yaşadığı hayatı kontrol ederek etrafındaki dünya ile ilişkilerini ahlaki esaslara dayalı olarak düzenlemesidir. Dünyadaki varlıklara ve olaylara bütüncül bir bakış açısı geliştirmesi ve olayların arkasındaki gerçekleri kavrayıp değerlendirebilmesidir. Bu bağlamda insan, kim olduğunu, nereden gelip nereye gittiğini, niçin var olduğunu araştırmadan yaşayamaz. Kendisi hakkındaki sorulardan hareketle daha büyük sorulara geçer. Kâinatın nereden gelip nereye gittiğini ve içindeki varlıkların nasıl var olduğunu, nasıl yaratıldığını sorgular.

İnsan, var olduğu günden bu yana sürekli olarak içinde yaşadığı dünyayı ve evreni tanımaya çalışmıştır. Bu anlama merakı ve öğrenme arzusu, insanı insan yapan en önemli özelliktir. Çünkü varoluşun ve hayatın anlam ve amacı olmadan insanın düşünmesi, istemesi ve hayal kurması mümkün değildir. İnsan hayatının ruhi ve bedenî etkinliklerinin temelinde bu anlam ve amaç vardır. İnsanın bütün davranışlarını belirleyen ve hayat tarzını şekillendiren amaçlarıdır.

İnsanın hayattan beklentileri ve hayata yüklediği anlam, maddi ve manevi hayatını da etkilemektedir. İnsan, varlığı ve evreni tanıyabildiği ölçüde kendi değerinin ve varlık içindeki yerinin farkına varır. Bu öğrenme arzusu ve anlama merakı, insanı hayatın amacını sorgulamaya yöneltir.

Görsel 1.1: *İnsan, varlığı ve evreni tanıyabildiği ölçüde kendini bilir.*

Etkinlik

Düşünelim

İnsanda varoluşun ve hayatın anlamının oluşmasında hangi faktörler etkili olmaktadır? Sizce varoluşun ve hayatın anlamının belirlenmesinde en etkili olan faktör hangisidir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Varoluşun ve hayatın amaçsız olmadığı ve ne olduğu sorularına en açık ve net cevaplar dinden gelmektedir. İslam inancına göre yaratılmışların en üstünü olarak yaratılan insan başıboş, amaçsız ve gayesiz olarak yaratılmamıştır. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'deki, **"Sizi boşuna yarattığımızı ve bize tekrar**

döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?"(1) ve **"İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı zanneder?"**(2) gibi pek çok ayette insanın belli amaçlar için yaratıldığı buyrulmuştur.

Evrende hiçbir şey amaçsız, boş ve hikmetsiz değildir. Her şeyde bir düzen, ahenk ve amaçlılık vardır. Bu amaçlılığın merkezinde insan vardır. İnsan için dünya hayatı amaçsız değildir. Kur'an-ı Kerim'deki ayetler bütüncül olarak incelendiğinde, insanın en genel anlamda yaratılış amacının "kulluk" ve "imtihan" kavramları ile ifade edildiği görülür.(3) Dolayısıyla insan belli amaçlar için yaratılan, aklı ve iradesiyle sorumluluk sahibi bir varlıktır. İnsanın başlıca görevi; kendisini ve bütün evreni yaratan, doğadaki bütün varlıkları hizmetine veren Allah'ı (c.c.)(4) tanıyıp ona kulluk ve ibadet etmektir. Verdiği nimetler için Allah'a (c.c.) şükretmek, ahlaklı bir varlık olarak güzel iş ve davranışlarda bulunmaktır.

Etkinlik — **Belirleyelim**

- **"Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık."** (Duhân suresi, 38. ayet.)
- **"Biz, insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi dünyanın kendine mahsus bir ziynet yaptık."** (Kehf suresi, 7. ayet.)
- **"O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır."** (Mülk suresi, 2. ayet.)
- **"Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."** (Zâriyât suresi, 56. ayet.)
- **"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabb'inize ibadet edin ki Allah'a karşı gelmekten sakınasınız."** (Bakara suresi, 21. ayet.)
- **"Şüphesiz biz insanı, karışım hâlindeki az bir sudan yarattık ve onu imtihan edeceğiz. Bu sebeple onu işitir ve görür kıldık. Şüphesiz biz ona doğru yolu gösterdik. İster şükreder, ister inkâr erder."** (İnsan suresi, 2-3. ayetler.)

Bu ayetlerde insanın yaratılış amaçlarından hangileri vurgulanmaktadır? Listeleyiniz.

İnsanın varoluşu ve hayatı anlamlandırmasında en etkili olan faktörlerden biri ahiret gününe imandır. Ahiret gününe iman; Allah'ın (c.c.) emri ile kâinattaki denge ve düzenin bir gün bozulup bütün gezegenlerin birbirine çarparak parçalanacağına, her şeyin altüst olup sonsuz bir ahiret hayatının başlayacağına inanmaktır. Bütün insanlığın yeniden diriltilip herkesin dünyada yaptıklarıyla hesaba çekileceğine, cennet ve cehenneme tereddütsüz ve kesin bir şekilde inanmak demektir. Eğer insan ahirete inanıyor ise o zaman hayatını anlamlandırırken bir gün, yapıp ettiklerinden sorguya çekileceği sorumluluğuyla hareket eder. Çünkü ahiret hayatının varlığına inanmanın insan için değeri büyüktür.

İnsan, hayatını anlamlandırırken ahirete inanmanın bilinciyle hareket ederek güzel davranışlarda bulunur. Allah'a (c.c.) iman ile yaratıcısını tanıyan insan, ahirete imanla da nereye gideceğinin ve ne ile karşılaşacağının bilincinde olur. Bu iman sayesinde insan, belirsizlikten ve gelecek endişesinden kurtulur. Hayat onun için bir anlam kazanır. İnsan, niçin ve nasıl yaşaması gerektiğini bilme imkânına kavuşur. Bu

(1) Mü'minûn suresi, 115. ayet.
(2) Kıyâme suresi, 36. ayet.
(3) bk. Zâriyât suresi, 56. ayet; Mülk suresi, 2. ayet.
(4) (c.c.) "Celle celâlühü" ifadesinin kısaltılmış şeklidir. "Allah'ın şanı yücedir." anlamına gelir. Allah'ın (c.c.) adı anıldığında söylenir.

nedenle ahirete iman, insanın hayatını anlamlandırmasına katkı sağlar. Ahirete imanın, insanın hayatını anlamlandırmasına sağladığı katkılar şöyle sıralanabilir:

- İnsanın, bu dünyada yaptığı gizli ve açık bütün işlerden ahiret hayatında sorguya çekileceğini bilmesi, iyi ve güzel davranışlarda bulunmasına yardım eder. Kötü tutum ve davranışlardan kaçınmasını sağlar. Çünkü Allah'ın (c.c.) huzurunda hesap vereceğine inanan bir kişi, dünyadaki yaşamını ona göre düzenlemek durumunda olacaktır. Bu durum, insanda sorumluluk bilincini geliştirir. Sorumluluklarını bilen insan, amaçlarını belirlerken dikkatli olur ve yaptıklarının boş, yararsız olmaması konusunda özen gösterir. İyi işler yapmaya gayret eder. Böylece hem kendine hem de topluma faydalı bir insan olur.
- Dünya hayatında yaptıklarının karşılığını kendi ölçülerine göre tam alamadığına inanan insan, bunları öteki dünyada alacağını bildiğinden bu dünyada karamsarlığa ve ümitsizliğe düşmez. Hakkının en sonunda kendisine verileceğini bildiği için sabırlı, ümitli ve dayanıklı olur.
- Dünya hayatının ahiret hayatı ile devam edeceği inancı, insanın bu dünyada daha huzurlu yaşamasına yardım eder.
- Ahiret hayatına inanmayan kimse için ölüm kesin bir sondur. Onun anlayışına göre hayat, dünyadaki 70-80 senelik kısa bir ömürden ibarettir. Hâlbuki akıllı bir insan, mutluluğu bugün var, yarın yok olmakta değil, ebedi olarak yaşamakta görür. Bu bakımdan ahiret inancı olmayan kimse, bu dünyada ne kadar rahat içerisinde yaşarsa yaşasın, bir gün ölüp yok olma korkusundan bir türlü kurtulamaz. Bu korku onu devamlı rahatsız eder.
- Ahiret inancı olan kimse, bu dünyada işlediği işlerin karşılığını göreceğine inanır. Bu sebeple işlerini Allah'ın (c.c.) öğütleri çerçevesinde yapar. Daima onun rızasını kazanmaya çalışır. Ne hemcinslerine ne de yaratılmışlara kötülük yapar. Bu dünyada başına gelen felaketlere sabreder. Böylece ahirete inanan ve orada mutluluğa ermeye çalışan kişinin bu inancı, dünya hayatına da tesir ederek onun dünyada da iyi işler yapan bir insan olmasını sağlar. Allah'ın (c.c.) hoşnutluğunu kazanmak için hem kendine hem de insanlara daha faydalı olur.
- Ahiret inancı, kişinin kendi kendini kontrol etmesinin en iyi yolu olarak kabul edilir. Bu inanca sahip olan kimse, kanun ve polis korkusundan uzak olan yerlerde dahi kötü söz ve davranışlarda bulunmaz. Bu inancı sebebiyle, her zaman insanlara yardım ve iyilik yapmayı ilke edinir. Çünkü kendisinin başıboş bırakılmadığını, yüce bir varlığın kontrolü altında olduğunu bilir.
- Ahirete inanç, insanı her türlü israftan alıkoyar. Çünkü insan, hesap gününde kendisine verilen bütün nimetlerin hesabını vermenin bilincinde olarak sağlığını, zamanını ve ömrünü iyi bir şekilde değerlendirmeye çalışır.
- Ahirete inanan kimse, ölüm gerçeğini düşünmekten ve hatırlamaktan da korkmaz. Aksine ölümü sık sık hatırlamak suretiyle bencil duygularını ve ihtiraslarını dizginler.

İnsan, hayatın esas amacının Allah'ın (c.c.) sevgisini ve hoşnutluğunu kazanmak olduğunu bilecek, bunun için çalışacak ama dünyayı da dışlamayacaktır. Kur'an'da, **"Allah'ın sana verdiğinden (onun yolunda harcayarak) ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma..."**(5) buyrularak insandan dünya ve ahiret hayatı arasında bir denge kurması istenir.

(5) Kasas suresi, 77. ayet.

Kişi, dünya hayatının geçici olduğunu unutmadan çalışmalı, insanlara yararlı olmalı fakat her şeyi de dünyadan ibaret saymamalıdır. Bu düşünce içerisinde sürekli kendisine "Bu dünyadaki amacım nedir? Niçin yaşıyorum? Nasıl yaşamalıyım?" diye sormalıdır.

Okuyalım

Ahirete İmanın İnsana Kazandırdıkları

- İnsanın hayatına bir hedef ve yön vermesini sağlar.
- İnsana, yaratılıştaki amaç ve hikmeti öğretir.
- İnsana, görevlerini eksiksiz yerine getirme bilinci kazandırır.
- İnsanın kalbine barış duyguları aşılar. Çünkü barış duygusu adaletin meyvesidir. Adaletle hareket eden kişi ise ilahi adaletin ahirette eninde sonunda gerçekleşeceği bilincine sahip olur.
- Kişinin ümitlerini yeniler, acılarını hafifletir, zor durumlara katlanmasını sağlar. Dolayısıyla insan hayatının varlığı ile dünyanın varoluşu ahirete iman ile anlam kazanır. Aksi takdirde kişi ümitsizliğe düşüp huzursuz olur.
- İnsanı hayır işlemeye, kötülükten kaçınmaya, kötülükleri terk ederek üstün erdemlerle bezenmeye, hak ve adaletten yana olmaya yöneltir.
- Kişiyi dünyaya aşırı bağlılıktan korur insanda başkalarına iyilik etme ve faydalı olma fikrini geliştirir.
- Ahiret inancına sahip insanlardan oluşan bir toplumda güven ve huzur olur.

Sonuç olarak ahiret gününe iman, kişinin hayatını anlamlandırmasına katkıda bulunur. Kişiyi Allah'a (c.c.) inanmaya, ona ibadet etmeye yönlendirir. İyi davranışlar yapmaya yöneltir. Örneğin ahirete inanan bir kişi anne babasına, öğretmenlerine ve diğer büyüklerine saygı duyar. Kendinden küçüklere karşı şefkatli ve koruyucu olur. Komşuları, arkadaşları ve akrabalarıyla iyi geçinir, onlara yardımcı olmaya çalışır. Sahip olduğu imkânların, zamanın ve eşyanın değerini bilip savurganlık yapmamaya özen gösterir. Yalan ve iftiradan kaçınır, sözünde durmaya önem verir. Kötü tutum ve davranışlardan kaçınır. Kimseye üstünlük taslamaz ve başkalarını küçük görmez. İnsanlarla alay etmez ve onlara hakarette bulunmaz. Kendisiyle, çevresiyle barışık ve ahlaklı bir kişi olur.

Görsel 1.2: *Ahirete iman, kişiyi güzel davranışlarda bulunmaya yönlendirir.*

Etkinlik

Örnekler Buluyoruz

Siz de ahiret inancının dünya hayatını anlamlandırmaya katkısı ile ilgili çevrenizden örnekler bulup arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

2. Ahiret Âlemi

Düşünelim

"Kıyamet kopmak" ne demektir? Günlük yaşamımızda bu deyimi hangi durumlar için nasıl kullanırız? Arkadaşlarınızla tartışınız.

Dünya hayatı ve ahiret hayatı ifadelerini günlük konuşmalarımızda sıkça kullanırız. Genel anlamda canlı ve cansız bütün varlıkların evrende var olmalarıyla meydana getirdikleri yaşam biçiminin tamamına dünya hayatı denir. Dar anlamda ise bir canlının doğumdan ölüme kadar geçirdiği süreye denir. Kişinin ölümüyle dünya hayatından sonra başlayıp ebediyen devam edecek olan ikinci hayata da "ahiret hayatı" veya "ahiret âlemi" denir.

Ahirete iman, İslam dininin inanç esaslarından biridir. Nitekim Kur'an'da, **"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, ona indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman (da sebat) ediniz. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkâr ederse tam manasıyla sapıtmıştır."**(6) ayetiyle ahiret gününe inanılması emredilmektedir. **"Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Andolsun, sizi kıyamet gününde mutlaka bir araya toplayacaktır. Bunda asla şüphe yoktur…"**(7) ayetiyle de bir gün mutlaka ahiret hayatının gerçekleşeceği kesin bir dille haber verilmektedir.

Sözlükte "son, sonra olan ve son gün" gibi anlamlara gelen ahiret, dünya hayatından sonra ebediyen devam edecek olan yeni bir hayattır. Ahiret; ölüm, kabir, berzah âlemi, kıyamet, ba's, haşr, hesap, cennet ve cehennem hayatı gibi aşamaları kapsar.

Öğrenelim

Kur'an'da ahiret için kullanılan pek çok isim vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: yevmü'l-ba's (diriliş günü), yevmü'l-kıyame (kıyamet günü), yevmü'd-din (ceza ve mükâfat günü), yevmü'l-hisab (hesap günü), yevmü't-telak (kavuşma günü), yevmü'l-hulud (ebedilik günü), darü'l-ahiret (ahiret yurdu), yevmü'l-hasre (hasret ve pişmanlık günü), yevmü'l-cem (toplanma günü), yevmü't-teğabun (hakiki kâr ve zararın anlaşıldığı gün), yevmü'l-huruc (çıkış günü), yevmü't-tenad (bağırışıp çağırışma günü)...

Kur'an'da ahiret için kullanılan isimlerden ahiret hayatı ile ilgili nasıl bir sonuç çıkarılabilir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

Ahiret âlemi, insanın ölümünün gerçekleşip kabre girmesiyle başlar. Bir hadiste kabrin, ahiret duraklarının ilki olduğu bildirilir.(8) Buna berzah hayatı da denir. Berzah, "ölümle başlayıp tekrar dirilme zamanına kadar sürecek olan ara döneme, kabir hayatına"(9) denir ve kıyametin kopmasına kadar sürecektir.

Ahiret hayatının kıyametle başlayacak olan kısmı ise genel özellikleri itibariyle; kıyametin kopması, hesabın görülmesi ve hesap sonrası ebedi hayat olmak üzere üç aşamada ele alınabilir.

Kabir hayatının bitmesiyle kıyamet başlayacaktır. Kıyamet sözlükte kalkmak, dikilmek, ayaklanmak anlamlarına gelir. Terim olarak evrenin düzeninin bozulması, her şeyin yok olması, yok olan şeylerin ye-

(6) Nisâ suresi, 136. ayet.
(7) Nisâ suresi, 87. ayet.
(8) bk. Tirmizi, Sünen, Zühd, 5, Çeviren: Osman Zeki Mollamehmetoğlu, Yunus Emre Yayınları, İstanbul, tarihsiz.
(9) Dinî Terimler Sözlüğü, Millî Eğitim Bakanlığı, Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara, 2009, s. 37-38.

niden yaratılıp diriltilerek ayağa kalkması ve insanların dirilişten sonra bir araya toplanacakları mahşere doğru yönelmesi anlamına gelen büyük olaya denir. Bu durumda kıyamet, genel bir ölümden sonra genel bir dirilişi ifade eder. Kur'an-ı Kerim'de kıyametin geleceğinden kuşku duyulmaması gerektiği, **"Kıyamet günü mutlaka gelecektir, bunda hiç şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu buna inanmazlar."**(10) gibi pek çok ayette bildirilir. Kıyametin ne zaman kopacağını ise ancak Allah (c.c.) bilir. Bu konuda ne Hz. Peygamber (s.a.v.)(11) ne ona vahiy getiren Cebrail (a.s.)(12) ne de zamanı gelince kıyamet olayını fiilen gerçekleştirmekle görevlendirilecek olan İsrafil (a.s.) bu bilgiye sahiptir. Kur'an'da, **"Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi ancak Rabb'imin katındadır. Onu vaktinde ancak O (Allah) ortaya çıkaracaktır. O, göklere de yere de ağır basmıştır. O, size ancak ansızın gelecektir." Sanki senin ondan haberin varmış gibi sana soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi sadece Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bilmiyorlar."**(13) gibi birçok ayette kıyametin ne zaman kopacağının sadece Allah (c.c.) tarafından bilindiği bildirilir.

Kur'an-ı Kerim ayetlerinden anlaşıldığına göre kıyamet şöyle gerçekleşecektir: İsrafil (a.s.) adlı melek sûra iki defa üfleyecektir. İlkinde Allah'ın (c.c.) diledikleri hariç, göklerde ve yerde olan her şey dehşetinden sarsılacak, yıkılıp yok olacak ve kıyamet kopacaktır. İsrafil (a.s.) ikinci kez sûra üfleyecek, bu kez bütün insanlar ve diğer yaratıklar diriltilecektir. Bütün yaratılmışların tekrar diriltilmelerine "ba's" denir.

Kur'an, yeniden dirilişi anlatırken insanın aklına hitap eder ve yaşamından tecrübe edilebilir örnekler üzerinden onu düşünmeye yönlendirir. Yeniden dirilişin nasıl gerçekleşeceğini kavraması için insana deliller getirir. Bu delillerden ilki, bir şeyi yoktan yaratanın onu ikinci defa yaratmasının mümkün olacağıdır. Örneğin yeniden dirilişi inkâr ederek **"…Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?…"**(14) diyen birine Kur'an şu cevabı verir: **"De ki: Onları ilk defa var eden diriltecektir. O, her yaratılmışı hakkıyla bilendir."**(15)

Kur'an'daki ikinci delil, zor bir şeyi yaratanın daha kolay bir şeyi yeniden yaratabileceğidir. Bu delil ile ilgili olarak Kur'an'da şöyle buyrulur: **"Gökleri ve yeri yaratan, bunları yaratmakla yorulmayan Allah'ın ölüleri diriltmeye de gücünün yeteceğini düşünmezler mi? Evet O, her şeye kadirdir."**(16) Ayetten de anlaşıldığı üzere göklerin ve yerin yaratılması, insanın yaratılmasından daha zordur. Gökleri ve yeri yaratıp onları bir şeye dayanmadan uzayda tutan Allah'ın (c.c.), insanı öldükten sonra tekrar diriltmeye elbette gücü yeter. Diğer taraftan, **"Yaratmaya başlayan, sonra onu tekrarlayan O'dur, ki bu, O'nun için pek kolaydır. Göklerde ve yerde (tecelli eden) en yüce sıfat O'nundur. O, mutlak güç ve hikmet sahibidir."**(17) ayetinde de buyrulduğu üzere insanın ilk yaratılışı ikinci yaratılışına göre daha zordur. İnsanı ilkin yaratmaya gücü yeten Allah (c.c.), onu ikinci defa yaratmaya daha çok kadirdir.

Üçüncü delil, ölü bir durumda olan yeri canlandıran Allah'ın (c.c.) insanı da diriltebileceğidir. Bununla ilgili olarak Kur'an'da şöyle buyrulur: **"…Sen, yeryüzünü de kupkuru ve ölü bir hâlde görürsün, fakat biz üzerine yağmur indirdiğimizde o, kıpırdanır, kabarır ve her çeşitten (veya çiftten) iç açıcı bitkiler verir. Çünkü Allah hakkın ta kendisidir. O, ölüleri diriltir. Yine O, her şeye hakkıyla kadirdir."**(18)

(10) Mü'min suresi, 59. ayet.
(11) (s.a.v.) "Sallallahu aleyhi vesellem" ifadesinin kısaltılmış şeklidir. Salavat getirmek demektir. "Allah'ın salat ve selamı onun üzerine olsun." anlamına gelir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) adı anıldığında söylenir.
(12) (a.s.) "Aleyhi's-selam" ifadesinin kısaltılmış şeklidir. "Selam onun üzerine olsun." anlamına gelir. Peygamberlerin ve dört büyük meleğin adı anıldığında söylenir.
(13) A'râf suresi, 187. ayet.
(14) Yâsîn suresi, 78. ayet.
(15) Yâsîn suresi, 79. ayet
(16) Ahkâf suresi, 33. ayet.
(17) Rûm suresi, 27. ayet.
(18) Hac suresi, 5-6. ayetler.

Kur'an'da yeniden dirilişin mümkün olabileceği ile ilgili dördüncü delil ise bir şeyi zıddına çevirenin onu benzerine çevirebileceğidir. Bu delil ile ilgili olarak Kur'an'da şöyle buyrulur: **"Yeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O'dur. İşte siz ateşi ondan yakıyorsunuz. Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kadir değil midir? Evet! Elbette kadirdir. O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır."**(19) Bu ayetlere göre suyun bol miktarda bulunduğu yeşil ağaçtan ateşin çıkması, âdeta imkânsız iken ateşi yeşil ağaçtan çıkaran Yüce Allah (c.c.), insanı tekrar yaratabilir.

Görsel 1.3: *Tabiat, yeniden dirilişin bir göstergesidir.*

Kur'an'da kıyametin nasıl kopacağı ve bu esnada insanların hangi tutum içinde olacakları da birçok ayette tasvir edilir. Bunlardan bazıları şunlardır: "**O gün gökyüzü, erimiş maden gibi olur. Dağlar da atılmış yüne döner. Dost dostu sormaz."**(20), **"Gökyüzü yarıldığı, yıldızlar döküldüğü, denizler birbirine katıldığı, kabirlerin içindekiler dışarı çıkarıldığı zaman, herkes yaptığı ve yapmadığı şeyleri bilecek."**(21), **"Kıyamet günü ne zamanmış? diye sorar. İşte göz kamaştığı, Ay tutulduğu, Güneşle Ay bir araya getirildiği zaman, o gün insan 'Kaçacak yer neresi?' Diyecektir. Hayır! Sığınacak yer yoktur! O gün varıp durulacak yer, sadece Rabb'inin huzurudur."**(22)

Ahiret hayatının ikinci safhasında Yüce Allah (c.c.), insanları hesaba çekmek üzere dirilişten sonra tekrar bir araya toplayacaktır. Bu toplanmaya "haşr", insanların toplandıkları yere de "mahşer" denir. İslam dinine göre Allah (c.c.) insanı akıllı, iyiyi ve kötüyü seçme hürriyetine sahip ve sorumlu bir varlık olarak yaratmıştır. Yeryüzünü ve içindekileri insanın emrine vermiş ve onu, yaptıklarından sorumlu tutmuştur. Hz. Âdem'den (a.s.) başlayarak Hz. Muhammed'e (s.a.v.) kadar pek çok peygamber göndermiştir. Peygamberler, insanları Allah'ın (c.c.) varlığına ve birliğine inanmaya çağırmışlardır. İnsanları, haksızlıkları terk etmeye, iyi ve güzel işler yapmaya davet etmişler, yaptıklarından ahirette hesaba çekileceklerini bildirmişlerdir. Bu, Allah'ın (c.c.) adalet sıfatının bir sonucudur. Dolayısıyla insanların dünyada iken yaptıkları ahirette karşılarına çıkarılacak ve insanlar hesaba çekileceklerdir. Kur'an-ı Kerim'de bununla ilgili şöyle buyrulur: **"Her insanın amelini (veya kaderini) boynuna bağladık. İnsan için kıyamet gününde, açılmış olarak önüne konacak bir kitap çıkarırız. Kitabını oku! Bugün sana hesap sorucu olarak nefsin yeter."**(23) Bir başka ayette ise şöyle buyrulur: **"Kitap ortaya konmuştur: Suçluların, onda yazılı olanlardan korkmuş olduklarını görürsün. 'Vay hâlimize! Derler. Bu nasıl kitapmış! Küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın (yaptıklarımızın) hepsini sayıp dökmüş!' Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Senin Rabb'in hiç kimseye zulmetmez."**(24)

İnsanlara amel defterleri verildikten sonra onların günah ve sevapları, iyilik ve kötülükleri "mizan" adı verilen bir aletle tartılacaktır. Mizan, "ölçü ve tartı işinde kullanılan terazi, ahirette günah ve sevapların, iyilik ve kötülüklerin ölçülüp tartılacağı manevi ölçü aleti"(25) anlamlarına gelir. Kıyamet gününde iyi ve

(19) Yâsîn suresi, 80-81. ayetler.
(20) Me'âric suresi, 8-10. ayetler.
(21) İnfitâr suresi, 1-5. ayetler.
(22) Kıyâme suresi, 6-12. ayetler.
(23) İsrâ suresi, 13-14. ayetler.
(24) Kehf suresi, 49. ayet.
(25) Dinî Terimler Sözlüğü, s. 241-242.

kötü amellerin tartılarak belirlenmesini sağlayan mizan haktır. Bunun amacı, ahirette kimsenin haksızlığa uğramamasıdır. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilir: "**Kıyamet günü için adalet terazileri kuracağız. Öyle ki hiçbir kimseye zerre kadar zulmedilmeyecek. (Yapılan iş) bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa, onu getirip ortaya koyacağız. Hesap görücü olarak biz yeteriz.** "(26), **"O gün insanlar, amellerinin kendilerine gösterilmesi için bölük bölük kabirlerinden çıkacaklardır. Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun mükafatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir."**(27)

Etkinlik — **Yorumlayalım**

Yüksek uçan gönül yorulur bir gün,
Mizan terazisi kurulur bir gün,
Herkesin ettiği sorulur bir gün,
Döner mi Ya Rabbî dil yavaş yavaş.

Meslekî (Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi, Cilt: 3,
Hazırlayan: İsmail Özmen, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 59.)

Bu dörtlüğü ahiret hayatının önemi açısından arkadaşlarınızla yorumlayınız.

Hesaplar görüldükten sonra ahiretin üçüncü safhası olan ebedi hayat başlayacaktır. Tüm insanlar, mahşer yerinde hesaba çekildikten sonra cehennemin üzerinden cennete kadar uzanan ve imanlarına göre geçecekleri veya geçemeyecekleri bir yola, köprüye(28) yönelecektir. Bu köprüye "sırat" denir. Hz. Peygamber (s.a.v.), salih yani iyi ve güzel ameller işleyenlerin sırattan hızlıca geçeceklerini haber verir.(29)

Etkinlik — **Mesaj Nedir?**

Sırat! ...
Cehennem üzerine köprü denilmiştir,
Kıldan ince kılıçtan keskin bilinir,
İnsan, kulluk şuurundaysa geçecektir,
Kurtuluşa ermenin ismi denir sırat...

Abdullah Yaşar Erdoğan
https://www.antoloji.com/sirat-6-siiri/ (Erişim tarihi 28.04.2019)

Bu dörtlükte verilen mesaj nedir? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Sırat köprüsünden sonra insanlar, amellerine göre ya cennete ya da cehenneme gideceklerdir. Dünya hayatında iyi iş yapıp güzel davranışlarda bulunanlar cennetle ödüllendirileceklerdir. Kelime olarak cennet "bahçe, bitki, sık ve yemyeşil ağaçlarla örtülü yer" anlamına gelir. Cennet, çeşitli nimetlerle bezenmiş olan ve dünyada iken inanıp salih ameller işleyenlerin sonsuza kadar kalacakları ahiret yurdudur. Cennet, içinde eşsiz nimetlerin bulunduğu bir yerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) cennetle ilgili olarak şöyle buyurur: "**Yüce Rabb'imiz, iyi kulları için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve insanın hayal bile edemeyeceği kadar güzel nimetler hazırlamıştır."**(30)

(26) Enbiyâ suresi, 47. ayet.
(27) Zilzâl suresi, 6-8. ayetler.
(28) bk. Dinî Terimler Sözlüğü, s. 331.
(29) bk. Müslim, el-Camiü's-Sahih, İman, 81, Çeviren: Ahmet Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1980.
(30) Buhari, el-Camiü's-Sahih, Bed'ul-Halk, 8, Çeviren: Mehmet Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1987.

Etkinlik — Katkısı Nedir?

- **"…Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar…"** (Tahrîm suresi, 8. ayet.)
- **"Orada kendileri için diledikleri her şey vardır…"** (Kâf suresi, 35. ayet.)
- **"(Cennette) onların altlarından ırmaklar akarken kalplerinde kinden ne varsa hepsini çıkarıp atarız... Onlara: İşte size cennet; yapmış olduğunuz iyi amellere karşılık ona vâris kılındınız, diye seslenilir.** (A'râf suresi, 43. ayet.)
- **"İman edip salih ameller işleyenleri ise içinden ırmaklar akan, içlerinde ebedi kalacakları cennetlere koyacağız... Onları, koyu gölgeler altında bulunduracağız."** (Nisâ suresi, 57. ayet.)
- **"O gün kimin tartılan ameli ağır gelirse işte o, hoşnut edici bir yaşayış içinde olur."** (Kâri'a suresi, 6-7. ayetler.)
- **"Şüphesiz (o gün) takva sahipleri, gölgeliklerde ve pınar başlarında, canlarının çektiğinden çeşit çeşit meyveler arasında olacaklardır."** (Mürselât suresi, 41-42. ayetler.)
- **"Orada boş sözler işitmezler. Yalnızca (meleklerin) 'selam!' (deyişini) işitirler. Orada sabah akşam rızıkları da vardır."** (Meryem suresi, 62. ayet.)

Bu ayetlerde, dünyada inanıp salih amel işleyenlere yaptıklarının karşılığı olarak verilecek cennetin bazı özellikleri verilmektedir. Ayetlerdeki cennet tasvirleri, dünya hayatının daha insanca yaşanmasına, sevginin ve hoşgörünün her yeri doldurmasına nasıl katkıda bulunur? Arkadaşlarınızla paylaşınız.

Öğrenelim

Kur'an-ı Kerim'de Adn, Naim, Firdevs, Me'va ve Huld cennetlerinden haber verilir. Kur'an'da bunların bazılarının daha yüce ve nimetlerinin daha güzel olduğu ifade edilir. Örneğin Firdevs cenneti, mertebe bakımından en yüksek olan cennet tabakasıdır.

Siz de Kur'an-ı Kerim mealinden bu cennetlerin özelliklerini tasvir eden ayet meallerini bulup arkadaşlarınızla bunları değerlendiriniz.

Yüce Allah (c.c.), dünya hayatında inanıp salih amel işleyenleri cennetle mükâfatlandırırken kötülük yapanları da cehennemle cezalandıracaktır. Bu da Allah'ın (c.c.) adaletinin bir sonucudur. Allah'ın (c.c.) adaleti tam ve eksiksizdir. Kötülük yapanlar da karşılığını göreceklerdir. Kur'an-ı Kerim'de, dünya hayatında kötülük yapanlara karşılık olarak verilecek olan cehennem ve orada karşılaşacakları durumla ilgili olarak şöyle buyrulmaktadır: "**Ashâb-ı Şimâl (amel defterleri sol eline verilecekler) ise, ne (mutsuz kimselerdir.) Ashâb-ı Şimâl! Onlar, iliklere işleyen bir ateş ve bir kaynar su içindedirler. Ne serin ve ne de yararlı olan zifiri bir gölge içinde!.. Çünkü onlar, bundan önce (dünyada varlık içinde) sefahata dalmış ve azgın kimselerdi. Büyük günah üzerinde ısrar ediyorlardı. Diyorlardı ki: Biz öldükten, toprak ve kemik yığını hâline geldikten sonra mı, biz mi bir daha diriltilecekmişiz?"**(31)

Etkinlik — Ne Yapmalı?

Kişi, dünya hayatının en büyük ödülü olan cenneti kazanmak için neler yapmalıdır? Öğrendikleriniz çerçevesinde arkadaşlarınızla bir liste oluşturup değerlendiriniz.

(31) Vâkı'a suresi, 41-47. ayetler.

3. Ahirete Uğurlama

Düşünelim

Hiç sonsuza kadar yaşayan bir canlı varlık duydunuz mu? Duymadıysanız bu ne anlama geliyor? Arkadaşlarınızla tartışınız.

Ölüm kelimesi sözlüklerde "hayatın zıddı, bitmek, tükenmek, hissiz kalmak, geçmek, aşmak, sönmek" gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise canlı varlıkların hayatlarının son bulmasına ölüm denir.

Kur'an-ı Kerim'de de, **"Her canlı ölümü tadacaktır…"**(32) ve **"Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır."**(33) gibi ayetlerde ölümün bir hayat gerçeği olduğu bildirilir. Yine Kur'an'da ölümden kimsenin kaçamayacağı, **"De ki: Sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, muhakkak sizi bulacaktır..."**(34), **"Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır..."**(35) gibi ayetlerde haber verilir. İslam'a göre ölüm, hayat kadar gerçektir. Ebedilik yani ölümsüzlük sadece Allah'a (c.c.) mahsustur.

Etkinlik — Yorumlayalım

....
Neylersin, ölüm herkesin başında,
Uyudun uyanamadın olacak.
Kim bilir, nerde, nasıl, kaç yaşında?
Bir namazlık saltanatın olacak,
Taht misali o musalla taşında.

Cahit Sıtkı Tarancı

(Yaş Otuz Beş ve Diğer Şiirleri, Can Yayınları, İstanbul, 2013, s. 34.)

Bu dörtlüğün verdiği mesajı belirleyerek arkadaşlarınızla yorumlayınız.

Ölüm, Müslüman için ibret alınması gereken bir olaydır. Çünkü ölüm, insana niçin yaşadığını, nasıl yaşaması gerektiğini öğütler ve ona bir gün dünya hayatının biteceğini hatırlatır. İslam dini, yaşam ve ölümün ne olduğu hususunda insanın kaygılarını giderici bilgiler verir. İslam'a göre ölüm bir yok oluş değil, yeni bir yaşam biçiminin başlangıcıdır. Bir yaşam boyutu değişikliğidir. Geçici dünyadan ayrılış, ebedi olan ahiret hayatına geçiş kapısıdır. İslam'da, bu dünyada ömrünü verimli harcayanlar, kendisi, toplumu ve insanlık için güzel işler yapanlar için ölüm korkulacak bir şey değildir. Ölüm, kişinin dünyada yaptıklarının karşılığını göreceği, yeni ve sonsuz hayata bir göçtür.

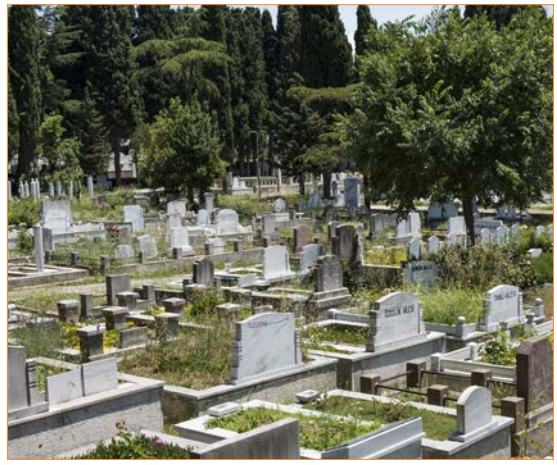

***Görsel 1.4:** "Her can ölümü tadacaktır. Sonunda bize döndürüleceksiniz."* *(Ankebût suresi, 57. ayet.)*

(32) Âl-i İmrân suresi, 185. ayet.
(33) Rahmân suresi, 26. ayet.
(34) Cum'a suresi, 8. ayet.
(35) Nisâ suresi, 78. ayet.

İslam'a göre ölümden Allah'a (c.c.) ve ahiret gününe inananlar değil, inanmayanlar korkar. Çünkü ahirete inanmayanlar için ölüm bir yok oluştur. Ayrıca bu dünyada Allah'ın (c.c.) emrettiği gibi yaşamayanlar, haksızlık yapanlar, insanların canına, malına, namusuna göz dikenler yaptıkları bu kötü davranışlarının karşılığında ceza göreceklerini bildiklerinden ölmekten korkarlar.

Bir Müslüman'ın, nasıl olsa bir süre sonra öleceğim düşüncesiyle dünyayı bırakıp tamamen ahirete yönelmesi de doğru değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde, "**Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi de ahiret için çalışınız!**"(36) buyurur.

İslam'a göre dünyadaki yaşam, ölüm ve ondan sonra başlayacak olan ahiret hayatından bağımsız olarak ele alınmamalıdır. Dünyayı ahirete tercih etmek ne kadar yanlışsa ahireti de dünyaya tercih etmek o kadar yanlıştır. Dünya ve ahiret hayatı birbirinin tamamlayıcısıdır. Dünya için çalışırken ölümü hatırda tutmak, onu unutmamak insanın bu dünyada daha güzel ve yararlı işler yapmasına yardımcı olur. Dolayısıyla ölüm bir hayat gerçeği ise o zaman bizlerin iyi işler yapması, insanlığa faydalı eserler bırakması gerekir. Kur'an-ı Kerim'deki, **"…Onlardan bir kısmı da hayırda yarışırlar. Bu büyük bir lütuftur."**(37) ayeti, hayır yarışına katılan Müslümanların ne kadar büyük bir ilahi lütuf elde etmiş olacaklarını haber verir. Yine Hz. Peygamber de (s.a.v.) bir hadisinde insanların yararına olan kalıcı eserler vermenin önemi konusunda şöyle buyurur: **"Âdemoğlu öldüğü zaman amel defteri kapanır. Üç kimse bundan müstesnadır: Kesintisiz sadaka (sadaka-i câriye) meydana getirenler, topluma yararlı bir ilim (talebe / eser) bırakanlar ve kendisine hayır dua eden hayırlı çocuk yetiştirenler."**(38)

Etkinlik — **Yorumlayalım**

YALANCI DÜNYAYA KONUP GÖÇENLER

Yalancı dünyaya konup göçenler,
Ne söylerler ne bir haber verirler.
Üzerinde türlü otlar bitenler,
Ne söylerler ne bir haber verirler.

Toprağa gark olmuş nazik tenleri,
Söylemeden kalmış, tatlı dilleri,
Gelin, duadan unutman bunları,
Ne söylerler ne bir haber verirler.

Kimisinin üstünde biter otlar,
Kimisinin başında sıra serviler,
Kimi masum kimi güzel yiğitler,
Ne söylerler ne bir haber verirler.

Yunus der ki gör takdirin işleri,
Dökülmüştür kirpikleri kaşları,
Başları ucunda hece taşları,
Ne söylerler ne bir haber verirler.

Yunus Emre

(Yunus Emre'den Altın Öğütler,
Derleyen: Asım Aykut Aksakal, Kozmik Yayınları, İstanbul, 2005, s. 120)

Bu şiiri ölüm gerçeği açısından arkadaşlarınızla yorumlayınız.

İslam dini, vefat eden kişi için Müslümanlara bazı görev ve sorumluluklar yükler. Çünkü İslam'da insanın ölüsü de saygıya layıktır. Bu saygı bir yönüyle ölünün yakınlarına bir teselli mahiyeti taşırken diğer yönüyle de ölümün yokluk olmadığını anlatmak amacına yöneliktir. İnsan, bu dünya açısından öl-

(36) Münâvî, Feyzü'l-Kadir Şerhi'l-Camii's-Sagir, Cilt: 2, Mektebü'l-Ticariyye, Mısır, 1994, s.12.
(37) Fâtır suresi, 32. ayet.
(38) Müslim, Vasıyye, 14.

müştür fakat başka bir âlem için yeniden doğmuştur. Ölünün âdeta yeni doğmuş bir bebek gibi yıkanması ve kefenlenmesi bu yeni doğuşu sembolize eder. Cenazenin yıkanması, kefenlenmesi, cenaze namazının kılınması, defin için gerekli işlemlerin yapılması, taziyede bulunulması, dua edilmesi vb. bütün bunlar, Müslümanlar üzerine farz-ı kifâye olan görevlerdendir. Bu görevleri Müslümanların bir kısmı yerine getirdiği zaman, diğerlerinin üzerinden sorumluluk kalkar. Fakat kimse yerine getirmez ise herkes sorumlu olur. Ölen kimsenin kabre konulmasından önce ve sonra yapılan işlemler, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından bizzat uygulanan, sünnet ile sabit olan uygulamalardır.

Kişi ruhunu teslim edince gözleri kapatılır, çenesi bağlanır, üzerine bir örtü çekilir. Ölüm olayı onu tanıyanlara ve çevreye duyurulur. Daha sonra İslam dininin öğütleri ve bu öğütlerin kültürümüz içindeki biçimlenişine göre ölen kimse öte dünyaya uğurlanırken bazı uygulamalar yapılır. Ölen kimsenin öte dünyaya uğurlanması sırasında ve sonrasında, ülkemizde çeşitli bölgelere göre değişen uygulamalar vardır. Ancak yapılan uygulamalardaki ortak noktalar; ölünün yıkanıp kefenlenmesi, vasiyet ve borçlarının yerine getirilmesi, cenaze namazının kılınması, Kur'an okunması, dua edilmesi, ailesine taziyede bulunulması ve ölünün arkasından hayır yapılması vb. uygulamalardır.

Etkinlik — Araştıralım

Sizin bulunduğunuz yerde vefat eden kişiyi ahirete uğurlama esnasında ve sonrasında ne gibi uygulamalar yapılmaktadır? Araştırarak arkadaşlarınızla paylaşınız.

3.1. Vefat Edenin Vasiyet ve Borçları

Düşünelim

Vasiyet ne demektir? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Kelime olarak "tavsiye, emretme, bir işi üzerine almasını söyleme, bir işin yapılmasını isteme, üzerine gerekli kılma" gibi anlamlara gelen vasiyet, ölen kişinin ölmeden önce mali işlerini yürütmek ve bırakmış olduğu mallarda tasarrufta bulunmak, borçları varsa dağıtmak için bir başkasını vekil kılmasına, ona yetki vermesine[39] denir. Kendisine vasiyet edilen kişi "vasi" olarak adlandırılır.

Kur'an-ı Kerim'de, kişinin vasiyet etmesinin bir hak olduğu, herkesin vefatından sonra mallarının dağıtımı ve tasarrufu için vasiyette bulunabileceği şöyle bildirilir: **"Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir mal bırakacaksa anaya, babaya, yakınlara uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur."**[40]

İslam'a göre vasiyet eden ve edilen kişinin aklı başında ve buluğa ermiş olması gerekir. Vefat eden kişi, geride bıraktığı malının ancak 1/3'ünü vasiyet edebilir.[41] Bıraktığı mirasın 2/3'ü ise mirasçılarına kalır. Vefat eden kişi, Allah'ın (c.c.) huzuruna borçları ile gitmemelidir. Var ise borçlarının ödenmesini kesinlikle vasiyet etmelidir. Varisleri, malın 1/3'ünden kullanarak vefat eden kişinin borçlarını en kısa zamanda ödemekle sorumludurlar. Eğer kalan malın 1/3'ü ile ödenemiyorsa varislerin borcun hepsini ödemeleri gerekmez. Ancak mirasçılar isterlerse malın geri kalanından da ödeyebilirler. Hz. Peygamber'in

(39) bk. Dinî Terimler Sözlüğü, s. 380.
(40) Bakara suresi, 180. ayet.
(41) bk. Müslim, Vesâye, 5.

(s.a.v.) pek çok hadisinde ölen kişinin borcunun bir an önce ödenmesiyle ilgili uyarıları, bu hususta mümkün olduğunca acele edilmesinin önemini gösterir.[42]

Vefat eden biri, bütün mal varlığını kendi soyundan olmayan kişi veya kişilerin alması için vasiyet edemez. Ancak kalan malının 1/3'ünden vasiyet edebilir. Geriye kalan miras, mirasçıların hakkıdır.

Vefat eden kişi, borçlarının ödenmesinin yanı sıra geride bıraktığı malın 1/3'ünden hayır işlerinde kullanılmak üzere vasiyette de bulunabilir. Örneğin okul ve cami yaptırılmasını, fakir ve yoksulların ihtiyaçlarının karşılanmasını vb. isteyebilir. Ancak geride kalan çoluk çocuğunun ihtiyaçları varsa onların da muhtaç durumda bırakılmaması önemlidir. Yine yapılmasını istediği şeyler, varislerinin kalan malın 1/3'ü ile yerine getiremeyecekleri bir şey ise onlar bunu yapmakla sorumlu değildirler. İmkânlarına göre yaparlarsa bu da güzel bir davranış olur.

Vefat eden bir Müslüman'ın vasiyetini malının imkânları içinde yerine getirmek, onun borçlarını ödemek geride kalanlar için bir sorumluluktur. Bu uygulamaya dikkat etmek, vefat edenin hak ve isteğini yerine getirmek aynı zamanda ona olan saygının bir gereğidir.

Etkinlik — **Niçin Önemli?**

Vefat eden birinin borçlarının yakınları tarafından ödenmesi niçin önemlidir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

3.2. Teçhiz ve Tekfin

Düşünelim

Ölen birinin vefatından kabre konulmasına kadar ne gibi işlemler yapılmaktadır? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Kelime olarak "donatmak, hazırlamak, hazırlık yapmak" anlamlarına gelen teçhiz, "vefat eden kişinin yıkanıp kefenlenmek suretiyle gömülebilecek hâle getirilmesine"[43] denir. Başka bir ifadeyle teçhiz, vefat eden kişi için genel olarak yapılması gereken hazırlıkları ifade eder. İslam dininde vefat eden kişinin bir an önce yıkanması, kefenlenip hazırlanması ve defnedilmesi müstehaptır.

İslam dinine göre ister çocuk olsun isterse yetişkin, cenazenin yıkanması Müslümanlar üzerine farz-ı kifâyedir. Cenazenin yıkanmasına "gasil" denir. Cenaze yıkanan yerin kapalı olması ve burada yıkayanla yardımcılarından başkasının bulunmaması önemlidir. Cenazeyi mümkünse en yakın akrabası veya onun görevlendireceği ehil bir kişi yıkar. Cenazeyi yıkayan kişi, yıkama görevini yerine getirmeye niyet eder ve besmeleyle başlar. Usulüne uygun bir şekilde yıkar. Yıkama bitinceye kadar "Gufrâneke ya Rahmân!" (Onu bağışla ey Rahmân olan Allah!) denir. Yıkama işlemi bittikten sonra cenaze kefenlenir. Cenazenin kefenlenmesi işlemine "tekfin" denir. İslam'a göre ölen erkek olsun kadın olsun bedenlerinin örtülecek şekilde kefenlenmesi farzdır. Kefen, cenazenin yıkanıp kurulanmasından sonra sarıldığı beze verilen addır. Bu bez, bir taraftan ölen kişinin bedenini örterken diğer taraftan insanın bu dünyadan hiçbir şey götüremeyeceğini sembolize eden yakasız, dikişsiz bir giysidir. Kefenin beyaz renkli olması faziletlidir. Ülkemizde kefen genellikle beyaz patiskadan yapılır.

(42) bk. Tirmizi, Cenâiz, 76; İbn Mace, Sünen, Sadakât, 12, Çeviren: Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1982.
(43) Dinî Terimler Sözlüğü, s. 355.

Vefat eden bir kişinin teçhiz ve tekfin masrafları borcundan, vasiyetinden ve varislerin haklarından önce gelir. Hiçbir mirası kalmamış kimselerin bu türden harcamaları ise hayatta iken geçimlerini sağlamakla sorumlu olduğu kimseler tarafından yerine getirilir. Eğer yoksa Müslümanlar veya devlet kurumları tarafından karşılanır.

Vefat eden kişi yıkanıp kefenlendikten sonra tabuta konur ve cenaze namazı kılınmak için götürülür.

Etkinlik — **Mesaj Nedir?**

TABUT

Tahtadan yapılmış bir uzun kutu;
Baş tarafı geniş, ayak ucu dar.
Çakanlar bilir ki bu boş tabutu,
Yarın kendileri dolduracaklar.

Her yandan küçülen bir oda gibi,
Duvarlar yanaşmış, tavan alçalmış.
Sanki bir taş bebek kutuda gibi,
Hayalim, içinde uzanmış kalmış.

Cılız vücuduma tam görünse de,
İçim, bu dar yere sığılmaz diyor.
Geride kalanlar hep dövünse de,
İnsan birer birer yine giriyor.

Ölenler yeniden doğarmış; gerçek!
Tabut değildir bu, bir tahta kundak.
Bu ağır hediye kime gidecek,
Çakılır çakılmaz üstüne kapak?

Necip Fazıl KISAKÜREK

(Çile- Bütün Şiirleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 129.)

Şiirde verilmek istenen mesaj nedir? Arkadaşlarınızla paylaşınız.

3.3. Cenaze Namazı

Düşünelim

Sizce cenaze namazına katılmak niçin önemlidir? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Vefat eden kişi ahirete uğurlanırken yapılan görevlerden biri de cenaze namazının kılınmasıdır. İslam dininde cenaze namazı kılmanın hükmü farz-ı kifâyedir. Ölen bir Müslüman'ın cenaze namazını kılmak dinî bir sorumluluk olmasının yanı sıra insani bir görevdir. Çünkü cenaze namazı, bir kişinin ölen arkadaş, eş, dost ve akrabaları için yapabileceği en son görevlerden biridir.

Cenaze namazı, ölen Müslümanlar için diğer Müslümanlarca yapılan bir duadır. Ölen kimsenin affolunmasını ummak, varsa günahlarının, kusurlarının bağışlanmasını Allah'tan (c.c.) istemektir. Ölen bir kişiye yapılacak en sevap işlerden biri onun cenaze namazını kılmaktır. Cenaze namazına katılmak kişi-

ye, akıp giden hayatta bir an olsun ölümü hatırlayarak kendini gözden geçirmesi açısından bir fırsattır. Vefat eden kişiyi bu dünyadan ahirete hayır dualarla, güzel dileklerle uğurlamak ve ona olan vefa borcunu ödemek, geride kalan ailenin acısını biraz olsun hafifletmek için de bir vesiledir. Diğer taraftan cenaze sahiplerinin bu hüzünlü zamanında yanında olmak, onlara destek vermek, toplumsal birlik ve beraberliği perçinleyen davranışlardandır. Dolayısıyla bu dinî ve insani görev, hem bireyler arası sevginin hem de toplumun birlikteliğinin bir göstergesidir.

Görsel 1.5: *Cenaze namazı kılmak dinî ve insani bir görevdir.*

Hz. Peygamber (s.a.v.), pek çok hadisinde ölen bir kişiye yapılabilecek son görevin cenaze namazını kılmak olduğunu bildirir. Bu hususta Müslümanları, ölen kardeşlerinin cenaze namazlarını kılmaları konusunda da teşvik eder. Hatta bir hadisinde bu görevin bir hak olduğuyla ilgili şöyle buyurur: **"Müminin mümin üzerinde altı hakkı vardır: Hastalandığında onu ziyaret eder, öldüğünde cenazesinde bulunur, kendisini davet ettiğinde davetine icabet eder, onunla karşılaştığında selam verir, aksırdığında ona hayır duada bulunur, yanında ve gıyabında onun için samimi davranır."**(44) Bir diğer hadisinde de, **"Her ölünün (Müslüman'ın) namazını kılın..."**(45) buyurarak özellikle akraba, komşu, dost ve arkadaş çevremizde vefat eden her Müslüman'ın cenaze namazına katılmayı emreder.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisi de mümkün olduğunca genç-yaşlı, bebek-çocuk, zengin-fakir, kadın-erkek herkesin cenaze namazına ayırt etmeksizin katılmaya çalışırdı. Örneğin bir defasında Medine'deki Baki Mezarlığı'nın yanından geçerken henüz yeni kapatılmış bir kabri gören Hz. Peygamber (s.a.v.) yanındakilere, orada yatanın kim olduğunu sordu. Onlar, azatlı bir köle olduğunu ve kendisi öğle uykusundayken defnedildiğini, rahatsız etmemek için kendisine haber verilmediğini söylediler. Bu durumu öğrenince şöyle buyurdu: **"Ben aranızda olduğum sürece bir kişi öldüğünde bana haber verin. Benim o kimseye cenaze namazı kılmam rahmettir."**(46) Hatta vefat eden her Müslüman'ın cenazesine katılıp namazını kılmaya önem veren Hz. Peygamber (s.a.v.), uzak olması sebebiyle cenazesine katılmasının mümkün olmadığı Müslüman olan Habeş Kralı Necaşi'nin vefat ettiğini öğrenince sahabeyi açık bir alanda toplayarak onun için gıyabi cenaze namazı kıldırmıştır.(47) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) cena-

(44) Tirmizi, Edeb, 1; Nesai, Sünen, Cenâiz, 52, Çeviren: Komisyon, Kalem Yayınları, İstanbul, 1981.
(45) İbn Mace, Cenâiz, 31.
(46) Nesai, Cenâiz, 94.
(47) bk. Buhari, Cenâiz, 64.

ze konusundaki tutum ve davranışları göstermektedir ki vefat eden bir Müslüman'ın cenazesine katılıp namaz kılmak, hem dinî ve insani bir görev hem de ölen kişinin geride kalanlar üzerindeki bir hakkıdır.

Öğrenelim

Cenaze namazı nasıl kılınır?

Cenaze namazı ölen kimse için bir duadır. Cenaze namazının şartı niyettir. Cenaze namazı şöyle kılınır:

- Önce *"Niyet ettim Allah rızası için namaza ve şu erkek ölü için duaya, uydum hazır olan imama"* diyerek niyet edilir. Ölen kişi kadın veya çocuk olursa niyet *"kadın veya çocuk için"* diyerek yapılır.
- İmam yüksek sesle, cemaat gizlice *"Allahü Ekber"* der ve ellerini bağlar.
- İmam ve cemaat gizlice *"Sübhâneke"* duasını *"vecelle senâuk"* kısmıyla birlikte okur.
- Eller kaldırılmadan imam açıktan, cemaat gizlice *"Allahü Ekber"* diyerek ikinci tekbiri alır.
- İmam ve cemaat gizlice *"Allahümme salli"* ve *"Allahümme barik"* dualarını okurlar. Daha sonra imam açıktan, cemaat gizlice üçüncü tekbiri alır.
- Üçüncü tekbirden sonra bilenler cenaze duasını, bilmeyenler *"Kunut dualarını"* veya *"Fâtiha suresini"* yahut da *"Rabbenâ Âtina"* duasını okuyabilir.
- Dördüncü tekbirden sonra önce sağa, sonra sola selam verilerek cenaze namazı tamamlanmış olur.

(İlmihal, İman ve İbadetler, Cilt: 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2008, s. 362.)

Ülkemizde cenaze namazı kılındıktan sonra kıldıran kişinin, orada bulunan cemaatten ölen kişi için helallik alması uygulaması da vardır. Bu, orada bulunanların onun Müslüman olduğuna tanıklık etmeleri, iyi bir insan olduğunu dile getirmeleri, Allah'tan (c.c.) günahlarının bağışlanması için niyazda bulunmaları uygulamasıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.), iki kişi tarafından da olsa ölen kişi hakkında yapılan güzel şehadetin ona cenneti kazandıracağını bildirir.[48]

Cenaze namazı kılınıp helallik alındıktan sonra vefat eden kişi mezarlığa götürülür. Cenazenin arkasından mezara kadar gitmek sünnettir. Cenazenin omuzlara yüklenerek kabre götürülmesi ise ona olan hürmet ve saygının bir göstergesidir. Mezara getirilen cenaze kabre konulur. Cenazenin kabre konulması işlemine "defin" denir. Bu da Müslümanlar üzerinde ölünün bir hakkıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.), **"Kim sevabına inanarak, karşılığını sadece Allah'tan bekleyerek bir Müslüman cenazesi ile birlikte gider ve namazı kılınıp gömülünceye kadar beklerse her biri Uhud Dağı kadar olan iki kırât sevapla döner. Kim de cenaze namazını kılar, defnolunmadan önce ayrılırsa bir kırât sevapla döner**."[49] diye buyurmuştur. Hadiste geçen iki kırât, bir kırât sevap, çokluktan benzetmedir. Sevabın çok olacağını anlatır. Cenaze, usulüne uygun olarak kabre konulup defnedilir.

Etkinlik — Listeleyelim

Size göre cenaze namazına katılmanın bireysel ve toplumsal yararları nelerdir? Arkadaşlarınızla konuşarak bir liste oluşturup değerlendiriniz.

(48) bk. Tirmizi, Cenâiz, 63.
(49) Buhari, İman, 35.

3.4. Kur'an-ı Kerim Okuma ve Taziye

Düşünelim

Vefat eden kişinin ahirete uğurlanmasında Kur'an-ı Kerim okumak ve yakınlarına taziyede bulunmak niçin önemlidir? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Vefat eden kimse ahirete uğurlanırken yapılan uygulamalardan biri de cenaze defnedildikten sonra Kur'an-ı Kerim okunmasıdır. Çünkü Kur'an insanlara öğüt, şifa ve rahmet olarak gönderilmiştir.(50) Bu nedenle ölen kimsenin arkasından yapılabilecek en güzel şeylerden biri de Kur'an okumaktır. Ebedi hayata uğurladığımız ölülerimize Kur'an okumak, onlar için yapılabilecek en güzel dua, geride kalan yakınları için ise en büyük huzur ve teselli kaynağıdır. Böylelikle ölümün bir yokluk değil, yeni bir hayata kavuşma olduğu duygusu güçlenir. Kur'an okumak, geride kalanlara hayatı ve onun insana güzel görünen yüzünü yok eden ölüm karşısında sabırlı olmayı öğretir. Her şeyden önemlisi, kaybettiğimiz yakınlarımıza dua ederek Allah'tan (c.c.) bağışlanmalarını dilemiş oluruz.

Vefat edenin arkasından Kur'an-ı Kerim okumanın belirli bir zamanı ve yeri yoktur. Ancak memleketimizde cenaze defnedildikten hemen sonra genellikle Yâsin, Tekâsür, İhlâs, Felak ve Nâs sureleri ile Fâtiha ve Bakara suresinin ilk beş ayeti okunur. Sevabı da cenazenin ve diğer müminlerin ruhlarına bağışlanır. Vefat eden kişi için Kur'an sadece belirli zamanlarda değil, her zaman okunabilir. Kur'an, ölünün kabrine gidilip okunabileceği gibi başka yerde okunup sevabı vefat eden kişiye bağışlanabilir. Ancak bazı yörelerimizde arife günü, bazı bölgelerimizde ise bayram günleri ölen yakınlarımız için Kur'an okumak âdet olmuştur.

Ölen yakınlarımızı ahirete uğurlarken ya da daha sonra okuduğumuz ve okuttuğumuz Kur'an'ın ibadet niyetiyle okunması önemlidir. Din bilginlerine göre eğer bir kimse hiçbir maddi menfaat beklemeden Kur'an-ı Kerim'i okur ve bunun sevabını ölen kişiye bağışlarsa yaptığı, sünnete uygun ve faydalıdır.(51) Çünkü İslam'da Kur'an okumak ibadettir. İbadette ihlas, yani ibadeti samimiyetle yapmak şart olduğu için menfaat karşılığı yapılanlar ibadet olarak kabul edilmez. Dolayısıyla Allah (c.c.) rızası için okunan Kur'an'ın sevabını ölülere bağışlamak onlara fayda verir.

Vefat eden kimsenin arkasından yapılan uygulamalardan biri de taziyedir. Vefat eden kimsenin yakınlarına başsağlığı dileğinde bulunmak anlamına gelen taziye müstehaptır.(52) Taziye, cenaze defnedildikten sonra yapılır. Memleketimizde taziye "Başınız sağolsun, Allah (c.c.) geride kalanlara ömür versin, Allah (c.c.) sabır versin!" gibi sözlerle ifade edilir. Bazı bölgelerimizde taziye süresince cenaze sahibinin yakınlarının evinde de Kur'an okunma âdeti vardır.

Üç günden sonra taziyede bulunulmaz. Çünkü böyle bir davranış, cenaze yakınlarının üzüntüsünü yeniler. Ancak orada olmayanlar, geç duyanlar üç günden sonra da taziyede bulunabilirler. Hz. Peygamber (s.a.v.), **''Başına felaket gelen kimseye taziyede bulunana, musibet sahibinin sevabı kadar sevap verilir."(53)** buyurur.

(50) bk. İsrâ suresi, 82. ayet.
(51) bk. Hayrettin Karaman, İslam'ın Işığında Günün Meseleleri, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 66.
(52) Müstehap, dinimizin yapılmasını hoş gördüğü, öğütlediği ama yapılmasını zorunlu kılmadığı işlerdir.
(53) İbn Mace, Cenâiz, 56; Tirmizi, Cenâiz, 71.

Akraba ve komşuların cenaze evi sahiplerine yemek vermesi de müstehaptır. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Cafer (r.a.)[54] şehit olunca, **"Cafer ailesine yemek yapın. Çünkü onların başına büyük bir iş geldi."**[55] buyurur. Bütün bunlar, yakınlarını kaybeden ve büyük bir üzüntü yaşayan insanların acılarını paylaşmaya yönelik hem dinî hem de insani davranışlardır. İslam dini, bu gibi davranışları dinî bir görev olarak kabul eder.

Etkinlik — Sıra Sizde

Sizin bulunduğunuz yerde cenaze defnedildikten sonra ne gibi uygulamalar yapılmaktadır? Arkadaşlarınızla paylaşınız.

3.5. Dua Etmek ve Hayır Yapmak

Düşünelim

Vefat eden bir kişinin arkasından dua etmek ve hayır yapmak niçin önemlidir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

Vefat eden kimse için hem ahirete uğurlanırken hem de uğurlandıktan sonra yapılan uygulamalardan biri de onun için dua etmektir. Vefat eden kimsenin arkasından dua edilmesi sünnettir. Ölen kimsenin günahlarının ve kusurlarının affedilmesi için Allah'a (c.c.) yalvarılır. Böylece onun günahlarının affedileceği umulur. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde şöyle buyurur: **"Allah Teala, salih kulunun cennetteki derecesini yükseltir. Bunun üzerine o: Ya Rabb'i! Bu yükselme nereden (ne sebebiyle)dir? diye sorar. Cenabı Hak ona şöyle der: Oğlunun senin için yaptığı istiğfar sebebiyledir."**[56] Hadisten de anlaşıldığı üzere cenazenin arkasından yapılan dua ve istiğfarın ona faydası vardır. Çünkü dua, insanoğlunun en büyük teselli ve ümit kaynağıdır. Dua, insanı sıkıntılardan ve manevi buhranlardan kurtarır. Dua, insanı Allah'a (c.c.) yakınlaştıran bir ibadettir. İhlas ve samimiyetle Allah'a (c.c.) açılan eller geri çevrilmez.

Cenaze namazı aslında ölen kişi için bir duadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir cenaze için namaz kılarken şöyle dua ettiği bildirilir: **"Allah'ım! Onu bağışla, ona acı ve onu affet, ona afiyet ver, vardığı yerde ona ikramda bulun, yerini (kabrini) geniş eyle. Onu su, kar ve dolu ile yıka. Beyaz elbisenin kirden arınması gibi onu hatalarından arındır. Ona bu dünyadaki evinden daha hayırlı bir ev ... ver. Onu kabir imtihanından ve cehennem azabından koru."**[57] Aynı zamanda cenaze defnedildikten sonra mezar başında bulunanlar vefat eden için dua ederler. Kur'an-ı Kerim'de ölen kişiler için dua edilmesi, **"Bunların arkasından gelenler şöyle derler: 'Rabb'imiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla…"**[58] ayetiyle bildirilir. Hz. Peygamber de (s.a.v.), **"Kardeşinizin bağışlanmasını isteyiniz ve Allah'tan ona kolaylıklar dileyiniz. Çünkü o, şu anda sorgulanmaktadır."**[59] buyurarak defnin hemen arkasından dua edilmesini öğütler.

Dua, ölen yakınlarımız ve diğer inananlar için yapılabilecek en güzel ibadetlerden biridir. O hâlde ölülerimizin ardından onların bağışlanması, derecelerinin yükselmesi için dua etmeliyiz. Duada önemli olan içten, samimi olarak ve Allah'ın (c.c.) affedeceğini umarak yakarmaktır.

(54) (r.a.) "Radıyallahu anhu" ifadesinin kısaltılmış şeklidir. "Allah ondan razı olsun." anlamına gelir. Sahabenin adı anıldığında söylenir. Bayanlar için "Radıyallahu anha" şeklinde kullanılır.
(55) Ebu Davud, Sünen, Cenâiz, 30, Çeviren: Necati Yeniel-Hüseyin Karapınar, Şamil Yayınları, İstanbul, 1987.
(56) İbn Mace, Edeb, 1.
(57) Müslim, Cenâiz, 86.
(58) Haşr suresi, 10. ayet.
(59) Ebu Davud, Cenâiz, 69.

Vefat eden bir kişinin ardından yapılabilecek uygulamalardan biri de onun için hayır yapmaktır. Hayır, iyilik ve güzellik anlamına gelir. Hayır, sonuçları açısından iyi, güzel ve faydalı olan herhangi bir şey yapmak demektir. Bu, insanlığa yararı olabilecek herhangi bir şey olabilir. Örneğin okul, cami, çeşme yaptırmak, fakir birisine yardım etmek, öğrenci okutmak vb. hayır olan işlerdendir. Bunların yanı sıra ölen kimse için geride kalanların yaptığı dua, okunan Kur'an, kılınan cenaze namazı, ölenin yakınlarının sevabı ona bağışlanmak üzere bir fakire verdikleri sadaka da hayır olan işlerdendir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ölen kimsenin arkasından yakınlarının hayır yapabileceklerine ilişkin hadisleri vardır. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bir adam gelir ve 'Ey Allah'ın Elçisi! Annem birden bire öldü, vasiyet edemedi. Öyle sanıyorum ki konuşabilseydi sadaka verirdi. Acaba ben onun yerine sadaka versem sevabı ona ulaşır mı?' diye sorar. Hz. Peygamber, **"Evet."**(60) diye cevap verir. Yine babası ölmüş olan bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.v.), babasının çok mal bıraktığını bildirerek onun için yardım etsem olur mu diye sorar. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu soruya vermiş olduğu cevap yine **"Evet."**(61) olur.

Bugün ülkemizde pek çok insan yakınlarının arkasından sevabı onlara bağışlanmak üzere cami, okul yaptırmakta, fakir ve yoksullara yardım etmekte, öğrenci okutmaktadır. Bütün bu yapılan hayırlar, Hz. Peygamberin de (s.a.v.) bildirdiği üzere ölen kimseye yararı olan işlerdir.

Okuyalım

Vefat edenlerin arkasından neler yapabiliriz?

- Ölenlerin kusurlarının bağışlanması için her zaman dua edebiliriz.
- Onlar için okul, cami, yol, hastane vb. halka yönelik hayır hizmetleri yapabiliriz.
- Yoksullara, güçsüzlere ve yetimlere yardım ederek onları sevindirebiliriz.
- Her zaman ve özellikle de dinî gün ve gecelerde, sevabını onların ruhlarına bağışlamak için Kur'an okuyabiliriz.
- Başkalarına karşı iyi davranışlarda bulunarak ölmüşlerin hayır dua ile anılmasına vesile olabiliriz.

3.6. Kültürümüzde Cenaze Uğurlama ile İlgili Gelenekler

Kültürümüzde cenaze uğurlama ile ilgili gelenekler, özünde bir olmakla birlikte çeşitlilik gösterir. Örneğin ölen kişinin arkasından çeşitli bölgelerde mevlit okunma geleneği vardır. Mevlit okunması, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğum yıldönümünü kutlama maksadıyla başlayan bir uygulamadır. Zamanla Kadir, Miraç, Regaib ve Berat gecelerinin önemi dolayısıyla veya sünnet, evlenme, deprem gibi önemli olaylar vesilesiyle de mevlit okutulmaya başlanmıştır. Böylece mevlit okunması dinî-kültürel bir öge olmuştur. Özellikle memleketimizin bazı bölgelerinde mevlit okuma, ölen kimsenin ardından yapılan dinî kültürün ayrılmaz bir ögesi hâline gelmiştir. Mevlit töreninde bir yandan Kur'an, diğer yandan mevlit okunur. Bunun yanı sıra ölen kişinin arkasından, onun ve diğer Müslümanların bağışlanması ve ilahi rahmete ve mağfirete kavuşması için yakarışta bulunulur. Ölenin yakınları, dostları ve bütün çevresi bir araya gelerek okunan Kur'an'a, mevlide ve edilen dualara gönülden "Amin" diyerek Allah'tan rahmet dilerler.

(60) bk. Buhari, Cenâiz, 94.
(61) bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, Cilt: 2, Dar'ul-Fikr, Beyrut, 1989, s. 371.

İslam dininin temel esasları ve dinî ibadetleri arasında yer almayan, ancak güzel bir uygulama olarak görüldüğü için yaygınlaşan mevlit merasimi cenazenin defnedilmesinden sonra belli günlerde veya daha sonra ölen kişinin yakınlarının isteği üzere de yapılmaktadır. Mevlitte, Kur'an okunup dinlenmekte, tekbirler getirilmekte ve Hz. Peygamber (s.a.v.) hatırlanarak ona bol bol salavat getirilmektedir. Mevlit vesilesiyle insanlara ikramlarda bulunulmakta, fakir ve yoksullar sevindirilmektedir. Mevlit okunması, ölen kişinin yakınları için de önemli bir teselli ve huzur kaynağıdır. Ölen kişinin yakınları, mevlit vesilesiyle sıkıntılarından bir anlık bile olsa kurtulmanın manevi hazzını yaşarlar.

Görsel 1.6: *İslam dininde ölen kişilerin arkasından dua etmek sünnettir.*

Etkinlik — **Düşünelim**

Geleneğimizdeki mevlit törenlerinin toplumsal bütünleşme ve dayanışma açısından yararları nelerdir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Bir yakınını kaybetmenin acısını hisseden cenaze sahiplerinin yardımına koşmak, maddi ve manevi anlamda onlara destek olmak Müslüman olmanın gereklerindendir. Nitekim Mute Savaşı'nda Cafer b. Ebi Talib'in şehit olduğu haberi gelince, "Cafer ailesi için yemek hazırlayın, çünkü başlarına kendilerini meşgul edecek bir hâl geldi."(62) buyuran Hz. Peygamber (s.a.v.), cenazeye katılanların onlar için yemek yapıp getirmelerini söylemiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu gibi öğütleri kültürümüzde cenaze uğurlama ile ilgili geleneklerden biri olan, ölen kimsenin evine özellikle yakınlarının yemek götürmesi uygulamasının temelini oluşturur. Onun için ülkemizin pek çok bölgesinde farklı uygulamalar olmakla birlikte cenaze yakınları cenaze evine yemek yapıp götürürler.

Kültürümüzde cenaze uğurlama ile ilgili geleneklerden biri de ölen kimsenin ardından Kur'an-ı Kerim okunmasıdır. Bu uygulama, Kur'an-ı Kerim'in hatim yapılmasıyla ya da ölen kimsenin ardından Yasin, Tebareke vb. surelerin okunmasıyla gerçekleştirilebilir. Bazı bölgelerimizde ise eğer yakınlarının mali durumu iyiyse ölen kimsenin ardından "hayır yemeği" adı verilen bir yemek verilir.

Alevi-Bektaşilikteki "Hakk'a Uğurlama Erkânı" da cenaze uğurlama ile ilgili kültürümüzdeki güzel örneklerdendir. Alevi-Bektaşilikte "Hakk ile bir olmak", "Hakk ile Hakk olmak" ve "Hakk'tan geldik, Hakk'a gidiyoruz." gibi deyimler vardır. Onun için Alevi-Bektaşi geleneğinde bir kimse için öldü denmez; onun için "Hakk'a yürüdü." ifadesi kullanılır. Bu felsefe çerçevesinde Hakk'a yürüyen kişi ile ilgili çeşitli uygulamalar yapılır. Öncelikle cenaze yıkanacak yere getirilir ve Hakk'a yürüyen kişi, dikkatle teneşire yatırılır. Usulüne uygun olarak yıkanır. Yakınları "helallik suyu" dökebilirler. Daha sonra kurulanıp kefenlenir.(63) Hakk'a yürüyen kişi için uğurlama töreni evi veya cemevi musalla taşında yapılır. Uğurlama merasimi, Hakk'a yürüyen kişinin akraba, eş ve dostlarının toplanmasıyla gerçekleştirilir. Ehil kişi, bu esnada nefes ve gülbank yani dualar okur.(64) Toprakla bütünleştirme hizmeti tamamlandıktan sonra oradakiler,

(62) Tirmizi, Cenâiz, 21.
(63) bk. Mehmet Eröz, Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014, s. 156-157.
(64) bk. Mehmet Eröz, Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik, s. 310.

Hakk'a yürüyen kişinin yakınlarına taziyede bulunur. Alevi-Bektaşilikteki "Hakka Uğurlama Erkânı" yerel bazı farklılıklar göstermekle birlikte özünde aynı uygulamayı içerir.

Sonuç olarak kültürümüzde vefat eden birini ahirete uğurlama ile ilgili çok zengin bir geleneğimiz vardır. Bunların uygulanış biçimleri farklı olsa da özü aynıdır. Önemli olan bu uygulamaların toplumsal dayanışma ve kardeşlikteki yerini fark edebilmektir.

Etkinlik — Sıra Sizde

Çevrenizde ölen bir yakını için hayır yapan kimseler var mı? Ne tür hayırlar yaptılar? Sizce bu tür hayırların birey ve toplum için yararları nelerdir? Arkadaşlarınızla bir liste oluşturarak değerlendiriniz.

4. Kur'an'dan Mesajlar: Bakara Suresi 153-157. Ayetler

Düşünelim

Sizce sabırlı insan kime denir? Sabırlı olmak kişiye neler kazandırır? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Bakara suresi, Kur'an-ı Kerim'de Müslümanların bireysel ve toplumsal hayatlarında uygulayabilecekleri pek çok mesajların verildiği surelerden biridir. Bu mesajların verildiği ayetlerden bazıları da surenin 153-157. ayetleridir. Bu ayetlerde Yüce Allah (c.c.) şöyle buyurur:

"Ey iman edenler! Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Çünkü Allah muhakkak sabredenlerle beraberdir. (153) Allah yolunda öldürülenlere 'ölüler' demeyin. Bilakis onlar diridirler, lakin siz anlayamazsınız. (154) Andolsun ki sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma (fakirlik) ile deneriz. (Ey Peygamber!) Sabredenleri müjdele! (155) O sabredenler, kendilerine bir bela geldiği zaman: Biz Allah'ın kullarıyız ve biz O'na döneceğiz, derler. (156) İşte Rabb'lerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlaradır ve doğru yolu bulanlar da onlardır." (157)

Öğrenelim

Bakara, Fâtiha'dan sonra Kur'an-ı Kerim'in ikinci suresidir. Medine'de inmiştir. Kur'an'ın en uzun suresi olup 286 ayettir. Adını, surenin 67-71. ayetleri arasında, Yahudilerin kesmeleri emredilen sığırdan bahsedildiği için "inek" anlamına gelen bakara kelimesinden alır. Bakara suresi uzunluğu ile doğru orantılı olarak pek çok konuyla ilgilidir.

Bakara suresinde yer alan konulardan bazıları şunlardır:

İslam dininin inanç, ibadet ve hayat düzeniyle ilgili bilgiler, münafıklar, Allah'ın (c.c.) varlığı ve birliği ile ilgili deliller, insanın yaratılışı, kabiliyetleri ve imtihanı, Kâbe'nin yapılışı ve kıble oluşu, hac, nikâh, boşanma, din ve vicdan hürriyeti, dua, İsrailoğullarının tarihinden kesitler, vasiyet, oruç vb.

Bakara suresinin 153-157. ayetlerinde Müslümanların Medine'ye hicret ettikten sonra karşılaştıkları zorluklar anlatır. Surede, onların Allah'a (c.c.) imanlarının bir sonucu olarak bütün zorluklara sabır ve namaz ile nasıl direndikleri bildirilir. Bütün mal ve mülklerini, hatta Allah (c.c.) yolunda canlarını bile yitirdikleri hâlde azim ve ümitlerini kaybetmeyip sabırla bunları nasıl aştıkları haber verilir.

Bakara suresi 153-157. ayetlerde verilen mesajlar şunlardır:

Bir insan, hayatı boyunca zor durumlar, hoşa gitmeyen olaylar, nefse ağır gelen şeyler, güçlük ve sıkıntılarla karşı karşıya kalabilir. Surenin 153. ayetinde, bir insanın karşılaştığı zor ve sıkıntılı durumları sabır ve namaz ile aşabileceği bildirilir. Sabır, "acıya katlanmak, insan tabiatına uygun olmayan hâllere karşı telaş göstermeyip sarsılmadan tahammül edip direnç göstermek" anlamına gelir. Sabır, kişinin bir amaç için ortaya koyduğu özverinin, kararlılığın, güçlü azim ve iradenin ürünüdür. Ayette hangi durumlarda sabır gösterilmesi gerektiği belirtilmemiştir. Onun için ibadetleri yerine getirmede devamlılık ve kararlılık göstermek, arzu ve istekleri kontrol altına almak, doğruluk ve dürüstlükte kararlı olmak, haramlardan kaçınmak sabırla ilgilidir. Her türlü düşmanca hareketlere karşı direnmek, musibet ve acılara katlanmak gibi dayanıklılığı gerektiren her durumda metanetli olmak da ayette bildirilen sabrın kapsamına girer.(65) Ayette bu gibi zor durumlarla karşılaşan inananlara sabır ve sebat göstermeleri öğütlenir. Yine Allah'ın (c.c.) huzurunda durup namaz kılarak ondan yardım dilemeleri bildirilir. Allah'ın (c.c.) sıkıntılı ve zor anlarda sabredenlerin yanında olduğu müjdesi verilir.

153. ayette sabır ve namazın, zorlukları aşmada birlikte zikredilmesi de önemlidir. Çünkü sabır kişinin kendisi, namaz ise Allah (c.c.) ile ilgili olan tavrıdır. Başka bir ifadeyle sabır, kişinin kendisinin gerçekleştirmesi gereken iç dünyasındaki kararlılığı ve direnci gösteren bir davranıştır. Namaz ise onun bedeni, dili ve kalbiyle Allah'a (c.c.) yönelmesi durumudur. Sabırla benliğini güçlendiren Müslüman, namaz ibadetiyle de Allah (c.c.) ile iletişim kurmakta, ona hâlini arz etmektedir. Böylece karşılaştığı zor durumlardan kurtulabilmek için gerekli olan psikolojik şartları tamamlamış olmaktadır. Demek oluyor ki sabır, sadece karşılaşılan zor durumlara katlanmanın ötesinde, bunlardan selamete çıkabilme erdeminin adıdır.(66)

Allah (c.c.) yolunda veya din, vatan, namus, mal ve can güvenliği için cihat ederken ölen veya öldürülen kimseye "şehit", bu makama da "şehitlik" denir.(67) Bakara suresinin 154. ayetinde ise şehitlik makamının ne kadar yüksek bir mertebe olduğu bildirilir. Çünkü Allah'ın (c.c.) yolunda ölmek, yani şehit olmak sıradan bir ölüm gibi değildir. Peygamberlikten sonra gelen en yüce makam şehitliktir. Kültürümüzde de Allah (c.c.) yolunda bulunan, vatanını, devletini korumak için canını veren başta asker ve polislerimiz olmak üzere hayatını kaybedenlere şehit denir. Dolayısıyla ayette böylesine kutsal değerler için hayatını hiç düşünmeden feda eden şehitlere "ölüler" denilmesinin yanlış olduğu, aksine onların diri oldukları fakat insanların bunu fark edemediği haber verilir. Allah (c.c.) yolunda öldürülenlere şehit denilmesinin sebebi, onların cennetlik olduklarına Müslümanlar tarafından şahitlik edilmesi, doğrudan cennete giderek Allah'ın (c.c.) onlar için hazırladığı çeşitli nimetleri görmelerindendir. Diğer taraftan bizim ve kutsal değerlerimiz için hayatlarını veren şehitlerimizin hiçbir zaman unutulması mümkün değildir. Fedakârlık yaparak canlarını veren şehitler, Allah'ın (c.c.) katında diridirler, bol nimetler içinde mutlu bir hayat yaşamaktadırlar.(68)

Bakara suresinin 155. ayetinde, insanın denenmesinden bahsedilir. İnsan bu dünyaya denenmek, imtihan için gelmiştir. Herkesin imtihanı da kendi gücüne göredir. Kimi fakirlik, kimi zenginlik, kimi hastalık, kimi malını kaybetmek, kimisi de başka bir şeyle denenmektedir. Önemli olan bu sınavdan başarı ile

(65) bk. Dinî Terimler Sözlüğü, s. 314.
(66) bk. Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, Cilt: 1, Hazırlayan: Hayrettin Karaman-Mustafa Çağrıcı-İbrahim Kâfi Dönmez-Sadrettin Gümüş, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2017, s. 239-240.
(67) bk. Dinî Terimler Sözlüğü, s. 338.
(68) bk. Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, Cilt: 1, s. 240-241.

çıkmaktır. Bu başarının sırrı ise Allah'a (c.c.) güvenip yönelmek, sabır ve namazla ondan yardım istemektir. Allah'a (c.c.) dayanıp sıkıntılar altında ezilmeyenler hem dinî hem de dünyevi bakımdan hep kazanmışlardır. Bu, Allah'ın (c.c.) yasasıdır. Onun için 155. ayetin sonunda "Sabredenleri müjdele!" buyrularak yeniden sabra vurgu yapılır.

İnsanın hayatında karşılaşabileceği imtihanlardan biri de sevdiği bir insanı kaybetmesidir. 156. ayette de bir insanın başına gelebilecek bu en büyük musibetle karşılaştığı zaman, onun göstermesi gereken tavrın yine sabır olduğu bildirilir. Böylesine büyük bir musibete karşı gösterilecek sabır, sıradan ve gelişigüzel değildir. Allah'a (c.c.) iman ve ona teslimiyetle bütünleşmiş bir sabırdır. Ancak Allah'a (c.c.) iman eden, güvenen, teslim olan biri, dayanılması güç bir durum karşısında sabredebilir. Allah'tan (c.c.) gelip yine Allah'a (c.c.) döneceğimizin bilincinde olabilir. Bu durum, inanan kişinin imanının gücünü ve onun ürünü olan ahlakının güzelliğini gösterir. Allah'a (c.c.) ait olduğumuzu ve en sonunda ona döneceğimizin bilinci içinde olan biri, başarı ve kurtuluşu da yalnız ondan bekler. Bu inancının bir ürünü olarak Allah'tan (c.c.) hiçbir zaman ümidini kesmez.

Bakara suresinin 157. ayetinde hayatın türlü zorluklarına karşı koyan, özellikle karşılaştıkları sıkıntılara sabır ve metanetle direnen Müslümanlar Allah (c.c.) tarafından övülmektedir. Övülmekle kalmayıp onlara Allah'ın (c.c.) sonsuz nimetler vereceği müjdelenmektedir. Ayette, Allah'a (c.c.) olan imanlarını kaybetmeyip sabretmeleri sebebiyle doğru yolda oldukları bildirilir. Dolayısıyla bir mümin için bundan daha büyük bir lütuf ve şeref düşünülemez.(69)

Sonuç olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabe de hayatları boyunca pek çok güçlük ve sıkıntı ile karşılaşmıştır. Bunları iman, sabır ve metanetle aşmışlardır. Allah'tan (c.c.) hiçbir zaman ümitlerini kesmemişler ve başarıya ulaşmışlardır. Bir Müslümana yaraşan tavır da bu konularda onları örnek almak ve onlar gibi davranmaktır.

Etkinlik — **Belirleyelim**

Arkadaşlarınızla Bakara suresinin 153 - 157. ayetlerinin meallerini birkaç defa okuyunuz. Yapılan açıklamaları da dikkate alarak ayetlerle ilgili aşağıdaki soruları cevaplandırınız.

- Kim, kime söylüyor?

.....

- Ayetlerin ana konusu nedir?

.....

- Ayetlerde geçen temel kavramlar nelerdir?

.....

- Muhataplardan ne yapmaları isteniyor?

.....

(69) bk. Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, Cilt: 1, s. 241-242.

Bilgilerimizi Ölçelim

A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Kişinin hayatı anlamlandırmasında ahiret inancının önemi nedir? Belirtiniz.

……
……
……

2. Ahiret hayatının aşamaları nelerdir? Listeleyiniz.

……
……
……..

3. Kültürümüzde cenaze uğurlama ile ilgili dinî uygulamalar nelerdir? Örnekler veriniz.

……
……
……

4. Bakara suresinin 153-157. ayetlerinden çıkarılabilecek mesajlar nelerdir? Belirtiniz.

……
……
……

B. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan noktalı yerleri uygun kavramlarla tamamlayınız.

"ölüm - taziye - kıyamet - haşr - mizan - mahşer - teçhiz ve tekfin - ahiret hayatı"

1. Evrenin düzeninin bozulması, her şeyin yok olması, yok olan ve ölen şeylerin yeniden yaratılıp dirilitilerek ayağa kalkması ve insanların dirilişten sonra bir araya toplanacakları mahşere doğru yönelmesine …… denir.
2. Allah'ın (c.c.) insanları hesaba çekmek üzere tekrar dirilişten sonra bir araya toplamasına …… denir.
3. Ahirette günah ve sevapların, iyilik ve kötülüklerin ölçülüp tartılacağı manevi ölçü aletine …… denir.
4. Vefat eden kişinin yıkanıp kefenlenmek suretiyle gömülebilecek hâle getirilmesine …….. denir.
5. Vefat eden kimsenin yakınlarına başsağlığı dileğinde bulunmaya …….. denir.
6. İnsanın ölümünün gerçekleşip kabre girmesiyle başlayan sürece ..... denir.

C. Aşağıdaki sorulardan her biri için beş cevap seçeneği verilmiştir. Seçeneklerden yalnızca biri doğrudur. Doğru seçeneği bularak işaretleyiniz.

1. Aşağıdakilerden hangisi ahirete imanın faydalarından biri <u>değildir</u>?

A) İnsanın, hayatına yön vermesini sağlar.
B) İnsana sorumluluk duygusu aşılar.
C) İnsanı ilim ve fazilet sahibi yapar.
D) İnsanda iç huzuru sağlar.
E) İnsanda teselli duygusunu geliştirir.

2. Aşağıdakilerden hangisi ahiret hayatının safhalarından biri <u>değildir</u>?

A) Kıyametin kopması
B) İnsanların yeniden diriltilmesi
C) Amel defterinin verilmesi
D) Tövbelerin kabul edilmesi
E) Herkesin davranışlarının ölçülüp tartılması

3. Aşağıdakilerden hangisi İslam'ın ahiret hayatı anlayışına uygun <u>değildir</u>?

A) Ahiret hayatı, dünya hayatının alternatifi değildir.
B) Ahiret hayatı, dünya hayatının devamıdır.
C) Ahiret hayatını kazanmanın yolu dünya hayatından geçer.
D) Dünyası olmayanın ahireti de olmaz.
E) Ahiret hayatını kazanmak için dünya işlerini terk etmek gerekir.

4. Aşağıdakilerden hangisi İslam dininin ölüm olgusuna yaklaşımını ifade eder?

A) Ölüm, bir yok oluştur.
B) Ölüm, bir korku ve üzüntü kaynağıdır.
C) Ölüm, bedenin yok olması, ruhun yaşamasıdır.
D) Ölüm, ruhun başka bir bedene geçişidir.
E) Ölüm, bir varoluş alanından (dünya hayatından) diğer varoluş alanına (ahiret hayatı) geçiştir.

5. İslam dininde cenaze namazı kılmanın hükmü nedir?

A) Farz-ı ayn
B) Farz-ı kifâye
C) Vacip
D) Sünnet
E) Müstehap

D. Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına (D), yanlış olanların başına da (Y) yazınız.

1. ( ) Müslüman bir kişi öldükten sonra yıkanır.
2. ( ) Alevi-Bektaşilikteki cenaze uğurlamasına "Hakk'a Uğurlama Erkânı" denir.
3. ( ) Ahirete iman, insana sorumluluk yükler.
4. ( ) Cennet, dünyada kötü davrananların gideceği yerdir.
5. ( ) Dünya hayatı bir denenme yeri değildir.

E. Defterinize "Dünya Ahiretin Tarlasıdır." **konulu bir kompozisyon yazınız.**

2. ÜNİTE

KUR'AN'A GÖRE HZ. MUHAMMED

Ünitemize Hazırlanalım

1. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) örnek şahsiyeti hakkında bilgi toplayınız.
2. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberlikle ilgili görevlerinin neler olduğunu araştırınız.
3. Hadis, sünnet, üsve-i hasene, hatemü'n-nebiyyîn, Kütüb-i sitte, Kütüb-i tis'a kavramlarının anlamlarını sözlük ve ansiklopedilerden araştırınız.
4. Kültürümüzde Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Ehl-i Beyt sevgisiyle ilgili örnekler bulunuz.
5. Ahzâb suresi 45 ve 46. ayetlerinin anlamlarını Kur'an-ı Kerim mealinden bulunuz. Ayetlerde verilen mesajların neler olabileceği konusunda araştırma yapınız.

1. Hz. Muhammed'in Şahsiyeti

Düşünelim

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sahip olduğu ahlaki özelliklerden hangilerini biliyorsunuz? Arkadaşlarınızla paylaşınız.

Allah (c.c.), ilk insandan başlayarak onları doğru yola iletmek için peygamberler göndermiştir. Gönderilen peygamberlerden biri de Hz. Muhammed'dir (s.a.v.). O, "hatemü'n-nebiyyin" yani peygamberlerin sonuncusudur. Kur'an-ı Kerim'de bildirildiği üzere bütün peygamberler insanlar arasından Allah (c.c.) tarafından seçilip görevlendirilmiştir. Dolayısıyla peygamberlerin en önemli özelliklerinden biri insan olmalarıdır. Vahyi insanlara ulaştıracak olan kimsenin de onlar gibi insan olması gerekir. Allah'ın (c.c.) mesajını ulaştıracak peygamberler insanüstü varlıklar olsaydı insanların onlarla iletişim kurmaları mümkün olmazdı. Bu konuda Kur'an'da şöyle buyrulur: **"De ki: Eğer yeryüzünde, (insanlar yerine) yerleşip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten bir melek peygamber indirirdik."**(1) Dolayısıyla peygamberlerin insan olması vahyin gerçekleşmesinin ön şartıdır.

Mekke'deki inanmayanların, **"…Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?..."**(2) sorusu, Kuran-ı Kerim'de pek çok ayette Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ve tüm peygamberlerin insan olduğu şeklinde cevaplandırılır. Kur'an'da Allah (c.c.), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisinin de bir insan olduğunu insanlara hatırlatmasıyla ilgili şöyle buyurur: **"De ki: Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim. (Şu var ki) bana, ilahınızın sadece bir İlah olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabb'ine kavuşmayı umuyorsa iyi iş yapsın ve Rabb'ine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın."**(3)

Her insanın insan olmak açısından sahip olduğu özelliklere Hz. Muhammed de (s.a.v.) sahiptir. O da her insan gibi üzülmüş, sevinmiş, ağlamış ve her insanın sonu olan ölümü tatmıştır. Hz. Peygamber de (s.a.v.) bir insandı. Ancak o, güzel ahlakı, örnek kişiliği, sağlam karakteri, yüce ruhu, merhameti, hoşgörüsü, keskin zekâsı ve asil tavırları ile örnek bir insandı.

Etkinlik — Yorumlayalım

Muhammed beşerdir, fakat sanma ki sıradan beşer gibidir.

Onun değeri, taşlar arasındaki yakuta benzer.

Anonim

Bu sözü Hz. Peygamber'in de (s.a.v.) bir insan olduğunu dikkate alarak arkadaşlarınızla yorumlayınız.

Peygamberler üstün ahlak sahibi kimselerdir. Onlar, hem içinde yaşadıkları toplum hem de daha sonraki kuşaklar için en iyi örnektirler. Hz. Muhammed de (s.a.v.) son peygamber olarak üstün ahlaki özellikleri şahsiyetinde toplamıştır. Kur'an'da, **"Ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin."**(4) ayetiyle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) güzel ahlak sahibi olduğu bildirilir. **"Andolsun, Allah'ın Resülünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır."**(5) ayetiyle de inananlar için onun tutum ve davranışlarında güzel örnekler bulunduğu belirtilir. Bu ayette, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) inananlar için "üsve-i hasene" yani güzel bir örnek olduğu bildirilir.

(1) İsrâ suresi, 95. ayet.
(2) İsrâ suresi, 94. ayet.
(3) Kehf suresi, 110. ayet.
(4) Kalem suresi, 4. ayet.
(5) Ahzâb suresi, 21. ayet.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sahip olduğu üstün ahlaki özellikler, Allah'ın (c.c.) inananlar için bir lütfudur. Bu konuda Kur'an'da şöyle buyrulur: **"Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyan, (kötülüklerden ve inkârdan) kendilerini temizleyen, kendilerine kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içinde idiler."**(6)

Etkinlik — **Paylaşalım**

Size göre Hz. Peygamber (s.a.v.) niçin insanlar için Allah'ın (c.c.) bir lütfudur? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisi de insanlara güzel ahlak örneği olarak gönderildiğini belirtir. Bir hadisinde şöyle buyurur: **"Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim."**(7) Yine Hz. Peygamber'in (s.a.v.) güzel ahlakının kaynağını göstermesi açısından Hz. Aişe'den (r.a.) nakledilen şu rivayet oldukça önemlidir: "Bir adam: 'Ey müminlerin annesi! Bize Allah'ın Resulü'nün ahlakından bahseder misin?' dedi. O da: 'Sen hiç Kur'an okumaz mısın?' diye sordu. Adam: 'Tabii ki okuyorum.' diye cevap verince Hz. Aişe de (r.a.): '*Onun ahlakı, Kur'an (ahlakı) idi.*'(8) dedi." Bütün ahlaki güzelliklere sahip olmasına rağmen Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah'a (c.c.) devamlı şöyle dua ederdi: **"Allah'ım! Yaratılışımı güzel kıldığın gibi ahlakımı da güzelleştir. Beni kötü ve hoşa gitmeyen huylardan uzak tut. Allah'ım! Beni en güzel ahlaka yönelt. Ona yöneltecek yalnızca sensin."**(9)

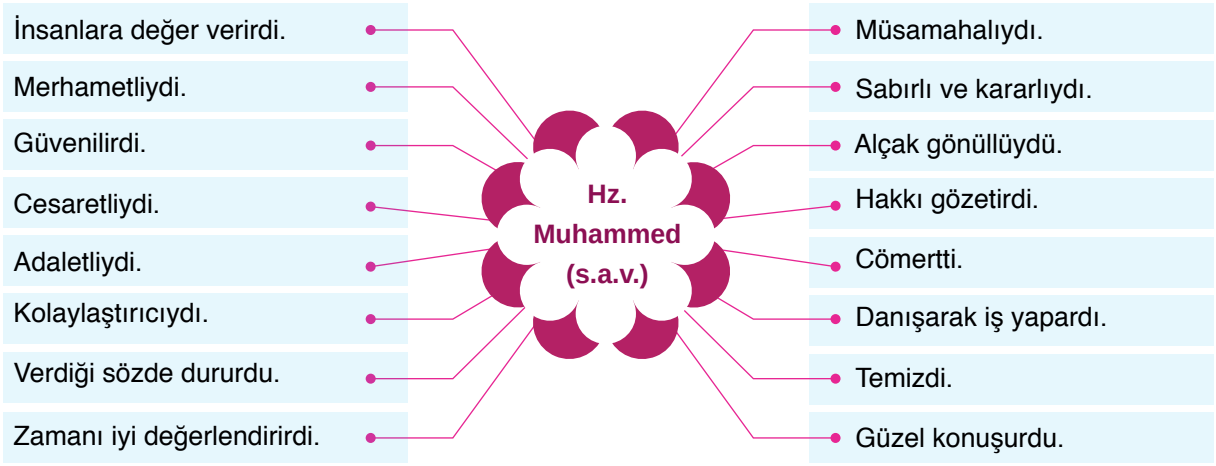

***Şema 2.1**: Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ahlaki özelliklerinden bazıları*

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ahlaki özelliklerinden biri güvenilir olmasıdır. Güvenilir kişi sözünde duran, emanetleri koruyan, işine hile karıştırmayan, yalan söylemeyen kimsedir. Hz. Peygamber (s.a.v.), gençliğinden itibaren yaşadığı toplumda güvenilir bir kimse olarak tanınmıştır. Bu özelliklerinden dolayı Mekkeliler ona "Muhammedü'l-Emin" yani "Güvenilir Muhammed" diyorlardı. Çevresindekiler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) güvenilir kişiliğini daima onayladılar. Örneğin Mekkeli müşrikler ona her türlü iftirayı attılar. Ancak hiçbir zaman Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yalancı demediler. Onun dürüst ve güvenilir bir insan olduğunu çok iyi bildiklerinden kıymetli eşyalarını ona teslim ederlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.), bu emanetlere asla ihanet etmez ve onları sahiplerine sağlam bir şekilde iade ederdi.

(6) Âl-i İmrân suresi, 164. ayet.
(7) Malik b. Enes, Muvatta, Husnü'l-Hulk, 8, Çeviren: Komisyon, Altuğ Yayınları, İstanbul, 1982.
(8) Müslim, Salatü'l-Müsâfirin, 139.
(9) Ahmed b. Hanbel, Müsned, Cilt: 1, s. 403.

Hz. Peygamber (s.a.v.), yerine getiremeyeceği söz vermedi, hatta kendisine karşı çıkanlarla yaptığı anlaşmalarda bile verdiği söze sadık kaldı. Örneğin Hudeybiye Barış Antlaşması'na göre Mekkelilerden biri Müslümanlara sığınırsa Müslüman bile olsa geri verilecek, fakat Müslümanlardan Mekkelilere sığınan olursa geri istenmeyecekti. Antlaşmadan kısa bir müddet sonra Mekkeli bir Müslüman Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sığındı. Antlaşma şartı gereği Hz. Peygamber (s.a.v.) o kişiden tekrar Mekke'ye geri dönmesini istedi.(10)

Hz. Peygamber (s.a.v.), çevresindekilere de daima güvenilir olmalarını öğütlerdi. Emanetin zıddı olan hıyanetin, çirkin bir davranış olduğunu söyler ve onlara bu kötü davranıştan kaçınmalarını telkin ederdi. O, iman ile güvenilir kimse olmak arasında güçlü bir bağ olduğunu sık sık tekrarlardı. Bir hadisinde şöyle buyurur: **"…Güvenilirlik ve hainlik bir arada olmaz."**(11) Hz. Peygamber (s.a.v.), **" Bizi aldatan bizden değildir."**(12) hadisinde de buyurduğu üzere yalanı, hileyi ve başkalarını aldatmayı asla hoş görmezdi.

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) başlıca ahlaki özelliklerinden biri de şefkatli ve merhametli olmasıydı. O, hayatı boyunca yaratılmış tüm varlıklara karşı merhametli davrandı. Kur'an-ı Kerim'de, **"Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir."**(13) buyrularak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şefkat ve merhamet örneği olduğu bildirilir. Onun şefkati ve merhameti, yaşamının her döneminde açıkça görülür. İnsanlar arasında kadın, erkek, büyük, küçük, renk, din, dil ve ırk ayrımı yapmazdı. İnsanlara sevgi ve merhametle yaklaşır, hiç kimsenin incinmesini istemezdi. Kimseden intikam almayı düşünmezdi.(14) Yoksullara yardım eder, yaşlıları ve hastaları ziyaret ederek onların sıkıntılarını paylaşırdı.

***Görsel 2.1**: Hz. Muhammed (s.a.v.) merhametli ve şefkatliydi.*

Hz. Peygamber (s.a.v.), yetim ve öksüzleri sever ve sevindirirdi. Onlara ilgi gösterir, şefkat ve merhametle yaklaşırdı.(15) Çocuklara değer verir, onların aralarında herhangi bir ayrım yapmazdı. Örneğin bir gün torunu Hz. Hasan'ı (r.a.) kucağına almış öpüyordu. Bunu gören bir kişi, "Benim on çocuğum var, onlardan hiçbirini öpmüş değilim." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), **"İnsanlara merhamet etmeyen kimseye Allah merhamet etmez."**(16) buyurdu. Peygamberliği süresince kendisine her türlü ezi-

(10) bk. İrfan Yücel, Peygamberimizin Hayatı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 168, 172.
(11) Müslim, İman, 15.
(12) Müslim, İman, 164.
(13) Tevbe suresi, 128. ayet.
(14) bk. Tirmizi, Birr, 69.
(15) bk. Buhari, İman, 22; Buyû, 34; Nafakât, 1; Edeb, 24; Müslim, Zühd, 41.
(16) Müslim, Fedâil, 66.

yet ve saygısızlık yapanları dahi affetti. Örneğin çok sevdiği amcası Hz. Hamza'yı (r.a.) Uhud Savaşı'nda şehit eden Habeşli Vahşi'yi merhametinin bir sonucu olarak bağışladı.(17) Kendisinin bu özelliği ile ilgili olarak o şöyle buyurur: **"Ben beddua etmek için gönderilmedim. Ben yalnız rahmet için gönderildim."**(18)

Hz. Muhammed (s.a.v.), sadece insanlara değil, tüm canlılara karşı da sevgi ve merhamet gösterirdi. Çevresindekilere, hayvanlara eziyet etmemelerini ve onları aç bırakmamalarını öğütlerdi. Hayvanlara fazla yük yüklenmesini de yasaklardı. Örneğin bir gün bir devenin açlıktan bağırdığını gördü ve sahibine, **"Hayvanlara gösterdiğiniz kötü muameleden dolayı Allah'tan korkmuyor musunuz?"**(19) diyerek uyarıda bulundu. Arkadaşları Hz. Peygamber'e (s.a.v.) şöyle sordular: "Ya Resulallah! Hayvanlara yapılan iyi muamele için de bize sevap var mıdır?" Hz. Peygamber (s.a.v.), **"Her canlı için bu böyledir, sevap vardır."** buyurdu ve şöyle devam etti: **"Bir kediyi ceza olarak kapalı bir yerde alıkoyan sonra da serbest bırakmayıp hayvanın ölümüne sebep olan bir kadın, bu yüzden cehennemlik olmuştur."**(20)

***Görsel 2.2**: Hz. Muhammed(s.a.v.) hayvanlara güzel davranılmasını öğütlemiştir.*

Hz. Muhammed (s.a.v.), ağaçların kesilmesini ve çevreye zarar verilmesini de yasakladı. O, bütün varlıklara karşı daima şefkat ve merhametle yaklaşır ve insanlara da böyle davranmalarını tavsiye ederdi. O, bu konuda, **"Benim dediğim, sizin sadece kendi aranızda merhametli olmanız değildir. Benim dediğim, sizlerin Allah'ın bütün yaratıklarına karşı merhametli olmanızdır."**(21) buyurur.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ahlaki özelliklerinden biri de adaletli olmasıydı. Kur'an'ın bir emri olarak adaleti ilke edinen Hz. Muhammed (s.a.v.), işlerinde adaleti esas alırdı. Bu konuda zengin, fakir, kadın, erkek, çocuk ve din ayrımı yapmazdı. Kimsenin canına, malına zarar vermeyi ve üzerine kul hakkı geçmesini istemezdi. Herkesin hakkını gözetirdi. Onun yaşamı boyunca adaletten ayrıldığını gösteren tek bir durum bile söz konusu olmamıştır. Örneğin insanlar arasında adaleti titizlikle korumaya çalıştığını göstermesi açısından şu olay güzel bir örnektir: Bir gün bir kadın hırsızlık yapar. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) onu affetmesi için araya hatırı sayılır insanlar konulur. Bu itibarlı kişiler Hz. Peygamber'e (s.a.v.) kadını affetmesini rica ederler. Ancak o, İsrailoğulları'nın aralarındaki zengin ve mevki sahibi kimselere dokunmadığını ama fakir ve kimsesiz insanları cezalandırdığını söyleyerek onların yaptığı adaletsizliği anlatır ve ardından, **"...Hırsızlık yapan benim kızım dahi olsa elini keserdim (affetmezdim)."**(22) buyurarak isteklerini reddeder.

Hz. Peygamber (s.a.v.), adaletin zıddı olan zulmü kötüler, çevresindekilere de adaletli davranmalarını her vesileyle öğütlerdi. Örneğin bir defasında Hz. Ali'ye (r.a.), **"...Sana iki kişi, aralarında hüküm vermen için geldiğinde, hiçbir zaman diğerini dinlemeden karar verme. Her ikisini de dinle. Ancak ikisini dinlediğinde doğru karar vermen mümkün olacaktır."**(23) buyurur. Hz. Peygamber (s.a.v.), **"Müslüman Müslüman'ın kardeşidir, ona zulmetmez."**(24) buyurarak Müslüman'ın en başta gelen özelliklerinden birinin kardeşine zulmetmemek ve haksızlık yapmamak olduğunu bildirir.

(17) bk. Muhammed Heykel, Hz. Muhammed Mustafa, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1988, s. 397.
(18) Müslim, Zühd, 58.
(19) Ebu Davud, Cihad, 44.
(20) Buhari, Mezâlim, 23; Ebu Davud, Cihad, 123.
(21) Müslim, Fedâil, 62.
(22) Buhari, Hudûd, 12.
(23) Ebu Davud, Akdiye, 6; Tirmizi, Ahkâm, 5.
(24) Buhari, Mezâlim, 3.

Etkinlik Düşünelim

Eğer bir toplumda adalet olmasa sonuçları neler olabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) özelliklerinden biri de kolaylaştırıcılığıydı. Hz. Aişe (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) her zaman işin kolay olanını tercih ettiğini,[25] aşırılıklardan hoşlanmadığını bildirir. Hz. Peygamber de (s.a.v.), **"Allah beni zorlaştırıcı olarak değil, öğretici ve kolaylaştırıcı olarak gönderdi."**[26] buyurarak bu özelliğini vurgular.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatında onun kolaylaştırıcılığını gösteren pek çok örnek vardır. Bunlardan biri özetle şöyledir: Bir gün kendisine bir arkadaşı gelir ve sabah namazını kıldıran kimsenin namazda çok uzun Kur'an-ı Kerim okuduğunu söyleyerek o kişi hakkında şikâyette bulunur. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), namaz kıldıran kişiye, namaz kılanların içinde güçsüzlerin, acil işi olanların da bulunabileceğini hatırlatarak namazı çok fazla uzatmamasını söyler.[27] Yine Hz. Peygamber (s.a.v.), dinde kolaylık ilkesi gereğince çevresindeki bazı kişilerin dinî uygulamaları zorlaştırmaları ve özünden uzaklaştırmaları konusundaki tutum ve davranışlarını gördüğünde onları uyarırdı. Örneğin o, bazı kişilerin dini daha iyi yaşamak amacıyla geceleri namaz kılıp gündüzleri oruç tutmaya, evlenmemeye, dünya nimetlerinden uzak durmaya karar verdiklerini duyduğunda onları şu sözleriyle uyardı: **"Bakın, ben Allah'a hepinizden daha çok saygılıyım. Bununla birlikte bazı günler oruç tutar bazı günler tutmam. Namaz da kılar, uyku da uyurum... Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden yüz çevirmiş olur."**[28] Onun, **"Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız. Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz."**[29] hadisi bu hususta nasıl davranılması gerektiğini gösteren önemli bir ilkedir.

Etkinlik Değerlendirelim

Sizce İslam dininde bireylere sağlanan kolaylıklar sadece ibadetlerle mi sınırlıdır? İslam dini başka hangi konularda kolaylıklar sağlamaktadır? Örnekler bulup arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ahlaki özelliklerinden biri de müsamahalı olmasıydı. Müsamaha, insanları anlayışla karşılamak, olayların güzel yönlerini görmek, insanların kusurlarını affetmek demektir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) müsamahası, bireysel ve toplumsal ilişkilerde karşılıklı anlayışın oluşmasına yönelikti. O, ailesine, komşularına, arkadaşlarına ve çevresindeki bütün insanlara karşı müsamahalıydı. Çevresindeki insanlara kibar ve nazik davranır, kaba ve kırıcı davranışlardan kaçınırdı. Hata yapanları azarlamaz, onların kusurlarını toplum içinde söylemez, kimseyle alay etmez, onlara ölçülü ve yumuşak davranırdı. Hz. Peygamber (s.a.v.), müsamaha ve kolaylık dini olan İslam'ı anlatmak üzere gönderildiğini bildirir.[30] O, bazı kişilerin, "Allah (c.c.) katında hangi iş daha üstündür?" şeklindeki sorularına cevap verirken Allah'a (c.c.) imandan sonra saydığı hususların içerisine müsamahayı da eklerdi.[31] Hz. Peygamber (s.a.v.), kişinin müsamahalı davranışlarının onun cennete girmesine vesile olacağını da söylerdi.[32]

(25) bk. Buhari, Menâkıb, 23; Müslim, Fedâil, 77.
(26) Müslim, Talak, 29.
(27) bk. Müslim, Salat, 182.
(28) Buhari, Nikâh, 1.
(29) Müslim, Cihad, 6.
(30) bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, Cilt: 1, s. 116.
(31) bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, Cilt: 1, s. 204.
(32) bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, Cilt: 1, s. 210

Hz. Peygamber (s.a.v.), müsamahayı kişiler arasında karşılıklı uyulması gereken bir tutum ve davranış biçimi olarak kabul ederdi. Bir kişinin sürekli müsamaha bekleyen, diğerinin ise müsamaha göstermek zorunda kalan durumuna düşmemesini tavsiye ederdi. Bir hadisinde şöyle buyurur: **"Müsamahalı davran ki sana da müsamaha ile davranılsın."**(33)

Hz. Peygamberin (s.a.v.) müsamahasını gösteren pek çok örnek vardır. Bunlardan biri de Mekke'yi fethettiği zaman Mekkelilere karşı sergilediği tutumudur. Bu olay özetle şöyledir: Mekke'nin fethi gerçekleşince oradakiler daha önce Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yaptıklarından dolayı onun kendilerinden intikam alacağını zannediyorlardı. O ise onlara şöyle seslendi: **"Ey Kureyş! Hakkınızda nasıl davranacağımı tahmin ediyorsunuz?"** Onlar da "Sen kerim bir kardeş ve kerim bir kardeş çocuğusun." diye cevap verdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara, **"Benim de size sözüm, vaktiyle Hz. Yusuf'un kardeşlerine söylediği sözdür. Size bugün çıkışmak, azarlamak yoktur. Suçunuz yüzünüze vurulmayacaktır. Haydi gidin, hepiniz serbestsiniz."**(34) diye buyurur. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu tutumuyla tarihte az görülen bir af ve müsamaha örneği sergilemiştir. O, sadece Müslüman olanlara değil, diğer inanç gruplarına da müsamahalı olmuştur. Başka dinden olanların da kendi dinlerini yaşamaları konusunda müsamaha göstermiştir.

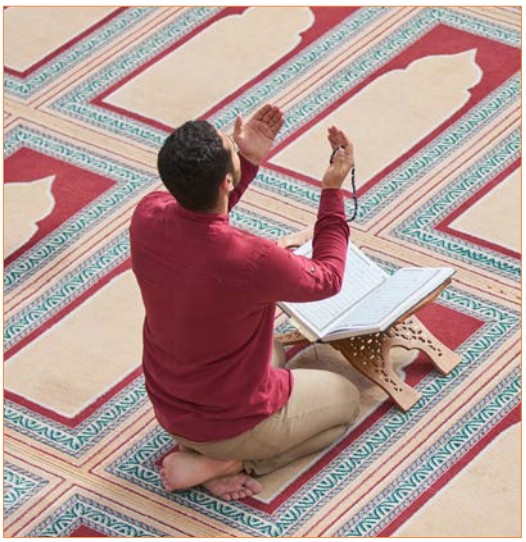

***Görsel 2.3**: Cennete girmenin yollarından biri de müsamahadır.*

Etkinlik — **Yorumlayalım**

- **"(Resulüm!) Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir."** (A'râf suresi, 199. ayet.)
- **"İyilikle kötülük bir olmaz. Sen kötülüğü en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki candan bir dost olur."** (Fussilet suresi, 34. ayet.)

Bu ayetleri müsamaha kavramı çerçevesinde arkadaşlarınızla yorumlayınız.

Sabır, kararlılık ve cesaret de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) en önemli özelliklerindendir. O, yaşamında pek çok zorluklarla karşılaştı ve bunların üstesinden sabır ve kararlılığı sayesinde geldi. Onun hayatı bir sabır ve kararlılık örneğidir. Yetim olarak dünyaya geldi. Daha altı yaşındayken annesini kaybedip öksüz kaldı. Sekiz yaşına geldiğinde dedesini kaybetti. Kızı Fatıma (r.a.) hariç bütün çocukları kendisinden önce vefat etti. Peygamberlik görevini yerine getirirken de çeşitli güçlüklerle karşılaştı ve haksızlıklara uğradı. Örneğin İslam'a davetini engellemek isteyen müşrikler, ona eziyet ve hakaret etti. Kendisine ve diğer Müslümanlara boykot uygulayıp onlarla her türlü ilişkiyi kestiler. Hatta çok sevdiği Mekke'den hicret etmek zorunda kaldı. Ancak o, karşılaştığı bütün eziyet, zorluk, hakaret, iftira ve baskılara rağmen sabırlı oldu ve davasındaki kararlılığını sürdürdü.

(33) Ahmed b. Hanbel, Müsned, Cilt: 1, s. 248.
(34) Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübra, Cilt: 9, Tahkik: Ebu Abdullah Abdusselam, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2004, s. 195.

Hz. Peygamber (s.a.v.) insan ilişkilerinde de sabırlı idi. Kendisine kaba davranan kimselerle karşılaştığında sabırla hareket eder, onlara nazik davranırdı. O, **"Kuvvetli kimse, güreşte başkalarını yenen kimse değildir. Öfkelendiğinde iradesine hâkim olandır."**[35] buyurarak sabırlı olmayı öğütlemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), sabrının ve kararlılığının bir sonucu olarak son derece cesaretliydi. Düşmanlarından zerre kadar korkmaz, Allah yolunda karşılaştığı her türlü kötülüğü sabırla karşılardı.

Etkinlik — **Sıra Sizde**

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sahip olduğu ahlaki erdemler sizin için ne anlam ifade ediyor? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Hz. Peygamber (s.a.v.) güven, adalet, merhamet, müsamaha gibi ahlaki özelliklerinin yanı sıra, samimi ve sade bir kişiliğe sahipti. Son derece alçak gönüllü idi. Sade giyinir, sade yer içer, sade yaşardı.[36] Temizliğin imanın yarısı olduğunu buyuran Hz. Peygamber (s.a.v.), temizliği ve temiz olmayı çok severdi.[37] Elbise ve vücut temizliğine çok önem verirdi. Aynı şekilde oturduğu yerin ve çevrenin temizliğine de özen gösterirdi. Kötü koku veren şeylerden hoşlanmazdı. Yemekten evvel ve sonra ellerini yıkar, yemeğe mutlaka besmele ile başlardı.

Hz. Muhammed (s.a.v.), ilişkilerinde hakkı gözetir ve verdiği sözde dururdu. Vaktini boşa harcamaz, zamanı çok iyi değerlendirirdi. Konuştuğu zaman söyleyeceklerini yavaş ve en güzel şekilde ifade ederdi. Ağzından asla çirkin bir söz çıkmazdı.[38] Başkalarının sözlerini dikkatle dinler, onların konuşmalarını kesmezdi.[39] Çevresindekilerin fikirlerine değer verir, önemli konularda onlarla istişare ederdi. Yolda giderken karşılaştığı herkese selam verirdi. Selam verenlerin de selamlarını alırdı. Herkese güler yüz gösterirdi.[40] Ev işlerinde de hanımlarına yardımcı olurdu.[41] İşlerini çoğu zaman kendisi görürdü. Hastaları ziyaret eder, cenaze törenlerine katılırdı. Cömertlikte benzeri yoktu.[42] Kendisinden bir şey istendiği zaman istenilen şeye çok ihtiyacı da olsa onu verirdi.[43]

Etkinlik — **Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Ben**

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sahip olduğu ahlaki erdemlerin bir listesini oluşturunuz. Bunlardan hangilerinin sizin hayatınızda olduğunu belirtiniz. Bu erdemlerden sizde olmayan varsa sebepleri üzerinde düşununüz. Bundan sonrası için neler yapabileceğiniz konusunda öneriler geliştiriniz.

Sonuç olarak Hz. Muhammed (s.a.v.), güzel ahlaki özellikleri ile tüm insanlığa rahmet olarak gönderilen[44] ve insanlar tarafından örnek alınması istenen son peygamberdir. İslam'ın insanlarda bulunmasını öğütlediği güzel tutum ve davranışlar onun örnek şahsiyeti ile somutlaşmıştır. Onun için İslam dininin getirdiği temel değerlerin bireysel ve toplumsal hayatta nasıl uygulandığını görüp anlamak için Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kişiliğine bakmak gerekir. Onun örnek kişiliği, İslam'ı anlamada en önemli yol göstericidir.

Etkinlik — **Değerlendirelim**

Sizce Hz. Muhammed'in (s.a.v.) örnek kişiliğinin İslam'ı anlamadaki önemi nedir? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

(35) Buhari, Edeb, 76.
(36) bk. Tirmizi, Zühd, 44.
(37) bk. Müslim, Tahâret 1.
(38) bk. Buhari, Edeb, 38.
(39) bk. Buhari, Edeb, 68.
(40) bk. Buhari, Sulh, 11; Edeb, 68; Tirmizi, Birr, 36.
(41) bk. Buhari, Ezân, 44.
(42) bk. Buhari, Menâkıb, 23.
(43) bk. Buhari, Edeb, 39.
(44) bk. Enbiyâ suresi, 107. ayet.

2. Hz. Muhammed'in Peygamberlik Yönü

Düşünelim

Sizce bir peygamberin görevleri nelerdir? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Hz. Peygamber (s.a.v.) kendi ifadesi ile "Allah'ın kulu ve elçisidir."(45) Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle de Allah (c.c.) tarafından insanlar arasından seçilen ve kendisine son peygamberlik görevi verilen bir insandır.(46) Allah (c.c.) Kur'an'da, **"Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o Allah'ın Resulü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir."**(47)**, "Muhammed Allah'ın elçisidir…"**(48) ve **"Yâ-Sîn. Hikmet dolu Kur'an hakkı için sen doğru yol üzerinde gönderilmiş elçilerdensin."**(49) gibi pek çok ayette Hz. Muhammed'in (s.a.v.), elçisi ve peygamberlerin de sonuncusu olduğunu bildirir. Peygamberlik, bazı görev ve sorumlulukları da beraberinde getirir. Bunların başlıcaları tebliğ, tebyin, teşri ve temsildir. Son peygamber olarak Hz. Muhammed de (s.a.v.) bu peygamberlik görevlerini yerine getirmiştir.

Etkinlik — Yorumlayalım

"(Resulüm!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." (Enbiyâ suresi, 107. ayet.)

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) rahmet olarak gönderilmesi ne demektir? Arkadaşlarınızla yorumlayınız.

Bütün peygamberlerin yerine getirmekle sorumlu oldukları birinci görevi tebliğdir. Tebliğ, "peygamberlerin Allah'tan (c.c.) aldıkları vahiyleri insanlara eksiksiz olarak iletmelerine"(50) denir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: **"Resule düşen (vazife), ancak duyurmadır. Allah açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilir."**(51) Bu bağlamda Hz. Peygamber'in de (s.a.v.) birinci görevi, Allah'ın (c.c.) vahyettiği ayetleri insanlara eksiksiz olarak iletip duyurmaktır. Kur'an'da şöyle buyrulur: **"Ey Resul! Rabb'inden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun elçiliğini yapmamış olursun…"**(52) Hz. Peygamber (s.a.v.) yaklaşık 23 yıllık peygamberliği müddetince Allah'tan (c.c.) almış olduğu bütün vahiyleri eksiksiz olarak insanlara tebliğ etmiştir. Gelen ayetler, vahiy kâtipleri tarafından hemen yazılmıştır. Yazılan bütün vahiyler bir araya getirilerek Kur'an-ı Kerim oluşturulmuştur.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir diğer görevi de tebyindir. Tebyin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisine gönderilen vahyi açıklaması görevine denir. Hz. Peygamber (s.a.v.) vahyedilen ayetleri tebliğ etmenin yanı sıra onları açıklamıştır. Bu konuda Kur'an'da şöyle buyrulur: **"…İnsanlara kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'an'ı indirdik."**(53) Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Kur'an-ı Kerim'in Arapça olarak gönderilmesinin sebebi de onu insanlara açıklayabilmesi içindir. Kur'an'da şöyle buyrulur: **"(Allah'ın emirlerini) onlara iyice açıklasın diye her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik..."**(54)

(45) bk. Buhari, Enbiyâ, 48.
(46) bk. A'raf suresi, 158. ayet; Sebe suresi, 28. ayet. En'âm suresi, 92. ayet.
(47) Ahzâb suresi, 40. ayet.
(48) Fetih suresi, 29. ayet.
(49) Yâsîn suresi, 1-4. ayetler.
(50) Dinî Terimler Sözlüğü, s. 354.
(51) Mâide suresi, 99. ayet.
(52) Mâide suresi, 67. ayet.
(53) Nahl suresi, 44. ayet.
(54) İbrahim suresi, 4. ayet.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'an'ı açıklaması çeşitli şekillerde olmuştur. Birincisi, Kur'an'da özet olarak verilen konuları ayrıntılarıyla açıklamıştır. Bunun en açık örnekleri ibadetlerle ilgili konularda görülür. Örneğin Kur'an'da, **"Namazı kılın, zekâtı hakkıyla verin…"**(55) ayeti ile namaz ve zekât ibadeti farz kılınmıştır. Ancak ayette namazın vakitleri, farzları, rekât sayıları vb. belirtilmemiştir. Namazla ilgili bu gibi hususları açıklayan Hz. Peygamber'dir (s.a.v.). O, **"Ben namazı nasıl kılıyorsam siz de öyle kılın."**(56) buyurur. Yine ayette zekâtın hangi mallardan ve ne kadar verileceği belirtilmemiş, bunlar da Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından açıklanmıştır. Aynı şekilde Kur'an'da hac ibadetinin farz olduğu bildirilir.(57) Ancak haccın ne zaman, kimler tarafından, nasıl yapılacağı vb. konularda ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Hac ile ilgili bu gibi hususlar da yine Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından açıklanmıştır. O, hac ibadeti ile ilgili olarak, **"Ben nasıl hac yapıyorsam siz de öyle haccedin. Haccın görevlerini benden öğrenin."**(58) buyurur.

***Görsel 2.4**: Hz. Muhammed (s.a.v.), Kur'an'ın tebliğcisi ve açıklayıcısıdır.*

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'an'ı ikinci açıklama çeşidi, Kur'an'da mutlak yani kayıtsız, sınırsız olarak bildirilen hükümleri sınırlandırmasıdır. Örneğin Kur'an'da Kâbe'nin tavaf edilmesi, **"…o Eski Ev'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler."**(59) ayeti ile emredilir. Ayette tavafın yapılması gerektiği mutlak olarak bildirilir. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) Kâbe'yi tavafın sadece abdestli olarak yapılabileceğini açıklamıştır. Böylece ayetteki mutlak hükmü sınırlandırmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu tür açıklama görevine bir diğer örnek de vasiyet ile ilgili ayettir.(60) İlgili ayette vasiyet, mutlak olarak bildirilir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise vefat eden kişinin kalan malının ancak 1/3'ünü vasiyet edebileceğini, üçte birden fazla vasiyette bulunamayacağını belirterek ayette mutlak olarak zikredilen vasiyeti sınırlandırmıştır.(61)

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'an'ı üçüncü açıklama çeşidi ise Kur'an'da birden fazla anlama gelen kelimeleri, deyimleri açıklaması şeklindedir. Kur'an'ın kendine has bir üslubu vardır. Ayetlerde geçen bazı kelimeler birden çok anlama gelebiliyordu. İnsanlar Arapça biliyor olmalarına rağmen burada hangi anlamın kastedildiği konusunda bazen anlaşamıyorlardı. Örneğin, **"Namazlara ve orta namaza devam edin…"**(62) ayeti vahyolunduğu zaman, buradaki orta namazdan neyin kastedildiği konusunda sahabe arasında farklı fikirler ortaya çıktı. Bazıları ne uzun ne kısa namaz diye, bazıları ise vakit olarak ortada olan namaz olarak anladılar. Araplarda gün akşamdan başlardı. O zaman orta namaz öğle namazı oluyordu. Hâlbuki ayette kastedilen namaz ikindi namazıydı. İşte Hz. Peygamber (s.a.v.), **"Orta namaz ikindi namazıdır."**(63) buyurarak ayetteki anlaşılmazlığı açıklamıştır. Bu durumu şuna benzetebiliriz: Bir yazı veya kitabın açıklanması ve yorumlanması, onların sadece okunması ve duyurulmasıyla mümkün değildir. Bir yazıda kullanılan dil, kelime, deyim ve üslup ile işlenen konu ve olayları açıklamak için epeyce

(55) Bakara suresi, 43. ayet.
(56) Buhari, Ezân, 18.
(57) bk. Âl-i İmrân suresi, 97. ayet.
(58) Müslim, Hac, 310.
(59) Hac suresi, 29. ayet.
(60) bk. Nisâ suresi, 11. ayet.
(61) bk. Buhari, Cenâiz, 37; Müslim, Vesâya, 5.
(62) Bakara suresi, 238. ayet.
(63) Buhari, Tefsir, 5.

çaba göstermek gerekir. Değişik değişik ifadeler kullanmak, çeşit çeşit örnekler vermek gerekir. Yazı veya kitapta teorik ve pratik konular geçer. Teorik konuları açıklamak için bazen pratik örnekler vererek açıklamak gerekir. İşte Hz. Peygamber (s.a.v.) bir nevi teorinin nasıl uygulamaya geçirileceğini açıklamıştır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir diğer görevi de teşridir. Teşri, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dinî konularda yeni bir hüküm koyma yetkisine denir. Kur'an'da şöyle buyrulur: **"...İşte o Peygamber onlara iyiliği emreder, kötülükten meneder. Onlara temiz şeyleri helal, pis şeyleri haram kılar..."**(64) Bu ayette, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisine inananlara güzel şeyleri helal, pis şeyleri de haram kılabileceğinden bahsedilmektedir. Ona bu yetkinin verilmiş olması, onun tek başına bağımsız olarak söz konusu yetkiyi kullanıyor olduğu anlamında anlaşılmamalıdır. Çünkü mutlak anlamda haram ve helal kılma yetkisi sadece Allah'a (c.c.) aittir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu yetkiyi kullanıyor olması, ancak Allah'ın (c.c.) izniyle ve Kur'an'ın emir ve yasakları çerçevesinde gerçekleşiyor demektir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) teşri görevine şu örnekler verilebilir: Kur'an'da, ehli eşeklerin etinin yenilmesinin, bir kadının halası ve teyzesi üzerine nikâhlanmasının, köpek dişi olan yırtıcı hayvanların etinin yenilmesinin haram olduğu ile ilgili bir ayet yoktur. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.), ehli eşeklerin ve köpek dişi olan yırtıcı hayvanların etinin yenilmesinin(65) ve bir kadının halası ve teyzesi üzerine nikâhlanmasının haram olduğunu bildirmiştir(66). Yine Kur'an'da ölü hayvan etinin haram kılınmasına(67) rağmen Hz. Peygamber (s.a.v.), **"Denizin suyu temiz, ölüsü helaldir."**(68) buyurarak deniz hayvanlarının bunun dışında olduğunu söylemiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) peygamber olarak bir diğer görevi de temsildir. Temsil, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vahyin tebliğcisi, açıklayıcısı olarak bizzat bunları yaşaması, uygulaması görevidir. Peygamberlerin insanlardan seçilmesinin bir nedeni de Allah'ın (c.c.) gönderdiği vahyin bizzat bir insan tarafından yaşanarak gösterilmesidir. Hz. Peygamber de (s.a.v.) vahyin insanlardan istediğini önce kendi hayatında uyguluyordu. İnsanlar, onun yaşayışına dikkat ederek bir anlamda Kur'an'ın ne demek istediğini anlıyorlardı. Allah (c.c.) insanlardan neyi istemişse bunu önce hayatında uygulayıp yaşayan Hz. Peygamber'dir (s.a.v.). O, getirdiği dini kendi hayatında en iyi şekilde yaşayarak dinin nasıl anlaşılması ve yaşanması gerektiği konusunda örneklik etmiş ve temsil görevini en güzel şekilde yerine getirmiştir. Bu sebeple Kur'an'da Yüce Allah (c.c.), **"Andolsun, Allah'ın Resülünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır."**(69) ayetiyle Hz. Peygamber'i (s.a.v.) uyulması gereken "güzel bir örnek" olarak bildirir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) yaklaşık 23 yıllık peygamberlik görevi süresince Allah'ın (c.c.) kendisine bir peygamber olarak vermiş olduğu görev ve sorumlulukları eksiksiz olarak yerine getirmiştir. O, İslam dinini insanlara tebliğ etmiş, açıklamış ve en güzel şekilde temsil ederek örnek olmuştur.

Etkinlik — **Değerlendirelim**

Sizce Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir peygamber olarak başka hangi görevleri vardır? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

(64) A'râf suresi, 157. ayet.
(65) bk. Müslim, Sayd, 3.
(66) bk. Buhari, Nikâh, 27.
(67) bk. Mâide suresi, 3. ayet; En'âm suresi, 145. ayet.
(68) Ebu Davud, Et'ime, 34.
(69) Ahzâb suresi, 21. ayet.

3. Hz. Muhammed'e Bağlılık ve İtaat

Düşünelim

Sizce Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bağlılık ve itaat ne anlama gelmektedir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kelime olarak "boyun eğmek, uymak, alınan emre göre hareket etmek, saygı göstermek" gibi anlamlara gelen itaat, Allah'ın (c.c.) ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bildirdiği emir ve yasaklara uymak demektir.(70) İslam dininin tebliğcisi ve açıklayıcısı olarak Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bağlılık ve itaat önemlidir. Kur'an-ı Kerim'de pek çok ayette Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bağlılık ve itaat emredilir. Kur'an'da, **"Kim Resul'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Yüz çevirene gelince, biz seni onların başına bekçi göndermedik!"**(71) ve **"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e de itaat edin…"**(72) gibi pek çok ayette, Allah'a (c.c.) itaat ile Hz. Peygamber'e (s.a.v.) itaat birlikte yer alır.

Hz. Peygamber'i (s.a.v.), İslam dinini tebliğ etmekle görevlendiren Allah'tır (c.c.). Onun için Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bağlılık ve itaat göstermekle Allah'a (c.c.) itaat aynı anlamdadır. Yine Kur'an'da Allah'ın (c.c.) sevgisi, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bağlılık ve itaatle şöyle ilişkilendirilir: **"(Resulüm!) De ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir.' De ki: 'Allah'a ve Resulü'ne itaat edin.' Eğer yüz çevirirlerse şüphe yok ki Allah kâfirleri sevmez."**(73) Bu ayetlerdeki hitap, özellikle inanmayanlar içindir. O hâlde ayete göre Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iman ve itaat olmadan Allah'a (c.c.) iman, onu sevme ve ona itaat iddiası geçerli bir iddia değildir.

Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bağlılık ve itaat yerine isyan edilmesi durumunda, bu davranışlarda bulunanlar uyarılır. Kur'an'da şöyle buyrulur: **"Kim Allah'a ve Peygamberine isyan eder, sınırlarını aşarsa Allah onu devamlı kalacağı bir ateşe sokar ve onun için alçaltıcı bir azap vardır."**(74) Diğer taraftan Allah (c.c.), inananlara herhangi bir konuda anlaşmazlığa düştükleri zaman Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gitmelerini ve verdiği hükümleri tereddütsüz kabul etmelerini bildirir. Bir ayette şöyle buyrulur: **"Hayır, Rabb'ine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam manasıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar."**(75) Onun için Kur'an'da inananlardan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) isyan etmek yerine, ona iman edip itaat etmeleri, onun getirdiği vahiylere uymaları şöyle istenir: **"... Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü, Allah'ın azabı çetindir."**(76)

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) pek çok hadisinde de kendisine bağlılık ve itaat üzerinde durulur. Nitekim bir hadisinde, **"Yüz çevirenler hariç ümmetimin tamamı cennete girecektir."** buyurur. Yanındakilerin "Yüz çevirenler kimlerdir?" sorusuna o şöyle cevap verir: **"Kim bana itaat ederse cennete girer. Kim de isyan ederse şüphesiz benden yüz çevirmiş olur."**(77)

(70) bk. Dinî Terimler Sözlüğü, s. 185.
(71) Nisâ suresi, 80. ayet.
(72) Nisâ suresi, 59. ayet.
(73) Âl-i İmrân suresi, 31-32. ayetler.
(74) Nisâ suresi, 14. ayet.
(75) Nisâ suresi, 65. ayet.
(76) Haşr suresi, 7. ayet.
(77) Buhari, İ'tisam, 2.

Hz. Peygamber (s.a.v.), **"Şüphesiz sen onları doğru bir yola çağırıyorsun."**(78) ayetinde de buyrulduğu üzere insanlığı doğru yola iletmek üzere gönderilmiş son peygamberdir. Bu doğru yola ulaşmak için ise Kur'an'ın tebliğcisi, açıklayıcısı olarak ona bağlılık ve itaat gerekir. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) itaat etmek ise onun sünnetine tabi olmak demektir.

Kur'an ve sünnet, İslam dininin anlaşılıp yaşanmasında iki temel kaynaktır. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.), **"Size iki şey bıraktım. Onlara sımsıkı sarıldığınız sürece sapıklığa düşmezsiniz: Allah'ın Kitabı ve sünnetim."**(79) buyurur.

Etkinlik — Konuşalım

- **"Allah ve Resulü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah'a ve Resülüne karşı gelirse şüphesiz ki o, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur."** (Ahzâb suresi, 36. ayet.)
- **"...Kim Allah ve Resulüne karşı gelirse bilsin ki Allah, azabı şiddetli olandır."** (Enfâl suresi, 13. ayet.)
- **"Ey iman edenler! Allah'ın ve Resulünün önüne geçmeyin. Allahtan korkun. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir..."** (Hucurât suresi, 1. ayet.)
- **"Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra, kim Peygamber'e karşı çıkar ve müminlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir."** (Nisâ suresi, 115. ayet.)

Bu ayetlerden hareketle Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bağlılık ve itaatin önemi hakkında arkadaşlarınızla konuşunuz.

3.1. Hadis ve Sünnet Kavramları

Düşünelim

Hadis ve sünnet kavramlarını günlük konuşmalarınızda kullanıyor musunuz? Kullanıyorsanız hangi anlamlarda kullanıyorsunuz? Arkadaşlarınızla paylaşınız.

Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bağlılık ve itaati emreden ayetlerden anlaşılmaktadır ki Kur'an ve Hz. Peygamber (s.a.v.) ayrılmaz bir bütündür. Bu sebeple İslam'ı iyi anlamak için Hz. Peygamber'i (s.a.v.) iyi anlamak gerekir. Onu anlamak için ise hadis ve sünnet kavramlarının iyi anlaşılması ve aralarındaki fark ve benzerliklerin bilinmesi önemlidir. Bugün genellikle aynı anlamda kullanılan bu iki kavram, benzerlikleri yanında birbirinden farklıdır.

Arapçada hadis kelimesi, "söz, haber ve eskinin zıddı olarak yeni" anlamlarına gelir. Terim olarak hadis ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözleri, fiilleri ve takrirleri (onayları) anlamındadır.(80) Hadis, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz, fiil ve onaylarının ondan sonra başkaları (sahabe, tabiun) tarafından rivayet edilen sözlü ifadesi için kullanılan terimdir.

Sünnet kelimesi Arapçada "yol, güzergâh, âdet, gidişat, huy, mizaç ve davranış" anlamlarına gelir. Terim olarak sünnet, "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz, fiil ve onamalarını içeren örnek davranışlarına"(81) denir.

(78) Mü'minûn suresi, 73. ayet.
(79) Malik b. Enes, Muvatta, Kader, 1.
(80) bk. Dinî Terimler Sözlüğü, s. 113.
(81) Dinî Terimler Sözlüğü, s. 334.

Daha açık bir tanımla, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Müslümanlar için örnek teşkil eden davranışlarıdır. Ancak tanımlardan da anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olan bir söz, fiil ve onayın sünnet olabilmesi için Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bunları söylerken veya yaparken bilinçli olarak örnek alınmasını amaç edinmiş ve sürekli uyguladığı bir iş olması gerekir. Yoksa Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir insan olarak örf ve âdetten dolayı yaptıkları ve işlediği fiiller, toplumu yönlendirmede esas aldığı ilkeler arasına giremeyeceği için sünnet kavramına dâhil değildir. Bu anlamda sünnet, Kur'an'dan sonra İslam dininin ikinci kaynağıdır.

Görüldüğü üzere hadis ve sünnet kavramlarının benzer ve farklı tarafları vardır. İki kavram arasındaki fark ve benzerlikler şunlardır:

Sünnet	Hadis
Sünnet, daha çok davranış ile ilgili bir kavramdır.	Hadis ise sözlü rivayetin adıdır.
Sünnet pratiktir, uygulamadır.	Hadis ise teorik bilgidir.
Sünnet, geneldir ve hadislerin doğru olup olmadığını belirlemede temel ölçüttür.	Hadis ise özeldir ve sünnetin en önemli kaynaklarından sadece birisidir.
Sünnet öncedir. Çünkü sünnet, bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaşayış şeklidir.	Hadis ise sonradır. Hadis sünnetin daha sonraki sözlü rivayetidir.
Sünnet, sadece peygamberlik dönemini içerir.	Hadis Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait peygamberlik öncesi bilgileri de kapsar.
Sünnet, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Müslümanlar için örnek davranışlarıdır.	Hadis, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaptıklarını içerir.

İki kavram arasındaki benzerlik ise sünnet ve hadis kavramındaki söz, fiil ve onayların Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olmasıdır.

Hz. Peygamber'in (s.a v.) sünnetleri üç kısma ayrılır:

Kavli (sözlü) sünnet: Sünnetin çoğu kavli yani sözlüdür. Örneğin, **"Sizden biriniz kendi nefsi için istediğini din kardeşi için de istemedikçe olgun bir mü'min olamaz."**(82), **"Birbirinize kin gütmeyiniz, birbirinize haset etmeyiniz, birbirinize darılıp sırt çevirmeyiniz. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olunuz…"**(83) ve **"İman etmediğiniz sürece cennete giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de gerçek anlamda iman etmiş olmazsınız."**(84) gibi hadisler sözlü sünnete örnektir.

Fiili sünnet: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bizzat bedeniyle yapıp gösterdiği eylemlerdir. Örneğin, **"Ben namazı nasıl kılıyorsam siz de öyle kılın."**(85), **"Ben nasıl hac yapıyorsam siz de öyle haccedin. Haccın görevlerini benden öğrenin."**(86) hadisleri fiili sünnete örnektir.

Takriri sünnet: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) görüp veya işittiği iyi, güzel, yararlı söz ve işleri onaylaması ve kabul etmesidir. Örneğin su bulamadığı için teyemmümle namaz kılan kimse, namazdan sonra su bulduğu hâlde namazı tekrar etmemiş, Hz. Peygamber de (s.a.v.) bunu onaylamıştır.(87)

(82) Buhari, İman, 7.
(83) Buhari, Edeb, 57.
(84) Buhari, İman, 1.
(85) Buhari, Ezân, 18.
(86) Müslim, Hac, 310.
(87) bk. Muhammed Ebu Zehra, İslam Hukuku Metodolojisi, Çeviren: Abdulkadir Şener, Fon Matbaası, Ankara, 1981, s. 93.

3.2. İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Önemi

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamber olmasından dolayı tebliğden sonraki en önemli görevlerinden biri, kendisine vahyedilen Kur'an'ı, İslam dinini açıklama ve öğretme görevidir. Kur'an-ı Kerim'deki, **"(O peygamberleri) apaçık belgeler ve kitaplarla gönderdik. İnsanlara kendilerine indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik."**(88) ve **"Sana kitabı, ancak ayrılığa düştükleri şeyleri onlara açıklaman için ve iman eden bir topluma doğru yolu gösterici ve rahmet olarak indirdik."**(89) ayetleri Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Kur'an'ı insanlara açıklama görevinin verildiğini bildirir. Bu nedenle Kur'an'dan sonra dinin ikinci kaynağı olan sünnetin İslam'ın anlaşılmasında önemli bir yeri vardır.

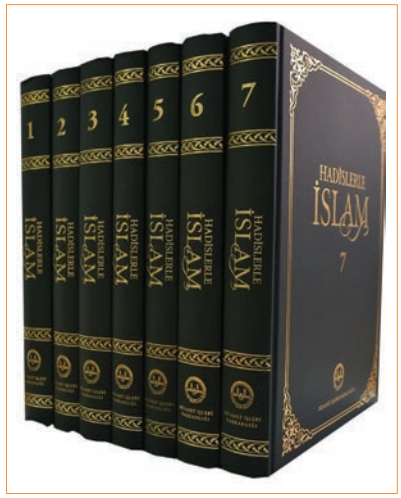

***Görsel 2.5**: Sünnet, Kur'an-ı Kerim'den sonra İslam dininin ikinci kaynağıdır.*

Sünnet, Kur'an'ı Kerim ayetlerinin açıklamasıdır. Bu durum namaz, zekât, hac, oruç, abdest gibi ibadetlerle ilgili ayetlerde açık olarak görülür. Örneğin Medine dışından gelerek beş vakit namazın kılınma zamanlarını soran bir sahabiye, Hz. Peygamber (s.a.v.) bir müddet kendileri ile birlikte kalmasını söyler. Bir gün, beş vakit namazın her birini vakitleri girer girmez; ertesi gün de bütün namazları vakti çıkmadan az önce kıldıktan sonra soru sahibini yanına çağırıp, **"İşte her bir namazı bu vakitler arasında kılarsın."**(90) buyurur.

Abdest, namazın en önemli şartı olduğu hâlde Kur'an'daki abdest ayeti(91) ancak hicretin altıncı senesinde inmiştir. Oysa ayet gelmeden yıllar önce abdestin namazın şartı olduğu zaten sünnetle belirlenmiştir. Hem Hz. Peygamber (s.a.v.) hem de ashabının tek vakit namazı abdestsiz kılmadığı bilinen bir gerçektir. Hz. Peygamber (s.a.v.) abdestin nasıl alınacağını bizzat fiili olarak yanındaki inananlara göstermiştir. Nitekim abdest esnasında yıkanılacak uzuvların kaçar defa ve nasıl yıkanılacağını da ondan öğrenmekteyiz.(92) Sünnet Kur'an'daki namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerin ayrıntılarını açıklamanın yanı sıra Kur'an'da bulunmayan hususlara da açıklık getirmiştir.

Sünnetin dinin anlaşılmasındaki önemi, özellikle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ahlaki konulardaki yönlendirmelerinde ortaya çıkmaktadır. Kur'an'da, insanların inanıp güzel işler yapmaları, alçakgönüllü, cömert, çalışkan, yardımsever, dürüst vb. olmaları öğütlenir. Ancak bunların nasıl hayata geçirileceği, iyi işlerin neler olduğunu bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) yaşayarak göstermiştir. Çünkü o, kendi ifadesiyle, **"Ben, ancak güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim."**(93) buyurmuştur. Dolayısıyla dinin en önemli boyutunu oluşturan ahlaki hayat, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetiyle açıklık kazanmaktadır. Kur'an-ı Kerim, inananların salih yani yararlı ve güzel ameller işlemesini emreder.(94) Ancak bu salih amellerin hangileri olduğunu en açık ayrıntılarına kadar sünnette yani Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uygulama ve davranışlarında bulmak mümkündür. Örneğin Hz. Peygamber'e (s.a.v.), "Amellerin en hayırlısı hangisidir?" sorusu sahabe tarafından sık sık sorulurdu. O, bu gibi sorulara verdiği cevaplarda salih amellerin hangileri olduğu konusunda inananları bilgilendirmiştir.

(88) Nahl suresi, 44. ayet.
(89) Nahl suresi, 64. ayet.
(90) Buhari, Mevâkit, 1.
(91) bk. Mâide suresi, 6. ayet.
(92) bk. İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye, Zâdü'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd, Cilt: 1, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1973, s. 226.
(93) Malik b. Enes, Muvatta, Husnü'l-Huluk, 8.
(94) bk. Bakara suresi, 62. ayet.

Görülüyor ki dinin anlaşılmasında sünnetin önemli bir yeri vardır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünneti bilinmeden İslam dininin inananlar tarafından anlaşılması ve yaşanması, mümkün değildir. Sünnet, İslam'ın uygulamalı açıklamasıdır.

Etkinlik — **Değerlendirelim**

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İslam dinini açıklama ve uygulamaları yani sünneti olmasaydı inananlar ne gibi problemlerle karşılaşabilirlerdi? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Hz. Peygamber'e (s.a.v.) uymayı emreden(95) ve onda bizim için güzel bir örnek bulunduğunu(96) vurgulayan ayetler ışığında, onu anlayıp örnek almanın gerekliliği konusunda hiçbir inananın şüphesi olamaz. Ancak onu anlamak ve örnek almak nedir, bu nasıl olacaktır? Örnek almakla taklit etmek arasında ne gibi farklar vardır ve bu ikisi birbirine karıştırılmakta mıdır? Din açısından kabul gören hangisidir? gibi soruların cevabının verilmesi önemlidir. Öncelikle belirtmek gerekir ki Kur'an, atalarının yolunu körü körüne taklit eden insanların bu tutumlarını kınarken(97), taklidin kötülüğüne işaret etmekte, dolayısıyla bizden Hz. Muhammed'i (s.a.v.) taklit değil, örnek almamızı istemektedir. Kur'an, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) üstün ahlaki kişiliğine, insani erdemlerine temas ettiği hâlde, fiziki özelliklerine, giyim-kuşamına, yeme-içmesine temas etmez. Kur'an'da onun yüce bir ahlak sahibi olduğu(98), inananlara karşı şefkatli ve merhametli oluşu ifade edilir.(99) Ancak beşeri özelliklerine değinilmez. Kur'an ona uyulmasını isterken peygamberlik misyonuna, örnek gösterirken de ahlaki erdemlerine dikkat çeker.

Örnek almak, bilinçli bir faaliyettir. Örnek alan kişi, örnek aldığı kişi veya davranışı niçin örnek alması gerektiği bilinciyle hareket eder. Onda örnek alması gerekli olan özellikler ve nitelikler bulunduğunu ve bunları benimsemesi hâlinde kendisi için faydalı olacağını düşünür. Taklit ise genellikle bilinçsiz bir davranıştır. Taklit eden çoğu kez taklit ettiği kişiyi ve davranışını, niçin taklit ettiğinin farkında olmaz. Dilimizdeki "körü körüne taklit etmek" deyimi bu anlamda kullanılmaktadır.

Hz. Peygamber'i (s.a.v.) anlarken ve örnek alırken ortaya çıkan problem, onun şekli uygulamalarını sünnetin ruhuna tercih etme biçiminde de ortaya çıkmaktadır. Bu da sünneti yanlış değerlendirmekten kaynaklanmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) neyi, niçin, ne zaman, nerede, hangi amaçla, hangi sıfatla yaptığına bakmaksızın onun fiillerini aynen taklit etmek, bazı yanlış uygulamalara sebebiyet vermektedir. Bugün modern tıbbın önerdiği tedavi yöntemleri dururken sünnete uyma adına, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendi dönemindeki çeşitli tedavi yöntemlerini uygulamaya kalkışmak böyledir. Oysa bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünneti, koruyucu hekimlik denilen gerekli sağlık tedbirlerine başvurmak, hasta olunması hâlinde ise tedavi olmaktır. Hz. Peygamber (s.a.v.), yaşlandığında baston kullanmaya başlamasına rağmen, hiç ihtiyacı yokken bir gencin sünnet adına baston kullanması da bunun tipik bir örneğini oluşturur.

Bu konuda dikkat edilmesi gereken bir başka husus da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) daha çok şekle dayalı hâl ve hareketlerine uymada gösterilen hassasiyetin, dürüstlük, samimiyet, kardeşlik, yardımlaşma, helal kazanç gibi onun asıl sünnetleri konusunda yeterince gösterilmemesidir.

Hz. Peygamber'i (s.a.v.) doğru anlama ve örnek almada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise onun sünnetinin bağlayıcılığı olan söz, tutum ve davranışlarının esas ruhunu anlayabilmektir. Bugün herhangi bir hadis eserinde geçen hadisleri alıp o hadisin niçin ve ne amaçla söylenildiğini anlamaksızın

(95) bk. Âl-i İmrân suresi, 31. ayet.
(96) bk. Ahzâb suresi, 21. ayet.
(97) bk. A'râf suresi, 28. ayet; Lokmân suresi, 21. ayet; Mâide suresi, 104. ayet.
(98) bk. Kalem suresi, 4. ayet.
(99) bk. Tevbe suresi, 128. ayet.

onlarla amel etmeye kalkmak da bazı problemlere sebep olabilmektedir. Elbette Hz. Peygamber'in (s.a.v.) okunduğu zaman hemen doğrudan kolaylıkla anlaşılacak **"İlim kadın erkek her Müslümana farzdır."**(100) veya "**Mümin müminin kardeşidir."**(101) gibi hadisleri vardır. Ancak birçok hadisinin niçin, ne zaman, kime, hangi maksatla ve hangi sıfatıyla söylediğinin bilinmeden anlaşılması kolay değildir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dolaylı anlatım tarzının kullanıldığı hadisleri de vardır. Örneğin ashabıyla kıldıkları bir namaz esnasında terliklerini çıkaran Hz. Peygamber (s.a.v.), cemaatin de terliklerini çıkardıklarını görünce onlara, bu davranışlarının sebebini sormuş ve sırf kendisi yaptığı için böyle davrandıklarını öğrenince, **"Ben terliklerimde pislik olduğunu fark ettiğim için çıkardım."**(102) diyerek onların davranışın arkasındaki amaca dikkat etmediklerine işaret etmiştir.

Sonuç olarak Hz. Peygamber'i (s.a.v.) anlamak ve örnek almak, onun bir insan olarak günlük hayatını devam ettirmek üzere yaşadığı hayatın biçimsel yönünü aynen yaşamaya çalışmak demek değildir. Çünkü hayatın biçimsel yönü, büyük oranda gelenek ve göreneklere göre şekillenmektedir. Ayrıca böyle bir örnek alma, herhangi bir zorluğu olmayan kolay bir iştir. Sonuçta bunun yaşadığımız hayata ahlaki bakımdan kazandıracağı herhangi bir katkısı da olmayacaktır. Hz. Peygamber'i (s.a.v.) anlamayı ve örnek almayı, getirmiş olduğu dinî zihniyetin benimsenmesi ve gelişen olaylar karşısında onun almış olduğu tavırlara benzer tavırların sergilenmesi şeklinde anlamak daha doğru olacaktır. Çünkü Hz. Peygamberin (s.a.v.) hayatı, ancak bu şekilde anlaşıldığı ve örnek alındığı zaman, kendisinden 1400 sene sonra yaşayan bir insan için anlamlı hâle gelir. İnsani ilişkiler açısından anlamlı ve önemli olan, kişinin onun ahlaki niteliklerine sahip olmasıdır. Yani önemli olan onun gibi adaletli, onun gibi dürüst, onun gibi merhametli olmak, kısaca insani ilişkilerini onun ahlaki ölçülerine uygun şekilde yürütmektir. İslam'ın anlaşılmasında sünnet, bu açıdan çok önemli ve gereklidir.

Etkinlik — **Sıra Sizde**

Toplumumuzda Hz. Peygamber'i (s.a.v.) örnek almada ne gibi yanlışlıklar yapılmaktadır? Siz Hz. Peygamber'i (s.a.v.) nasıl örnek alıyorsunuz? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

***Görsel 2.6**: Sünnet, ilim öğrenmenin kadın erkek her Müslüman için gerekli olduğunu bildirir.*

(100) İbn Mace, Mukaddime, 17.
(101) Ebu Davud, Edeb, 49.
(102) Ebu Davud, Salat, 89.

3.3. Kültürümüzde Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyt Sevgisi

Düşünelim

Toplumumuzda Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ve ailesine duyulan sevginin göstergelerinden hangilerini biliyorsunuz? Tespit ettiklerinizi arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.), her Müslüman'ın hayatında önemli bir yeri vardır. O, Kur'an-ı Kerim'de âlemlere rahmet ve en güzel örnek olarak sunulur. Ona uymak Allah'ı (c.c.) sevmekle bir kabul edilir. Kur'an'ın bu yönlendirmeleri ve bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kişiliği, tüm Müslümanlarda ona büyük bir sevgi duyulmasını da beraberinde getirmiştir. Bu sevginin en güzel örneklerinden biri de kültürümüzde görülür. Kültürümüz, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) verilen önemin ve ona duyulan sevginin örnekleri ile doludur.

***Görsel 2.7**: Gül, edebiyatımızda Hz. Peygamber'i (s.a.v.) simgeler.*

Kültürümüzdeki Hz. Muhammed (s.a.v.) sevgisinin pek çok somut örneği vardır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ismi anıldığında gösterilen saygı ve getirilen salavat, *"Aleyhisselam"*, *"Aleyhissalâtü ve's-Selam"* ve *"Sallallahü aleyhi ve sellem"* denmesi gibi hususlar, toplumumuzla bütünleşmiş davranışlardır. Erkek çocuklarına isim verirken öncelikle Ahmet, Mehmet, Muhammed, Mahmut, Mustafa gibi ona ait isimlerin tercih edilmesi de Hz. Peygamber'e (s.a.v.) olan sevgi sebebiyledir. Kız çocuklarına Gülşen, Gülnur, Gülendam, Gülşah gibi içinde "gül" geçen isimlerin verilmesi de Hz. Peygamber'e (s.a.v.) duyulan sevginin bir diğer somutlaşmış ifadesidir. Çünkü gül, kültürümüzde Hz. Peygamber'i simgeleyen bir çiçek olarak kabul edilir. Hz. Muhammed (s.a.v.), güle benzetildiği için edebiyatımızda gül motifi çok kullanılmıştır. Fuzuli'nin ifadesiyle bahçıvan ne kadar uğraşırsa uğraşsın onun gibi bir gül yetiştiremeyecektir.

Ramazan aylarında İstanbul'da bulunan Hırka-i Şerif Camii'ndeki Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hırkasının ve Topkapı Sarayı'ndaki ona ait diğer mukaddes emanetlerin ziyaret edilmesi, hep bu sevginin göstergesidir.

Bilindiği üzere İslam'da şehitlik, vatan, gazi gibi kavramlar önemlidir. Vatanı korumak için çalışan, gazadan gazaya koşan milletimizin ordusunun fertlerine, âdeta Hz. Muhammed (s.a.v) gözüyle bakılmasından dolayı "Mehmetçik" ismi verilmiştir. Onun mensup olduğu askerlik mesleği ile yaptığı görev ve hizmetin önemini vurgulamak ve o ocağa kutsiyet kazandırmak için de "Peygamber Ocağı" denmiştir.

Kültürümüzün edebiyat, hat, mimari gibi alanlarında da Hz. Muhammed (s.a.v.) sevgisi somutlaşmıştır. Özellikle edebiyatımızda Hz. Peygamber (s.a.v.) sevgisine yönelik önemli eserler yazılmıştır. Denilebilir ki Hz. Muhammed (s.a.v.) hariç, dünyada hiç kimse bu kadar yoğun bir biçimde edebiyat eserlerinin konusu olmamıştır.

Dinî edebiyatımızın ağırlıklı bir bölümünü meydana getiren Hz. Muhammed ile (s.a.v.) ilgili eserlerin başında siyer kitapları gelir. Bunlar, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatını anlatan eserlerdir. Siyer kitapları, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatının tamamını ya da onun hayatından bir kesiti anlatır. Farklı halk tabakalarının anlayabileceği çok sayıda siyer kitabı yazılmıştır. Hz. Muhammed'i (s.a.v.) övgüyle anlatan mevlitler, neredeyse Türk edebiyatına özgü bir türdür. Mevlit denince akla Süleyman Çelebi'nin "Vesiletü'n-Necat" (Kurtuluş Vesilesi) adlı eseri gelmekle beraber, hem ondan önce hem de ondan sonra pek çok şair mevlit yazmıştır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) miraç olayı da pek çok yazarın kaleme aldığı bir konudur. Bilindiği gibi Hz. Muhammed'in (s.a.v.) miraca çıkışı, olayın duyulmasından itibaren ilgiyle karşılanmış ve bununla ilgili pek çok eser yazılmıştır. Bu konuyu ele alan eserlere "Miraciye" denir. Hz. Muhammed'le (s.a.v.) ilgili eserlerin bir diğeri ise "Hilye"lerdir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) fiziki ve ruhi portresini anlatan eserler olarak tanımlanabilecek hilyeler de yazarların severek kaleme aldığı bir türdür.

Hz. Muhammed'e (s.a.v.) duyulan sevgi din musikisinde de önemli yer tutar. Hz. Peygamber (s.a.v.) için yazılan naatların, miraciyelerin, ilahilerin birçoğu bestelenmiştir. Birçok türkü ve şarkımızın sözlerinde de Hz. Muhammed (s.a.v.) vardır.

Hattatlarımızın gönlünde Hz. Muhammed (s.a.v.) ve onun sözlerinin yeri, kelimelerle ifade edilemeyecek kadar yücedir. Hat sanatında Kur'an'daki onunla ilgili ayetler, hilyeler, sözler ve kasideler en güzel yazı çeşitleri ile işlenmiştir. Mimaride de Hz. Muhammed ile (s.a.v.) özdeşleşen gül, onunla ilgili sözler, başta camiler olmak üzere evleri süslemiştir. Allah (c.c.) ile Muhammed (s.a.v.) isminin yazılı olduğu tablolar hemen her evde vardır.

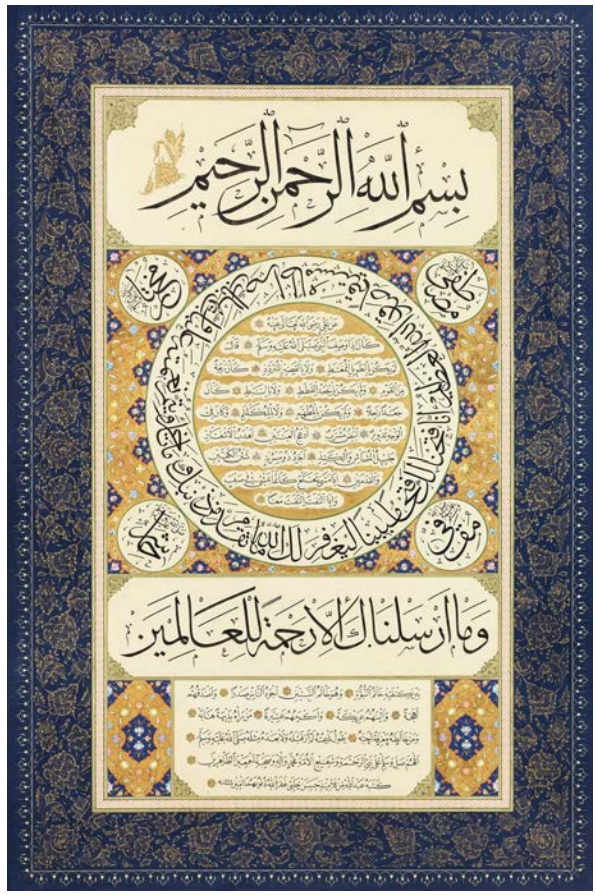

***Görsel 2.8**: Hilye-i Şerif örneği*

Okuyalım

Edebiyatımızda Hz. Muhammed Sevgisi

Arayı arayı bulsam izini,
İzinin tozuna sürsem yüzümü,
Hakk nasib eyleye görsem yüzünü,
Ya Muhammed, canım arzular seni.

Bir mübarek sefer olsa da gitsem,
Kâ'be yollarında kumlara batsam.
Hub cemalin bir kez düşte seyr etsem,
Ya Muhammed, canım arzular seni.

Yunus Emre

(Ali Kemal, Yunus Emre, Parıltı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 64.)

On sekiz bin âleme server olan Muhammed.
Otuz üç bin ashaba rehber olan Muhammed.

Ahmet Yesevi

(Divan-ı Hikmet, MEB Yayınları, Ankara, 1993, s. 72.)

Hz. Muhammed (s.a.v.) sevgisinin en belirgin biçimde ortaya çıktığı yerlerden biri de Alevi-Bektaşi kültür ve geleneğidir. Hacı Bektaş Veli, "Mülk sahibine yüzünü sürüp yüzsuyunu yaratılış sebebi olan Muhammedi nurunu bulmaktır."(103) diyerek Hz. Muhammed'i (s.a.v.) bulmadan, son kapı olan hakikat kapısından içeri girmenin mümkün olmadığını söyler.

Hz. Muhammed (s.a.v.), Alevi-Bektaşi kültürünün miraçname, nefes, ilahi gibi eserlerinde çok coşkulu bir şekilde anlatılmaktadır. Bu eserlere göre server ve gül olan Hz. Muhammed (s.a.v.), Hatemü'l-Enbiya (peygamberlerin sonuncusu), Sahib-i Miraç (miraç sahibi), Habib-i Hudâ'dır (Allah'ın (c.c.) sevgili kulu).

Okuyalım

Alevi-Bektaşi kültüründe Hz. Peygamber sevgisi

Seyran ettim, erenlerin demini,
Kudret kandilini yanarken gördüm.
Burak olup içtim ab-ı hayattan,
Hz. Peygamber'i kanarken gördüm.

Pir Sultan Abdal

(Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi, Cilt: 4 Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2009, s.78.)

Haktır Muhammed,
Olmuşuz ümmet.
Bulmuşuz rif'at,
Elhamdülillah.
Muhammed güldür,
Pirim bülbüldür.
Cümlemiz kuldu,
Elhamdülillah.

Haşim Baba

(Alevi–Bektaşi Şiirleri Antolojisi, Cilt: 1, s. 59.)

Etkinlik

Siz Hangilerini Biliyorsunuz?

Kültürümüzde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) duyulan sevginin başka hangi örneklerini biliyorsunuz? Arkadaşlarınızla paylaşarak değerlendiriniz.

Kültürümüzde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) duyulan sevginin yanı sıra onun Ehl-i Beyti'ne de büyük bir sevgi duyulur. Ehl-i Beyt denilince kültürümüzde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ev halkı akla gelir. Hz. Muhammed'e (s.a.v.) duyulan sevgi ve saygının bir devamı olarak başlangıcından itibaren onun Ehl-i Beyt'ine karşı büyük bir sevgi ve yakınlık gösterilmiştir. Bunda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Ehl-i Beyt sevgisi ile ilgili bazı hadisleri etkili olmuştur. Konuyla ilgili bir hadiste şöyle buyrulur: **"Sizin en hayırlınız, benden sonra ehlime en hayırlı olanınızdır."**(104) Bir diğer hadiste ise şöyle buyrulur: **"Sizi nimetleriyle rızıklandırdığından dolayı Allah'ı seviniz. Allah'ı sevdiğinizden dolayı beni, beni sevdiğinizden dolayı da Ehl-i Beyt'imi seviniz."**(105)

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Ehl-i Beyt'ine karşı kültürümüzde de engin bir sevgi oluşmuştur. Çocuklarımıza Ali, Fatıma, Hasan, Hüseyin, Rukiye, Ümmü Gülsüm gibi Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'inden olanların isimleri sıkça verilir. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ailesinin hayatlarını anlatan eserler ve şiirler yazılmıştır. Ehl-i Beyt'in ileri gelenlerinin isimleri, en güzel hatlarla yazılarak duvarları süslemiştir. Türkülerimizde de Ehl-i Beyt sevgisi geniş bir şekilde işlenmiştir.

(103) Hacı Bektaş Veli, Makâlât, Hazırlayan: Esat Coşan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 12.
(104) Hâkim en-Nisaburi, Müstedrek, Cilt: 3, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1988, s. 311.
(105) Hâkim en-Nisaburi, Müstedrek, Cilt: 3, s. 150.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Ehl-i Beyt'inden özellikle Hz. Ali (r.a.), Hz. Fatıma (r.a.) ve Hz. Hasan (r.a.) ile Hz. Hüseyin'in (r.a.) sevgisinin kültürümüzde öncelikli bir yeri vardır. Hz. Ali (r.a.), Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hem amcasının oğlu hem de damadıdır. O, sağlığında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) övgüsünü almış, onunla birlikte birçok zorluğa katlanmıştır. Hz. Ali'nin sayılamayacak kadar özelliği, halk arasında ona karşı güçlü bir sevginin beslenmesine vesile olmuştur. "Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ zülfikâr" metnindeki "fetâ" (genç, yiğit) kelimesinden türetilmiş olan fütüvvet, Ahilik ve Bektaşilik geleneğinde temel anlayış hâline getirilmiştir. Fütüvvet kelimesi, Hz. Ali'nin (r.a.) cesaret ve kahramanlığı kadar onun ahlak ve faziletini de temsil etmektedir. Hz. Ali'nin (r.a.) fütüvveti ile ilgili yaşanmış örneklerin sunulduğu en önemli eserler, kuşkusuz Cenknâmelerdir. Bunlar, Hz. Ali'nin (r.a.) İslam'ın yayılması için yaptığı mücadeleleri anlatan menkıbelerdir. Milletimizle özdeşleşmiş olan cesaret, kahramanlık, fedakârlık ve vefakârlık gibi duygu ve erdemlerin gelişmesinde bu menkıbelerin etkisi büyük olmuştur.

Okuyalım

Varına kıldı nazar, ol Hâlik-ı perverdigâr,
Zat-ı Hakk'ın emriyle Düldül'e oldu süvar,
Narasınun heybetinden kâfir oldu tarumar,
Lâ fetâ illâ Ali, lâ Seyfe illâ Zülfikâr.

Vâhib Ümmî

(Divan, Derleyen: Mustafa Tatcı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s. 340.)

O! Yüce Yaratıcı, Hz. Ali'ye nazar etti (baktı)
Allah'ın emriyle Düldül Hz. Ali'ye binek oldu.
Haykırmasının şiddetiyle düşman, perişan darmadağın oldu.
Bundan dolayı Hz. Ali gibi yiğit Zülfikâr gibi kılıç yoktur.

Milletimiz, Ehl-i Beyt'e tarihten bugüne kadar büyük bir aşkla sahip çıkmıştır. Kültür mirasımız, Ehl-i Beyt ve onların maneviyatını temsil eden sembol ve motiflerle bezenmiştir. Ehl-i Beyt sevgisi edebî metinlerde nakış nakış, ilmek ilmek işlenmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) soyundan gelen seyyid ve şerifler baş tacı edilmiştir. Ehl-i Beyt'in birleştiriciliği ve kaynaştırıcılığı, tarihimizdeki birlik ve beraberliğimizi hazırlayan en önemli unsurlardan biri olmuştur.

Etkinlik — **Örnekler Bulalım**

Siz de toplumumuzda Ehl-i Beyt sevgisini gösteren örnekler bulup arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

3.4. Temel Hadis Kaynakları

Düşünelim

İmam Buhari ismini duydunuz mu? Bu isim sizde ne çağrıştırıyor? Bilgilerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Bugün elimizde olan başlıca hadis kaynakları hicri 3. asırda yazılmıştır. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dayandırılan söz, fiil ve takrirler (onayları) hadis kaynaklarında toplanmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerini içeren birçok hadis kaynağı olmasına karşın, bunlardan bazıları içerisine aldıkları hadisleri toplamada gösterilen özen, kullanılabilirlikleri vb. açılardan ön plana çıkmıştır.

Öğrenelim

Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Dört Halife Dönemi, hadis tarihinin en erken dönemini teşkil eder. Bu zaman zarfında hadisler yazılmış ve fetihlerle İslam topraklarının her tarafına ulaşmıştır. Emeviler Dönemi, hadis rivayetinin yaygınlaştığı, aynı zamanda hadis kitabeti de denilen hadislerin yazılması faaliyetinin yoğunlaştığı bir süreç olmuştur. Abbasiler Dönemi, hadis ilminin her bakımdan yükseldiği ve teşvik gördüğü bir dönemdir. Hadislerin sınıflandırılması (tasnifi), çeşitli türden ve klasik hadis kaynaklarının yazımı bu dönemde gerçekleşmiştir. Selçuklu ve Nureddin Zengi ile Eyyubiler devirlerinde de hadis ve hadisçilik teşvik görmüştür. Osmanlı Devleti'nde hadis faaliyetleri bilhassa kurumsal hadisçilik olarak hayli ileri noktaya ulaşmıştır. Anadolu, Rumeli ve Balkanlar'da yoğunlukla hadis öğretiminin yapıldığı çok sayıda "Darü'l-Hadis" medresesi açılmıştır.

İslam dünyasında hadis kaynakları denince akla ilk önce "Kütüb-i Sitte" gelir. Kütüb-i Sitte, Arapça "kitaplar" anlamına gelen "kütüb" kelimesiyle "altı" manasına gelen "sitte" kelimesinden meydana gelmiş bir tabir olup "Altı Kitap/Eser" demektir. Bu, İslam dininin Kur'an-ı Kerim'den sonra en önemli kaynağı niteliğindeki sünnet malzemesini meydana getiren ve sahih (güvenilir) hadislerden oluşan altı hadis eserine verilen genel isimdir. Kütüb-i Sitte yazarları ve hadis ile ilgili eserleri şunlardır:

Buhari / Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail el-Buhari (Ö. 256 / 870): Eserinin adı *el-Camiu's-Sahih*'tir. Halkımız arasında Sahih-i Buhari olarak bilinir. Müslümanların çoğu tarafından en güvenilir hadis eseri olarak kabul edilmektedir.

Öğrenelim

Cami': Konularına göre yazılan bir hadis kaynağı türüdür. Hadisleri iman, ahkâm, et'ime veya eşribe (yiyecek ve içecekler), tefsir, siyer [Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatı], menâkıb (menkıbeler) vb. konularıyla ilgili hadisleri bir araya getiren hadis eserlerine denir. Buhari'nin eseri, sahih hadisleri konularına göre bir araya getiren ilk cami türü hadis kitabıdır.

Sünen: Fıkıh konularına göre sınıflandırılmış hadisleri içeren eserlere denir.

Müsned: Hadisleri konularına göre değil, nakleden ravilere göre sınıflandıran eserlere denir.

Müslim / Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (Ö. 261 / 875): Eserinin adı *el-Camiu's-Sahih*'tir. Halkımız arasında Sahih-i Müslim olarak meşhur olmuştur. Buhari'nin aynı adlı eserinden sonra tarih boyunca Müslümanların büyük çoğunluğunun en fazla itibar ettiği eserdir.

İbn Mace / Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî (Ö. 273 / 886): Eserinin adı *es-Sünen*'dir.

Ebu Davud / Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (Ö. 275 / 889): Eserinin adı *es-Sünen*'dir. Eser, hadiste oldukça önemli bir yere sahip olan sünen türünün ilki kabul edilmektedir.

Tirmizi / Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizi (Ö. 279 / 892): Eserinin adı *es-Sünen*'dir.

Nesai / Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesai (Ö: 303 / 915): Eserinin adı *es-Sünen*'dir.

Tirmizi, Ebu Davud, Nesai ve İbn Mace'nin "Sünen" adlı dört eserine "Sünen-i Erba'a / Dört Sünen" denir. Buhari ve Müslim'in kitaplarına ise "Sahihayn / İki Sahih" denir. Altısına birden ise "Kütüb-i Sitte / Altı Kitap" adı verilir.

Sadece güvenilir hadisleri içeren bir eser yazma işini, ilk defa ele alıp gerçekleştiren Buhari'dir. Diğerleri de onun yolundan gitmişlerdir. Altı müellif de aynı çağda yaşamıştır. Nesai hariç bütün müellifler kısa veya uzun süre Buhari'nin öğrencisi olmuştur. Başka bir ifadeyle hepsi çağdaştır ve birçoğunun hoca-öğrenci ilişkisi vardır. Müelliflerinin hepsi ahlaki erdemleriyle tanınmış, zamanlarındaki yöneticilerden herhangi bir maddi yardım ve teşvik almamış ve böyle bir şey beklememiş kimselerdir.

Kütüb-i Sitte, konular esas alınarak yazılmış ve her bir konuya ait hadisler bir arada verilmiştir. Bunun yanında müellifler kendilerine özgü yöntemler de benimsemişlerdir. Kütüb-i Sitte'de bir hadis bazen bir eserin içinde bazen birkaçının içinde bazen de altısında da bir veya birkaç defa yer alır. Kütüb-i Sitte'nin her birinin özelliği bir araya getirilince malzeme ve yöntem açısından bütünlüklü bir hadis külliyatı meydana gelmekte ve birbirini tamamlamaktadır. İslam dininin iki temel kaynağından biri niteliğindeki sünnet malzemesini meydana getiren ve sahih hadislerden oluşan Kütüb-i Sitte, yazıldığından günümüze kadar her asırda hadis âlimleri tarafından büyük bir ilgiyle karşılanarak hadis ilmindeki eşsiz yerini almıştır. Bunların şöhreti öncelikle yazarlarının sahih hadislerden meydana gelen eserler meydana getirmeyi amaç edinmelerinden ileri gelir. Kütüb-i Sitte'nin Türkçeye tercümeleri yapılmıştır.

Öğrenelim

Türk toplumunun İslam'ı daha iyi anlayabilmesi için Buhari'nin "el-Camiü's-Sahih"i Türkçeye tercüme ettirilmiştir. Ahmet Naim ve Kâmil Miras tarafından Türkçeye aktarılan eser, Diyanet İşleri Başkanlığınca on iki cilt hâlinde "Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi" adıyla 1932 yılında yayımlanmıştır.

Kütüb-i Sitte'ye daha sonraki dönemlerde üç hadis eseri daha eklenmiştir. Böylece oluşan bu dokuz kitaba, "Kütüb-i Tis'a" denilmiştir. Bu üç yazar ve eserleri şunlardır:

Malik b. Enes (Ö. 179 / 795): Eserinin adı *Muvatta*'dır. Muvatta, konularına göre düzenlenmiş hadisleri, sahabe ve tabiin görüşlerini bir araya getiren ilk eserlerdendir. Bu özelliğinden dolayı hem hadis hem de fıkıh kitabı niteliğindedir.

Ahmed b. Hanbel (Ö. 241 / 855): Eserinin adı *el-Müsned*' dir. Ahmed b. Hanbel'in eseri, müsned türünün en geniş olanıdır.

Darimi / Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Darimi (Ö. 255 / 869): Eserinin adı *es-Sünen*'dir. Darimi, eserinde hadisler hakkında yer yer değerlendirmeler yapar ve bilgiler verir.

Etkinlik — Araştıralım

Buhari'nin el-Camiü's-Sahih adlı eseri, hadis eserleri içinde niçin en güvenilir eser olarak kabul edilmiştir? Araştırınız. Topladığınız bilgileri arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

4. Kur'an'dan Mesajlar: Ahzâb Suresi 45 ve 46. Ayetler

Düşünelim

Size göre Hz. Muhammed (s.a.v.) bir peygamber olarak hangi özelliklere sahiptir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Ahzâb suresinde yer alan ayetlerde inananlar için çok önemli mesajlar vardır. Bu mesajların yer aldığı ayetlerden ikisi, surenin 45 ve 46. ayetleridir. İlgili ayetlerde şöyle buyruluyor:

"Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı olarak gönderdik. 45 **Allah'ın izniyle bir davetçi ve nur saçan bir kandil olarak gönderdik."** 46

Öğrenelim

Ahzâb suresi, Kur'an-ı Kerim'in otuz üçüncü suresidir. Medine'de inmiştir. 73 ayettir. Ahzâb, "grup, bölük, topluluk" anlamına gelen hizb kelimesinin çoğuludur. Surenin 20 ve 22. ayetlerinde, 627 yılında yapılan Hendek Savaşı'na (Ahzâb Savaşı) atıf yapılarak ahzâb kelimesine yer verildiği için sure bu isimle adlandırılır. Surede geçen "ahzâb" ile kastedilen, Müslümanları yok etmek üzere Mekke ve civarından toplanıp gelen ve Medine'yi kuşatan Kureyş kabilesinin kolları ve bunlara bağlı bulunan diğer gruplardır.

Ahzâb suresinde yer alan konulardan bazıları şunlardır: Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve şahsında inananlara takva, tevekkül ve ilahi emirlere itaat etme öğüdü verilir. Anne, baba ve çocuklar arasındaki meşru ve hukuki bağ, Ahzâb Savaşı, kadın erkek farkı gözetilmeksizin bütün müminlerin ibadet, itaat ve erdemli davranışlara teşvik edilmesi, emanet kavramı ve emanete riayet etmenin önemi.

Ahzâb suresinin 45 ve 46. ayetlerinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) peygamberlik görev ve özellikleri kapsamlı bir şekilde bildirilmektedir. Bunlardan birincisi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "şahit" olma özelliğidir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şahit olarak gönderilmesinin anlamı şudur: Allah (c.c.), insanlardan ne istediğini bildirmedikçe onları sorumlu tutmuyor. Böylece onların bilmiyorduk demeleri gibi bir mazeretleri olmasının da önüne geçilmiş oluyor.(106) Onun için Allah (c.c.), ilk insandan itibaren insanlara inanç, ibadet ve ahlak konularında ne istediğini bildirmek için peygamberler göndermiştir. Gönderilen bütün peygamberlere rağmen ahirette "uyarılmadığı, bilgi verilmediği yolunda" mazeret ileri sürecek olanlara da Allah (c.c.), peygamberleri ve hepsine birden son peygamberi Hz. Muhammed'i (s.a.v.) tanık gösteriyor. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu niteliği, onun Allah (c.c.) katındaki değerini gösterir. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) esas şahitliği bu dünyaya yöneliktir. Çünkü o, Allah'tan vahiy almış, bunları tebliğ edip açıklamıştır. Bugün herkes, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) peygamberlik görevini ve getirdiği vahyi bir şekilde duymuştur veya onun bilgisine sahiptir. Hiç kimse onun öğretisine itiraz edemez. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) getirdiği vahiy ve öğretisi, bütün açıklığı ile bugün herkesin gözü önünde durmaktadır. O, Allah'ın (c.c.) insanları doğru yola yönlendirmek için gönderdiği son elçi olarak bir şahitlik özelliği taşımaktadır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.), ayetlerde bildirilen ikinci özelliği ve görevi de müjdeleyici olmasıdır. Kur'an'da bu özelliğinden dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.) pek çok ayette müjdeleyici, muştulayıcı(107) olarak nitelendirilir. O, getirmiş olduğu dine inanıp onun gereklerini yerine getirenlerin hem dünyada mutluluğa hem de ahirette cennete ulaşacaklarını haber verir. İnanan bir kimse için bundan daha büyük bir müjde olamaz. Dolayısıyla Hz. Peygamber (s.a.v.), inananları bunun karşılığı olarak dünya ve ahirette elde edecekleri nimetlerle müjdelemesi açısından "beşir" yani müjdeleyici olma özelliğine sahiptir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Ahzâb suresi 45 ve 46. ayetlerinde bildirilen bir diğer özelliği ve görevi de uyarıcılığıdır. Onun bu özelliği, Kur'an'da uyarıcı(108) kavramıyla nitelendirilir. O, insanları Allah'a (c.c.) inanmayıp buyruklarını yerine getirmedikleri takdirde dünya ve ahirette karşılaşacakları kötü son konusunda uyarmıştır. Bu kötü son ise dünya ve ahirette karşılaşılacak mutsuzluk ve en kötüsü cehennemdir. Dolayısıyla Hz. Peygamber (s.a.v.), bütün insanları Allah'ın (c.c.) emir ve yasaklarına uyulmaması durumunda karşılaşacakları kötü son konusunda Kur'an ile uyarmakla görevlendirilen son peygamberdir. Bu konuda Kur'an'da şöyle buyrulur: **"...Bu Kur'an bana, kendisiyle sizi ve ulaştığı herkesi uyarmam için vahyolundu."**(109)

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ayetlerde bildirilen bir diğer özelliği ve görevi de davetçiliğidir. Hz. Peygamber (s.a.v.), insanları Allah'a (c.c.) çağırmak, başka bir ifadeyle ona iman, ibadet ve itaat etmeye davet etmekle görevlidir. Bu görevi de ona Allah (c.c.) vermiş ve onu son peygamber olarak görevlendirmiştir. Allah (c.c.), bir kişiye insanları kendine çağırma izni, yani bilgisi ve yetkisi vermedikçe kimse bu görevi üstlenemez. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu görevini, kendisine gelen vahiyleri tebliğ ederek, açıklayarak ve kendi yaşantısında uygulayarak yerine getirmiştir. İnsanları Kur'an ve güzel öğütlerle Allah'a inanmaya ve yararlı işler yapmaya davet etmiştir. Kur'an'da şöyle buyrulur: **"(Resulüm!) Sen, Rabb'inin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et!.."**(110)

(106) bk. Nisâ suresi, 165. ayet; Fâtır suresi, 24. ayet.
(107) bk. Bakara suresi, 119. ayet.
(108) bk. Fâtır suresi, 23. ayet
(109) En'âm suresi, 19. ayet.
(110) Nahl suresi, 125. ayet.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir diğer özelliği ise onun etrafına nur saçan ve aydınlatan bir kandil olmasıdır. Kandil bir aydınlatma aracıdır. Kendiliğinden değil, yakıtıyla aydınlatır. Bu yakıt, Allah'ın (c.c.) son vahyi olan Kur'an-ı Kerim'dir.(111) İnsanın bilgisi tek başına Allah (c.c.), varlık, başlangıç ve son, ruh, ahiret, iman, ibadetler, helaller ve haramlar gibi konularda yetersizdir. Bu konularda aydınlığa kavuşmanın, doğru bilgi sahibi olmanın geçerli yolu, gelen vahiy ve sünnetiyle insanlığa örnek olan Hz. Muhammed'dir (s.a.v.). Bu kandil, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisinden sonraki inananlara bıraktığı Kur'an ve sünnet sayesinde etrafını aydınlatmaya devam edecektir.

Sonuç olarak Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur'an ayetlerini tebliğ ederek, açıklayarak ve hayatında uygulayarak insanlık için müjdeci ve uyarıcı olma görevini yerine getirmiştir. O, insanları getirdiği dine davet etmiş, onlar için nur saçan bir kandil olmuştur. O, getirdiği vahiy ve yaşayışıyla Allah'ın (c.c.) insanları doğru yola iletmek için gönderdiği bir şahittir. Onun tebliği ve açıklamaları itaat edenler için ebedi mutlulukların müjdesidir.

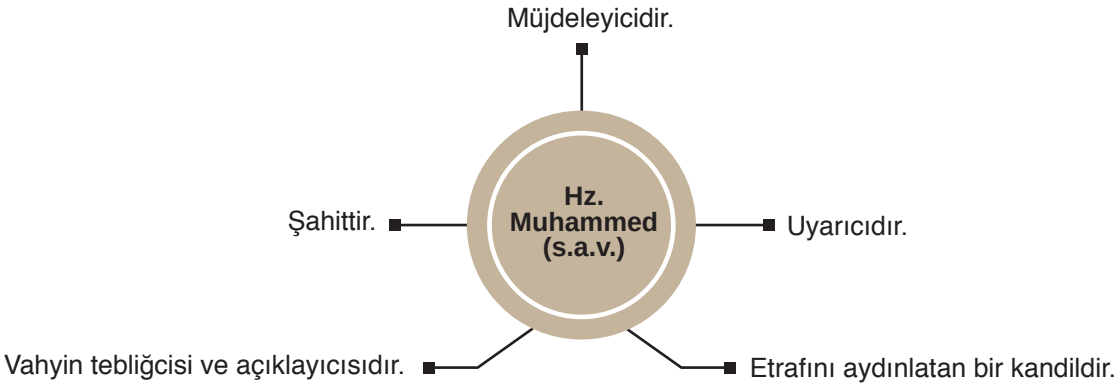

Etkinlik — Belirleyelim

Arkadaşlarınızla Ahzâb suresinin 45 ve 46. ayetlerinin meallerini birkaç defa okuyunuz. Yapılan açıklamaları da dikkate alarak ayetlerle ilgili aşağıdaki soruları cevaplandırınız.

- Kim, kime söylüyor?

.....

- Ayetlerin ana konusu nedir?

.....

- Ayetlerde geçen temel kavramlar nelerdir?

.....

- Muhataplardan ne yapmaları isteniyor?

.....

(111) bk. Ahzâb suresi, 43. ayet.

Bilgilerimizi Ölçelim

A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ahlaki özellikleri nelerdir? Listeleyiniz.

……
……

2. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberlik görevleri nelerdir? Kısaca açıklayınız.

……
……

3. İslam'ın anlaşılmasında sünnetin önemi nedir? Belirtiniz.

……
……

4. Kültürümüzde Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Ehl-i Beyt sevgisinin göstergeleri nelerdir? Örnekler veriniz.

……
……

5. Ahzâb suresi 45 ve 46. ayetlerden çıkarılabilecek ana mesajlar nedir? Belirtiniz.

……
……

B. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan noktalı yerleri uygun kavramlarla tamamlayınız.

"vahiy - sünnet - hadis - teşri - tebyin - tebliğ - hatemü'n-nebiyyin"

1. Hz. Muhammed'e (s.a.v.) peygamberlerin sonuncusu anlamına gelen …… denir.
2. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisine gönderilen vahyi açıklaması görevine …….....denir.
3. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dinî konularda yeni bir hüküm koyma yetkisine …….....denir.
4. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dayandırılan söz, fiil ve takrirlerin (onayların) başkaları tarafından rivayet edilen sözlü ifadelerine …….. denir.
5. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz, fiil ve onaylarını içeren örnek davranışlarına ..... denir.

C. Aşağıdaki sorulardan her biri için beş cevap seçeneği verilmiştir. Seçeneklerden yalnızca biri doğrudur. Doğru seçeneği bularak işaretleyiniz.

1. **Aşağıdakilerden hangisi Müslümanların uymakla görevli oldukları sünnet kapsamında <u>değerlendirilemez</u>?**

A) Akrabalarla iyi ilişkiler kurmak
B) Küçüklere sevgiyle yaklaşmak
C) Çiçek yetiştirmek
D) Fakirlere yardım etmek
E) Alın teriyle kazanmak

2. **"Sadakaların en makbul olanı, iki kişinin arasını düzeltmektir."** (Buhari, Sulh, 11.)

Bu hadis sünnetin hangi türüne örnek oluşturur?

A) Fiilî sünnet B) Kavlî sünnet C) Takrirî sünnet
D) Takrirî-kavlî sünnet E) Fiilî-takrirî sünnet

3. **Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Müslümanlar için örnek teşkil eden davranışlarına ne ad verilir?**

A) Hadis B) Vacip C) Sünen
D) Sünnet E) Farz

4. **Aşağıdakilerden hangisi Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ahlaki özellikleri arasında değerlendirilemez?**

A) Cesareti B) Güvenirliği C) Adaleti
D) Peygamberliği E) Cömertliği

5. **"…İşte o Peygamber onlara iyiliği emreder, kötülükten meneder. Onlara temiz şeyleri helal, pis şeyleri haram kılar…"** (A'râf suresi, 157. ayet.)

Bu ayette Hz. Peygamber'in (s.a.v.) peygamberlikle ilgili aşağıdaki görevlerinden hangisi vurgulanmaktadır?

A) Tebliğ B) Tebyin C) Teşri
D) Temsil E) Müjdeleyicilik

D. **Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına (D), yanlış olanların başına da (Y) yazınız.**

1. ( ) Sünnet, İslam dininin birinci temel kaynağıdır.
2. ( ) Sünnetin fonksiyonlarından biri, Kur'an'ın genel anlam ifade eden ayetlerine açıklık getirmektir.
3. ( ) Sünnet, dinî konularda herhangi bir şeyi yasaklayamaz.
4. ( ) Hadis ve sünnet kavramları aynı anlamdadır.
5. ( ) Buhari'nin hadis eseri, Müslümanlar arasında en az güvenilir kabul edilen bir eserdir.
6. ( ) Fiilî sünnet, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) görüp veya işittiği bir işi onaylaması ve kabul etmesi demektir.
7. ( ) Hz. Hamza (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Ehl-i Beyti'nden biridir.
8. ( ) Hz. Muhammed'e (s.a.v.) bağlılık ve itaat, bir Kur'an-ı Kerim emridir.
9. ( ) Hz. Muhammed'e (s.a.v.) itaat, onun sünnetine uymakla olur.
10. ( ) Kütüb-i Sitte, Dokuz Hadis Kitabı anlamına gelir.

E. **Defterinize** "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Sünnetine Uymak" **konulu bir kompozisyon yazınız.**

3. ÜNİTE

KUR'AN'DA BAZI KAVRAMLAR

Ünitemize Hazırlanalım

1. Hidayet, ihsan, ihlas, takva, sırat-ı müstakim, cihat, şehadet ve salih amel kavramlarının anlam ve tanımlarını sözlük ve ansiklopedilerden araştırınız.
2. Kur'an'da geçen temel kavramları öğrenmenin İslam'ı anlamadaki önemiyle ilgili bilgi toplayınız.
3. Kehf suresinin 107-110. ayetlerinin anlamlarını Kur'an-ı Kerim mealinden bulunuz. Ayetlerde verilen mesajların neler olabileceği konusunda araştırma yapınız.

1. İslam'ın Aydınlık Yolu: Hidayet

Düşünelim

"Hidayete ermek", "Dalâlete düşmek" ifadeleri sizde ne gibi anlamlar çağrıştırıyor? Bu ifadeler günlük hayatta nerelerde ve nasıl kullanılmaktadır? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Kavram, nesnelerin, insanların, duyguların ya da fikirlerin ortak özelliklerini tanımlayan, dil veya sembollerle ifade edilen genellemelere denir. Kavramlar iletişimin, bilgi üretmenin ve belli bir düşüncenin üzerine yapılandığı temel taşlardır. Herhangi bir alan, üzerine yapılandırıldığı kavramlarla anlaşılır. Bu kavramlar, o alanın temel özelliğini niteler. Örneğin ekonomi denince üretim, tüketim, tasarruf, mal alış ve satışı gibi kavramlar akla gelir. Ekonomik hayattaki ilişkiler bu kavramlarla anlaşılır ve düzenlenir. Bu durum, insan hayatının her kesimi için geçerlidir.

İslam dini de insanlara belli bir düşünce ve hayat tarzı sunar. Bu çerçevede İslam'ın insanlığa sunduğu düşünce ve hayat tarzını ifade eden hidayet, takva, sırat-ı müstakim, cihat, ihlas, ihsan, salih amel gibi temel kavramları vardır. Bu kavramlar kaynağını Kur'an ve sünnetten almıştır. Daha sonraki süreçte ise İslam bilginleri tarafından geliştirilerek İslam'ın temel yapı taşlarını oluşturmuştur. Bunlar, İslam'ın üzerine bina edildiği merkezî kavramlardır. Bu kavramları tanıyıp öğrenmek İslam'ın doğru anlaşılması açısından önemlidir. Çünkü bu gibi kavramlar tarihsel süreç içinde Kur'an ve sünnettekinden çok farklı ve özüne uymayan şekillerde kullanılabilmiştir. Dolayısıyla İslam'da önemli yeri olan kavramların Kur'an-ı Kerim, sünnet ve islami bilimlerdeki yüklenilen anlamları ile kullanılması önemlidir.

Kur'an'da geçen ve İslam dininin en önemli kavramlarından biri hidayettir. Hidayet kelime olarak "doğru yolu göstermek, doğru yolu bulmak, rehberlik yapmak, irşat etmek" gibi anlamlara gelir. En genel anlamıyla hidayet "kişiye dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayacak yolu göstermek, bu yol için kılavuzluk etmek"(1) demektir. Bu anlamda hidayet, kişinin küfür ve şirk gibi kötü yollardan kurtularak Allah'ın (c.c.) gösterdiği doğru yola girmesi ve hayatını buna göre sürdürmesidir.

Kur'an'da hidayetin zıddı olarak ise dalâlet kavramı kullanılır. Dalâlet yanlış yol, dalâlete düşmek ise yoldan çıkmak, şaşırmak, kaybolmak, sapıklık veya sapkınlık demektir. Bu anlamda dalâlet, "kişinin Allah'ın (c.c.) gösterdiği doğru yoldan saparak başka yollara girmesi, haktan yüz çevirip batıla yönelmesi, ilahi buyruklara aykırı davranması"(2) anlamına gelir.

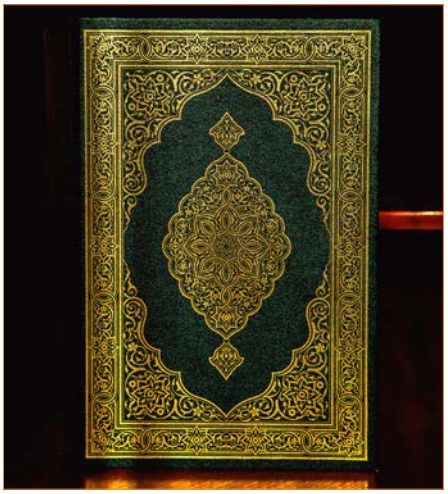

***Görsel 3.1**: "... O, muttakiler (sakınanlar ve arınmak isteyenler) için bir yol göstericidir." (Bakara suresi, 2. ayet.)*

İslam dini, insanların şirk ve küfürden uzaklaşıp tevhit inancına sahip olmalarını ister. Yine onların kötü davranışlardan kaçınarak iyi ve güzel söz, iş ve davranışlarda bulunmalarını öğütler. İnsanların tevhit inancına sahip olmalarını ve güzel davranışlarda bulunmalarını ise hidayete erme olarak nitelendirir. İslam bunları istemekle kalmaz, insanın hidayete ulaşabilmesi için gerekli yol ve sebepleri de gösterir.

Kur'an-ı Kerim'de doğrudan hidayet kavramı geçmemekle birlikte aynı kökten gelen kavramlar pek çok ayette kullanılır. Bu çer-

(1) Dinî Terimler Sözlüğü, s. 137.
(2) Dinî Terimler Sözlüğü, s. 56.

çevede en çok kullanılanları "hüda" ve "ihtida" kavramlarıdır. Hüda kavramı genel olarak Kur'an'da "yol göstermek, kılavuzluk etmek" anlamındadır. İhtida ise "hidayeti isteyip bundan ayrılmamak iradesini taşımak" manasında kullanılır.

Kur'an-ı Kerim'de hidayet kavramı, öncelikle Allah'ın (c.c.) insana akıl, kavrayış ve zaruri bilgiler vermesi ve böylece ona yol göstermesi anlamında kullanılır. Bu anlamda Kur'an'da insanın hidayete erebilmesi için Allah'ın (c.c.) ona akıl, düşünme, öğrenme, hatırlama gibi yetenekler verdiği bildirilir. Kur'an'daki, **"(Resulüm!) Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir. Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtrata sımsıkı tutun. Allah'ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler."**(3) ve **"…Bizim Rabb'imiz, her şeye hılkatini (varlık ve özelliğini) veren, sonra da doğru yolu gösterendir…"**(4) gibi ayetlerde hidayet, Yüce Allah'ın (c.c.) insana lutfettiği, doğru yolu bulmasını sağlayacak nimetler anlamında kullanılır. Bunun yanı sıra insanın, hidayete erişmesi için Allah (c.c.) tarafından kendisine doğuştan verilen akıl, düşünme vb. yetenekleri doğru bir şekilde kullanması gerekir.

Kur'an'da hidayet kavramı, vahiy olarak özellikle Kur'an-ı Kerim ve onun rehberliği anlamında kullanılır. Çünkü Kur'an, Allah'ın (c.c.) insanlığa doğru yolu göstermek, onları doğru yola iletmek için gönderdiği son ilahi kitaptır.

Kur'an, insanın neleri yapıp neleri yapmaması gerektiğini bildirir. İnsanın Allah (c.c.), evren ve diğer varlıklarla ilişkilerinin nasıl olacağı konusunda öğütler verir. Onun için Kur'an, Allah'ın (c.c.) insanın hidayete ermesini sağlayan bir lutfudur. Kur'an'daki, **"Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. O, muttakiler (sakınanlar ve arınmak isteyenler) için bir yol göstericidir."**(5) ayetinde onun insanlar için yol göstericiliğinden bahsedilir.

Kur'an'da hidayet kavramı, genelde peygamberlerin özelde de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) rehberliği anlamında da kullanılır. Örneğin **"Sabrettikleri ve ayetlerimize kesinlikle inandıkları zaman, onların içinden buyruğumuzla doğru yola ileten rehberler tayin etmiştik."**(6), **"…Sen ancak bir uyarıcısın ve her toplumun bir rehberi vardır."**(7) ve **"(Resulüm!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."**(8) gibi ayetlerde hidayet, peygamberlerin ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) insanlara doğru yolu göstermesi anlamında kullanılır. Bütün peygamberler, Allah'tan (c.c.) aldıkları vahyi insanlara tebliğ edip açıklamış, yaşayışlarıyla da onlara örnek olmuşlardır. Hz. Peygamber de (s.a.v.) son din İslam'ı insanlığa getirip yaşayışıyla onlara en güzel örnekliği yapmıştır. O, insanlığın hidayete ulaşması için gönderilen son rehberdir. Bu anlamda hidayet, peygamberlerin vârisleri durumundaki âlimlerin de görevidir. İslam dininin temel kaynaklarından hareketle Müslümanların problemlerine yönelik çözümler üreten din bilginleri, insanın hidayete ermesinde yol göstericilik görevini yerine getirirler. Bu konuda Kur'an'da şöyle buyurulur: **"Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir."**(9)

Kur'an'da hidayet kavramı, doğru yolu bulmak isteyen ve bunun gereğini yapan kimseleri amaçlarına eriştirmek, doğru yola bizzat iletmek ve onda başarılı kılmak anlamında da kullanılır. Örneğin **"…De**

(3) Rûm suresi, 30. ayet.
(4) Tâ-Hâ suresi, 50. ayet.
(5) Bakara suresi, 2. ayet.
(6) Secde suresi, 24. ayet.
(7) Ra'd suresi, 7. ayet.
(8) Enbiyâ suresi, 107. ayet.
(9) Âl-i İmrân suresi, 104. ayet.

ki: Doğu da batı da Allah'ındır. O dilediğini doğru yola iletir."[10] ve **"(Resulüm!) Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin; bilakis Allah dilediğine hidayet verir ve hidayete girecek olanları en iyi o bilir."**[11] ayetlerinde olduğu gibi Allah'tan (c.c.) başka hiç kimse, bir başkasını istemediği hâlde doğru yola iletip onda başarılı kılamaz. Çünkü kişinin hidayete ermesini sağlayıcı bilgi ve yetenekleri ona veren, imkânları oluşturan sadece Allah'tır (c.c.). Eğer bir kimse hidayeti isterse Allah (c.c.) hidayeti isteyen kimseyi bu istek ve iradesinde başarılı kılar. Ancak kendisi istemedikçe bir başkası istese bile bu gerçekleşmez.

Kur'an-ı Kerim'de hidayet, dünya hayatında Allah'ın (c.c.) istediği gibi yaşayanları, ahirette cennete girdirmek anlamında da kullanılır. Örneğin **"Allah onları muratlarına erdirecek, gönüllerini şâd edecek ve onları, kendilerine tanıttığı cennete sokacaktır."**[12] ayetinde hidayet, insanın dünya hayatında doğru yolda olmasının bir ödülü olarak cennet anlamındadır.

Hidayet kavramı, hadislerde de hüda ve ihtida kavramlarıyla birlikte Allah'tan (c.c.) başka Kur'an'a, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve diğer insanlara izafe edilerek kullanılır. Bu çerçevede hadislerde hidayet kavramı, Kur'an'da olduğu gibi insanın doğru yola girmesini sağlayacak rehberlik anlamındadır. Örneğin Hz. Peygamber'in (s.a.v.), bir kişinin hidayete ermesine aracı olmanın büyük bir servete kavuşmaktan daha hayırlı olduğunu belirttiği hadisinde hidayet, yol göstermek, doğru yola yönlendirmek anlamındadır.[13]

***Görsel 3.2**: Hidayet, insana huzur verir.*

Hidayet, günlük hayatta genellikle doğru ve güzel bir hayat yaşamayan kimsenin kötü tutum ve davranışları terk ederek İslam dinine uygun davranışlar göstermesi veya Müslüman olmayan bir kimsenin İslam dinine girmesi anlamlarında da kullanılır. Bu gibi kimseler için "hidayete erdi" veya "ihtida etti" denir.

Hidayet ve dalâlet konusunun temelini şu sorulara verilen cevaplar oluşturur: *Allah (c.c.) dileyene mi yoksa dilediğine mi hidayet veya dalâlet verir? Hidayet ve dalâlet sahibi olurken insan nasıl bir role sahiptir?*

Kur'an'ın bazı ayetlerinde Allah'ın (c.c.) dilediğini hidayete erdireceği[14] bazı ayetlerinde ise zalimleri[15], kâfirleri[16], fasıkları[17] hidayete erdirmeyeceği bildirilir. Bu ayetler arasında ilk bakışta bir zıtlık varmış gibi görünse de durum tam tersidir. İkinci gruptaki ayetler, birinci gruptakileri açıklamaktadır. Çünkü hidayet çift taraflı bir kavramdır. Birinci tarafını yol gösteren biri veya şey, ikinci tarafını ise karşı tarafın gösterilen yolu kabul edişi oluşturur. Başka bir ifadeyle doğru yolun gösterilmesi yetmez, bunun kabul edilip benimsenmesi de gerekir. Bu ikisi ile hidayet tamamlanmış olur.

(10) Bakara suresi, 142. ayet.
(11) Kasas suresi, 56. ayet.
(12) Muhammed suresi, 5-6. ayetler.
(13) bk. Buhari, Sünnet, 14.
(14) bk. Fâtır suresi, 8. ayet.
(15) bk. Bakara suresi, 258. ayet; Âl-i İmrân suresi, 86. ayet.
(16) bk. Mâide suresi, 67. ayet; Tevbe suresi, 37. ayet.
(17) bk. Mâide suresi, 108. ayet; Tevbe suresi, 24. ayet.

Yol gösterilmiş, rehberlik yapılmış ama bu gösterilen yol kabul edilmemişse buna hidayet denmez. Kur'an'daki "Allah kâfirleri hidayete erdirmez."[18], "Fasıkları hidayete erdirmez."[19] gibi ayetleri bu şekilde anlamak gerekir. Başka bir ifadeyle Allah (c.c.), herkese yol gösteriyor. Allah'ın (c.c.) herkese doğru ile yanlışı birbirinden ayırt edebilecek akıl ve düşünme yeteneği vermesi, hak ile batılı gönderdiği ilahi kitaplarla ve peygamberlerle insanlığa bildirmesi, onun bütün insanlara hidayet yolunu bildirip rehberlik ettiğini gösterir. O hâlde Allah (c.c.) insanlara akıl, irade vermekle, kitaplar ve peygamberler göndermekle onları doğru yola hidayet etmektedir. Yani onlara doğru olan yolun hangisi olduğunu, hidayetin nerede olduğunu göstermektedir. İnsan ise kendi iradesiyle bunlardan birisini seçmektedir.

Kur'an'daki, **"Ve de ki: Hak, Rabb'inizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin…"**[20], **"Biz ona iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi? Ona iki yolu (doğru ve eğriyi) göstermedik mi?"**[21] ve **"Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör."**[22] gibi pek çok ayette hidayetin insanın seçimine bağlı olduğu bildirilir. Yani seçimi yapan insandır. İyi yolu seçerse o kişi için "hidayete eren kişi" denir. Kötü yolu seçerse de onun için "dalâlete düşen kimse" ifadesi kullanılır. Onun için Kur'an'da birbirine zıt gibi görünen bu gibi ayetler birlikte düşünüldüğünde, dalâlete düşen kendi azgınlığı, haddi aşması, adaletsizliği, inkârı ve cahilliği nedeniyle sapmıştır.[23] Hidayete eren ise imanından, itaatinden, takvasından ve doğruyu dinleyip samimi olmasından dolayı hidayeti bulmuştur. Yoksa Yüce Allah (c.c.) insanı hiçbir neden olmaksızın saptırmış veya hidayete erdirmiş değildir.

Hidayete ulaştıran bir takım sebepler vardır ve insan bu sebeplere sarılmak durumundadır. Bu sebepler ise irade, peygamberler, akıl, kitaplar, güzel ve yararlı işler yapmaktır. Kendi hür iradeleriyle bu sebeplere sarılanlar hidayete ererler.

Sonuç olarak hidayet, Kur'an'ın temel kavramlarındandır. İslam, kişinin doğru yola yönelip yanlışlardan uzaklaşmasını ister. Doğru ve yanlış bütün yolları ona gösterir. Bunlardan birini tercih etmek ise insana aittir. İslam'ın insandan girmesini istediği yol hidayettir. Çünkü bu yol, İslam'ın aydınlık yoludur. Kişiyi hem dünyada hem ahirette mutluluğa ulaştıran yoldur.

Etkinlik — **Değerlendirelim**

- **"De ki: Ey insanlar! Size Rabb'inizden Hak (Kur'an) gelmiştir. Artık kim doğru yola gelirse ancak kendisi için gelecektir. Kim de saparsa o da ancak kendi aleyhine sapacaktır. Ben sizin üzerinize vekil değilim (Sadece tebliğ etmekle memurum.)."** (Yûnus suresi 108. ayet.)
- **"Kim hidayet yolunu seçerse bunu ancak kendi iyiliği için seçmiş olur; kim de doğruluktan saparsa kendi zararına sapmış olur. Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü üstlenmez. Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz."** (İsrâ suresi, 15. ayet.)

Bu ayetleri hidayet, dalâlet ve insanın sorumluluğu açısından arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

(18) bk. Mâide suresi, 67. ayet; Nahl suresi, 107. ayet.
(19) bk. Mâide suresi, 108. ayet; Münâfikûn suresi, 6. ayet.
(20) Kehf suresi, 29. ayet.
(21) Beled suresi, 8-10. ayetler.
(22) İnsan suresi, 3. ayet.
(23) bk. Zümer suresi, 3. ayet; Mü'min suresi, 28. ayet; Ahkâf suresi, 10. ayet; Neml suresi, 81. ayet.

2. Allah'ı Görüyormuşçasına Yaşamak: İhsan

Düşünelim

"Kişinin değeri işindeki ihsanıyla ölçülür."

Hz. Ali (r.a.)

(Hz. Ali'den Öğütler, Hazırlayan: Ziya Demirel, Akçağ Basım Yayın, Ankara, 2007, s. 55.)

Bu sözde verilmek istenen mesaj nedir? Size göre "ihsan" ne demektir? Günlük konuşmalarda nerede ve nasıl kullanılmaktadır? Arkadaşlarınızla tartışınız.

İhsan, Kur'an-ı Kerim'de kullanılan temel kavramlardan biridir. Kelime olarak "güzel olmak" manasına gelen ihsan, "başkasına iyilik etmek" ve "yaptığı işi güzel yapmak" olarak iki anlamda kullanılır. Bu çerçevede ihsan; yapılması gereken şeyi en iyi şekilde bilmek ve güzel bir şekilde yerine getirmek, başkasına iyilik etmek, her görevi en iyi şekilde, önemseyerek ve hakkıyla yapmak demektir.(24) Çünkü bir kişinin gerçekleştirdiği işin ihsan seviyesine ulaşabilmesi için hem neyi nasıl yapması gerektiğini iyi bilmesi hem de bu bilgisini en güzel biçimde eyleme dönüştürmesi gerekir.

İhsan, Kur'an ve hadislerde hem Allah'a (c.c.) hem de insana nispet edilerek pek çok ayette işi güzel yapmak ve başkasına iyilik etmek olmak üzere iki farklı anlamıyla da kullanılır. Örneğin Kur'an'daki, **"O (Allah) ki yarattığı her şeyi güzel yapmıştır…"**(25), **"Gökleri ve yeri yerli yerince yarattı. Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı…"**(26) ve **"…Allah o kimse için gerçekten güzel bir rızık vermiştir."**(27) gibi ayetlerde ihsan kavramı Allah'ın (c.c.) hem yaratıcılığının mükemmelliği hem de yarattıklarına karşı cömert davranması anlamlarında kullanılır.

***Görsel 3.3**: İhsan sahibi kişi, görev ve sorumluluklarını en güzel şekilde yerine getirendir.*

İhsan kavramı, insana nispet edildiğinde de hem işi güzel yapmak hem de başkalarına iyilikte bulunmak anlamlarında kullanılır. Çünkü insanı en güzel şekilde yaratıp ona iyilikte bulunan Allah (c.c.) Kur'an'da, **"…Allah sana ihsan ettiği gibi sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez."**(28), **"İyiliğin karşılığı yalnız iyiliktir."**(29) gibi ayetlerde insandan iyilikte bulunmasını ister.

Kur'an'da yaptığı işi güzel yapan ve başkalarına iyilik edenler "muhsin" olarak nitelendirilir. Muhsin, her güzel erdemi kendinde toplamak için çaba sarf eden, yaptığı işi de en güzel şekilde yerine getirmek için gayret gösteren kişidir.

(24) bk. er-Râgıb İsfehânî, el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an, Tahkik: Muhammed es-Seyyid Keylânî, Daru'l-Marife, Beyrut, tarihsiz, s. 399.
(25) Secde suresi, 7. ayet.
(26) Teğâbun suresi, 3. ayet.
(27) Talâk suresi, 11. ayet.
(28) Kasas suresi, 77. ayet.
(29) Rahmân suresi, 60. ayet.

Kur'an ve hadislerde ihsan kavramı, insana nispet edilerek üç türlü kullanılır. Birincisi Allah'a (c.c.) karşı ihsandır. Bu, şartlarına uygun olarak iman etmek, Allah'ın emir ve yasaklarına uymaktır. Çünkü en güzel şekilde yaratılan insanın, görev ve sorumluluklarını da en iyi şekilde yerine getirmesi sürekli ihsan ile karşılaşması için gereklidir. Kur'an'da, **"Bilakis, kim muhsin olarak yüzünü Allah'a döndürürse (Allah'a hakkıyla kulluk ederse) onun ecri Rabb'i katındadır. Öyleleri için ne bir korku vardır, ne de üzüntü çekerler."**(30) ve **"İşlerinde doğru olarak kendini Allah'a veren ve İbrahim'in, Allah'ı bir tanıyan dinine tabi olan kimseden dince daha güzel kim vardır?..."**(31) ayetlerinde bildirildiği üzere, kişinin inancının gereğini ihsan ile yerine getirmesi gerekir. İmanın yanı sıra bunun göstergesi olan namaz, oruç, zekât, hac vb. ibadetlerini de en güzel şekilde yapması, Allah'ın emirlerini tutup yasakladıklarından kaçınması da kişinin Allah'a (c.c.) karşı ihsanının kapsamına girer.

İkincisi, insanlara karşı ihsandır. Çünkü ihsan, yalnızca Allah'ın (c.c.) huzurunda ve ibadetlerde değil, aynı zamanda insan ilişkilerinde ve canlı cansız bütün varlıklar karşısında geçerli olan bir erdemdir. Bu anlamda ihsan, insanın annesine, babasına, eşine ve çocuklarına kısaca bütün insanlara iyilik yapması, iyi davranması, haklarına riayet etmesi ve kusurlarını bağışlamasıdır.(32)

Üçüncüsü ise insanın kendisine karşı ihsanıdır. Bu, kişinin iman edip güzel ve yararlı işler yaparak Allah'ın (c.c.) rızasını, hoşnutluğunu, rahmet ve cennetini kazanmasıdır. Bir kişinin kendisine yapabileceği en büyük iyilik, Allah'ın (c.c.) hoşnutluğunu kazanıp iyi bir insan olarak onun huzuruna çıkmak ve cennetine kavuşmaktır. Kur'an'da, **"İşte onlar, Rabb'leri tarafından gösterilmiş doğru yol üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerdir."** (33), **"…Şüphesiz Allah güzel davrananların mükâfatını zayi etmez…"**(34) gibi ayetlerde iyilik yapanların bu davranışlarının karşılıksız bırakılmayacağı bildirilir.

Kur'an'da insana nispetle ihsan kavramının en geniş şekilde kullanıldığı ayet, Nahl suresinin 90. ayetidir. Bu ayette şöyle buyrulur: **"Muhakkak ki Allah adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder. Çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."** Bu ayetteki ihsan kavramı İslam bilginlerince, "insanın hem Allah'a (c.c.) hem de yakın ve uzak çevresine, hatta tabiata karşı yaklaşımında, adalet ölçüsünün ötesine geçerek kulluğun ve erdemin en yüksek seviyesine ulaşması"(35) anlamlarına gelecek şekilde yorumlanmıştır. İhsan kavramı bu anlamıyla Hz. Ömer'in (r.a.) naklettiği meşhur Cibril hadisinde kullanılır. Hadiste ihsan kavramı ile ilgili Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: **"...İhsan, Allah'ı görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Çünkü sen O'nu görmesen de O seni görmektedir..."**(36)

Cibril hadisinde, öncelikle Müslüman olmanın esasları ile kişinin mümin olmasını sağlayan inanç esaslarının neler olduğu sorulup bildirilmektedir. Bir insanın İslam'ın ve imanın esaslarını yerine getirirken nasıl bir davranış içinde olması gerektiği önemli olduğu için ardından da bununla ilgili olarak "İhsan nedir?" diye sorulmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) verdiği cevaba göre ihsan, kişinin amellerdeki samimiyet ve Allah'ın (c.c.) insanları görüp gözetmesi anlamına gelmektedir.

Cibril hadisinde geçen ihsan kavramının, başka bir rivayetinde, **"Allah'tan, onu görüyor gibi sakınmandır."**(37) şeklinde buyrulması da bu yaklaşımı doğrulamaktadır. Buna göre ihsan, insanın kulluk göre-

(30) Bakara suresi, 112. ayet.
(31) Nisâ suresi, 125. ayet.
(32) bk. Bakara suresi, 83. ayet; İsrâ suresi, 23-24. ayetler.
(33) Lokmân suresi, 5. ayet.
(34) Yûsuf suresi, 90. ayet.
(35) Mustafa Çağrıcı, "İhsan", İslam Ansiklopedisi, Cilt: 21, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2000, s. 545.
(36) Buhari, İman, 37; Müslim, İman, 1.
(37) Müslim, İman, 7.

vini yerine getirirken Allah'ın (c.c.) kendisini daima gördüğünü, davranışlarını gözetlediğinin bilincinde olmasıdır. Bu şuurla davranan bir kimse, "Allah (c.c.), her an beni görmektedir, her yaptığımı bilmektedir, benim kalbimden geçenlerden bile haberdardır." duygularını taşıyacaktır. İnsanlardan bazıları, sorumlu oldukları şeyleri sırf üzerlerinden sorumluluk gitsin diye yaparlar. Gerçek ihsana ulaşan kişi ise yaptığı her şeyi Allah'ın (c.c.) kendisini görüp murakabe ettiğinin yani kontrol edip gözettiğinin bilincinde ve samimi olarak yerine getirir.

Okuyalım

"Muaz b. Cebel, Hz. Ömer döneminde zekât memurluğu ile görevlendirilmişti. O, fakir birisiydi. Fakirlikten bunalan hanımı bir gün ona şöyle dedi: "Günlerdir çöllerde dolaşıp duruyor, zenginlerin zekâtlarını topluyorsun. Bunlardan biraz da eve getirsen olmaz mı? Kim bilecek, kim duyacak?" Bunun üzerine Muaz, hanımına şöyle dedi: "Bunu nasıl yaparım hanım? Peşimde her an gözcü var. Biri beni gözetliyor." Bu cevap karşısında hanımı, Hz. Ömer'in Muaz'a güvenmediğini düşünerek sinirli bir şekilde Hz. Ömer'in yanına gidip kocasının peşine niçin gözcü koyduğunu sordu. Fakat Hz. Ömer'den, kesinlikle böyle bir durumun olmadığını öğrenince mahcup olarak geri döndü. Bu sefer de kocasına çıkıştı: "Neden yalan söyledin, Hz. Ömer peşine gözcü koymamış." Muaz b. Cebel, bu defa hanımına şu anlamlı cevabı verdi: *"Hayır hanım, yalan söylemiyorum. Ben, peşimde gözcü var, biri beni gözetliyor, dedim. Fakat o gözcüyü Hz. Ömer peşime taktı demedim. Peşimdeki gözcü Hz. Ömer'in değil, Allah'ın gözcüsü idi. Allah'ın kirâmen kâtibin melekleri, iyi kötü her şeyi yazıp kaydetmiyorlar mı? Allah her yaptığımız işten haberdar değil mi? Onun ilminden kaçmak, bilgisinden uzak kalmak mümkün mü? Zerre kadar hayrın da zerre kadar şerrin de yarın ahirette hesabı sorulmayacak mı?"*

(İbn Hibbân, es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l-Hulefa, Çeviren: Harun Bekiroğlu, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017, s. 290.)

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) pek çok hadisinde, ihsanın sırf Allah (c.c.) rızası için yapılan yüce bir erdem olduğuna işaret edilir. Örneğin **"İnsanlar iyilik yaparlarsa biz de iyilik yaparız, zulmederlerse biz de zulmederiz diyen zayıf karakterli kimseler olmayın. Bilakis iyilik yaptıklarında insanlara iyilik yapmayı, kötülük yaptıklarında ise onlara zulmetmemeyi alışkanlık hâline getirin."**(38) hadisinde buyrulduğu üzere, insanların kendi aralarında yaptıkları davranışların ihsan boyutuna ulaşması için karşılık beklenmeden sırf Allah (c.c.) rızası için yapılması gerekir. Hata ve bilgisizlik gibi sebeplerle yapılan kötülüklere karşı da aynı şekilde kötülükle cevap verilmemesi önemlidir. Bir insanın erdemliliği de zaten bu gibi durumlarda sergilediği tutum ve davranışlarıyla belli olur.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.), **"Faziletlerin en üstünü, seninle akrabalık bağlarını kesenle ilişkini sürdürmen, sana vermeyene vermen, sana kötü söz söyleyeni bağışlamandır."**(39) gibi pek çok hadisi, inanan insan olmanın temel özelliğinin ihsan üzerine davranmak olduğunu bildirir. Bu şuurda olan birine ihsan, ince bir düşünce ve hassasiyet duygusu kazandırır. Onu arındırır ve her an Allah'ın (c.c.) huzurunda olma duygusu ile olgunlaştırır. Bütün amellerini ihlas ve samimiyetle en iyi şekilde yerine getirmesine katkıda bulunur. Allah'ı (c.c.) görüyormuşçasına hayatını yaşamasını sağlar.

Etkinlik

Sıra Sizde

Size göre "ihsan" kavramının gereklerini hayatımıza uygularsak ne gibi sonuçlar elde ederiz? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

(38) Tirmizi, Birr, 63.
(39) Ahmed b. Hanbel, Cilt: 3, s. 439.

3. Allah İçin Samimiyet: İhlas

Düşünelim

"Ya olduğun gibi görün ya da göründüğün gibi ol."

Mevlana

Bu sözde verilmek istenen mesaj nedir? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Kur'an-ı Kerim'in temel kavramlarından biri de ihlastır. Kelime olarak "samimiyet, içtenlik, karşılıksız sevgi, samimi bağlılık, doğruluk, temizlik, saflık, gösterişsizlik" gibi anlamlara gelir. Terim olarak ihlas, "insanın inancında, ibadetlerinde, bütün söz ve davranışlarında yalnızca Allah'ın (c.c.) rızasını gözetip ikiyüzlülükten uzak olması"(40) demektir.

Kur'an-ı Kerim'de ihlas kavramı, **"De ki: Bana, dini Allah'a halis kılarak ona kulluk etmem emrolundu."**(41) ve **"…Dini yalnız Allah'a has kılarak ona yalvarın…"**(42) gibi ayetlerde buyrulduğu üzere inancın, kulluğun ve itaatin sadece Allah'a (c.c.) özgü olması gerektiği anlamındadır. Ayrıca inançta samimi olmak, kullukta hiçbir şeyi ona ortak koşmamak anlamında kullanılır.

***Görsel 3.4**: İhlas, her işte samimi olmaktır.*

Kur'an'da, **"…Allah'a, Allah için dindar ve ihlaslı olarak dua edin!"**(43) ve **"Rabb'inin adını an. Bütün benliğinle ona yönel."**(44) gibi ayetlerde kişinin inancında samimi olmasının yanı sıra ibadetlerini de samimiyetle ve sadece Allah (c.c.) için yapması istenir. Yine Kur'an'da ibadetlerini içtenlikle yapan müminler övülerek bu bilinçle ibadet edenlerin kurtuluşa ereceği haber verilir. Konuyla ilgili bir ayette şöyle buyrulur: **"Gerçekten müminler kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki namazlarında huşû içindedirler."**(45)

Hz. Peygamber de (s.a.v.), **"Sizden biriniz Allah'a kulluktaki samimiyetini güzelleştirirse yaptığı her iyilik, onun için on katından yedi yüz katına kadar çoğaltılarak yazılır…"**(46) gibi pek çok hadisinde ibadetlerin samimiyetle yapılması gerektiğinin önemini ve değerini vurgular. Örneğin bir ganimet dağıtımı sonrasında, payına düşen ganimeti Hz. Peygamber'e (s.a.v.) getiren sahabi, "Ben bunun için sana uymadım. (Eliyle boynunu göstererek) Buradan vurularak şehit olup cennete gitmek için sana uydum." dedi ve ganimeti iade etti. Bir müddet sonra savaşta şehit olup isteğine kavuşan bu kişi hakkında Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"... O, Allah'a verdiği sözü tuttu, Allah da ona (dilediğini vererek) sözünü tuttu."**(47) Bu hadis, hiçbir dünyevi karşılık beklemeden samimi bir iman ve saf bir niyetle yapılan amelin Allah (c.c.) katındaki değerini vurgular. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir başka hadisinde de içtenlikle yapılmayan ibadetlerin içi boş davranışlardan ibaret olduğunu hatırlatır ve amellerin niyet ve samimiliğine göre değer kazandığını bildirir. (48) Bu hadislerden de anlaşılacağı üzere insanların Allah (c.c.) katındaki değerleri, dış görünüşlerine ve mal varlıklarına göre değil, niyetlerinin samimiyetine ve işledikleri amellere göredir.

(40) Dinî Terimler Sözlüğü, s.160.
(41) Zümer suresi, 11. ayet.
(42) A'râf suresi, 29. ayet.
(43) Mü'min suresi, 14. ayet.
(44) Müzzemmil suresi, 8. ayet.
(45) Mü'minûn suresi, 1-2. ayetler.
(46) Buhari, İman, 16.
(47) bk. Nesai, Cenâiz, 61.
(48) bk. Buhari, İmân, 41.

Okuyalım

İHLAS

Kırıksa kanadın,
Şifan ihlastan geçer.
Çoksa günahın,
Tövben ihlastan geçer.

Yarım yamalak ibadetin,
Makbuliyeti ihlastan geçer.
Manevi servetinin,
Keyfiyeti ihlastan geçer.

Şuurlu kul Rabb'ini bilir,
Rıza-i ilahiyi gözetir.
Yaparken bin bir hayır,
Sevabı ihlastan geçer.

Başarı da onda gizli,
Başaramaz ikiyüzlü.
Olsa da gücünün on misli,
Muvaffakiyet ihlastan geçer.

Hüseyin İris
(https://www.antoloji.com/ihlas-7-siiri/
Erişim tarihi: 24 Aralık 2017)

Hz. Peygamber'in (s.a.v.), **"Din, samimiyettir…"** diye başlayan hadisi, İslam'ın özünün ihlas yani samimiyet, içtenlik, bağlılık ve itaat olduğunu ifade etmesi açısından önemlidir. Bilindiği üzere bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) dinin samimiyet olduğunu buyurunca, sahabe "Kime karşı samimiyettir?" diye sorar. O da, **"Allah'a, Kitabı'na, Resulü'ne, Müslümanların idarecilerine ve bütün Müslümanlara"**(49) karşı samimiyet olduğunu belirtir. Buna göre inanan bir kişi, Allah'a (c.c.) iman ve kulluk, Kur'an-ı Kerim'e uymak, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) örnek almak ve toplumsal görevlerini yerine getirmek konularında samimi olmalıdır.

İhlas ve samimiyet sadece ibadetlerde değil, insanlarla olan ilişkilerde de çok önemlidir. Müslüman'ın en önemli özelliklerinden biri olan güvenilirlik ancak içten ve samimi davranışlarla sağlanabilir. Aile, akraba, komşuluk, arkadaşlık, iş ve ticaret ilişkilerinde, kısacası hayatın her alanında insanlara karşı samimi davranmak en büyük ahlaki erdemlerdendir. Bu erdemi kazanmanın en kısa yolu da her işte Allah (c.c.) rızasını ön planda tutmak ve Onun her an görüp gözettiğini akıldan çıkarmamaktır. İnsanları değerlendirmede ve eşyaya bakışta bu yaklaşım esas alınırsa dünyevi çıkar ve hırsların körüklediği birçok olumsuzluğun kolayca üstesinden gelinebilir. Onun için Hz. Peygamber (s.a.v.), namazlarının ardından, **"... Ey Rabb'imiz ve her şeyin Rabbi! Beni ve ailemi dünya ve ahirette her an sana ihlasla bağlı kıl…"**(50) diye dua ederdi.

Etkinlik

Değerlendirelim

Bir adam Hz. Peygamber'e gelerek "Şöhret ve kazanç (ganimet) elde etmek için savaşan kimse hakkında ne dersin?" diye sordu. Hz. Peygamber, **"Onun için hiçbir şey yoktur."** buyurdu. Adam sorusunu üç defa tekrarladı. Hz. Peygamber de her defasında, **"Onun için hiçbir şey yoktur."** buyurdu. Böyle bir kişinin Allah'tan hiçbir mükâfat elde edemeyeceğini belirterek şöyle buyurdu: **"Allah, ancak samimiyetle, sadece kendisi için ve rızası gözetilerek yapılan ameli kabul eder."**

(Nesai, Cihad, 24)

Bu olayı amellerin kabulünde ihlasın önemi açısından arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

(49) Müslim, İman, 95.
(50) Ebu Davud, Vitr, 25.

İhlasın zıddı "riya"dır. Riya, bir işi Allah'ın (c.c.) rızasını ve hoşnutluğunu kazanmak için değil, gösteriş için yapmaktır. Allah'tan (c.c.) başkasına ibadet edilmez. Çünkü insanı yaratıp eşsiz nimetlerle donatan Allah'tır (c.c.). O, ibadet edilmeye layık tek yaratıcıdır. Kur'an'da gösteriş için yapılan ibadetlerin durumu şöyle bir benzetme yapılarak anlatılır: **"Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde, malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya hâline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar…"**(51)

İslam dininin en temel iman esası olan tevhid inancı, yaratıcı olarak Allah'ı (c.c.) kabul etmeyi, tanımayı ve sadece ona ibadet etmeyi gerektirir. Kur'an-ı Kerim'de, **"(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden yardım umarız."**(52) ayetinde buyrulduğu üzere aracısız olarak ibadet edilecek tek varlık Allah'tır (c.c.). Bu özelliğinden dolayı da insanların beğenisini kazanmak amacıyla yapılan ibadetlerin Allah (c.c.) katında bir değeri olamaz. Çünkü gösteriş için ibadet yapan kimse, yaptığı ibadetinde samimi değildir. Kur'an'da, bu konuda insanlar özellikle uyarılır. Kur'an'da şöyle buyrulur: **"Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar gösteriş yapanlardır; hayra da mani olurlar."**(53) Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'de ibadetlerinde gösteriş yapan kimseler ikiyüzlü olmakla nitelendirilir: **"Münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir. Onlar namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı da pek az anarlar."**(54)

Hz. Peygamber de (s.a.v.) "cömert," desinler diye infakta bulunan, "âlim" desinler diye ilim öğrenen, "kahraman" desinler diye savaşan kimselerin gayretlerinin Allah (c.c.) katında hiçbir değerinin olmadığını bildirir. Hatta bu gibi kimselerin, sahte niyetlerle yapılan amellerinden ötürü ahirette hüsrana uğrayacaklarını haber verir.(55)

Sonuç olarak ihlas, İslam dininin Kur'an ve hadislerde yer alan temel kavramlarındandır. Kişinin inancının, ibadetinin, bütün söz ve davranışlarının Allah katındaki değeri ihlasla yapılmış olmasına bağlıdır. Onun için Muaz b. Cebel (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından Yemen'e görevlendirildiğinde, ondan kendisine öğütte bulunmasını isteyince Hz. Peygamber (s.a.v.), **"İnancında samimi (ihlaslı) ol. O zaman sana az amel de yeter."**(56) buyurarak ihlas ve samimiyetin önemini vurgular. Yüce Allah'ın (c.c.) rızasına, hoşnutluğuna ulaşabilmek için ihlaslı ve samimi olmak gerekir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) ameli, sırf Allah (c.c.) rızası için ihlasla yapan kişinin kalbinin hile ve aldatma duygularından arınacağını(57) söyler. Mükâfatı yalnızca Allah'tan (c.c.) beklenilerek yapılan amelin ise geçmiş günahların bağışlanmasına vesile olacağını bildirir.(58) Ayrıca o, Yüce Allah'ın (c.c.) rızasına ulaşmanın yolunu da şöyle belirtir: **"Kim hiçbir ortağı olmayan, tek olan Allah'a ihlasla ibadet ederek, namazı dosdoğru kılarak, zekâtı vererek dünyadan ayrılırsa Allah kendisinden razı olduğu hâlde ölmüş olur."**(59)

Etkinlik — **Sıra Sizde**

Size göre ihlas kavramı niçin Kur'an'ın temel kavramlarından biridir? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

(51) Bakara suresi, 264. ayet.
(52) Fâtiha suresi, 5. ayet.
(53) Mâ'ûn suresi, 4-7. ayetler.
(54) Nisâ suresi 142. ayet.
(55) bk. Müslim, İmâre, 152.
(56) Hâkim en-Nisaburi, Müstedrek, Cilt: 8, s. 279.
(57) bk. İbn Mace, Sünnet, 18.
(58) bk. Buhari, İman, 28.
(59) İbn Mace, Sünnet, 9.

4. Allah'ın Emir ve Yasaklarına Riayet: Takva

Düşünelim

Günlük konuşmalarda kullanılan "Takva sahibi" ve "Takvalı olmak" gibi ifadeler nerelerde ve niçin kullanılır? Size göre takva ne demektir? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Kur'an ve hadislerde en çok kullanılan İslam dininin temel kavramlarından biri de takvadır. Kelime olarak "korunmak, sakınmak, dikkatli olmak, endişelenmek, saygı göstermek, dindar olmak, itaat etmek, bilinçli davranmak" gibi manalara gelir. Dinî bir terim olarak ise "müminin Allah'ın (c.c.) emir ve yasaklarına uyup tüm tutum ve davranışlarında Allah'a (c.c.) kulluk bilinciyle hareket ederek onun koruması altına girmesi" demektir. Takvanın özü, öncelikle Allah'a (c.c.), onun koyduğu kurallara saygı ve bunları ihlal etmekten sakınmaktır. Takva, Allah'ı (c.c.) sevmek, ona saygı göstermek, yasaklarından korunmak, görev ve sorumluluklarının bilincinde olmak, Allah'ın (c.c.) hoşnutluğunu kazanmak amacıyla nafileleri çokca yapmak ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine uymaktır.(60)

Kur'an-ı Kerim'de, imandan sonra inancının gereğini yerine getirerek güzel ve yararlı iş yapan, Allah'ın (c.c.) emirlerine uyan ve yasaklarından kaçınan herkes takva sahibi kimseler olarak nitelendirilir. Bu kimseler de "muttaki" olarak adlandırılır. Onun için takva, **"…Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, ondan en çok korkanınız…"**(61) ayetinde buyrulduğu üzere insanların Allah (c.c.) katında değerlendirilmesinde kullanılan bir ölçüdür. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisine yöneltilen "İnsanlar arasında en yüksek kerem sahibi kimdir?" sorusuna **"Takvada en ileri olanlardır."**(62) diye cevap vermesi de takvanın bir değerlendirme ölçütü olduğunu gösterir.

Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayetinde takvanın ne olduğu ve takva sahiplerinin özellikleri bildirilir. Örneğin, **"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Muttakiler ancak onlardır!"**(63) ayeti, takva ve takva sahiplerinin özelliklerini belirten en geniş kapsamlı olanıdır.

Bunun yanı sıra Kur'an'da "sözünde durmak"(64), "adaletli olmak"(65),"dürüst davranmak"(66), "malla, canla cihat etmek"(67) gibi iyi işler de takva sahiplerinin özellikleri arasında sayılır. Bu ve benzeri ayetlere göre imandan sonra salih amel işlemek yani her türlü güzel ve yararlı iş yapmak takva sahiplerinin temel özelliğidir. Kur'an'da takva, aynı zamanda "en hayırlı rızık"(68) olarak nitelendirilir. Bu nitelendirme, takvanın dinî ve ahlaki hayat için son derece önemli olduğunu gösterir. Kur'an'da, Allah'ın (c.c.) takva sahiplerinin dostu(69), onlarla beraber olduğu(70), onları sevdiği(71) ve cennet ve nimetlerinin de onlar için hazırlandığı(72) da haber verilir.

(60) Dinî Terimler Sözlüğü, s. 349.
(61) Hucurât suresi, 13. ayet.
(62) Buhari, Enbiyâ, 8.
(63) Bakara suresi, 177. ayet.
(64) bk. Âl-i İmrân suresi, 76. ayet.
(65) bk. Mâide suresi, 8. ayet.
(66) bk. Tevbe suresi, 7. ayet.
(67) bk. Tevbe suresi, 44. ayet.
(68) bk. Bakara suresi, 197. ayet.
(69) bk. Câsiye suresi, 19. ayet.
(70) bk. Nahl suresi, 128. ayet.
(71) bk. Tevbe suresi, 4-7. ayetler.
(72) bk. Ra'd suresi, 35. ayet.

Kur'an-ı Kerim'de takva "hayâ" kavramıyla ilişkilendirilerek de kullanılır. Bir ayette şöyle buyrulur: **"Ey Âdemoğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise yarattık. Takva elbisesi... İşte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah'ın ayetlerindendir. Belki düşünüp öğüt alırlar (diye onları indirdi)."**(73) Bu ayette "takva elbisesi" ifadesi kullanılarak farklı bir üslupla takva, kişinin günah işlemesini önleyen bir koruyucu olarak sunulur. Elbise nasıl insanın bedenini kapatıyor, koruyor ve süslüyorsa takva da kişinin hem ruhunun kötü duygularını örter hem de ruhunu süsler. Böyle bir kişi kaba, haşin, haksız, şehvet düşkünü, açgözlü, edepsiz değil, adil, alçak gönüllü, kibar, nazik, cömert, iffetli ve edepli olur.

Kur'an-ı Kerim'de takva kavramı, "Allah'tan korkun!" şeklinde emir olarak da pek çok ayette geçer. Bu gibi ayetlerdeki emir kipleri korkunç bir şeyden çekinmeyi değil, seven birinin sevdiğinin gönlünü incitmekten çekinmesini anlatır. Yaratanına karşı saygı ve sorumluluk duyma hassasiyetini, Allah'a (c.c.) karşı sorumluluk bilinciyle hareket etme şuur ve duygusunu ifade eder. Çünkü ancak neyin iyi, neyin kötü olduğunu bilen ve bu sorumluluk bilinciyle hareket eden biri, Allah'a (c.c.) hürmet eder ve saygı duyar. Böyle bir bilinç ve duyguya sahip olan inananlar, kötülükten ve günahtan vazgeçer, iyiliğe ve güzelliğe yönelir.

Allah'a (c.c.) saygı ve itaatin ancak samimi bir sevgiyle gerçekleşebileceği şüphesizdir. Sadece korkuya dayalı bir saygı ve itaatin insanlar nazarında olduğu gibi Allah (c.c.) katında da fazla bir değeri yoktur. Onun için İslam'da Allah (c.c.) sevgisi ve hoşnutluğu, Allah (c.c.) korkusundan önce gelir. Allah'tan (c.c.) korkmak da "ona karşı gelip günah işlemekten ve onun azabını gerektirecek bir iş yapmaktan endişe etmek" olarak anlaşılır. İnsanı takvaya ulaştıran da sevgiyle beraber bu sorumluluk ve endişe duyguları içerisinde olmaktır. İnananlara karşı çok bağışlayıcı ve çok merhametli olan Allah'ın (c.c.) isteği onları doğru yola ulaştırmak ve karşılığında cennet nimetleriyle ödüllendirmektir.

Etkinlik — Mesaj Nedir?

- **"Onların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat ona sadece sizin takvanız ulaşır…"** (Hac suresi, 37. ayet.)
- **"Kişiyi halk nazarında yücelten nitelik maldır. Kişiyi Allah katında yücelten nitelik ise takvadır."** (Tirmizi, Tefsirü'l-Kur'an, 49.)

Bu ayet ve hadiste vurgulanan temel mesaj nedir? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) pek çok hadisinde takvanın ne olduğu, ona nasıl ulaşılacağı ve takva sahibi kişilerin özellikleri bildirilir. "Haseb (kişiyi halk nazarında yücelten nitelik) maldır, kerem (kişiyi Allah (c.c.) katında yücelten nitelik ise takvadır."(74) buyuran Hz. Peygamber (s.a.v.) "Öyle bir ayet biliyorum ki, eğer insanların hepsi ona sarılsalar onlara yeter."(75) buyurur ve şu ayeti okur: **"... Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa Allah ona bir çıkış yolu açar."**(76) Böylece o, dünya ve ahirette sıkıntı ve zorluktan kurtulmanın yollarından birinin takvaya sarılmak olduğunu bildirir.

Takvaya ulaşmanın yolunu belirten Hz. Peygamber (s.a.v.), **"Nerede olursan ol, Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde ol! Kötülüğün peşinden iyi bir şey yap ki onu yok etsin. İnsanlara da güzel ahlaka uygun biçimde davran!"**(77) buyurarak müminin her şart ve durumda takvadan ayrılmaması gerektiğini vurgular.

(73) A'râf suresi, 26. ayet.
(74) İbn Mace, Zühd, 24.
(75) İbn Mace, Zühd, 24.
(76) Talâk suresi, 2. ayet.
(77) Tirmizi, Birr, 55.

Okuyalım

TAKVA

Takva tamamen iman, ibadet ve ahlak,
Amel, söz ve fiilde muteberdir mutlak.

Kur'an'ın övdüğü çok önemli bir kavram,
Mümin onunla bulur, hep güzel bir endam.

Takva sahiplerine Allah der müttaki,
Cennete uçsun diye yardım eder Bâki.

Allah'a itaatle cezadan korunmak,
Küfür, nifak ve isyandan sakınmak.

Bütün yasaklara ve harama darılmak,
Sevap ve hayırlara her zaman sarılmak.

O'ndan hakkıyla korkmak, sevgiyle karışık,
Bu takvadır, o salih amelle barışık.

Takva salih amelin temeli, esası,
Müslümana sermaye, ihlasın mayası.

Necmi Ünsal

(https://www.antoloji.com/takva-2-siiri/ Erişim tarihi: 25 Aralık 2017)

Takva ile İlgili Hadisler

- "Allah'ım senden hidayet, takva, iffet ve gönül zenginliği istiyorum." (Müslim, Zikir, 72.)
- "... Allah'ım, nefsime takvasını ver, onu temizle, onu temizleyenlerin en hayırlısı sensin. Onun velisi (sahibi) ve mevlası (efendisi) sensin..." (Müslim, Zikir, 73.)
- Hz. Peygamber'e (s.a.v.) insanların cennete girmesine en çok vesile olan amelin ne olduğu soruldu. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Allah'tan sakınmak ve güzel ahlaktır." (Tirmizi, Birr, 62.)
- "Birbirinize haset etmeyin! (Fiyatı yükseltmek için) müşteri kızıştırmayın! Birbirinize buğuz etmeyin! Birbirinize sırt çevirmeyin! Hiçbiriniz diğerinin (gerçekleştirdiği) satış üzerine (ikinci bir) satış yapmasın! Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun! Müslüman Müslüman'ın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu yardımsız bırakmaz, onu küçük görmez. Takva işte buradadır." (Müslim, Birr, 32.)

Toplumumuzda bazen, takva sahibi kişiler hatasız ve günahsız kimseler olarak kabul edilir. Hatta böyle kişiler için "takva sahibi, ehli takva" ifadesi kullanılır. Takva, İslam'ın inananlardan istediği bir erdemdir. Ancak takva sahibi kişi de hata işleyebilir. Bu durumda önemli olan, kişinin hatasının farkında olup bu hatayı bir daha yapmamaya karar vermesidir. Dolayısıyla takva, insanın ulaşamayacağım bir hedef diyerek vazgeçebileceği bir erdem değildir. Önemli olan kişinin inanıp salih ameller işlemesidir.

Sonuç olarak İslam'ın temel kavramlarından biri olan takva, inanç konularında yanlış ve batıl inanışlara kapılmaktan uzak durmaktır. Ahlaki konularda ise eksik, kusurlu, kötü, zararlı ve haksız davranışlardan sakınmaktır. Takva, bütün eylemlerde, görev ve sorumlulukların yerine getirilmesinde, her türlü kötülüğün terk edilmesinde öncelikle Allah'tan (c.c.) çekinmektir. Yani Allah (c.c.) korkusunu, ona karşı saygılı olmayı ön plana çıkararak bu saygıyı bütün davranışların ve hayatın temeli yapmaktır. Buna göre takva, bütün ahlaki erdemlerin temelidir.

Etkinlik

Yorumlayalım

"Bir gün sahabeden bir grubun yanına gelen Hz. Peygamber, onların "Bugün sizi hoşnut bir hâlde görüyoruz." demesi üzerine, **"Evet! Elhamdülillah."** karşılığını verir. Onların zenginlik konusunda sohbete dalmaları üzerine de, **"Takva sahibi bir kimse için zenginliğin sakıncası yoktur. (Ama) takvalı kimse için sağlık zenginlikten, gönül hoşnutluğu da nimetlerden daha hayırlıdır."** buyurur."

(Ahmed b. Hanbel, Müsned, Cilt: 5, s. 372.)

Bu olayı, takva açısından arkadaşlarınızla yorumlayınız.

5. Dosdoğru Yol: Sırat-ı Müstakim

Düşünelim

"Ya Rabb'i! Bizi sırat-ı müstakimden ayırma!" duasıyla kastedilen nedir? Size göre sırat-ı müstakim nedir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

Sırat-ı müstakim, Kur'an-ı Kerim'de kullanılan temel kavramlardan biridir. Bu kavram, "apaçık, dosdoğru ve hak yol" demektir. Terim olarak ise sırat-ı müstakim "Kur'an-ı Kerim'in emirlerinin ve koymuş olduğu ahlaki ilkelerin Allah'ın (c.c.) razı olduğu biçimde aşırılıklardan uzak, dengeli ve sadece iyi ve güzel olanın yaşandığı dosdoğru yol"(78) demektir.

Kur'an-ı Kerim'de pek çok ayette sırat-ı müstakimden bahsedilir. Bu ayetlerde dosdoğru yolun neresi ve ne olduğu bildirilir. Kur'an'daki, **"De ki: Şüphesiz Rabb'im beni doğru yola, dosdoğru dine, Allah'ı birleyen İbrahim'in dinine iletti. O, ortak koşanlardan değildi."**(79) ayetinde buyrulduğu üzere dosdoğru yol, tevhit dini yani İslam'dır.

Kur'an'daki, **"Sen, sana vahyedilene sımsıkı sarıl. Şüphesiz sen, dosdoğru yoldasın."**(80), **"Gerçek şu ki sen onları doğru bir yola çağırıyorsun."**(81), **"İşte sana da emrimizle bir ruh (kalpleri dirilten bir kitap) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimizi, kendisiyle doğru yola eriştireceğimiz bir nur yaptık. Şüphesiz ki sen doğru bir yola iletiyorsun; göklerdeki ve yerdeki her şeyin sahibi olan Allah'ın yoluna. İyi bilin ki bütün işler sonunda Allah'a döner."**(82) gibi ayetlerde ise Kur'an'ın, insanları doğru yola götüreceği ve Hz. Peygamber'in de (s.a.v.) bu yol üzerinde olup onları doğru yola davet ettiği haber verilir. İnsanlardan doğru yola girmeleri için öncelikle Allah'a (c.c.) inanıp ona kulluk etmeleri istenir.(83) Yine Kur'an'daki bazı ayetlerde doğru yolun, Allah'ın (c.c.) kendilerine nimet verdiği kimseler olan peygamberlerin, doğruların, şehitlerin ve salihlerin yolu olduğu belirtilir.(84)

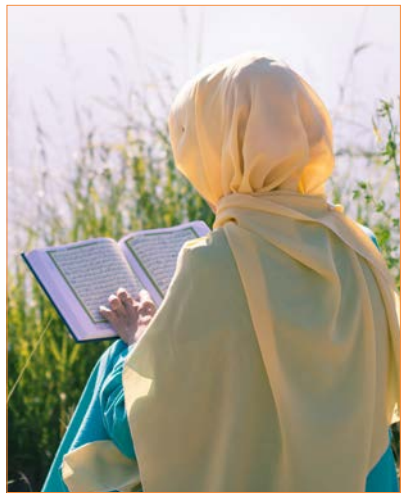

***Görsel 3.5**: "Kur'an, insanı sırat-ı müstakime götürür.*

Kur'an-ı Kerim'de, En'âm suresinin 151 ve 152. ayetlerinde *"Allah'a ortak koşmamak, anne ve babaya iyilik etmek, çocuklarının canına kıymamak, her türlü kötülük ve iffetsizlikten uzak durmak, yaşama hakkına saygı göstermek, yetim malına yaklaşmamak, ölçü ve tartıda dürüst olmak, yalan söylememek, Allah'a verilmiş olan ahde vefa göstermek, her hususta adaletli davranmak"* gibi belli başlı dinî ve ahlaki görevler belirtilir. Devamındaki ayette, **"Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte sakınmanız için Allah size bunları emretti."**(85) buyrularak bunlara uymanın, Allah'ın (c.c.) dosdoğru yolu olduğu belirtilir.

(78) Dinî Terimler Sözlüğü, s. 330.
(79) En'âm suresi, 161. ayet.
(80) Zuhruf suresi, 43. ayet.
(81) Mü'minûn suresi, 73. ayet.
(82) Şûrâ suresi, 52-53. ayetler.
(83) bk. Âl-i İmrân suresi, 51, 101. ayetler; Nisâ suresi, 175. ayet.
(84) bk. Nisâ suresi, 69. ayet.
(85) En'âm suresi, 153. ayet.

Buna göre inananlar için sırat-ı müstakim, İslam dışı her türlü inançtan, Kur'an ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine aykırı davranışlardan uzak durmayı ifade eder. Yine Kur'an'da sırat-ı müstakim, cenneti hak etmiş olanların yolu veya kurtuluşa ulaştırıp cennete götüren yol olarak da bildirilir.(86) Onun için Kur'an, inananlardan kendilerini Yüce Allah'ın (c.c.) sırat-ı müstakime ulaştırması için **"Bize doğru yolu göster."**(87) diye dua etmelerini ve bunun için çaba harcamalarını ister.

Etkinlik — Konuşalım

"Allah, şu iki kişiyi de misal verir: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şey beceremez ve efendisinin üstüne bir yüktür. Onu nereye gönderse bir hayır getiremez. Şimdi bu adamla, doğru yolda yürüyerek adaleti emreden kimse eşit olur mu?" (Nahl suresi, 76. ayet.)

Bu ayette verilen mesaj hakkında arkadaşlarınızla konuşunuz.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinde de sırat-ı müstakim, Kur'an-ı Kerim ve İslam dini olarak bildirilir.(88) Örneğin Hz. Peygamber (s.a.v.), bir defasında sahabe ile sohbet ederken toprak üstünde bazı çizgiler çizerek sırat-ı müstakimi açıklamış, sırat-ı müstakimin diğer peygamberlerin yollarıyla ilgisini göstermek istemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), ardından bunların hepsinin Allah'a (c.c.) götürdüğünü belirtmiş, ancak kendi yolunu diğerlerinden ayırmak amacıyla, **"İşte benim doğru yolum!"**(89) diye buyurmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de sırat-ı müstakim, yukarıdaki kullanımlarının yanı sıra her türlü yanlışlık ve aşırılıklardan uzak, doğru ve orta yol olarak da haber verilir. İslam bilginleri de sırat-ı müstakimi "aşırılığa kaçmayan doğru yol, orta yol" şeklinde tanımlarlar. İslam dininin temel özelliklerinden biri olan orta yol, aşırı tutum ve davranışlar arasındaki orta hâl anlamına gelir. İslam düşüncesinde bu durumu ifade etmek için kullanılan kavram "itidal"dir. Adalet kökünden gelen itidal kavramı, kelime olarak "orta hâlde bulunma, ölçülü ve ılımlı olma, soğukkanlılık, denge, düzgünlük, doğruluk" anlamlarına gelir.(90)

İslam dini ahlaki eğilimlerde, huylarda, tutum ve davranışlarda bireylerin orta yolu benimsemelerini öğütler.(91) Bu bağlamda kişinin harcamalarında, dünya ve ahiret işlerine yönelmede, dostluk ve düşmanlıkta, cezalandırmada aşırılığa gitmesini istemez. Bütün tutum ve davranışlarında bir denge gözetmesini ister ve aşırılığı yasaklar.(92) Onun için Kur'an'da sıkça tekrar edilen sırat-ı müstakim kavramı, inançta, ahlak ve yaşayışta, her türlü yanlışlık ve aşırılıklardan uzak, dengeli ve orta yol olarak açıklanır. Kur'an'da daha önceki toplumların yıkılış sebeplerinden birinin de işlerinde aşırıya gidip doğru yoldan ayrılmış olmaları belirtilir.(93)

Hz. Peygamber (s.a.v.), **"Dinde aşırı gitmekten sakının. Çünkü sizden öncekiler dinde aşırı gitmekle helak oldular."**(94) hadisiyle din hususunda orta yolu benimsemenin önemini vurgular. Bir diğer hadisinde ise orta yolu benimsemenin önemini şöyle belirtir: **"Din kolaylıktır. Bir kişi, gücünün üstünde ibadete kalkışırsa din karşısında aciz kalır. Bunun için aşırıya kaçmayın, dosdoğru yolu tutun ve (salih amellerden alacağınız mükâfattan ötürü) sevinin…"**(95)

(86) bk. Yûnus suresi, 25. ayet.
(87) Fâtiha suresi, 6. ayet.
(88) bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, Cilt: 4, s. 182.
(89) İbn Mace, Mukaddime, 1.
(90) bk. Mustafa Çağrıcı, "İtidal", İslam Ansiklopedisi, Cilt: 23, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2001, s. 457.
(91) bk. Bakara suresi, 143. ayet.
(92) bk. Furkân suresi, 67. ayet.
(93) bk. Mâide suresi, 66. ayet.
(94) Buhari, İ'tisam, 5.
(95) Buhari, İman, 29.

Günümüzde bazı insanlar, dostluktan düşmanlığa, sevgiden cezalandırmaya kadar aşırılığa kaçmaktadır. Her gün çevremizde bu gibi aşırılıklara şahit olmaktayız. Bu durum, içinde yaşanılan toplumu güvensiz bir hâle getirmektedir. Dolayısıyla her türlü davranış ve tutumda orta yolu benimsemek, dengeli ve ölçülü olmak güvenli ve huzurlu bir toplumun oluşturulmasında önemlidir.

Etkinlik — **Ne Yapılabilir?**

Size göre insanların aşırı davranışlarda bulunmasının sebepleri nelerdir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız. Sınıfça aşırı davranışların önlenmesi için alınabilecek tedbirlerden oluşan bir liste hazırlayarak değerlendiriniz.

6. Allah Yolunda Mücahede: Cihat

Düşünelim

Cihat kavramı sizde hangi anlamları çağrıştırıyor? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kur'an-ı Kerim'de kullanılan kavramlardan biri de cihattır. Kelime olarak "güç ve gayret harcamak, çalışmak, yorulmak, bir işi başarmak için elinden gelen bütün imkânları kullanmak" gibi anlamlara gelen cihat, "iyiliğin yerleşmesi ve kötülüğün ortadan kalkması için maddi ve manevi tüm imkânları kullanarak gayret sarfetmek"(96) demektir.

Cihat, İslam dini gelmeden önce de Arap toplumunda kullanılan kavramlardandır. Cahiliye Dönemi'nde Araplar, cihat kavramını düşmanlarına karşı söz ve fiil ile gücü yettiği kadar mücadele etmek anlamında kullanırlardı. Ancak bu, kendi kabile veya kişisel çıkarları için ölçüsüz güç kullanılarak yaptıkları bir mücadeleydi. İslam dini cihat kavramına, kabile ve kişisel çıkarların ötesinde daha geniş ve manevi bir anlam yüklemiştir. Buna göre İslam'da gerçek anlamda cihat, Allah'ın (c.c.) rızasını kazanmak amacıyla(97) kişinin söz, mal ve canıyla mücadele etmesi(98) demektir.

İslam'da cihat kavramının geniş bir anlam çerçevesi vardır. Kur'an'da cihat, öncelikle kişinin kendi nefsiyle mücadelesi anlamında kullanılır. Kur'an'da ceht kökünden gelen cihat, mücahede vb. kavramlar ile birinci derecede kastedilen, kişinin kendi iç dünyasını eğiterek güzelleştirip zenginleştirmesidir. Nefsinin aşırı isteklerinden uzaklaşarak Allah'a (c.c.) güzel tutum ve davranışlarıyla yaklaşmak için gayret göstermesidir. Dolayısıyla cihat öncelikle kişinin nefsini terbiye etmesiyle ilgilidir. Örneğin **"Cihat eden, ancak kendisi için cihat etmiş olur. Şüphesiz Allah, âlemlerden müstağnidir (Onun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur.)."**(99) ayetinde kişinin nefsi ile mücadele etmesinin önemi bildirilir.

Kur'an-ı Kerim'de, **"... Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verip de iyilik ve kötülüklerini ilham edene yemin ederim ki nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiş, onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir."**(100) ayetinde bildirildiği üzere insan, doğuştan iyilik ve kötülük yapabilecek bir yaratılışa sahiptir. **"(Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder…"**(101) ayetinde de buyrulduğu üzere nefis kötülüğe meyillidir.

(96) Dinî Terimler Sözlüğü, s. 50.
(97) bk. Ebu Davud, Cihad, 24.
(98) bk. Nesai, Cihad, 1.
(99) Ankebût suresi, 6. ayet.
(100) Şems suresi, 7-10. ayetler.
(101) Yûsuf suresi, 53. ayet.

Kişinin iyi yönlerini ortaya çıkarıp kötü duygularını kontrol altına alması gerekir. Bu ise nefsin terbiye edilmesi ile mümkündür. Onun için İslam dininde kişinin nefsi ile mücadelesi en büyük cihat olarak nitelendirilir.

Hz. Peygamber de (s.a.v.) pek çok hadisinde nefis ile yapılan mücadelenin büyük cihat olduğunu vurgular. Örneğin nakledilen bir hadise göre gazadan dönen askerleri karşılayan Hz. Peygamber (s.a.v.), **"Hoş geldiniz! Küçük cihattan büyük cihada geldiniz."** deyince sahabe büyük cihadın ne olduğunu sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.), **"Büyük cihat; nefsin heva ve hevesine karşı yapılan cihattır."**(102) diye buyurdu. Başka bir hadisinde de, **"Gerçek mücahit, Allah'a itaat yolunda kendi nefsi ve tutkularıyla cihat edendir..."**(103) buyurur.

Etkinlik — **Nedenini Araştıralım**

Size göre İslam dininde kişinin nefsi ile mücadelesi niçin "büyük cihat" olarak nitelendirilmektedir? Araştırarak arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Nefsin arzuları ile baş etmek zordur. Dünyanın insanı aldatan her türlü meşgalesini bir kenara bırakıp Allah'ın (c.c.) rızasına uygun bir hayat yaşayabilmek gerçekten de kolay bir iş değildir. Kişinin, öncelikle kendi nefsi ile olan cihadında başarılı olabilmesi gerekir. Bunun için Mekke Dönemi'nde vahyedilen ayetlerin temel konularını; insanın doğru bir tevhit anlayışına sahip olması, daha önce sahip olduğu olumsuz duygu ve düşüncelerden kurtulması, kendini her türlü kötülükten arındırması vb. oluşturur. Dolayısıyla Mekki ayetlerde cihat kavramına yüklenen anlam, kişinin her türlü kötülüğe, şirke, içindeki çirkin tutkuları yenmeye yönelik gösterdiği çabadır.

***Görsel 3.6**: İslam dini, çalışmayı ve bilgi üretmeyi cihat olarak kabul eder.*

Etkinlik — **Sıra Sizde**

Siz kendi duygu ve düşüncelerinizi kontrol etmek için ne yapıyorsunuz? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

(102) Müslim, İmâre, 150.
(103) Ahmed b. Hanbel, Müsned, Cilt: 6, s. 22.

Kur'an'da cihadın ikinci boyutunu İslam'ın söz ve fikir ile anlatılması, savunulması oluşturur. Bu cihat şekli, İslam'ın getirdiği bütün ilke ve esasların, kabul etmeyenlere en güzel üslup, yöntem ve ikna edici delillerle anlatılmasını ifade eder. Kur'an'da Allah (c.c.), **"(Resulüm!) Sen, Rabb'inin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et!.."**(104) ve **"(Fakat evrensel uyarıcılık görevini sana verdik.) O hâlde, kâfirlere boyun eğme ve bununla (Kur'an ile) onlara karşı olanca gücünle büyük bir savaş ver!"**(105) gibi ayetlerde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) İslam'ı en güzel şekilde ve Kur'an'la anlatmasını bildirir ve bunun "büyük cihat" olduğunu buyurur. Kur'an'la yapılan cihada büyük cihat denilmesi, ilim yoluyla bilgisiz olan kimseleri ikna etmenin, düşmanla savaşmaktan daha zor olduğuna işaret etmek içindir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinde de bu tür cihadın önemine vurgu yapılır. Nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Hayber Savaşı'nda komutan tayin ettiği Hz. Ali'ye (r.a.) düşmanla savaşmadan önce insanları İslam dinine davet etmesinin önemini belirtirken şöyle buyurdu: **"Şunu iyi bil ki Allah'ın seninle bir tek kişiyi hidayete erdirmesi, senin için kırmızı develere sahip olmaktan çok daha hayırlıdır."**(106)

İslam'ı başkalarına anlatma anlamındaki cihat, öncelikle söz ile yapılır. Kişinin en yakınından(107) ve öncelikle de sorumlu olduğu ailesinin eğitimini güzel bir şekilde yerine getirmesi ile başlar. Her mümin, ailesinin hakkıyla eğitilmesini sağlarsa toplumun bilgisizliği de büyük oranda ortadan kalkar. İşte bu, insanın kendisini ve ailesini hem dünyada hem de ahirette korumaya yönelik yaptığı cihattır. Bunun ikinci kısmını ise İslam'ın topluma anlatılması oluşturur. Bu cihat türü; davet, tebliğ, irşat, emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker yani iyiliği emredip kötülükten sakındırmak ile yerine getirilir. Ancak İslam'ın topluma aktarılması, günümüzde daha çok bilgi, beceri ve uzmanlık işidir. Dolayısıyla da bu görev, geçmişten itibaren bu işi yapabilecek nitelikli kişiler tarafından yerine getirilmiştir. İslam'ın söz ile anlatımından daha etkili bir şekli vardır ki o da yaşayış ile anlatılmasıdır. Bu anlamda İslam'ın istediği ahlaki değerlere uygun yaşayan ve malı ile ihtiyaç sahiplerine katkıda bulunan bir kişi de bu tür cihadı yerine getiriyor demektir.

Cihadın üçüncü türü ise maddi cihattır. Bu, Müslümanlara bir saldırı olması durumunda veya haksızlık ve zulümleri ortadan kaldırmak amacıyla yapılan mücadeledir. Bu cihat şekli dinin temel amacı değil, ikinci derecede ön görülen ve zorunlu hâllerde müminlerin üstlenmek zorunda kaldığı bir savunmadır. Buna "kıtal" da denir. Kıtal cihadın kendisi değil, yapılan saldırıya karşı bir çeşit savunmadır. Bunun manası şudur: İslam'daki bütün savaşlar, bir çeşit savunmaya yöneliktir. Karşı tarafın fiili saldırıları veya saldırı hazırlıklarına yahut insanların İslam hakkında bir yargıya varmaları için gereken özgür ortamı yok etmelerine karşı bir müdafaadır. Kur'an'da şöyle buyrulur: **"Size karşı savaş açanlara, siz de Allah yolunda savaş açın. Sakın aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez."**(108) Bir Müslüman eğer son seçenek olarak savaşmak zorunda kalır ve bu mücadelede de hayatını kaybederse şehit olarak adlandırılır. Çünkü o, Allah (c.c.) için inancını ve vatanını korumak için canını feda etmiştir.

İslam'da bir Müslüman'ın Allah (c.c.) yolunda veya onun korunmasını emrettiği din, vatan, namus, mal ve can güvenliği için mücadele ederken canını vermesine "şehadet" denir. Şehadet ve şehitlik, İslam'da en üstün makamlar arasında yer alır.

(104) Nahl suresi, 125. ayet.
(105) Furkân suresi, 52. ayet.
(106) Buhari, Cihad, 143.
(107) bk. Tahrîm suresi, 6. ayet.
(108) Bakara suresi, 190. ayet.

İslam dininde kıtal, inanmayan veya inancı farklı olan birini İslam'a girmemesi sebebiyle öldürmek için değil, kesinlikle savunma amaçlı yapılır. Çünkü Allah (c.c.), insanı öldürülsün diye yaratmamıştır. Kur'an'da, **"Ey inananlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman Allah ve Resulüne uyun..."**(109) ayetinde de buyrulduğu üzere İslam'ın temel amacı insanı öldürmek değil, yaşatmaktır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.), **"Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin, aksine bu hususta Allah'tan afiyet dileyin. Şayet onlarla karşılaşırsanız sabırlı olun**…"(110) hadisinde de bildirildiği üzere İslam'da esas olan savaş değil, barıştır.

Yine Kur'an'da yer alan "insanın en şerefli bir varlık olma özelliği"(111), "İslam'ın âlemlere rahmet olduğu"(112), "dinde zorlama olmaması"(113) gibi ilkeler, bir başkasının farklı inancından dolayı öldürülmesini yasaklar. Diğer taraftan Kur'an'da, Müslümanların kendilerine savaş açmayan ve zulmetmeyen farklı inançtaki kimselere karşı iyi davranmalarının tavsiye edilmesi(114), müşriklerden sığınma hakkı isteyenlere bu hakkın verilmesi de(115) İslam'da inanmamanın, tek başına savaşın gerekçesi olmadığını gösterir. Hz. Peygamber de (s.a.v.) hiçbir zaman, fiili bir saldırı olmadığı takdirde savaşa rıza göstermemiştir.

İslam bilginleri, kıtalin herkesin yerine getirmesi gereken bir emir olan farz-ı ayn değil, bazılarının yapmasıyla diğerlerinin üzerinden sorumluluğun kalktığı emir anlamına gelen farz-ı kifâye olduğunu bildirirler. Savunma amaçlı veya zulmü ortadan kaldırmak için yapılan bu tür cihadın da kişiler tarafından değil, devlet tarafından yapılabileceği görüşündedirler.(116)

Cihadın iyiliği emredip kötülükten sakındırma olarak nitelendirilen İslam'ı anlatma görevi, Kur'an'da bu işi bilenlere verilmiş bir görevdir. Dolayısıyla farz-ı kifâyedir. Ancak, kişinin kendi nefsiyle mücadelesi ve İslam'ın yayılması için dua etmesi farz-ı ayndır. Bir kişinin eline silahı alıp ben cihat yapıyorum diyerek davranması İslam'ın özü ile bağdaşmaz. Hiç kimse tek başına hareket ederek İslam adına çevreye korku saçıp insanları öldüremez ve bu davranışını da cihat olarak nitelendiremez. İslam terbiyesi almış, aklı başında her Müslüman ne savaştan ne de kan dökmekten hoşlanır. Bu sebeple bir Müslüman durup dururken hiç kimseye karşı savaş açmaz, elinden geldiğince savaşın olmaması için gayret gösterir. Bir Müslüman önce kendi nefsini terbiye eder ve ailesini her türlü kötülükten korur. Sonra elinden geldiğince başkalarına iyiliği anlatmaya, onları kötülükten sakındırmaya çalışır. Bu tebliğ görevini yerine getirirken de mutlaka savaşa girmesine gerek yoktur.

Günümüzde kıtal anlamındaki cihat, bazı insanların konu ile ilgili ayet ve hadisleri iyi anlamaması sebebiyle istismar edilmektedir. Bazı aşırı gruplar, İslam adına cihat yaptıklarını iddia ederek İslam'ın barış mesajına zarar vermektedirler. Müslümanlara fiili bir saldırı olduğunda bu görev, kişi veya kendisini İslam'ın temsilcisi yerine koyan gruplara değil, devlete düşen bir görevdir. Onun için bu gibi söylemlere dikkat etmek gerekir.

Etkinlik — **Öneri Geliştirelim**

Size göre İslam dininin barış mesajının ön plana çıkarılması için neler yapılabilir? Arkadaşlarınızla öneriler geliştirerek değerlendiriniz.

(109) Enfâl suresi, 24. ayet.
(110) Buhari, Cihad, 112.
(111) bk. İsrâ suresi, 70. ayet.
(112) bk. Enbiyâ suresi, 107. ayet.
(113) bk. Bakara suresi, 256. ayet.
(114) bk. Mümtehine suresi, 8. ayet.
(115) bk. Tevbe suresi, 6. ayet.
(116) bk. Vehbe Zuhayli, Âsâru'l-Harbi fi'l-Fıkhı'l-İslamî, Dimaşk, 1965, s. 53 vd.

7. İyi, Doğru ve Güzel Davranış: Salih Amel

Düşünelim

Günlük konuşmalarda kullanılan "salih amel işlemek" ve "Allah (c.c.) amelince karşılığını versin." gibi ifadeler hangi anlamlarda kullanılmaktadır? Arkadaşlarınızla tartışınız.

Kur'an-ı Kerim'de geçen temel kavramlardan biri de salih ameldir. Kelime olarak salih amel "iyi, güzel, doğru, yararlı iş ve davranış" gibi anlamlara gelir. Dinî bir terim olarak ise dayanaklarını Kur'an-ı Kerim ve sünnetten alan, insanın imanını güçlendirmek için niyetli olarak yapılan tüm güzel davranışlar, inançlar, ibadetler ve insanlığın faydasına yapılan işlere"(117) salih amel denir. Salih amel işleyenler Kur'an'da "salihler" olarak adlandırılır.

Kur'an-ı Kerim'de salih amel kavramı, **"İman edip salih amel işleyenlere ne mutlu!..."**(118) gibi pek çok ayette iman ile birlikte zikredilir. Bu, iman ile salih amel arasındaki ilişkiyi gösterir. Çünkü İslam dini, inancın sadece düşüncede kalmasını istemeyip iyi, güzel ve faydalı işlerin uygulamaya konulmasını da öğütler. Salih amel, inanan kişinin imanının somut bir göstergesidir.

Öğrenelim

Bir amelin, salih amel olması için aşağıdaki şartları taşıması gerekir:

- İman
- Kur'an'a ve sünnete uygunluk
- Samimiyet
- İyi niyet
- Allah'ın (c.c.) rızasının istenmesi

İslam'da salih amelin geniş bir kapsamı vardır. Allah'ın (c.c.) yapılmasını emir ve tavsiye ettiği güzel, faydalı her türlü söz, iş, eylem bilinçli olarak ve Allah rızasını kazanmak niyetiyle yapıldığı sürece salih amel kapsamındadır. Bu bağlamda namaz kılmak, oruç tutmak, çeşme, yol, okul yaptırmak, anne ve babaya saygılı davranmak, yaşlılara yardım etmek, insanlık için faydalı bir icatta bulunmak, ders çalışmak vb. salih ameldir.

***Görsel 3.7**: Büyüklere saygı göstermek salih amellerdendir.*

Kur'an'da ve hadislerde inananlardan bu tür salih amelleri işlemeleri istenir. Ancak namaz, oruç gibi ameller, her fert tarafından yapılması gereken farz ibadetler iken çeşme, okul yaptırmak gibi olanları ise herkesin yerine getirmek zorunda olmadığı davranışlardır. Ancak İslam dini, inananlardan farz olanların yanı sıra salih amel kapsamına giren davranışları da yapmalarını ister. Güç ve imkânları ölçüsünde bunlara karşı ilgisiz kalınmamasını öğütler.

(117) Dinî Terimler Sözlüğü, s. 321.
(118) Ra'd suresi, 29. ayet.

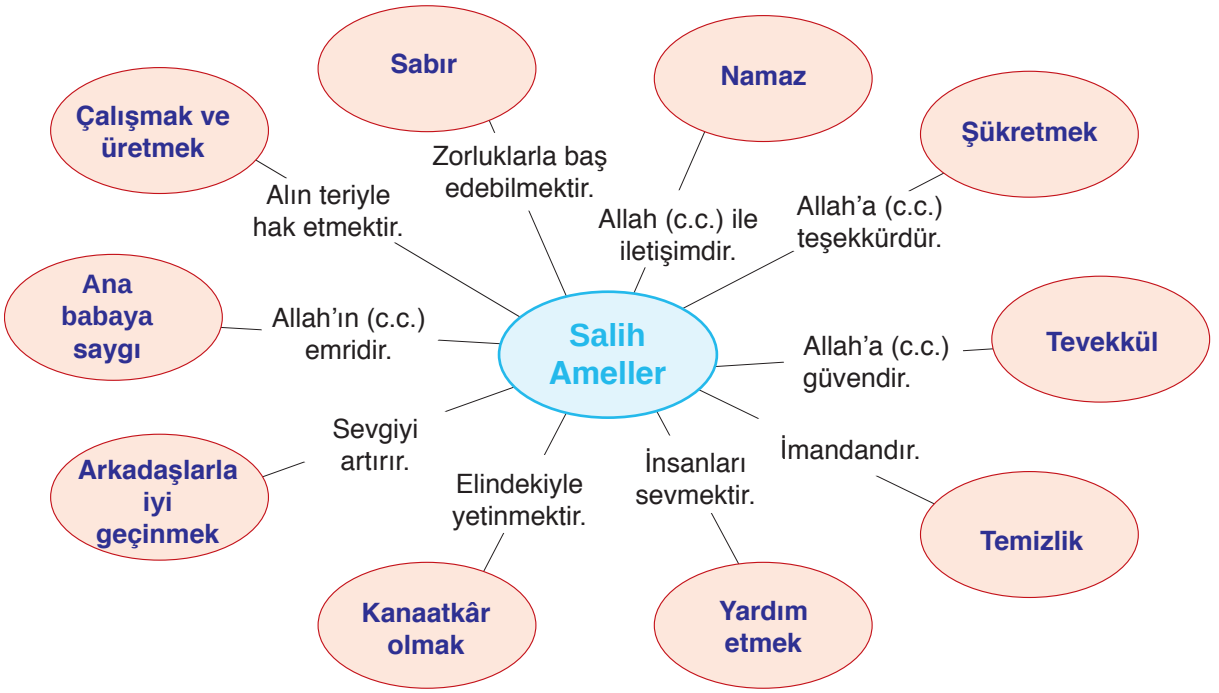

Kur'an'da, inanan ve iyi işler yapanlar için kesintisiz bir ecir olduğu bildirilir.(119) Kişinin geride bıraktığı bir cami, eser, hayırlı evlat onun amel defterinin devamlı açık olmasını sağlar. Buna "sadaka-i cariye" denir.

Etkinlik — **Yorumlayalım**

"Bir adam yolda yürürken yol üzerinde bir dikene rastladı, onu alıp yoldan dışarı attı. Allah bu davranışından memnun kalarak onu bağışladı." (Buhari, Edeb, 30.)

Bu hadisi, salih amelin kapsamı açısından arkadaşlarınızla yorumlayınız.

İman ve salih amel işleme açısından Kur'an'da kadın ve erkek ayrımı olmadığı ve salih amel işleyenlerin mükâfatlandırılacakları çeşitli ayetlerde bildirilir: **"Erkek olsun kadın olsun, her kim de mümin olarak salih ameller işlerse işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar."**(120) Bir başka ayette de şöyle buyrulur: **"Erkek veya kadın, mümin olarak kim salih amel işlerse onu mutlaka güzel bir hayat ile yaşatırız. Ve mükâfatlarını, elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz."**(121) Hz. Peygamber de (s.a.v.) salih amel işleyenlerin elde edecekleri ödül ile ilgili olarak şöyle buyurur: **"(Yüce) Allah şöyle buyurdu: Salih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiç kimsenin aklına gelmeyen şeyler hazırladım."**(122)

İslam'a göre iyi ve değerli insan, başkalarına yararlı olandır. Bir insan, çevresindeki insanlara faydalı olduğu oranda iyidir ve değerlidir. Kur'an'da, salih amel işleyenlerin varlıkların en değerlisi olduğu şöyle bildirilir: **"İman edip salih ameller işleyenlere gelince halkın en hayırlısı da onlardır."**(123) Salih ameller vasıtasıyla insan, yaratılış gayesini gerçekleştirerek bunun gereğini yerine getirir. Salih amel, kişinin imanının güçlenmesine ve olgunlaşmasına vesile olur. İnsanı çevresine faydalı bir birey hâline

(119) bk. Tîn suresi, 6. ayet.
(120) Nisâ suresi, 124. ayet.
(121) Nahl suresi, 97. ayet.
(122) Müslim, Cennet, 2.
(123) Beyyine suresi, 7. ayet.

getirir. İnsana sorumluluk bilinci kazandırır. Allah'ın (c.c.) hoşnutluğunu elde etmeye vesile olur. İnanan ve salih amel işleyen kimseler kurtuluşa erenlerdir. Kur'an'da şöyle buyrulur: **"Asra yemin olsun ki insan gerçekten ziyan içindedir. Bundan ancak, iman edip de salih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır."**(124) Yine Kur'an'da, salih amel işleyenler için korku olmadığı(125), onların doğru yolda olan kimseler oldukları(126) haber verilir.

Etkinlik — **Değerlendirelim**

Salih amel, Allah'ın (c.c.) rızası gözetilerek yapılır. Böyle bir niyetle yapılan amel, kişinin duasının kabul olunmasına vesile olabilir. Buhari'nin el-Camiu's-Sahih ve Müslim'in el-Camiu's-Sahih adlı hadis eserlerinde ortaklaşa geçen bir hadis meşhurdur. Bu hadiste kısaca şu olay anlatılır:

"Üç kişi yağmurdan korunmak için bir mağaraya girerler. Onlar içerideyken mağaranın ağzına büyükçe bir kaya yuvarlanıp kapısını kapatır. Onların duadan başka çareleri yoktur. Onlardan birisi Yüce Allah'a, anne-babasına saygıda en ufak bir kusurda bulunmadığını, bunu da sırf Allah rızası için yaptığını dile getirerek oradan kendilerini kurtarması için dua eder. Kaya biraz aralanır.

Diğeri, çalıştırdığı işçinin hakkını gözettiğini, yanında kalan parasını onun adına çalıştırıp büyük bir meblağ hâline getirerek yıllar sonra ona verdiğini, bunu da sırf Allah rızası için yaptığını söyleyerek dua eder. Kaya biraz daha aralanır.

Öbürü ise her türlü imkân ve uygun bir ortam mevcut olduğu hâlde zina etmediğini dile getirerek dua eder. Bütün bunları sadece Allah rızası için yaptıklarını söyleyerek o sıkıntının giderilmesini dilerler. Sonunda Allah'ın izniyle kaya mağaranın kapısından aşağıya yuvarlanır ve onlar da kurtulur."

(Düzenlenmiştir.)

(Buhari, Edeb, 5; Müslim, Zikir, 100.)

Bu olayı, salih amel açısından arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Kur'an'daki salih amel ile ilgili ayetler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Allah'ın (c.c.) emir ve yasaklarına uyarak bir hayat sürdürmek salih ameldir. Aslında ayet ve hadislerde iman ile salih amelin birlikte zikredilmesinin sebebi de budur. Onun için iman ile birlikte salih amel, Müslüman'ın hayat anlayışını, iş ahlakını ve üretim yaklaşımını gösterir. Şu hâlde iman ve salih amel, kişiyi ahlaklı ve sorumlu davranışlara yöneltmeli, karşılıklı hak ve hukukun korunmasına sevk etmelidir. Salih bir müminin işi, çalışması, üretimi de salih yani dürüst olmalıdır. Çünkü salih olmayan iş, sonucu itibariyle karşı tarafı zarara sokacağından beraberinde kul hakkını getirecektir. Haksız ve haram kazanç ise o şahsın ibadetlerini dahi olumsuz etkileyecektir. Dolayısıyla işi salih olmayanın kendisi de salih olamayacaktır.

Etkinlik — **Sıra Sizde**

Size göre salih amel kavramı, niçin Kur'an'da geçen önemli kavramlardan biridir? İslam'ın anlaşılmasına nasıl ve hangi açılardan katkı sağlamaktadır? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

(124) Asr suresi, 1-3. ayetler.
(125) bk. Bakara suresi, 277. ayet.
(126) bk. İsrâ suresi, 9. ayet.

8. Kur'an'dan Mesajlar: Kehf Suresi 107-110. Ayetler

Düşünelim

- Ülkemizdeki "Yedi Uyuyanlar Mağarası'nı" biliyor musunuz? Nerede olduğunu ve niçin bu isimle adlandırıldığını araştırınız.
- "Ashab-ı Kehf" ifadesi size ne çağrıştırıyor? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Kehf suresi tevhit inancı, inananların yapması gereken davranışlar ve Hz. Peygamber (s.a.v.) ile ilgili konularda mesajların verildiği surelerden biridir. Bu bağlamda surenin 107-110. ayetlerinde de önemli mesajlar verilmektedir. Bu ayetlerde Allah (c.c.) şöyle buyurur:

"İman edip salih amel işleyenlere gelince, onlar için makam olarak Firdevs cennetleri vardır. 107 Orada ebedi kalacaklardır. Oradan hiç ayrılmak istemezler. 108 De ki: Rabb'imin sözleri için derya mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave getirsek dahi Rabb'imin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir. 109 De ki: Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim. (Şu var ki) bana, İlah'ınızın sadece bir İlah olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabb'ine kavuşmayı umuyorsa iyi iş yapsın ve Rabb'ine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın." 110

Öğrenelim

Kehf, Kur'an-ı Kerim'in on sekizinci suresidir. 110 ayetten oluşur. Medine'de inmiştir. Adını 9-26. ayetlerde kıssası anlatılan ve "Mağara Dostları" anlamına gelen "Ashab-ı Kehf"ten alır. Surede anlatılan konulardan bazıları şunlardır: Allah'ın (c.c.) kudsiyeti ve kemal sıfatları, Kur'an'ın üstünlüğü, müminlere verilecek mükâfatların müjdesi, Ashab-ı Kehf kıssası, Hz. Musa (a.s.) ile Hızır (a.s.) kıssası, Zülkarneyn (a.s.) kıssası ve ahlak eğitimine yönelik temsilî anlatımlar...

Kehf suresinin 107 ve 108. ayetlerinde Allah'a (c.c.) iman edip salih amel işleyenlere verilecek mükâfat bildirilir. Çünkü salihler Allah'a (c.c.) inanıp onun hoşnutluğunu kazanmak için çaba göstermişlerdir. Allah'ın (c.c.) emirlerine uyup yasaklarından kaçınmışlardır. İnsanlara faydalı olmak için iyi, güzel ve doğru iş ve eylemlerde bulunmuşlardır. Bu tutum ve davranışlarından dolayı dünyada kazançlı çıktıkları gibi ahirette de kazançlı çıkacaklardır. Onların bu çaba ve gayretlerinin karşılığı cennette ebedi kalacakları Firdevs Cenneti'dir. Firdevs, "cennetin ortasında içinde her çeşit ağacın, özellikle üzüm bağlarının bulunduğu, ırmakların fışkırdığı, cennetin en yüksek ve değerli bölgesine"(127) verilen isimdir. Firdevs cennetine peygamberler ile birlikte inanıp salih amel işleyenler yani namazlarını vaktinde kılanlar, boş işlerden uzak duranlar, zekâtlarını verenler, namuslarını koruyanlar, emanete riayet edenler, verdikleri sözde duranlar, insanlık için güzel, yararlı iş yapanlar girecektir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Firdevs Cenneti ile ilgili şöyle buyurur: **"Cennetin yüz tabakası vardır. Her tabaka arası yerle gök arası kadardır. Firdevs, cennetin en üst tabakasıdır ve buradan dört tane nehir çıkar. Firdevs'in üzerinde ise Allah'ın arşı vardır. Allah'tan (cennet) istediğinizde Firdevs'i isteyiniz."**(128)

Kehf suresinin 109. ayetinde ise Allah'ın (c.c.) ilminin ezeli ve ebedi olduğu vurgulanır. Ayetteki Allah'ın (c.c.) sözlerinden maksat, onun ilim ve hikmetidir. Allah'ın (c.c.) ilim ve hikmeti sonsuz ve sınırsızdır. Ayet-

(127) bk. Dinî Terimler Sözlüğü, s. 98.
(128) Buhari, Cihad, 4.

te Allah'ın (c.c.) ilminin sınırsızlığı benzetme ile anlatılır. Dünyada insan gözünün gördüğü en büyük şey denizdir. Buna rağmen sonlu ve sınırlıdır. Şu hâlde Allah'ın (c.c.) ilmini ve hikmetini yazmak için denizlerin tamamı mürekkep olarak kullanılsa, bir o kadar da ilave edilse yine de Allah'ın (c.c.) ilmini yazmaya yeterli değildir. Evrendeki ahenk ve düzen, Allah'ın (c.c.) ilminin ve hikmetinin göstergesidir. Allah (c.c.), sınırsız ilmi ile insanı da yaratmış ve onun nasıl yaşaması gerektiğini de bildirmiştir.

Surenin 110. ayeti ise surenin daha önceki ayetlerinde yer alan Hz. Peygamber'i (s.a.v.) denemek için Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn (a.s.) kıssaları hakkında sorulan sorulara ve "Allah çocuk edindi." diyenlere bir cevaptır. Çünkü Hz. Peygamber de (s.a.v.) bir insandır. O, sadece Allah'ın (c.c.) kendisine vahiyle bildirdiğini bilir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bildirdiği şeylerden biri de bütün insanların ilahının bir ve tek Allah (c.c.) olduğudur. O hâlde Allah'a (c.c.) inanan ve ona kavuşmayı uman bir kişi, bu inancının gereği olarak ona şirk koşmamalı ve güzel işler yapmalıdır.

110. ayette Hz. Peygamber'e (s.a.v.) insanüstü, sadece yaratıcıda bulunması gereken vasıflar yüklenilmemesi gerektiği vurgulanır. O, kendisine vahyedileni tebliğ edip açıklayan, Allah'ın (c.c.) insanlar arasından seçtiği bir peygamberdir. Çünkü İslam dinine göre en büyük günah Allah'a (c.c.) ortak koşmaktır. Başka bir ifadeyle Allah (c.c.) ile birlikte başka varlıkların da tanrı olduklarını kabullenmek ve onlara kulluk etmektir. İslam'da bu davranışa şirk denir.(129) Kur'an'da Allah kendisine ortak koşanları kesinlikle bağışlamayacağını belirtir.(130)

Sonuç olarak her şeyin yaratıcısı olan Allah (c.c.), sonsuz ve sınırsız bilgi ve hikmet sahibidir. Onun bilgisine peygamber bile olsa hiçbir varlık ulaşamaz. Hz. Peygamber de (s.a.v.) ancak Allah'ın (c.c.) kendisine vahyettiği kadarını bilir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vahyettiği en önemli bilgilerden biri ise insanın Allah'a (c.c.) şirk koşmaması, sadece ona inanıp salih ameller işlemesidir. Bu inanç ve davranışta olanlar Allah (c.c.) tarafından Firdevs Cenneti ile ödüllendirileceklerdir.

Etkinlik — **Belirleyelim**

Arkadaşlarınızla Kehf suresinin 107 - 110. ayetlerinin meallerini birkaç defa okuyunuz. Yapılan açıklamaları da dikkate alarak ayetlerle ilgili aşağıdaki soruları cevaplandırınız.

- Kim, kime söylüyor?

.....

- Ayetlerin ana konusu nedir?

.....

- Ayetlerde geçen temel kavramlar nelerdir?

.....

- Muhataplardan ne yapmaları isteniyor?

.....

(129) bk. Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, Cilt: 3, s. 584-585.
(130) bk. Nisâ suresi, 116. ayet.

Bilgilerimizi Ölçelim

A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Ünite çerçevesinde öğrendiklerinizden hareketle Kur'an-ı Kerim'de geçen temel kavramlar hangileridir? Listeleyiniz.

……
……

2. Kur'an-ı Kerim'de geçen kavramları öğrenmenin İslam'ı doğru anlamadaki önemi nedir? Örneklerle açıklayınız.

……
……
……

3. Cihat nedir? Kur'an'da cihat hangi anlamlarda kullanılmaktadır? Açıklayınız.

……
……
……
……

4. Kehf suresi 107-110. ayetlerden çıkarılabilecek mesajlar nelerdir? Belirtiniz.

……
……
……
……

B. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan noktalı yerleri uygun kavramlarla tamamlayınız.

"cihat - salih amel - hidayet - ihtida - ihsan - ihlas - takva"

1. Kişinin küfür ve şirk gibi kötü yollardan kurtularak Allah'ın (c.c.) gösterdiği doğru yola girmesi ve hayatını buna göre sürdürmesine ……. denir.
2. Yapılması gereken şeyi en iyi şekilde bilmeye ve güzel bir şekilde yerine getirmeye, başkasına iyilik etmeye, her görevi en iyi şekilde önemseyerek hakkıyla yapmaya ……. denir.
3. İnsanın inancında, ibadetlerinde, bütün söz ve davranışlarında yalnızca Yüce Allah'ın (c.c.) rızasını gözetip ikiyüzlülükten uzak olmasına …….. denir.
4. Müminin Allah'ın emir ve yasaklarına uyup tüm tutum ve davranışlarında Allah'a (c.c.) kulluk bilinciyle hareket ederek onun koruması altına girmesine …… denir.
5. Kişinin, Allah'a (c.c.) inanmanın gereği olarak bilinçli bir şekilde hem kendine hem topluma hem de tüm insanlığa faydalı olacak iş, eylem, tutum ve davranışlarda bulunmasına …….....….. denir.

C. Aşağıdaki sorulardan her biri için beş cevap seçeneği verilmiştir. Seçeneklerden yalnızca biri doğrudur. Doğru seçeneği bularak işaretleyiniz.

1. Kur'an-ı Kerim'de hidayet kavramı aşağıdakilerden hangisine nispet edilerek kullanılmaz?

A) İlahi vahiy
B) Kur'an
C) Melekler
D) Cinler
E) Hz. Peygamber (s.a.v.)

2. "Kim hidayet yolunu seçerse bunu ancak kendi iyiliği için seçmiş olur; kim de doğruluktan saparsa kendi zararına sapmış olur. Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü üstlenmez. Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz." (İsrâ suresi, 15. ayet.)

Bu ayetten hidayetle ilgili aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılabilir?

A) Hidayet doğuştandır.
B) Hidayete ulaşmak insanın elinde değildir.
C) Hidayete ulaşmak insanın kendi tercihidir.
D) Hidayet şükretmektir.
E) Hidayet başkasının sorumluluğunu yüklenmektir.

3. Kur'an-ı Kerim'de yaptığı işi güzel yapan ve başkalarına iyilik eden kişi, aşağıdaki kavramlardan hangisiyle nitelendirilir?

A) Müttaki
B) Muhsin
C) Mücahit
D) Salih
E) Muhlis

4. İhlasın zıddı olan kavram aşağıdakilerden hangisidir?

A) Zulüm
B) Fısk
C) Riya
D) Dalâlet
E) Fücur

5. Aşağıdakilerden hangisi, bir iş veya davranışın salih amel olması için taşıması gereken şartlardan biri değildir?

A) Kur'an-ı Kerim'de bildirilmesi
B) İman
C) Kur'an-ı Kerim'e ve sünnete uygunluk
D) Samimiyet
E) Allah'ın (c.c.) rızasını kazanmak için yapılması

D. Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına (D), yanlışların olanların başına da (Y) yazınız.

1. ( ) Kur'an-ı Kerim'de hidayet kavramı, öncelikle Allah'ın (c.c.) insana akıl, kavrayış ve zaruri bilgiler vermesi ve böylece ona yol göstermesi anlamında kullanılır.
2. ( ) Hidayet kavramının zıddı adavet yani düşmanlıktır.
3. ( ) İhlas, Kur'an'da Allah'ın (c.c.) emir ve yasaklarına riayet etmek anlamında kullanılır.
4. ( ) Sırat-ı müstakim, İslam dışı her türlü inançtan, Kur'an ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine aykırı davranışlardan uzak durmayı ifade eder.
5. ( ) Kur'an'da Allah'a (c.c.) iman ile birlikte en fazla kullanılan kavramlardan biri salih ameldir.

E. Defterinize "İslam Barış İçinde Yaşamayı Öğütler" **konulu bir kompozisyon yazınız.**

4. ÜNİTE

İNANÇLA İLGİLİ MESELELER

Ünitemize Hazırlanalım

1. İnanç, istismar ve İslamofobi kavramları hakkında ansiklopedilerden araştırma yapınız.
2. Yeni dinî hareketlerin ortaya çıkma sebepleri hakkında bilgi toplayınız.
3. En'âm suresi 59. ayetinin ve Lokmân suresi 27. ayetinin anlamlarını Kur'an-ı Kerim mealinden bulunuz. Ayetlerde verilen mesajların neler olabileceği konusunda araştırma yapınız.

1. İnançla İlgili Felsefi Yaklaşımlar

Düşünelim

İnançla ilgili felsefi yaklaşımlardan hangilerini biliyorsunuz? Arkadaşlarınızla paylaşınız.

İnanmak, insanın doğuştan getirdiği bir duygudur. Allah (c.c.), ilk insandan itibaren peygamberleri aracılığıyla insanlara doğru inanç biçimini bildirmiştir. Bununla ilgili Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: **"... Her millet için mutlaka bir uyarıcı (peygamber) bulunmuştur."**(1) Ancak insanlar, çeşitli sebeplerle Allah'ın (c.c.) bildirdiği doğru inanma biçimini, içinde yaşadıkları toplumun etkisiyle ya değiştirmişler ya da kaybetmişlerdir. Böylece tarih içinde inanma biçim ve anlayışlarında farklılıklar meydana gelmiştir. Akıllı ve hür iradeli her insan, inanma biçimlerinden birini seçebilir. Bu seçiminin sonucundan da kendisi sorumlu olur.

16. yüzyıldan itibaren Batı dünyasında Rönesans ve Reform hareketleri, doğa bilimleri ve felsefenin yenilenen yöntemleriyle Hristiyanlık inancına bağlı düşünce sistemleri değişikliğe uğramıştır. Bu sistemler yerini sadece aklın esaslarına dayalı yeni felsefi yaklaşımlara bırakmaya başlamıştır. Aydınlanma hareketiyle birlikte inanç konusu, felsefi akımların ana problemlerinden birini oluşturmuştur. Böylece 19. yüzyılda, bir taraftan tanrının olmadığı ile ilgili felsefi yönelişler ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan sadece aklın ortaya koyduğu bir inanç sistemi ya da tanrının bilinemeyeceği gibi çeşitli felsefi yaklaşımlar egemen olmaya başlamıştır.

19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan bu gibi felsefi akımların ortak noktasını ise genellikle tanrı tanımazlık ve ahlaki değerlerin inkârı oluşturmuştur. Bu türden akımlar, Batı dünyasının yanı sıra Müslüman toplumlarda da belli ölçüde ve çeşitli çevrelerde etkili olmuştur. 19. yüzyılda ortaya çıkan felsefi akımların bir kısmı eski güncellik ve canlılıklarını kaybetmişlerse de bir bilinç ve tavır olarak hâlâ varlıklarını sürdürmektedir. Aşağıda özellikle 19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan inançla ilgili felsefi yaklaşımlardan bazıları hakkında bilgiler verilmiştir.

Etkinlik — **Değerlendirelim**

Size göre inançla ilgili farklı yaklaşımların ortaya çıkmasının sebepleri nelerdir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

1.1. Teizm

Düşünelim

Teizm kavramı sizde neler çağrıştırıyor? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kelime olarak "tanrı" anlamına gelen Yunanca "theos" kelimesinden türetilen teizm, "Tanrıcılık" demektir. Felsefi bir kavram olarak ise âlemi yaratan, varlığı mutlak, bir Tanrı olduğu inancını savunan düşünceye denir.(2) Bu yaklaşımı benimseyen kişiye ise "teist" denir. Teizm kavramı, vahye dayanan dinlerdeki tek Tanrı anlayışını ifade etmek için de kullanılır ve genelde "tek-tanrıcılık" (monoteizm) olarak ad-

(1) Fâtır suresi, 24. ayet.
(2) bk. Aydın Topaloğlu, "Teizm", İslam Ansiklopedisi, Cilt: 40, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2011, s. 332.

landırılır. Monoteizm, bütün varlıkları yoktan yaratan bir yaratıcıyı ve onun her şeye hâkim olduğunu kabul eder. Bir ve tek olan Tanrı, her şeyi işiten, gören, bilen, başlangıcı ve sonu olmayan yüce ve aşkın bir varlıktır. Her şeyin sebebi ve kaynağıdır. Teizmin Tanrı anlayışının en açık özelliği, tek tanrıcı oluşudur. Teizme göre Tanrı'nın tekliği yalnız sayı bakımından birliği değil, yetkinlik, yaratıcılık, eşi ve benzerinin bulunmaması gibi nitelikleri de içerir.

Öğrenelim

Çok anlamına gelen "poli" ile tanrıcılık anlamına gelen "teizm" kelimelerinden oluşan "politeizm", birden çok tanrıya inanma biçimine denir. Politeizm, monoteizmin zıddıdır. Bu inanışta çeşitli varlıklar ya da tabiat olayları tanrılaştırılmıştır. Örneğin Güneş, Ay, yıldız, ağaç, taş, dağ, nehir gibi varlıkların da yüce bir güç olduğu kabul edilmiş ve bunlara tanrı denilmiştir. Yine bazı insanlar canlı cansız bazı varlıklarda kutsal bir ruh bulunduğuna inanmışlar ve bu ruhlara tapınmaya başlamışlardır. Bu inanışa sahip insanlar, kutsallık yükledikleri bu tür varlıklara ya korku ve saygı ya da başka nedenlerle tapmışlardır. İslam dini, çok tanrıcılığı **"Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz…"** *(Nisâ suresi, 48. ayet.)* ayetinde de vurgulandığı gibi şirk olarak kabul etmiştir. Yani Allah'a (c.c.) ortak koşmak olarak değerlendirmiş ve şirkin her türlüsüne şiddetle karşı çıkmıştır.

Felsefi bir inanç biçimi olarak teizme göre Tanrı'nın özü yani zatı tam olarak bilinemez. Ancak onun varlığı bilinebilir ve ispatlanabilir. Teist düşünürler, Tanrı'nın varlığını ontolojik, kozmolojik, teleolojik ve ahlak delilleri ile kanıtlamaya çalışırlar. Ontolojik delile göre insan zihninde doğuştan var olan mükemmel Tanrı fikri, Tanrı'nın varlığı için bir delildir. Yüce bir Tanrı fikrini, insan zihnine bizzat Tanrı koymuştur.

Kozmolojik delilin temelini, Tanrı'nın evrenin yaratıcısı olduğu düşüncesi oluşturur. Buna göre âlem, ezeli ve zorunlu olmayıp Tanrı tarafından yaratılmış, varlığını Tanrı'dan almıştır. Teleolojik delil, evrendeki düzen ve estetiğin sonsuz güç sahibi ve iradeli bir varlık tarafından gerçekleştirilmiş olduğu düşüncesine dayanır. Ahlaki delil ise insandaki vicdan duygusunun, adalet, hak, hukuk, iyi ve kötü kavramlarının Tanrı'nın varlığının kanıtları olduğu anlayışına dayanır.

Etkinlik — Değerlendirelim

- **"Sizin ilahınız, yalnızca kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır. Onun ilmi her şeyi kuşatmıştır."** (Tâ-Hâ suresi, 98. ayet.)
- **"O, doğunun da batının da Rabb'idir. Ondan başka ilah yoktur. Öyleyse yalnız onun himayesine sığın."** (Müzzemmil suresi, 9. ayet.)
- **"Yoksa (o müşrikler), yerden birtakım ilahlar edindiler de (ölüleri) onlar mı dirilteceklerler?"** (Enbiyâ suresi, 21. ayet.)
- **"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti. Demek ki Arş'ın Rabb'i olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir."** (Enbiyâ suresi, 22. ayet.)

Yukarıdaki ayetleri arkadaşlarınızla teizm açısından değerlendiriniz.

Düşünce tarihinde pek çok filozof, yukarıda sayılan delillerden biri veya bir kaçıyla Tanrı'nın varlığını ispatlamaya çalışmıştır. Örneğin Hristiyan ilahiyatının en önemli düşünürlerinden olan Saint Anselm (Sen Anzelm), "Tanrı yoktur." diyen bir budalanın zihninde bile bu kavramın bulunduğunu söyleyerek ontolojik delile işaret eder. Yine Thomas Aquinas (Tomas Akinos) hareket, etken sebep, imkân, iyiliklerin varlığı ve düzen tasarımından oluşan ve "beş yol" olarak adlandırılan delilleriyle Tanrı'nın varlığını kozmolojik delillerle ispatlamaya çalışmıştır. Böylece Batı dünyasında teistik düşüncenin önde gelenleri arasında yer almıştır.(3)

Görüldüğü üzere teizm, tek tanrı inancını felsefi olarak ispatlamaya çalışan bir yaklaşımdır. Bu düşüncede olan Müslüman, Hristiyan ve Yahudi filozoflar, kendi ilahiyat görüşlerine göre teistik anlayışlarını ortaya koymuşlardır. Örneğin Yahudilikteki tanrı anlayışı *millî bir Tanrı* olarak ortaya çıkarken Hristiyanlıkta *teslis* biçiminde belirir. İslam ise *tevhit ve evrensellik* vurgusuyla hem Yahudilikten hem de Hristiyanlıktan ayrı ve özgün bir Allah (c.c.) anlayışına sahiptir.

İslam dininin tevhit inancı, İhlas suresi 1-4. ayetlerde en güzel şekilde ifade edilmektedir: **"De ki: "O, Allah'tır, bir tektir. Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir.). O'ndan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir). Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir."**

Etkinlik — **Özelliklerini Bulalım**

Teizm konusunda öğrendiklerinizden hareketle aşağıda verilen örnekteki gibi Teizmin üç özelliğini daha belirtiniz.

- Teizm tek, yüce ve aşkın bir varlığa inanma biçimidir.
- .....
- .....
- .....

1.2. Deizm

Düşünelim

Size göre bir insan vahiy olmadan sadece aklıyla bütün gerçeklere ulaşabilir mi? Arkadaşlarınızla tartışınız.

Deizm, Latince "Tanrı" anlamına gelen "deus" kelimesinden türetilmiş olup "Tanrıcılık" manasına gelir. Felsefi bir kavram olarak deizm ise Tanrı'nın varlığını ve onun âlemin ilk sebebi olduğunu kabul etmekle birlikte, akla dayalı tabii bir din anlayışı çerçevesinde peygamberlik kurumunu kabul etmeyen düşünceye denir.(4) Bu anlayışa sahip kişiye de "deist" denir.

Deizme göre Tanrı vardır ve âlemin yaratıcısıdır. Ancak Tanrı âlemi yarattıktan sonra ona müdahale etmemektedir. Çünkü o, insanı akıllı bir varlık olarak yaratmıştır. İnsan aklı sayesinde doğruyu yanlıştan ayırt edebilecek güçte olduğu gibi bilim yoluyla da âlemi kontrol edebilecek akıl ve yetenektedir. Hiçbir müdahaleye gerek duymaksızın Tanrı'yı, özelliklerini, ahlaki doğruları kendisi keşfedebilir. Onun için deizm, peygamberlik kurumunu ve vahyi kabul etmez.

(3) bk. Topaloğlu, Teizm, Cilt: 40, s. 333.
(4) bk. S. Hayri Bolay, Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996, s. 187.

Dini, özellikle de Tanrı'yı bilme konusunda akla sınırsız bir güç yükleyen deizm, "vahyedilmiş din" anlayışı yerine "doğal din" anlayışını savunur. Buna göre deizm, yaratıcı bir Tanrı'nın varlığını kabul eder. Fakat vahyi gerekli görmeyerek sadece akılla ulaşılan doğrular olduğunu savunur. Çünkü teistik anlayışa göre vahiy, Tanrı'nın âleme özel ve doğrudan müdahalesidir.

***Görsel 4.1**: İslam inancına göre Allah (c.c.) her an yaratma hâlindedir.*

Deizm, Hristiyan dünyasında ortaya çıkan felsefi bir yaklaşımdır. Yeni Çağ'a girerken Hristiyanlığın yaşadığı dinî ve felsefi buhranın ve Batı medeniyetinin kendine özgü tarihî koşullarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin 18. yüzyılda aydınlanma hareketinin öncülerinden olan Voltaire (Volter), Hristiyanlığa ait kutsal metin ve dinî kurumları daima alaycı bir üslupla eleştirmiştir. Yine J. Jack Rousseau da (Jan Jak Russo) vahyin yol göstericiliğine ihtiyaç olmadan aklın iyi ve kötüyü ayırt edebileceğini iddia etmiştir. İslam düşünce tarihinde ise deizm anlayışı, hiçbir zaman kişisel fikirlerden öteye geçip ekol hâline gelmemiştir.

İslam'a göre deizm, kabul edilmesi mümkün olmayan bir yaklaşımdır ve şirktir. Çünkü İslam dini Allah (c.c.), insan ve âlem arasındaki ilişkilerin canlılığına dikkat çeker. İslam inancına göre Allah (c.c.) yaratıcılığı, ilmi, hikmeti ve lütfuyla âleme her an müdahale etmektedir. O, her şeyi bir defada yaratıp kendi hâline bırakmış değildir. O, sürekli ve her an yaratma hâlindedir. Bu hususta Kur'an'da şöyle buyrulur: **"Göklerde ve yerde bulunan herkes, O'ndan ister. O, her an yaratma hâlindedir."**(5) Allah (c.c.), her an yaratma hâlinde olduğu gibi vahiyle de insan hayatına müdahale etmiş, seçtiği peygamberleriyle insanlara mesaj göndermiştir. İnsan da bu mesaja verdiği cevapla Allah (c.c.) katında inancı, ibadeti ve duasıyla değer kazanmış ve kazanmaktadır.

Allah (c.c.), her zaman yarattığı kulunu gören, bilen, duyan yüce bir varlıktır. İnsana şah damarındandaha yakındır.(6) Allah (c.c.), belli kanunlara göre âlemi yaratmış, insanın bunlara göre yaşaması ve yararlanması için hizmetine sunmuştur. Bu, Allah'ın (c.c.) insana iyiliğinin ve merhametinin bir göstergesidir. Diğer taraftan Allah (c.c.), belli kanunlara göre âlemi Yaratmış, insanın bunlara göre yaşaması ve yararlanması için hizmetine sunmuştur. Böylece âlemin mutlak yaratıcısı olduğunu, âlemin insan için iyiliğinin ve merhametinin bir sonucu olduğunu göstermiştir. Ona aklını nasıl doğru kullanacağını bildirmiştir. Çünkü tarih göstermektedir ki insan, aklını her zaman iyi ve güzel yolda kullanmamaktadır. Allah (c.c.),

(5) Rahmân suresi, 29. ayet.
(6) bk. Kâf suresi, 16. ayet.

gönderdiği peygamberleri vasıtasıyla da insanın tekrar doğruyu bulmasını sağlamıştır. Böylece ona büyük bir iyilikte bulunmuştur.(7)

Okuyalım

"Kullarım, beni senden sorarlarsa (bilsinler ki) gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O hâlde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler." (Bakara suresi, 186. ayet.)

Sonuç olarak İslam inancına göre Allah (c.c.) - insan - âlem ilişkisi devamlı ve dinamik bir ilişkidir. Bu, deizmin iddia ettiği gibi olup bitmiş bir ilişki değildir. Bu ilişki sürekli yaratma, vahiy ve rahmetle Allah'tan (c.c.) âleme ve insana doğru inen bir durumdur. Boyun eğme, dua ve ibadetlerle de ondan Allah'a yükselen canlı bir ilişkidir.

Etkinlik — **Fark ve Benzerlikleri Bulalım**

Teizm ve deizm arasındaki fark ve benzerlikleri belirleyerek arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

1.3. Materyalizm

Düşünelim

Size göre madde yoktan yaratabilir mi? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Latince "materia" kelimesinden türemiş olan materyalizm, "maddecilik" anlamına gelir. Aynı zamanda "tabiatçılık" olarak da adlandırılır. Felsefi bir kavram olarak ise materyalizm, "var olan her şeyin maddeden ibaret olduğunu, fizik ötesi bir alanın bulunmadığını, her şeyin sadece maddi sebeplerle açıklanabileceğini, tabiatüstü bir gücün mevcut olmadığını ileri süren bütün tanrı tanımaz yaklaşımlara"(8) denir. Bu yaklaşıma inanan kişiye de "materyalist" denir.

Materyalizme göre var olan veya gerçek olan sadece maddedir. Bilinç, duygu, düşünce vb. unsurlar maddeden kaynaklanır. Madde evrenin temel kurucu unsurudur. Madde düşünceden bağımsız olarak vardır ve her şey maddeden türemiştir. Dolayısıyla materyalizm metafiziği reddeder. Başta Tanrı inancı olmak üzere yaratılış, ibadet, melek, vahiy, peygamberlik, kutsal kitaplar ve ahiret gibi dinî inançların birer yanılgıdan ibaret olduğunu ileri sürer. Varlığı, metafizik sebeplere bağlayan açıklamalara karşı çıkar. Bu durumda materyalizm, fizik ötesi kanunları ve tabiatüstü varlıkları reddeden bir yaklaşımdır.

Materyalizmin kökü milattan öncesine uzanır. Madde üzerinde ilk tartışmayı başlatanlar Antik Çağ Yunan düşünürlerinden Demokrit ve Epikür'dür. Bunların savunduğu materyalizme "mekanik materyalizm" denir. Bunlara göre devamlı hareket hâlinde sonsuz ve sınırsız olan atomlardan meydana gelen madde, yaratılmamış ve yok olmayacaktır. Evren maddeden ve boşluktan oluşmuştur. Âlemi veya gök cisimlerini yöneten tabiatüstü bir güç yoktur. Antik Çağ'a ait bu materyalist yaklaşım Hristiyan teolojisinin Orta Çağ'daki egemenliğinden dolayı güçlenememiştir.

Özellikle fizik ve kimyanın yanında biyoloji, zooloji, tıp, psikoloji ve antropoloji gibi bilim dallarındaki gelişmelerin etkisiyle 17. yüzyıldan itibaren materyalizmde yeniden bir canlanma görülmüştür. Özünde din eleştirisini ve kilise tepkisini barındıran bu yaklaşım, Thomas Hobbes (Tomas Hobs), La Mettrie (La Metri), Friedrich Engels (Fıriedrik Encıls) ve Karl Marx (Kar Marks) ile popülerleşmeye başlamıştır. Ma-

(7) bk. Hüsameddin Erdem, "Deizm", İslam Ansiklopedisi, Cilt: 9, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1994, s. 90 - 111.
(8) S. Hayri Bolay, Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, s. 257.

teryalizmin İlk Çağ anlayışını temel alan bu yeni yaklaşımına "diyalektik materyalizm" denir. Bu yaklaşım, nesneleri karşılıklı ilişki ve çelişki içinde ele alır. Diyalektik materyalizme göre hiçbir şey sabit ve durağan değildir. Her şey oluşur, değişir ve yok olur. Bu hareketlilik, karşıtlıklar ve çelişkiden kaynaklanır. Batı'da din karşıtı bu gibi akımların 20. yüzyılın başlarında güçlenerek taraftar toplayıp gelişmesinde Orta Çağ zihniyetinin büyük etkisi vardır. Ancak günümüzde yeni bilimsel çalışmaların sonuçlarıyla birlikte materyalist yaklaşımlar giderek önemini kaybetmiştir.(9)

Okuyalım

- **"Acaba onlar herhangi bir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar? Yoksa kendileri mi yaratıcıdırlar? Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır! Onlar bir türlü anlayıp inanmazlar."** (Tûr suresi, 35-36. ayetler.)
- **"Dediler ki: Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman helak eder. Bu hususta onların hiçbir bilgisi de yoktur. Onlar sadece zanna göre hüküm veriyorlar."** (Câsiye suresi, 24. ayet.)

İslam'dan önce Arap toplumunda, Allah'ın (c.c.) varlığına ve birliğine inanan az sayıdaki Hanif ile çoğunluğu oluşturan putperestlerin yanında, "dehriler" denen bir grup vardı. Bunlar zamanın ezeliliğine inanıp yeryüzünde gerçekleşen olayların Tanrı'dan bağımsız olarak "dehr" (zaman) denilen bir kaynaktan ortaya çıktığını iddia ederlerdi. Hayatı, basit bir şekilde "oluş ve yok oluş" şeklinde anlar ve ölümden sonra tekrar dirilmeyi reddederlerdi. Kur'an, Haniflere övgüde bulunurken putperestleri ve dehrileri şiddetle kınar. Onları yaratılış üzerinde düşünmeye, insanlık tarihinden ibret almaya, gerçeklerin araştırılmasında ön yargılardan kurtularak samimi, dürüst ve ahlaklı davranmaya davet eder. Çünkü Kur'an'a göre bütün evren, Allah (c.c.) tarafından onun özgür iradesiyle belli şartlarda ve kendine özgü işleyiş kanunlarıyla birlikte yaratılmıştır.

Kur'an'da belirtildiği üzere maddenin kendi başına var olması söz konusu değildir. Yaratıcının iradesinden bağımsız olarak cansız, hareketsiz bir durumdan belirli bir zaman içerisinde canlı bir organizmaya dönüşmesi ve mevcut düzenli hâlini alması mümkün değildir. Bunun aksini iddia etmek bilgisizlik ve sapkınlıktır.(10) Kur'an-ı Kerim'in bu yaklaşımının esas alınması sebebiyle İslam düşünce tarihinde bazı kişisel teşebbüslerin dışında sistemli bir materyalist oluşum ortaya çıkmamıştır. Bunda İslam'ın tevhit anlayışının ve İslam filozofları tarafından temellendirilmesinin etkisi vardır.(11)

19 ve 20. yüzyılda Batı ile yoğun ilişki içine giren Osmanlı Devleti'nde de Batı'daki materyalist yaklaşımların tercümeler vasıtasıyla etkileri olduğu görülür. Ancak materyalist düşünce, fizik, kimya ve biyolojideki yeni gelişmelerin materyalizmin görüşünü desteklememesi, aksine İslam'ın bilimsel anlayışını kuvvetlendirmesi ve Müslüman toplumların sahip olduğu güçlü dini, ahlaki sosyal ve kültürel değerler sayesinde İslam dünyasında etkili olamamış dolayısıyla da bir ekole dönüşmemiştir.

Etkinlik

Sıra Sizde

Size göre materyalist yaklaşımların geniş toplum kesimlerince benimsenip yaygınlaşmamasının sebepleri nelerdir? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

(9) bk. S. Hayri Bolay, Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, s. 257-259.
(10) bk. Câsiye suresi, 22-26. ayetler; Tûr suresi, 35-36. ayetler; Vâkıâ suresi, 47-73. ayetler; Yâsîn suresi, 77-78. ayetler.
(11) bk. Aydın Topaloğlu, "Materyalizm", İslam Ansiklopedisi, Cilt: 28, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2003, s. 137-140.

1.4. Pozitivizm

Düşünelim

Pozitivizm hakkında neler biliyorsunuz? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Fransızca "gerçek, olgu, kesin, kanıtlanmış, olumlu" gibi anlamlara gelen "pozitif" kelimesinden gelen pozitivizm , "insan için bilgide önemli olanın yalnızca olguları araştırmak olduğunu savunan felsefi akıma"(12) denir. Bu düşünceyi savunan kimseye de "pozitivist" denir. Pozitivizm, "olguculuk" olarak da adlandırılır.

Pozitivizm, metafizik temelleri olan inançların yerine olguları ve mantığı koyan bir düşünce sistemi, felsefi öğretidir. Metafiziğe ve metafiziği merkeze alan akımlara karşı çıkar ve yalnızca somut ve kanıtlanabilir bilgilerin geçerli olduğunu savunur. Deney yoluyla elde edilmeyen hiçbir bilgiyi kabul etmez. Onun için pozitivizmde sadece rasyonalist düşünce, bilim ve akıl ön plandadır. Teolojiyi tamamen reddeder ve yaşadığımız dünyada ilerlemenin ancak metafiziğin ortadan kaldırılması ile mümkün olabileceğini ileri sürer. Pozitivizm, bu özellikleriyle maddeyi ve olguları önemseyen materyalizm ile benzerlik gösterir.(13)

Auguste Comte (Ogüst Komt), pozitivist fikirleri geliştirerek bir sistem hâline getiren ve pozitivizmin kurucusu olarak kabul edilen kişidir. Ona göre insanlık tarihi ve insanlığın bilgi birikimi sırasıyla teolojik ve metafizik aşamalardan geçmiş ve pozitif denilen son aşamaya ulaşmıştır. Teolojik aşamada insanlık doğal olguları doğrudan doğruya doğaüstü güçlerin bir eseri olarak görürken, metafizik aşamada bu güçlerin yerini birtakım soyut güçler almıştır. Pozitif aşamada ise artık insanlık, olguların işleyişini yöneten doğa yasalarını keşfetmeye yönelmiştir. Auguste Comte, bu gelişim sürecini "üç hâl kanunu" olarak adlandırır. Ona göre bundan sonra insanlığın tek bilgi kaynağı bilimsel verilerdir. İnsanlığın artık vahye ve peygamberliğe ihtiyacı yoktur. Dinlerin çağı kapanmıştır. Dinin yerini bilim, vahyin yerini akıl, mucizenin yerini ise bilimsel keşifler almıştır.(14)

Pozitivizmin akla ve bilime yaptığı vurgu, içinden "bilimcilik" akımının doğmasını sağlamıştır. Bilimcilik, en yalın anlamıyla sadece bilimi kendisine örnek alan bir düşünce yapısına denir. Kültürel yapının içinde olan her alanda bilimin kesinliğini vurgular ve öne çıkarır. İnsan ve toplum hakkında bilgi elde edinirken de yalnızca bilime ve bilimsel yönteme dayanılmasını savunur. Bilimcilik aynı zamanda, doğa bilimlerini toplum bilimlerine indirgeme ve onların yasalarını toplum bilimlerinde geçerli sayma eğilimindedir. Bu açıdan bilimcilik, hem pozitivizm hem de materyalizminden izler taşır.(15)

***Görsel 4.2**: İslamiyet, bilimsel zihniyete sahip olmayı teşvik eder.*

Pozitivizm, belli bir dönem dünyada yaygınlaşmış ve taraftar toplamıştır. Bilimsel yöntemin gelişmesine de önemli katkıları olmuştur. Ancak bir felsefi yaklaşım ola-

(12) bk. S. Hayri Bolay, Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, s. 293.
(13) bk. İlhan Kutluer, "Pozivitizm", İslam Ansiklopedisi, Cilt: 34, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2007, s. 335-337.
(14) bk. Auguste Comte, Pozitif Felsefe Kursları, Çeviren: Erkan Ataçay, Sosyal Yayınları, İstanbul, 2001, s. 38-40.
(15) bk. Oğuz Özügül, Pozitivizm ya da Mantık Olarak Felsefe, Us Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 15

rak özellikle de içinden çıktığı Batı dünyasından ciddi eleştiriler almış ve etkisini büyük ölçüde yitirmiştir. Pozitivist yaklaşımda din ve bilim birbirinin rakibi olarak görülür. Hâlbuki bilim verilerle hareket eder, doğrulayamadığını değil, yanlışlığını ortaya koyduklarını reddeder. Kaldı ki insan hayatı ve etrafını kuşatan dünyası sadece fiziki alandan oluşmadığı için salt akılcı bir bakış açısıyla açıklanamaz. İnsanın duygu, sanat, estetik ve din gibi olgularla kuşatılan büyük bir metafizik dünyası da vardır. Bunların açıklanmasında da farklı yöntemler kullanılır.

Bilginin tek kaynağı laboratuvarlar da değildir. Örneğin felsefe ve din, varlığa "niçin" sorusunu sorarken tabiat bilimleri "nasıl" sorusunu sorar. Bu soruların cevapları farklı yollarla verilir. Diğer taraftan pozitivizm son aşamada insanın artık bir dine ihtiyacının olmadığını iddia etmesine rağmen, insanlık hâlâ inanmaya devam etmektedir. Çünkü inanma sadece ilkel toplumların değil, bütün insanların ihtiyacıdır. Yine insanın Allah'a (c.c.) inanması, bilimi yadsıması anlamına gelmez. İnanç, akıl yürütmeye engel değildir. Tam aksine bilim, felsefe ve din insanın maddi ve manevi problemlerine çözümler üretmek için vardır. Dini doğru algılayan bir kişi için felsefe ve bilim ufuk açıcıdır.

Etkinlik — **Tartışalım**

Pozitivizmin temel iddiaları:

- İnanç, insanlığın ilkel dönemlerine ait bir olgudur.
- İnsan, sadece görülebilir olguların bilgisini elde edebilir.
- İnsanlığın bilim dışında din ve metafiziğe artık ihtiyacı kalmamıştır.

Pozitivizmin bu iddialarını arkadaşlarınızla tartışınız.

1.5. Sekülarizm

Düşünelim

Dünyevileşmek kavramı sizde hangi çağrışımları yapmaktadır? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Latince "nesil, periyod, zaman dilimi" anlamına gelen "saeculum" kelimesinden türeyen sekülarizm, dünyevileşme demektir. Türkçeye ise Fransızca "sécularisme" sözcüğünden türeyerek geçmiştir. Genel olarak sekülarizm, "hukuki konularda, toplumu ilgilendiren sosyal kararlarda ve siyaset biliminin işleyişinde din merkezli görüşleri kabul etmeyen"[16] yaklaşıma denir.

Etkinlik — **Düşünelim**

"Seküler toplum" ne demektir? Özellikleri nelerdir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Batı dünyasına ait bir kavram olan sekülarizm, başlangıçta inançtan kaynaklanan bütün düşüncelerin dışlanması anlamında kullanılıyordu. Daha sonra dinî olan şeyleri günlük hayattan uzaklaştırmak, dinin etkisini sınırlamak ve azaltmak anlamlarında kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle aydınlanma hareketi sonrası sekülarizmin savunucuları, dinin bir değerler kaynağı olarak sadece siyasi alandan değil,

(16) Bünyamin Bezci, "Sekülarizm ve Laikliği Demokrasi Bağlamında Tartışmak", Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 1 Sayı: 2, İstanbul, 2015, s. 2.

toplumsal alandan da ayrılması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Onun için Batı toplumları genellikle seküler toplumlar olarak nitelendirilir.

Sekülarizm, doğrudan dine karşı değildir, fakat dinin siyasi, sosyal ve yargı alanlarında yönlendirici olmasını reddeden bir akımdır. Onun için seküler olduğunu söyleyen kişiler ateist olduklarını kabul etmezler. Sekülarizm bir anlamda din ve dünyayı birbirinden ayıran ve dini sadece bireysel bir vicdan hâline dönüştüren yaklaşımdır. Seküler insanların büyük bölümünün, yalnızca "dinî otoritenin" günlük hayatı ilgilendiren konularda esas alınacak bir irade olmadığını ifade etmesi de bundan dolayıdır.(17)

***Görsel 4.3**: Din, toplumsal bir gerçekliktir.*

Türkçede sıklıkla laiklik ve sekülarizm kavramları aynı anlamda kullanılır. Laiklik, dinî kişi ve kurumların devletin işleyişine ve devlet kurumlarına müdahale etmemesi; devletin de din işlerine karışmaması anlamına gelir. Fransız sekülarizmi olarak da anılan laiklik kavramı, aslında daha kapsamlı olan sekülarizm hareketinin bir parçasıdır. Siyasi anlamda kullanılan bu tür sekülarizm, devlet yönetiminin dinî öğretilerden uzak bir şekilde yapılması gerektiğini savunur. Toplumu ilgilendiren kamusal konulara dinin karıştırılmaması gerektiğini söyler. Din ile bütünleşen kamusal uygulamaların tamamını reddeder.

Sekülarizm daha çok dini, dünyevi işlerden ayırarak ferdin içine hapsetmesi açısından eleştirilmiştir. Çünkü kişi bir dine inanıyorsa aynı zamanda onun getirdiği öğretilere de inanıyor demektir. Din, insanın Allah, evren ve diğer varlıklarla nasıl bir ilişki kuracağı ile ilgili değerler getirir ve inanan kişiye, bunları uygulamasını öğütler. Örneğin din, insanın doğru olmasını ister. Hırsızlık yapmamasını, yalan söylememesini öğütler. İşini en güzel şekilde yapmasını, başkalarını aldatmamasını söyler. İçinde yaşadığı dünyaya zarar vermemesini, diğer canlılara şefkatle yaklaşmasını ve bütün ilişkilerinde adaletli olmasını emreder. Kişinin bir taraftan bir dine inanıp diğer taraftan onun öğütlediği değerleri hayatına yansıtmaması selim aklın ilkeleriyle de çelişir.

Batı dünyasında kilisenin din anlayışından kaynaklanan ve aydınlanmanın sonucu olan sekülarizm, daha çok Batı'nın kendi geçirdiği tarihsel süreç ve tecrübelerle ilgilidir. Bu yanlış anlayışın meydana getirdiği olumsuz uygulamalar sekülarizmin oluşmasında etkili olmuştur.

Etkinlik — **Sıra Sizde**

Size göre sekülerleşmenin sebep ve sonuçları nelerdir? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

(17) bk. Bünyamin Bezci, "Sekülarizm ve Laikliği Demokrasi Bağlamında Tartışmak", s. 3-5.

1.6. Agnostisizm

Düşünelim

Size göre Allah (c.c.), akıl ve duyularla bilinebilir mi? Niçin? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Yunanca "bilinmez" anlamındaki "agonostus" kelimesinden gelen agnostisizm, "bilinemezcilik" demektir. Felsefi bir kavram olarak ise "insan aklının Tanrı'nın varlığı ve yokluğu hakkında mutlak gerçeği bilemeyeceğini, dolayısıyla bir bilinemezliğin olduğunu, bu konuda hiçbir şey söylenmemesi gerekiğini ileri süren akıma"[18] denir. Başka bir ifadeyle "bilinemezcilik", Tanrı'nın varlığı veya yokluğu kanıtlanamayacağı için bu konuda bir hüküm verilemeyeceği gerektiğini savunan bir öğretidir. Bu yaklaşımı benimseyen kişiye de "agnostik" denir. Günümüzde metafizik ve varlıkla ilgili konuların boş ve neticesiz olduğunu kabul eden bütün görüşler agnostik olarak adlandırılır.

Agnostisizm, Antik Çağ Yunan düşüncesinde Protagoras'ın (Protogoras) fikirleri çerçevesinde gelişmiştir. O, Tanrı'nın varlığı ve ne olduğu konusunda bilgi elde etmenin insan gücünü aştığını söylemiştir. Son dönem Batı düşüncesinde ise bu kavramı ilk defa kullanan İngiliz düşünür Huxley'dir (Haksli). O, her türlü düşünce akımının kendine göre Tanrı'yı ispat ettiğini, oysa Tanrı hakkındaki bilginin insan aklının sınırları içinde gerçekleşmesinin mümkün olmadığını savunmuştur.[19]

Bir Agnostik, metafizik görüşleri açıkça reddetmez, fakat bunları tespit etmenin imkânsız olduğunu söyler. Ona göre mutlak bilgi elde edilemez. Onun için agnostik, Tanrı'nın varlığı veya yokluğu hakkında hüküm vermekten kaçınır. Hem Tanrı'nın varlığına inanan teisti hem de kabul etmeyen ateisti eleştirir. Dolayısıyla agnostik ne teisttir ne de ateisttir. Agnostik birinin bu tutumu, onun metafizik konuları insan zihninin hiçbir zaman kesin olarak bilmeye uygun olmadığı yönündeki felsefi anlayışına dayanır. Bu sebeple agnostik biri Tanrı'nın var ya da yok olduğu konusunda bir karar vermeyi istemez. Teist, "Tanrı'nın varlığına" inanırken ateist "Tanrı'nın var olmadığına" inanır. Agnostik ise "Tanrı'nın varlığı ya da yokluğunu bilmek imkânsız olduğundan onun varlığına ya da yokluğuna inanmamak gerektiğine" inanır. Bundan dolayı genellikle agnostisizm, ateizmin bir alt kategorisi olarak değerlendirilir ve "negatif ateizm" olarak da adlandırılır.[20]

İslam düşünce tarihinde ise agnostisizm, objektif bilginin imkânından şüphe eden ve "Lâedriyyûn / Bilinemezciler" olarak adlandırılan grup tarafından savunulmuştur. Bunlara göre insan hakikatin, gerçeğin bilgisine sahip olamaz. İslam düşünce tarihinde agnostik fikirlere sahip bazı kişiler özellikle kelam bilginleri tarafından eleştirilmiştir.[21] Çünkü İslam inancına göre bir kişinin iman etmesi için iman edeceği şey hakkında kesin bir bilgiye sahip olması gerekir. Dolayısıyla iman ve tasdik, agnostisizm yaklaşımıyla uyuşmaz. Çünkü kesin bilgi olmaksızın kalp ile tasdik mümkün olmaz. İman, şüphe ve kararsızlık kabul etmez.

Agnostisizmin yaklaşımı İslam anlayışı açısından geçerli değildir. Çünkü İslam dini, insanın sorumlu bir varlık oluşunu Allah (c.c.) ve ahiret inancı üzerine kurar. Eğer agnostiklerin iddia ettiği gibi varlık hakkında bilgi mümkün değilse Allah (c.c.), peygamber ve ahiret hakkında da bilgi mümkün olmayacak, ortak ahlaki değerlerden söz etmek imkânsızlaşacaktır. Oysa İslam, kişinin Allah'ın (c.c.) varlığına ve bir-

(18) S. Hayri Bolay, Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, s. 45-46.
(19) bk. Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 43-47.
(20) bk. S. Hayri Bolay, Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, s. 46.
(21) bk. İlhan Kutluer, "Lâedriyye", İslam Ansiklopedisi, Cilt: 27, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2003, s. 41 - 42.

liğine inanmasını, yeryüzünde ahlaka ve adalete dayalı bir toplum oluşturması yönünde özgür iradesini kullanması gerektiğini bildirir. Kaldı ki doğru düşünen ve şartlanmamış bir akla sahip herkes, Allah'ın (c.c.) varlığına ve birliğine ulaşabilir.

Etkinlik — Sıra Sizde

Size göre agnostisizm hangi açılardan eleştirilebilir? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

1.7. Ateizm

Düşünelim

Sizce "ateist" ifadesi kimler için kullanılır? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Yunanca "tanrısız" anlamına gelen "a-theos"tan türetilen "a-teizm", "Tanrı tanımazlık" demektir. Felsefi bir kavram olarak ateizm ise hiçbir anlamda Tanrı'nın veya aşkın bir varlığın var olmadığını iddia eden, dolayısıyla "Tanrı vardır." önermesinin yanlış olduğunu ileri süren inanç veya doktrin[22] demektir. Buna göre ateizm, sadece Tanrı'nın varlığını reddetmekle kalmaz aynı zamanda onun yokluğunu kanıtlamak için deliller getirmeye çalışan bir akımdır. Dolayısıyla ateizm, din karşıtı kişi veya kişiler tarafından benimsenen felsefi bir görüştür. Temelinde materyalizm ve natüralizm (tabiatçılık) vardır. Bu inanç biçimini benimseyenlere ise "ateist" denir.

Ateizm, Tanrı'nın varlığını kabul etmediği için özünde bir Tanrı inanışı bulunan bütün dinlere karşıdır. Tanrı'yı reddettiği için doğal olarak evrenin ve canlılar dünyasının da tesadüfen oluştuğunu yani yaratılmadığını iddia eder. Ateizme göre bütün her şeyi yapan ve geliştiren tabiattır. Ateizm, insanın bir ruhu olduğu görüşünü de kabul etmez. Esasen ateizm, dine ve din ile ilgili her şeye tamamen karşıdır. Dolayısıyla bunlarla mücadele etmek de temel amacıdır. Ateistlere göre din, insani değerlerin önünde bir engel olup insanı uyuşturan bir afyondur. Bu sebeple dinin tamamen ortadan kaldırılması gerekir.[23]

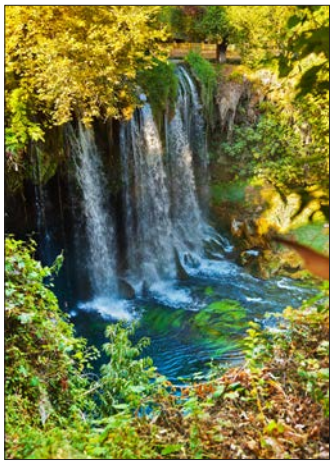

Düden Şelalesi, Antalya

Pamukkale, Denizli

Şavşat, Artvin

***Görsel 4.4**: Tanrıtanımazlık, tabiattaki güzelliklerin kendi kendine oluştuğunu iddia eder.*

(22) S. Hayri Bolay, Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, s. 386.
(23) S. Hayri Bolay, Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, s. 387.

Ateizm, Batı'da doğmuş bir akımdır. Orta Çağ'dan itibaren kilisenin ortaya koyduğu din anlayışına, Tanrı inancına ve buna dayalı dinsel sisteme tepki olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra tüm dinî olgu ve sistemleri reddeden felsefi bir akıma dönüşmüştür.

Günümüzde ateizmin kendi içinde farklı türleri vardır. Bunlar şöyledir:

Mutlak ateizm	İnsanın doğuştan inançsız olduğunu, dolayısıyla zihinde Tanrı kavramı olmadığı için reddetmeye gerek olmadığını iddia eden yaklaşımdır.
Teorik ateizm	Tanrı'yı ispat eden teistik kanıtları eleştirip onun yokluğuna dair deliller ileri süren akımdır. Din ile ilgili melek, mucize, vahiy, peygamberlik ve ahireti inkâr eden yaklaşımdır.
Pratik ateizm	Sanki Tanrı yokmuş gibi yaşayıp onu günlük hayata sokmamak şeklinde tavır takınan ve kendini dinden uzak tutan yaklaşımdır.
İlgisizlerin ateizmi	Tanrı'nın hem varlığını ispat etmeye çalışanların hem de yokluğunu kanıtlamaya çalışanların yanılgıya düştüklerini iddia eden yaklaşımdır.
İdeolojik ateizm	Toplumdaki bütün dinî inançların, dinî kurumların, dinî âdet ve geleneklerin şiddetle reddedilmesi ve yasaklanması gerektiğini benimseyen yaklaşımdır.

Tarihin farklı dönemlerinde bireysel veya belli küçük gruplarla varlığını sürdüren ateizme pek çok eleştiri getirilmiştir. Örneğin ateizmin "Her şeyi yapan maddenin ve tabiatın kendisidir." temel iddiasına karşı en önemli itiraz, "Bilinçsiz ve şekilsiz bir maddeden bilinçli, şekilli ve ruhlu varlıklar nasıl çıkmaktadır?" sorusudur. Ateistlerin iddialarına karşı yöneltilen şu sorular da önemlidir: "Ölüm, hastalık, acı, ızdırap, haksızlık, deprem, doğal afetler, açlık, yoksulluk ve kötülükler karşısında milyarlarca insan hâlâ neden tanrıya inanmaya devam ediyor? Niçin çok büyük çoğunluk, mesleği ne olursa olsun gönlünde samimiyetle Allah (c.c.) inancına bir şekilde sahiptir? Niçin insanlar acı çektikleri, korktukları ve ölüm karşısında çaresiz kaldıkları zaman, Tanrı'yı düşünmek ve ona sığınmak ihtiyacını duyarlar?" Diğer taraftan, ateizmin Tanrı'nın yokluğunu gösterdiğini iddia ettiği deliller sağlam olsaydı, insanların çoğu Allah'a (c.c.) inanmazdı.

Ateizm, bütün dinler tarafından reddedilen bir inanç biçimidir. Çünkü din, ne bir ideoloji ne de felsefi bir dünya görüşüdür. Allah'ın (c.c.) peygamberleri vasıtasıyla gönderdiği ilahi vahiylerdir. Dinin temel amacı, insanın dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamaktır. Din, insanı sadece beden, akıl ve düşünceden ibaret bir varlık olarak görmez.

İslam düşünce tarihinde ateizm kavramı "kâfir" ve "zındık" gibi kelimeler yanında özellikle "ilhad" terimi ile karşılanmıştır. İlhad, "Allah'ın (c.c.) varlığı ve birliği, ahiret gibi dinin temel esaslarını inkâr etmek, dinden çıkmayı doğuracak inanç ve görüşleri savunmak"[24] demektir.

(24) Dinî Kavramlar Sözlüğü, s. 165.

Müslüman toplumlarda Allah'ın (c.c.) varlığını ve birliğini inkâr eden, peygamberliği ve ahiret inancını reddeden, maddenin yaratılmadığını kabul eden kişiler ortaya çıkmıştır. Ancak ateizm, Müslüman toplumlarda hiçbir zaman ciddi bir ekole ve probleme dönüşmemiştir.

Kur'an-ı Kerim'de, Allah'ın (c.c.) varlığına inanmayan kimseler, bulundukları ruh hâlinden dolayı azınlık kabul edilir.(25) Onun için Kur'an'da doğrudan Allah'ı (c.c.) inkâr edenlerden çok, ona ortak koşanlar ve tevhit inancına sahip olmayan kişilerin yaklaşımlarının yanlışlığı vurgulanarak tevhit inancı üzerinde durulur. Çünkü Kur'an'a göre düşünmesini bilen kimse için Allah'ın (c.c.) varlığının delilleri, kişinin hem kendi içinde hem de dış dünyada vardır.(26) İnsanın fıtratında, doğasında Allah (c.c.) inancı vardır(27) ve onu inkâr sadece bir yanılsamadan ibarettir. Dış dünya ise Allah'ın (c.c.) varlığını ve birliğini gösteren delillerle doludur. Kur'an'da evrenin mükemmel yapısı, insan hayatı için dünyanın elverişli kılınması gibi konular ele alınır. Bütün bunların gören göz, düşünen akıl ve ibret alan gönüller için Allah'ın (c.c.) varlığının ve birliğinin delilleri olduğu ifade edilir.

Etkinlik — **Tartışalım**

Sizce bazı insanların ateizme yönelme sebepleri neler olabilir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

1.8. Nihilizm

Düşünelim

Size göre bir insanın amacı olmaksızın hayatını devam ettirebilmesi mümkün müdür? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Latince "nihil" yani "hiç" anlamındaki kelimeden türetilen nihilizm, "hiççilik, yokçuluk" demektir. Felsefi bir kavram olarak nihilizm, "mevcut değerlere, inançlara, siyasi düzene karşı çıkan, varlığın hiçbir gerçekliğinin bulunmadığını savunan akıma"(28) denir. Bu görüşü benimseyen kişiye de "nihilist" denir.

Nihilizm, aslında Antik Yunan'daki inkârcılık felsefesine dayanan bir yaklaşımdır. Yunan filozof ve sofist Gorgias (Corciyas), hiçbir değerin var olmadığını, bunun bilgisinin mümkün olamayacağını savunmuştur. Gorgias'ın iddialarının benzerleri 19. yüzyılda tekrar ortaya çıkmıştır. İlahî ve ahlaki değerlerin reddedilmesi ile başlayan nihilizm, daha sonra siyasi ve felsefi bir akım hâline gelmiştir.

Nihilizmin iki önemli temsilcisi Schopenhauer (Şopenhavır) ve F. Nietzsche'dir (Niçe). Her ikisi de karamsar bir dünya görüşüne sahiptir. Schopenhauer'a göre bu dünyanın hiçbir anlamı yoktur. Dünya bütünüyle kötüdür ve var olmaktansa olmamak iyidir. Nietzsche de hiçbir değeri tanımayan ve var olan değerlere, düzene karşı çıkan bir filozoftur. Ona göre eski değerler tamamen atılmalı, yok sayılmalı, bütün değerler yeniden kurulmalı ve tanımlanmalıdır.

Nihilizm, mevcut güçleri ve değerleri inkâr eder. Dolaylı olarak bütün dinî, ahlaki inanç ve değerler ile iradenin özgürlüğünü yok sayar. Düzene ve düzeni ayakta tutan tüm olgulara karşı çıkar. Hiçbir otoriteye ve güce boyun eğmez. Bazı nihilist görüşlere göre bilimsel veriler dışında bütün olasılıklar da yok sayılmalıdır. Bazılarına göre de bilimsel veriler bile "bir hiçtir".

Nihilizm, felsefe temelinde ateizm ile aynı düzlemde değerlendirilebilir. Çünkü Allah'ı (c.c.), inançları, değerleri ve ahlakı reddeden ateizm, varlığı inkâr eden nihilizm ile benzerlik göstermektedir. Ancak ate-

(25) bk. Bakara suresi, 7 ve 10. ayetler; Tûr suresi, 35 ve 36. ayetler; Lokman suresi, 25. ayet.
(26) bk. Fussilet suresi, 53. ayet.
(27) bk. Rûm suresi, 30. ayet.
(28) S. Hayri Bolay, Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, s. 175.

izm, doğaüstü güçlere sahip, evrene hükmeden bir gücü elinde bulunduran bir Tanrı inancını reddederken nihilizm ise sadece Tanrı'nın değil, hiçbir şeyin varlığına inanmamaktadır.

Karamsar bir dünya görüşü üzerine kurulu olan nihilizm, pek çok filozof ve teolog tarafından eleştirilmiş bir akımdır. İslam inancı da kişinin karamsar bir dünya görüşüne sahip olmasını onaylamaz. Kur'an'da, evrenin insanın yaşamasına uygun bir şekilde yaratıldığı, yeryüzündeki bütün nimetlerin insanın hizmetine sunulduğu, ona temiz ve güzel rızıkların verildiği bildirilir.(29) İnsanın bu nimetlerden faydalanması öğütlenir. Ancak insandan bu nimetler karşılığında şükretmesi, çevresine ibret gözüyle bakması istenir. Diğer taraftan Kur'an'da insanın başıboş yaratılmadığı bildirilir.(30) İnsanın yaratılış amacı, Yüce Allah'a (c.c.) inanıp ibadet etmek ve erdemli davranışlarda bulunarak dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmektir. Ancak insanın bu amacını gerçekleştirip gerçekleştirmemesi kendi özgür iradesine bağlıdır. İnsanın başıboş yaratılmamış olması, onu amaçsızlıktan ve karamsarlıktan kurtarır. Çünkü rahmeti, lütfu ve bağışı bol olan Allah'a (c.c.) inanmak, insanın ümit ve huzur içinde olmasını sağlar. Aynı zamanda insan, özgür iradesiyle gerçekleştirdiği eylemlerinin sorumluluğunu üstleneceği hesap gününden korkarak ahlaki benliğini oluşturur. Ahlakın ve salih amellerin inanç temeli ise Allah'a (c.c.) ve ahiret gününe inanmaktır.

Etkinlik — **Yorumlayalım**

- **"İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır!"** (Kıyâme suresi, 36. ayet.)
- **"Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."** (Zâriyât suresi, 56. ayet.)
- **"…Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez."** (Yûsuf suresi, 87. ayet.)

Bu ayetleri İslam inancıyla nihilizmin niçin uyuşmadığı açısından arkadaşlarınızla yorumlayınız.

İnsanın tabiatında inanma duygusu doğuştan, inancı inkâr ise sonradan oluşan bir durumdur. İnsanı inançsızlığa götüren psikolojik, sosyolojik, kültürel vb. sebepler vardır. Yukarıda da değinildiği üzere, tarihsel süreç içinde inanç konusuna olumsuz yaklaşan hatta inkâra kadar giden yaklaşımlar olmuştur. Bunların pek çoğu Batı dünyasının kendine özgü koşulları içinde ortaya çıkan akımlardır. Bu tür yaklaşımların ortak noktasını ise derece ve biçimleri farklı olmakla birlikte din ve dinî değerlerin reddedilmesi oluşturmaktadır. Bu tür yaklaşımların başında maddeyi varlığın esası sayıp maddenin üstünde kutsal bir yaratıcı tanımayan, her türlü duyu ötesi alanı yok sayan materyalizm vardır. Ayrıca dinlere hayat hakkı tanımayan pozitivizm ile her şeyi anlamsız hâle getirip bütün değerlere karşı çıkan nihilizm gelir.

***Görsel 4.5**: Din, insana inançlı olmayı ve hayatını anlamlandırmasını öğütler.*

(29) bk. Bakara suresi, 29. ayet; Câsiye suresi, 13. ayet.
(30) bk. Enbiyâ suresi, 16. ayet; Sâd suresi, 27. ayet.

Kötülük Problemi

Materyalizm, pozitivizm, nihilizm gibi felsefi akımların temel özelliklerinden biri, din ve din ile ilgili her şeyi yok etmeye çalışmalarıdır. Bunun yanı sıra kendisi gibi düşünmeyenleri de böyle düşünmeye ikna edecek deliller aramalarıdır. Bu tür akımların inançsızlığa karşı ortaya koydukları delillerden biri de kötülük problemidir. Materyalizm, ateizm ve nihilizm gibi felsefi yaklaşımlar, dünyadaki kötülük problemini Tanrı'nın olmadığına ilişkin bir delil olarak kullanma eğiliminde olmuşlardır. Bu tür yaklaşımlara göre Tanrı olsaydı hiçbir kötülüğe izin vermezdi. Ancak dünyada kötülüğün varlığı inkâr edilemeyecek kadar açıktır. O hâlde, Tanrı olmamalıdır.

Kötülük problemi denilince daha çok ahlaki kötülük anlaşılır. Sebebi her ne olursa olsun, insanın bilinçli ve özgür iradesine bağlı olarak ortaya çıkan ve toplumda hoş karşılanmayan fiil ve davranışlar ahlaki kötülük olarak ifade edilir. Yalan söylemek, hırsızlık yapmak vb. başkalarına zarar veren davranışlar toplum tarafından reddedilmiştir.

Dünyada hiçbir din, inananlarından kötülük yapmasını istemez. İslam için de durum aynıdır. Kur'an'a göre insanın, dünyaya gönderiliş amacı denenmedir.(31) İnsan dünyaya ahlaki açıdan sınanmak için gönderilmiştir. Onun için insanların hangisinin amel açısından iyi olduğunu ortaya koymak ve imtihan etmek için iyilik ve kötülük seçeneklerinin onlara açık olması gerekir. Allah (c.c.), bu imtihanda başarılı olması için insana akıl ve özgür irade vermiş, yol göstermesi için peygamberler ve ilahi kitaplar göndermiştir. Bunun sonucunda da insanı sorumlu tutmuştur.

Kötülüğün meydana gelmesinin sebebi, özgür irade sahibi olan insanın iradesini iyiden değil, kötüden yana kullanmasıdır. Dolayısıyla ahlaki kötülük olarak adlandırılan kötülükler, insanın kendi iradesini doğru bir şekilde kullanmamasından kaynaklanmaktadır. Oysa Allah (c.c.), insana kötülük yapmasını değil, iyilik yapmasını emretmektedir. Dolayısıyla kötülük, inançla ilgili bir problem olmaktan çok insanın özgürlüğü ve seçimleriyle ilgili bir meseledir.

Etkinlik — **Şema Hazırlayalım**

Arkadaşlarınızla inançla ilgili felsefi yaklaşımların benzer ve farklılıklarını gösteren bir şema hazırlayarak değerlendiriniz.

2. Yeni Dinî Hareketler

Düşünelim

"Yeni dinî hareket" kavramı sizde ne gibi çağrışımlar yapıyor? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Dünya tarihinde bir dinin ortaya çıkışından itibaren inanç, ibadet ve ahlak esasları, o dinin peygamberinin öğretileri yönünde oluşmaya başlar. Bu öğretiler etrafında dinin ana kütlesi oluşur. Zaman içinde toplumsal değişme ile birlikte, dinin temel öğretisini esas alan yeni yorumların oluşturduğu diğer dinî gruplar da oluşur. Hatta bazen dinin yorum biçimleri kendi içinde farklı gruplara da ayrılabilir. Toplumların daha kapalı olduğu ve değişimin daha yavaş seyrettiği dönemlerde din içindeki farklı gruplaşmalar çok fazla değişkenlik göstermez. Ancak 19. yüzyıldan itibaren, dünyada geleneksel dinî grupların yanında yeni dinî hareketlerin eskisine göre oldukça fazlalaştığı görülmektedir.

Batı dünyasında 1970'li yıllardan itibaren özellikle Hristiyan ve Uzak Doğu kökenli dinlerde binlerce yeni dinî hareket ortaya çıkmıştır. Bu türden olan hareketlerin ortak noktası, dünyadaki haksızlıklar se-

(31) bk. Bakara suresi, 155. ayet; Mülk suresi, 2. ayet.

bebiyle kıyametin yaklaştığı ve Hz. İsa'nın (a.s.) yakın zamanda yeryüzüne dönüp tanrı krallığını kuracağına inanmalarıdır. Kıyametten önce barış ve selametin egemen olacağı bin yıllık bir dönemin başlayacağını kabul etmeleridir. Onun için bu tür dinî hareketler "milenyum tarikatları" ve "kıyamet tarikatları" olarak adlandırılır. Aşağıda bu türden bazı yeni dinî hareketlerin özelliklerine ve ortaya çıkış sebeplerine değinilmiş ve bazı örnekler verilmiştir.

2.1. Yeni Dinî Hareketlerin Özellikleri ve Ortaya Çıkış Sebepleri

Düşünelim

Size göre yeni dinî hareketlerin ortaya çıkmasının sebepleri nelerdir? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Milenyum ve kıyamet tarikatları olarak adlandırılan dinî hareketlerden bir kısmı dünyayı reddederken bir kısmı dünya ile uzlaşan bir kısmı ise dünyayı kabul eden hareketlerdir. *Dünyayı reddeden dinî hareketler*, dünyevi olan herhangi bir yapılanmaya karşı olup tavizsiz bir inanca ve ahlaki ilkelere sahiptirler. Bir dinî otoritenin liderliğinde yakın ilişkilerin yaşandığı bir cemaat hayatı sürdürürler. *Dünyayı tasdik eden dinî hareketler*, dünya ile gündelik bağlarını koparmadan zihinsel, fiziksel, psikolojik problemleriyle baş etme, daha huzurlu ve güvenli bir hayat peşindedirler. İnanç, ibadet hayatı ve cemaat oluşturma konusunda rahattırlar. *Dünya ile uzlaşan dinî hareketler* ise manevi ve dünyevi hayat tarzı arasında bir ayrım yaparlar. Dini, bireysel bir hayat tarzı olarak değerlendirip modern dünyada maneviyat eksikliği olduğunu iddia ederler. Temelde karşı çıktıkları husus, görevini tam yerine getirmediklerini düşündükleri yerleşik dinî kurumlardır.(32)

Yeni dinî hareketlerin özelliklerinin başında, bir lider etrafında şekillenmesi gelir. Merkezde lider vardır. Lider, kendisinde olağanüstü hâl ve özellikler olduğunu veya Tanrı tarafından seçilmiş insan olduğunu iddia eden kişidir. Liderden sonra yakın ve daha sonra da uzak bağlılar gelir. Dinî grubun en dışında ise sempati besleyenler yer alır. Bunlar, henüz grubun içinde değildirler. Ancak girmeye en yakın insanlardır. Dinî grup onları kaybetmek istemez. Yakın bağlılar liderin koruyucularıdır. Liderin olağanüstü niteliklerini diğerlerine anlatan, hatalarını örten bunlardır. Liderin gerçekte olağanüstü biri olmadığını ilk fark edenler de yakın bağlılardır. Ancak cemaatin devamı için bunu gizlerler. Bu durum, ancak cemaat içi liderlik mücadelesi baş gösterdiğinde açığa çıkar.

Yeni dinî hareketlerin ikinci özelliği, dinin yeni yorum biçimidir. Lider, mevcut dini kısmen veya büyük çoğunluğu ile eleştirdiği için yeni dinî hareket, bağlı olduğu ana kütleden belli fikir ve ritüelleriyle ayrılır. Üçüncü özellik ise oluşan yeni dinî gruptur. Lider etrafında ona inanan insanların oluşturduğu bir grup vardır. Bu çerçevede yeni dinî hareketlerin ortak özellikleri şöyle sıralanabilir:

- Geleneksel kilise Hristiyanlığına ve toplumdaki dinî hareketlere karşıdırlar.
- Üyelerini, onlara farklı bir kimlik telkin eden toplumsal bir öğrenme sürecine tabi kılarlar.
- Kendilerine göre ahlaki bir takım normları vardır. Üyeler arasında bunlara uyulması konusunda bir etkileşim ve kontrol vardır.
- Dine, akli yaklaşımları kabul etmezler. Özgür irade ve vicdanı kuşatan bir bilinç durumunu önemserler.
- Karizmatik ve otoriter bir lidere sahiptirler. Üyeler, lidere kayıtsızca ve teslimiyetle bağlıdırlar.
- Üyeler, hareketin ilke ve esasları hakkında lidere soru soramaz, onu tenkit edemez, ona karşı şüphe ve tereddüt gösteremez.

(32) bk. Ali Köse, Milenyum Tarikatları, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 22.

- Kıyametten önce barışın hüküm süreceği bin yıllık mutluluk devresi üzerine vurgu yapılır.
- Harekete yeni üyeler bulabilmek için misyonerlik bir görev olarak kabul edilir.(33)

Milenyum veya kıyamet tarikatları olarak adlandırılan yeni dinî hareketler, daha çok Batı toplumları içinde kendisini gösteren ve buradan dünyaya yayılan gruplardır. Örneğin Uzak Doğu kökenli yeni dinî akımlar bile, öncelikle Batı dünyasında kendilerine yer bulma, oradan da dünyaya yayılma eğiliminde-dirler. Onun için yeni dinî hareketlerin Batı Avrupa ve özellikle Kuzey Amerika toplumlarında ortaya çıktığı görülmektedir. Bunların bu coğrafyalarda ortaya çıkmasının sebepleri arasında, buraların iş, eğitim, iltica gibi amaçlarla dünyanın her yerinden göçle gelen insanlara kapılarını açmalarıdır. Ayrıca çok kültürlü, çok dinli, çok ırklı toplumlar olması da bu durum için etkilidir. Bunun yanında modernleşme sürecinin beraberinde getirdiği hızlı şehirleşme, aile kurumunun zayıflaması, bireyselcilik gibi faktörler de toplumda yeni dinî hareketlerin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır.

Bu hareketlere farklı cinsiyet, yaş, eğitim, meslek grubundan insanlar katılmakla birlikte genç nüfusun daha fazla ilgi gösterdiği dikkat çekmektedir. Özellikle belirli yaşlardaki gençler, bu dinî hareketlere sempati duymakta, ancak bir süre sonra bu hareketlerin beklentilerine cevap verememesi nedeniyle de ayrılmaktadır. Bunların yanı sıra, insanların yeni dinî hareketlere yönelmesine ve bu hareketlerin çoğalıp yaygınlaşmasına sebep olan çeşitli faktörler vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Mahrumiyet: Mahrumiyet, kişinin yeni dinî hareketlere yönelmesinin başında gelen en önemli faktörlerdendir. Bireyde mahrumiyet duygusunu oluşturan unsurların başında ise psikolojik problemler vardır. Kişinin kendisini hayata bağlayan bir gayesinin kalmaması, niçin yaşadığına ilişkin anlamsızlık problemiyle karşı karşıya kalması, güven duyabileceği insanların olmaması psikolojik faktörlerin bazılarıdır. Yine kişinin bedenî kusurları da önemli bir mahrumiyet faktörüdür. Bir hastalığa yakalanan veya fiziki engeli bulunan kişiler, bu durumun niye geldiği sorusuna yönelirler ve destek bulabilecekleri ortamlar ararlar. Ayrıca geçmiş yaşantısından veya zararlı alışkanlıklarından dolayı dışlanan kişilerin de yeni dinî hareketlere katıldığı görülür.

Bu hareketler, mahrumiyet duygusuna kapılan bu kimselere önemli roller vermek gibi çeşitli yöntemlerle kişilerin mahrumiyet duygusunu yok etmesine yardımcı olurlar. Geçmişlerinde çevresinde yetersiz, değersiz, başarısız, kötü biri olarak görülen insanlar, bir anda "seçilmiş insan", "Tanrı'nın özel kulları" oldukları duygusuna kapılırlar.(34)

İlişki ağları: Yeni dinî hareketlere katılım ve gelişimde bireysel ilişkiler de önemli faktörlerden biridir. Harekete yeni üyeler kazandırmak için öncelikle yakın arkadaşlık kurulan kişiler tercih edilir. İnsanlar, yapıları gereği kurdukları olumlu ilişkileri hemen bozma eğiliminde olmazlar. Böylelikle güven esasına dayalı ilişkiler yeni dinî hareket bünyesine taşınmış olur.(35)

Ahlaki ve sosyal belirsizlikler: İnsanlar ahlaki değerlere sahiptir. Bunların bir kısmı sosyal gelişim ve değişmelerin toplumda ahlaki bir çöküntüye sebep olduğu düşüncesindedirler. Ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal alanlarda oluşan krizler, belirsizlikler ve ahlaki ilkelerden vazgeçme pek çok kişi için tedirginlik oluşturur. Yeni dinî hareketler, genelde alternatif bir hayat tarzı ve kesin ahlaki ilkeler öngördüklerinden, çıkış yolu arayan insanları kendilerine çekerler.(36)

(33) bk. M. Ali Kirman, Yeni Dinî Hareketler Sosyolojisi, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2010, s. 63-64.
(34) bk. Ali Köse, Milenyum Tarikatları, s. 19.
(35) bk. Ali Köse, Milenyum Tarikatları, s. 20.
(36) bk. M. Ali Kirman, Yeni Dinî Hareketler Sosyolojisi, s. 106-107.

2.2. Batı Dünyasında Ortaya Çıkan Bazı Yeni Dinî Hareketler

Düşünelim

Yeni dinî hareketlerden hangilerini biliyorsunuz? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Günümüzde yeni dinî hareketler veya yeni inançlar olarak ele alınan gruplar esas olarak Batı dünyasında ortaya çıkmıştır veya orada gelişme göstermiştir. Köken olarak Batı dışında olanlar ise çoğunlukla Uzak Doğu'ya dayanır. Bunlar da Uzak Doğu kökenli olmasına rağmen, Batı'da gelişip yaygınlaşmışlardır. Batı dünyasında ortaya çıkan dinî hareketlerden bazıları hakkında aşağıda bilgiler verilmiştir.

New age (Niv eyç) hareketi: "Yeni çağ" anlamına gelir. New age, benzer inanç, yönelim ve uygulamaları olan ve 1980'lerde popüler hâle gelen doğaüstü güçlere inanma hareketidir. İnsan potansiyellerini geliştirme hareketi, yeni putperestlik hareketi gibi akımlar için kullanılan üst bir kavramdır. Manevi uyanış, doğanın bütünlüğüne inanma, kozmik bilinçlilik ve keşif gibi kavramlar, New Age hareketinin ortak kavramlarıdır. New age hareketi içindeki grupların en belirgin özelliği, modern toplumda geleneksel kültüre karşı dinî nitelik içeren bir karşı kültür hareketi olarak ortaya çıkmalarıdır. Hareketin en önemli iddiası ise "insanlığın yeni bir bilinç dönemine girdiği ve köklü bir manevi değişim yaşadığı" şeklindedir. Onun için yeni bir bilim, ekoloji, psikoloji ve maneviyat, New Age grupların en çok ilgilendikleri konulardır. Alternatif tıp ile de yakından ilgilenirler.

Bu hareketin fikirleri daha çok Hristiyanlıkla ilişkilendirilse de aslında diğer inanç sistemleri veya felsefelerinden birçok unsur ve motifi barındırmaktadır. Onun için bir akımdan çok, bir düşünce veya felsefe biçimi olarak değerlendirilmektedir. New Age akımlarının popülaritesi Batı ülkelerinde gittikçe artmaktadır.(37)

Scientology (Sayntoloji) hareketi: Hareketin kurucusu, bilim kurgu yazarı Lafeyette Ron Hubbard (Lafayet Ron Hubort, 1911-1986) olup hareket, 1950'de Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulmuştur. Başlangıçta adı "Dianetics (Dinatiks)" iken daha sonra "The Church of Scientology (Dı Çörç of Sayantoloji) / Bilimsel Kilise" kısaca "Scientology" adını almıştır.

"Teknolojik Din" olarak da isimlendirilen hareket, öğretilerinin kişiyi hayatta mutluluğa ulaştıran, hedeflerini gerçekleştiren temel bilgiler sunduğunu söylemektedir. Uyguladıkları zihinsel egzersizlerin kişileri aydınlanmaya ulaştırdığını savunmaktadırlar. Scientolojistlerin iddialarına göre bu egzersizlerle insanlar içlerindeki potansiyeli açığa çıkararak tüm güçlerini kullanabilen "ideal insan" hâline geleceklerdir.

Hareketin dinî olup olmadığı daima tartışılmıştır. Onun için pek çok ülkede yasaklanmıştır. Örneğin İngiltere Scientologoy'yi bir din olarak nitelemediği için mabet açma izni vermemiştir. Scientology hareketi pek çok ülkede teşkilatlanmıştır. Bu hareket beyin yıkadığı, baskı uyguladığı, düzenlediği kurslardan çok fazla para aldığı iddialarıyla sıklıkla gündeme gelmektedir.(38)

(37) bk. Ali Köse, Milenyum Tarikatları, s. 133-139.
(38) bk. Ali Köse, Milenyum Tarikatları, s. 129-132.

Moonculuk: Uzak Doğu kökenli olup Hristiyan ögeleri taşıyan bir dinî akımdır. Resmî ismi "Birleşik Kilise"dir. Kurucusu Kuzey Kore doğumlu Sun Myung Moon'dur (1920). Moon'un iddiasına göre Hz. İsa (a.s.) ona görünerek "Tanrı'nın krallığını" kurmasını teklif eder. Bunun için ondan sonra Tanrı'yla, Buda'yla ve Hz. Musa (a.s.) ile de konuşur. Bu gibi fikirleri sebebiyle Kuzey Kore hükûmeti tarafından tutuklanır. Ancak 1952 yılında Birleşmiş Milletler Teşkilatına bağlı Amerikalı askerlerce kurtarılır ve Güney Kore'de Seul'e yerleşir. Aynı yıl "İlahi İlke" isimli öğretisini ortaya koyar ve 1954'te resmî olarak kilisesini kurarak öğretisini yaymaya başlar.

1950'liler komünizme karşı dini hareketlerin ortaya çıktığı ve desteklendiği yıllardır. Moonculuğun da bu yıllarda ortaya çıkması, tesadüf değildir. Kore'nin kuzey ve güney olarak bölünmesi hareketin komünizm karşıtı bir hareket olarak ortaya çıkıp desteklendiğinin bir göstergesidir. Bu bağlamda FETÖ yani Fethullahçı Terör Örgütü'nün de aynı dönemde oluşmaya başladığı da görülmektedir.(39)

Moon, Hristiyanlığın kutsal kitabı Kitab-ı Mukaddes'i yeniden yorumlar. Onun yorumu insanın yaratılışı, yaratılış amacından uzaklaşması ve tekrar yaratılış konumuna döndürülerek kurtuluşa ermesi olmak üzere üç aşamaya dayanır. Moon, uzun yıllar boyunca mesih olduğunu doğrudan ifade etmemişse de 1992 yılında bunu açıkça söylemiştir. Moon, bu hareketini yeryüzünde ahlaki erozyonun baş göstermesi, Hristiyanlığın düşüşe geçmesi, ateist ve materyalist ideolojilerin yaygınlaşması gibi tanrıyı gücendirecek gelişmeler sebebiyle başlattığını iddia eder. Mooncular, tüm bu olumsuz gelişmeleri ortadan kaldırmak için çalıştıklarını savunurlar. Bunu gerçekleştirmek için de önce Hristiyanlıktaki ayrılıkları gidermeyi, sonra da tüm insanlığı Tanrı'nın bayrağı altında toplamayı amaçlarlar. Moonculuk, güçlü bir misyonerlik anlayışına sahiptir. Ülkemizdeki ilk faaliyetleri, 1980'de dört misyonerin gelmesiyle başlamıştır.(40)

Mormonculuk: Resmî adı, İsa Mesih'in Âhir Zaman Azizleri Kilisesi'dir. Hareketin kurucusu Joseph Smith'tir (Josef Simit, 1805-1844). J. Smith, iddiasına göre dinî bir arayış içindeyken on beş yaşında bir koruda Baba Tanrı ve İsa ona görünür ve hiçbir mezhebe girmemesini söylerler. Üç yıl sonra Moroni isimli melek gelir ve Amerikan tarihine ait gömülü levhaları haber verir. Üzerinde Mısır hiyeroglif yazıları bulunan bu levhalar, yine orada bulunan iki sihirli taş yardımıyla okunur. 1829'da biten tercüme 1830'da yayımlanır. Böylelikle Mormon kitabı ortaya çıkar ve kilise kurulur. Bu eser, Mormon'un kaleminden, MÖ 600 yılında Amerika'ya göç ettiğine inanılan Yahudilerin bin yıllık tarihini anlatmaktadır.

Mormonlar Tanrı'ya, Hz. İsa'ya ve Kutsal Ruh'a inanırlar. Onlara göre İncil, Tanrı'nın sözüdür. Doğru olmak üzere tercüme edilebilir. Mormon kitabı da Tanrı'nın sözüdür. Hz. İsa'nın yeniden döneceği yer de Amerika'dır. Yeni Kudüs şehri, Amerika'da kurulacaktır. Bizzat Hz. İsa hükümdar olacak, dünyayı yenileyecek ve tıpkı cennet gibi yapacaktır. Hz. İsa, bin yıllık bir saltanat sürecek, ona inananlar ve yardımcı olanlar (Mormonlar) kurtulacaktır.

Hareket içindeki dikkat çekici bir uygulama ise çay, kahve, kola, alkol ve sigara tüketiminin yasak olmasıdır. Hayatta en az bir kez misyon görevi üstlenmeleri beklenen Mormonlar, ABD içinde veya dış ülkelerde iki yıl süreyle inançlarını yaymaya çalışmaktadır. Çoğunluğu ABD ve Güney Amerika'da olmak üzere on milyonu aşkın Mormon olduğu tahmin edilmektedir. Mormonların ülkemize gelişi 1888 yılına kadar gitmektedir. İlk olarak Sivas'ın Zara ilçesinde yaşayan Ermeniler arasında bir kilise kurmuşlar, ancak arzu ettikleri başarıyı sağlayamayınca Suriye bölgesine gitmişlerdir. Mormonlar ülkemizde 1999'da meydana gelen Gölcük Depremi'nde yardım amacıyla tekrar görünmüşlerdir. Bugün ülkemizde Mormonların kiliseleri mevcuttur. Mormon kitabı da Türkçeye çevrilmiş durumdadır. Türkiye'de 600 Mormon olduğu tahmin edilmektedir.(41)

(39) bk. H. Ezber Bodur, "Moonculuk Hareketi ve Türkiye'de Benzer Bir Cemaat", Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 1, Sayı, 1, 2003, s. 13-39.

(40) bk. Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, Ankara, 1997, s. 381-386; Ali Köse, Milenyum Tarikatları, s. 115 - 124.

(41) bk. Ali Köse, Milenyum Tarikatları, s. 81-105; Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s. 324-325.

Transandantal Meditasyon: Bu dinî akım, Hinduizm'in Batılılar için basitleştirilmiş şeklidir. Transandantal Meditasyon, Guru Dev (1869-1953) adlı Hintli bir kişinin Hindu kutsal metinlerinden hareketle geliştirdiği bir meditasyon tekniğine dayanır. Bugün bir kişisel gelişim tekniği olarak bilinen meditasyon, genellikle Uzak Doğu dinlerinde görülen ve içe dönüş demek olup daha çok Hinduizm'in yoga tekniklerine denir. Hindu ve Budistlere göre yogada ruh ya da "ben"in maddi doğa bağlarından kurtulması hedeflenir.

Dünya çapında yaygınlık kazanan pek çok yoga akımının en önemlilerinden biri Maharishi Mahesh'in (Maharişi Mehes, 1917-2008) liderliğini yaptığı Transandantal Meditasyon'dur. Maharishi, Hindistan'da Allahabad Üniversitesi'nde fizik okuduktan sonra transandantal meditasyonu geliştiren Guru Dev'in öğrencisi olmuştur. On üç yıl öğrencilikten sonra bir yıl da Himalayalar'da münzevi bir hayat yaşamıştır. 1959'da Amerika'ya gitmiş ve kısa sürede büyük ün kazanmıştır. (42)

Etkinlik — **Ortak Noktası Nedir?**

Batı'da ortaya çıkan yeni dinî hareketlerin ortak noktası nedir? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Batı dünyasında ortaya çıkan yeni dinî hareketler çeşitli yollarla ülkemizde de kendilerine taraftar toplamaya çalışmaktadır. Bunlardan önemli bir kısmı, özellikle kişisel gelişim adı altında kitaplar yayımlayarak kendi öğretilerini yaygınlaştırmak için alt yapı oluşturmaktadırlar. Bir kısmı ise kişinin kendi iç dünyasını keşfetmesine yönelik sağlıklı yaşam adlarıyla merkezler açmaktadırlar. Bunların bir çoğunun internet siteleri vardır ve buralarda kendi öğretileriyle ilgili çalışmalar yapmaktadırlar. Özellikle yeni yetişen nesillere eğitim ve kendilerini geliştirme amacıyla etkinlikler düzenlemektedirler. Batı kaynaklı bu gibi dinî akımlara karşı hem aile hem de devlet olarak gençleri bilinçlendirmek ve şuurlandırmak önemlidir.

Bahailik

Batı dünyasında ortaya çıkan dinî hareketlerin yanı sıra, farklı biçim ve şekillerde de olsa İslam dünyasında da bu tür hareketler ortaya çıkmıştır. Örneğin bunlardan biri, uzlaştırmacı bir dinî hareket olduğunu iddia eden Bahailik'tir. Kurucusu Mirza Hüseyin Ali'dir. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'dan alınmış bazı esaslarla kendilerini yeni bir din gibi gösteren harekettir. Mirza Hüseyin Ali, Allah'a (c.c.), kitaplara, peygamberlere, kıyamete inandığını söylemekle birlikte, Tanrı'nın kendisinde şahsiyet bulmuş son bab yani kapı olduğunu iddia etmiştir. Başka bir ifadeyle ilahlık iddiasında bulunmuştur. Bahailiğe göre Hz. Âdem'den (a.s.) beri gelmiş geçmiş bütün peygamberler sadece Tanrı'nın görünüşü olan Baha'yı müjdelemek için gönderilmişlerdir. Cesetlerin yeniden dirilmesi söz konusu değildir.

Günümüzde dünyanın pek çok yerinde merkezleri bulunan Bahailer, özellikle yaptırdıkları mabetlerin çevresinde propaganda yapmaktadırlar.Ülkemizde de mabed yapma teşebbüsünde bulunmuşlar ancak din olarak kabul edilmedikleri için izin verilmemiştir. Fakat propagandalarını sürdürmektedirler.(43)

DEAŞ

İslam dünyasında ve ülkemizde son dönemlerde dinî değerleri istismar eden, dinî görünümlü hareketler de çıkmıştır. Bu tür hareketlerin en önemli özellikleri, İslam'ın temel kavramları olan "şehitlik, sahabe, cihat, zekât, sadaka, kurban" gibi kavramlara farklı anlamlar yüklemeleridir. Bunlar, kendi emellerine ulaşmak için her türlü yolu mübah gören ve dış örgütlerle bağlantılı çalışan dinî görünümlü gruplardır. Sır, gizem, adanmışlık, karizmatik kişilik göstergesi bu hareketlerin diğer bir özelliğidir. Bu tür hareketlerin dinî söylemlerinde İslam'ın temel bilgi kaynaklarından çok rüyalar, gizemli hikâyeler kulla-

(42) bk. Ali Köse, Milenyum Tarikatları, s. 167-170.
(43) bk. Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s. 390-395.

nılmaktadır. Modern zamanlarda bu tür hareketler, İslam toplumlarının parçalanması ve sömürülmesinin birer aracı olarak da kullanılmaktadır.

Bu tür dinî hareketlerin ortaya çıkmasında İslam konusunda sağlıklı bir eğitim verilmemesinin yanı sıra siyasi, ekonomik ve sosyal sebepler de etkili olabilmektedir. Siyasi sebeplerin başında, ilgililerin bu gibi hareketleri yeterince analiz edip önlemler almaması gelmektedir. Toplumda ekonomik durumu iyi olmayan aileler, eğitim için çocuklarını bu gibi illegal gruplara araştırmaksızın vermektedir. Yine aile bağlarının zayıflığı, itilmişlik duygusu vb. sebepler bu gibi illegal hareketlere girmeye yol açabilmektedir.

İslam dünyasında bu tür hareketlerin örneklerinden biri DEAŞ'tir (Açılımı: Devletü'l-Irak ve'ş-Şam yani Irak ve Şam Devleti'dir.). Bu örgütün daha çok katı ve aklı kullanmayan vehhabi/tekfirci/harici akımları taklit eden DEAŞ'ın ekonomik gücünün nereden geldiği, ne gibi ilişkiler ağı içinde bulunduğu bilinmemektedir.[44] Cihat adı altında binlerce Müslüman'ın ölümüne sebebiyet vermiş, ailelerin dağılmasına neden olmuştur.

Ülkemizde az sayıda olsa da bu şiddet odaklı, illegal örgüte katılanlar olabilmektedir. Özellikle gençleri cihat bahanesiyle kandırıp kendi terörist eylemlerine alet edebilmektedirler. Devletimizin bu konuda gerekli önlemleri almasıyla birlikte ailelere de düşen önemli görev ve sorumluluklar vardır.

İslamofobi

Son zamanlarda en fazla gündeme gelen kavramlardan biri de İslamofobi'dir. Bu kavram kelime olarak "İslam korkusu" anlamına gelir. İslamofobi, İslam ve Müslümanlara karşı duyulan önyargı, nefret, düşmanlık ve yersiz korku gibi hâlleri dile getiren aşağılayıcı söylemi ve ayrımcı eylemleri ifade eden bir kavramdır. Bunun yanı sıra İslamofobi, çalışma hayatında ayrımcılık yapılması, Müslümanlara ait ibadet yerlerine zarar verilmesi, toplum hayatından dışlama yoluyla ifade edilen tahammülsüzlük, düşmanlık ve nefret hislerini de ifade eden bir kavramdır. İşte DEAŞ gibi illegal ve marjinal gruplar, İslam dininin temel ahlaki erdemleriyle uzlaşmayan görüş ve eylemleriyle Batı'da ortaya çıkan İslamofobi gibi ırkçı akımların gelişmesine katkı sağlamaktadır.

***Görsel 4.6**: Bazı Batılı kişiler zaman zaman İslam karşıtı gösteriler yapmaktadırlar.*

FETÖ / PDY

Dinî görünümlü gruplardan biri de uzun yıllardır ülkemizde cemaat adı altında gelişip en son 15 Temmuz 2016 tarihinde darbe yapmaya teşebbüs eden FETÖ / PDY'dir (Açılımı: Fethullahçı Terör Örgütü / Paralel Devlet Yapılanması'dır.). Bu örgüt, ülkemizde dinî görünümlü eğitim faaliyetlerini bir güç ve çıkar ağına dönüştürerek dünyevi, siyasi ve ekonomik bir yapı oluşturmaya çalışmıştır. Dinî bir hareket olduğunu iddia etmesine rağmen kendini gizleme, olduğundan farklı görünme, kod adı kullanma, bulunduğu ortamda inandığından farklı yaşama yöntemlerini kullanmıştır. Yalan söyleme, mahremiyeti araştırma ve ihlal etme, kayırmacılık gibi İslam inanç ve ahlak esaslarıyla uyuşmayan tutum ve davranışlarda bulunarak halkın dinî duygularını istismar etmiştir. FETÖ, müntesiplerine özellikle örgüt başını olağanüstü niteliklerle donatılmış keramet sahibi biri olarak göstermek için rüya ve gizemli hikâyeler anlatma yolunu kul-

(44) bk. Dini İstismar ve Tedhiş Hareketi DEAŞ, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2017, s. 11-23.

lanmıştır. FETÖ'cüler arasında dolaşan söylentiler değerlendirildiğinde örgüt başına atfedilen olağanüstü halleri ve gösterdiği kerametleri peygamberlerin hayatlarında görmek mümkün değildir. Örgüt rüya ve hikâyeleri kullanarak müntesiplerinin örgüte sıkı sıkıya bağlanmasını ve onları kolaylıkla istediği görevlere kanalize etmek ve onlar üzerinden güç ve iktidar elde etmek istemiştir.(45)

Açtığı okullar aracılığıyla dünyanın farklı ülkelerine gönderilen iş adamlarından himmet adı altında alınan çok yüksek meblağlar, FETÖ terör örgütünü tam bir çıkar hareketine çevirmiştir. Büyük uluslararası ticari şirketlere ve bankalara sahip olmuştur. Ticari teşekkülleri zarara girdiğinde örgüt liderinin talimatıyla müntesiplerinin ellerinde avuçlarında ne varsa örgüt şirketlerini kurtarmak için yatırmalarını istemiştir. Önceleri sözde hizmet hareketi iken, doksanlı yıllardan itibaren zor, hile, entrika, montaj ve şantaj veya psikolojik baskı yöntemleriyle para tahsil eden bir harekete dönüşmüştür. Örgüt, himmeti de bir haraç sistemi hâline getirmiştir. Burs, kurban ve diğer himmetlerle astronomik tutarlar toplamıştır. Örgüt bürokraside, emniyette, askeriyede, adliyede, siyasette, ekonomide ve akademide elde ettiği nüfuzunu daha etkin bir güç odağı olmak için var gücüyle kullanmıştır. Örgütün basın, eğitim, maliye, emniyet ve yargıdaki gücünü gören bazı esnaf ve iş adamları himmet adı altında gizli rüşvetler vermeye zorlanmışlardır.(46)

Devlet, FETÖ'nün yaptığı kanunsuzluklara ve devlet içindeki paralel yapılanmasına karşı önlemler almaya başlayınca örgüt, 15 Temmuz 2016 gecesi, milletin parasıyla alınan uçakları, tankları halka karşı kullanarak kanlı darbe girişiminde bulunmaya cüret etmiştir.

***Görsel 4.7**: Milletimiz, 15 Temmuz 2016 gecesinde gerçekleştirilmek istenen hain darbe kalkışmasına karşı gereken tepkiyi göstermiştir.*

Yeni dinî hareketler içinde en tehlikelisi, dinî değerleri istismar eden gruplardır. Bunlar, dinin ana öğretisinin dışına çıkarak kendilerine maddi ve manevi yarar sağlamaya, güç elde etmeye çalışırlar. Bu tür gruplar, dinin ana omurgasını oluşturan Allah (c.c.), peygamber, ibadet gibi temel unsurlara, yine dinden yanlış referanslar vererek dine, aslından çok farklı anlamlar yüklerler.

Yeni dini hareketlerden bir kısmı da ana gövdeden uzaklaşmış gibi görünen, ancak farklı coğrafyalarda içinden çıktığı dini yaymak için oluşturulan misyonerlik hareketleridir. Bu tür gruplar, farklı bir dinî grup gibi görünürler. Ancak gerçekte misyonerlik amacıyla ortaya çıkarılmış oluşumlardır. Dinî değerleri istismar eden dinî görünümlü hareketlerin ülkemize siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan pek çok zararları vardır. Bu gibi illegal ve marjinal çıkarcı gruplardan uzak durmak gerekir. Bunlara karşı dikkatli olmak için öncelikle kişinin kendi inancını doğru bir şekilde eğitim kurumlarından öğrenmesi, ailesiyle bağlarını koparmaması, arkadaşlık ilişkilerine dikkat etmesi vb. önemlidir.

Etkinlik — **Ne Yapmalıyız?**

Size göre dinî görünümlü illegal ve marjinal çıkarcı gruplardan korunup uzak durmak için nelere dikkat etmek gerekir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

(45) bk. Hüseyin Arslan, "Rüya Metaforu Üzerinden Din İstismarı: FETÖ Örneği, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl:22, Sayı 87, 2017, s. 33-47)
(46) Dini İstismar Hareketi FETÖ / PDY, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2017, s. 40-61.

3. Kur'an'dan Mesajlar: En'âm Suresi 59. Ayet ve Lokmân Suresi 27. Ayet

Düşünelim

Evrendeki düzen ile Allah'ın (c.c.) ilim sıfatı arasında nasıl bir ilişki vardır? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Allah'ın (c.c.) isim ve sıfatları ile bunların mahiyetinin ne olduğunu öğrendiğimiz en temel kaynak Kur'an-ı Kerim'dir. Allah'ın (c.c.) isim ve sıfatları ile ilgili bilgilerin verildiği ayetlerden biri En'âm suresi 59. ayet, diğeri ise Lokmân suresi 27. ayettir.

En'âm suresi 59. ayette şöyle buyrulur:

"Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları ondan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; onun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır."

Öğrenelim

En'âm, Kur'an-ı Kerim'in altıncı suresidir. 165 ayettir. Mekke'de inmiştir. Adını surenin 136, 138, 139 ve 142. ayetlerinde geçen evcil hayvanlar, yabani hayvanlar ve bazı binek hayvanları için kullanılan "neame" kelimesinin çoğulu olan "en'âm" kelimesinden almıştır. Bu ayetlerde, Arapların hayvanlarla ilgili bazı uygulama ve anlayışları anlatıldığı için sureye bu isim verilmiştir. Surenin başlıca konuları şunlardır: Tevhit, Allah'ın (c.c.) ilim, irade, kudret, adalet gibi sıfatları, peygamberlik, vahiy, ahlaki erdemler, yeniden dirilme vb.

En'âm suresinin 57 ve 58. ayetleri, müşriklerin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bir istekte bulunmaları ve onun da onlara verdiği cevapla ilgilidir. Güya müşrikler Hz. Peygamber'i (s.a.v.) zor durumda bırakmak için ondan başlarına bir azap ve bela getirmelerini istemişlerdir. Hz. Peygamber de (s.a.v.) onların bu isteklerini yerine getirebilecek ilahi bir gücün kendisinde olmadığını, böyle bir hükmün sadece Allah'a (c.c.) ait olduğunu söylemiştir. İşte En'âm suresinin 59. ayetinde "*Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır.*" gibi edebî bir benzetmeyle Allah'ın (c.c.) ilminin ne kadar geniş ne kadar kuşatıcı ve kapsamlı olduğu bildirilmektedir.

Gayb, "gözle görülmeyen, akıl, duyular vb. beşeri bilgi vasıtalarıyla bilinemeyen varlıklar, ilişkiler ve oluşlar"dır.(47) Allah (c.c.), yaratılış, ruh, kıyametin zamanı, vahiy, kader, yeniden dirilme, toplanma, sırat, terazi, cennet, cehennem vb. hepsi gayb âlemine ait konulardır. Bunlar hakkında bilgi alınabilecek kaynak vahiydir. Bunların esasının ne olduğunu gerçek anlamıyla sadece Allah (c.c.) bilir. Ayette, Allah'ın (c.c.) ilminin, insan gözünün gördüğü en büyük varlıklardan düşen bir yaprağa, yerin karanlıklarındaki bir bitki tanesine kadar her şeyi kuşattığı bildirilir. Her şey onun yasası, bilgisi içinde gerçekleşmektedir. Bu aynı zamanda bütün varlıkların en yüce, en ince bir bilgi ve kudretle belli bir düzen içinde yaratıldığını da gösterir.(48)

***Görsel 4.8**: Her şeyi yaratan Yüce Allah'tır (c.c.).*

En'âm suresi 59. ayette Allah'ın (c.c.) ilim sıfatının ezeli ve ebedi olduğu bildirilmektedir. Hiçbir şey Allah'ın (c.c.) bilgisinin dışında değildir. Onun bil-

(47) bk. Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, Cilt: 1, s. 71.
(48) bk. Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, Cilt: 2, s. 414-415.

gisi aynı zamanda kudretinin de göstergesidir. Gayb ile ilgili konularda peygamberler de ancak Allah'ın bildirdiklerini tebliğ etmekle görevlidirler. Onların da bu konuda bir bilgisi yoktur. Allah (c.c.) her şeyi bilir.

Allah'ın (c.c.) isim ve sıfatları hakkında bilgi verilen ayetlerden biri de Lokmân suresi 27. ayettir. İlgili ayette Allah (c.c.) şöyle buyurur:

"Şayet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi deniz katılarak (mürekkep olsa) yine Allah'ın sözleri (yazmakla) tükenmez. Şüphe yok ki Allah mutlak galip ve hikmet sahibidir."

Öğrenelim

Lokmân, Kur'an-ı Kerim'in otuz birinci suresidir. 34 ayettir. Mekke'de inmiştir. Adını 12 ve 13. ayetlerde geçen Hz. Lokmân'dan (a.s.) almıştır. Surenin başlıca konuları şunlardır: Şirk inancının yasaklanması, anne ve babaya saygı, sorumluluk, iyilik için çalışma, sabır, tevazu gibi ahlaki erdemler, putperestleri şirkten vazgeçirmeye ve onlara kurtuluş yolunu göstermeyi amaçlayan bilgiler, deliller ve uyarılar.

Lokmân suresinin 27. ayetinde de Allah'ın (c.c.) ilminin, insan zihninin kuşatamayacağı derecede sınırsız olduğu bildirilir. Yazılı olan ve olmayanıyla birlikte gördüğümüz ve göremediğimiz bütün yaratılmışlar, Allah'ın (c.c.) ayetleridir. İnsan ancak Allah'ın (c.c.) ayetlerinden sadece kendisine vahiyle bildirilenleri ve görebildiklerini bilmektedir. Bu ise aslında ne kadar küçük bir kısmını bildiğimizi gösterir. Onun için ayette Allah'ın (c.c.) bizim göremediğimiz ve bilemediğimiz muhteşem ayetleri olduğu haber verilir. Bunların hepsini bilme iddiasının da insan için ne kadar yersiz olduğu *"yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi deniz katılarak (mürekkep olsa) yine Allah'ın sözleri (yazmakla) tükenmez."* şeklinde bir benzetmeyle vurgulanır. Diğer taraftan bizim göremediklerimiz dışında Allah'ın (c.c.) Hz. Peygamber (s.a.v.) aracılığıyla gönderdiği Kur'an-ı Kerim, evrensel son ilahi kitap olduğundan ayetleri, her zaman ve mekanda yaşayan insanların yeni bilgiler elde edebileceği tükenmez bir bilgi kaynağıdır. Tarih boyunca Kur'an-ı Kerim ayetlerini açıklayan Kur'an tefsirleri bunun en güzel göstergesidir.

Etkinlik

Belirleyelim

Arkadaşlarınızla En'âm suresinin 59. ayeti ve Lokmân suresinin 27. ayetinin meallerini birkaç defa okuyunuz. Yapılan açıklamaları da dikkate alarak ayetlerle ilgili aşağıdaki soruları cevaplandırınız.

- Kim, kime söylüyor?

.....

- Ayetlerin ana konusu nedir?

.....

- Ayetlerde geçen temel kavramlar nelerdir?

.....

- Muhataplardan ne yapmaları isteniyor?

.....

Bilgilerimizi Ölçelim

A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. İnançla ilgili felsefi yaklaşımlar hangileridir? Sıralayınız.

.....
.....

2. İnançla ilgili felsefi yaklaşımların ortaya çıkmasının sebepleri nelerdir? Belirtiniz.

.....
.....
.....

3. FETÖ ve DEAŞ gibi illegal örgütlerin Müslümanlara verdiği zararlar nelerdir? Belirtiniz.

.....
.....
.....

4. İnançla ilgili felsefi yaklaşımların ortak noktası nedir? Belirtiniz.

.....
.....

5. Yeni dinî hareketlerin temel özellikleri nelerdir? Listeleyiniz.

.....
.....
.....

6. İslamofobi kavramının ortaya çıkmasının nedenleri nelerdir? Belirtiniz.

.....
.....
.....

7. Kötülük problemi nedir? İslam dininin buna yaklaşımı nasıldır? Belirtiniz.

.....
.....
.....

8. En'âm suresi 59. ayet ile Lokmân suresi 27. ayetten çıkarılabilecek mesajlar nelerdir? Açıklayınız.

.....
.....
.....

B. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan noktalı yerleri uygun kavramlarla tamamlayınız.

"sekülarizm - materyalizm - pozitivizm - deizm - teizm - agnostisizm - nihilizm"

1. Tanrı'nın varlığını ve onun âlemin ilk sebebi olduğunu kabul etmekle birlikte akla dayalı bir tabii din anlayışı çerçevesinde peygamberlik kurumunu kabul etmeyen felsefi yaklaşıma ..... denir.

2. İnsan için bilgide önemli olanın yalnızca olguları araştırmak olduğunu savunan felsefi akıma.....denir.

3. Dünyayı anlamak için dogmatik bilgilerin bir işe yaramayacağını savunan ve hukuki konularda, toplumu ilgilendiren sosyal kararlarda ve siyaset biliminin işleyişinde din merkezli görüşleri kabul etmeyen yaklaşıma..... denir.

4. İnsan aklının, Tanrı'nın varlığı ve yokluğu hakkında mutlak gerçeği bilemeyeceğini, dolayısıyla bir bilinemezliğin olduğu, bu konuda hiçbir şey söylenemeyeceğini hatta söylenmemesi gerektiğini ileri süren felsefi akıma.....denir.

5. Mevcut değerlere, inançlara, siyasi düzene karşı çıkan, varlığın hiçbir gerçekliğinin bulunmadığını savunan felsefi akıma.....denir.

C. Aşağıdaki sorulardan her biri için beş cevap seçeneği verilmiştir. Seçeneklerden yalnızca biri doğrudur. Doğru seçeneği bularak işaretleyiniz.

1. **Aşağıdakilerden hangisi inançla ilgili felsefi yaklaşımlardan biri <u>değildir</u>?**

A) Deizm B) Pozitivizm C) İslamofobi
D) Ateizm E) Nihilizm

2. Tanrı vardır ve âlemin yaratıcısıdır. Ancak âlemi yarattıktan sonra ona müdahale etmemektedir. İnsanların bir peygambere ve vahye ihtiyacı yoktur. İnsan, aklı ile doğruyu, yanlışı bulabilir.

Yukarıdaki fikirleri savunan bir kimse aşağıdaki kavramlardan hangisiyle adlandırılır?

A) Deist B) Nihilist C) Ateist
D) Pozitivist E) Materyalist

3. • İnanç, insanlığın ilkel dönemlerine ait bir olgudur.
• İnsan sadece görülebilir olguların bilgisini elde edebilir.
• İnsanlığın bilim dışında din ve metafiziğe artık ihtiyacı kalmamıştır.

Bu temel iddialar, aşağıdaki felsefi yaklaşımlardan hangisine aittir?

A) Deizm B) Pozitivizm C) Nihilizm
D) Sekülarizm E) Teizm

4. Metafizik görüşleri açıkca reddetmez, fakat bunları tespit etmenin imkânsız olduğunu söyler. Tanrı'nın varlığı ve yokluğu hakkında hüküm vermekten kaçınır. Tanrı'nın varlığını ya da yokluğunu bilmek imkânsız olduğundan, onun varlığına ya da yokluğuna inanmamak gerektiğini savunur.

Bu özellikleri taşıyan biri aşağıdaki kavramlardan hangisiyle nitelendirilir?

A) Nihilist B) Agnostik C) Ateist
D) Pozitivist E) Deist

5. **Pozitivizmin kurucusu aşağıdakilerden hangisidir?**

A) August Comte B) Demokrit C) Karl Marx
D) Protogoras E) Lafeyette Ron Hubbard

D. **Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına (D), yanlış olanların başına da (Y) yazınız.**

1. ( ) İslam monoteist bir dindir.

2. ( ) Pozitivizm, nihilizm, materyalizm akımlarının ortak özelliği dini inkâr etmeleridir.

3. ( ) Deizm, Tanrı'yı reddeden bir felsefi yaklaşımdır.

4. ( ) İslam düşünce tarihinde pozitivist yaklaşımı benimseyenler "Lâedriyyûn" olarak adlandırılır.

5. ( ) DEAŞ ve FETÖ, İslam dünyasında son zamanlarda faaliyet gösteren illegal, çıkarcı yapı ve gruplardandır.

E. **Defterinize** "İslam ve Tevhit" **konulu bir kompozisyon yazınız.**

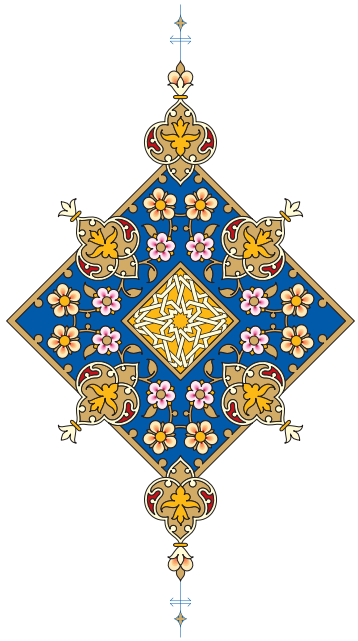

5. ÜNİTE

YAHUDİLİK VE HRİSTİYANLIK

Ünitemize Hazırlanalım

1. Kitab-ı Mukaddes, Ahd-i atik, Ahd-i cedit, sinagog, teslis, haç, kilise, vaftiz, ritüel ve sakrament kavramlarını sözlük ve ansiklopedilerden araştırınız.
2. Hz. Musa (a.s.) ve Hz. İsa (a.s.) hakkında araştırma yapınız.
3. Yahudiliğin doğuşu ve gelişim süreci hakkında ansiklopedilerden araştırma yapınız.
4. Hristiyanlığın doğuşu ve gelişim süreci hakkında ansiklopedilerden bilgi toplayınız.

1. Yahudilik

Düşünelim

Yahudilik hakkında neler biliyorsunuz? Arkadaşlarınızla paylaşınız.

Yahudilik, MÖ 13. yüzyılda ortaya çıkıp gelişen, belli bir kara parçası ile özdeşleştirilmiş bir topluluğun hayatını, ortak inanç ve kültürel birlikteliğini barındıran ve tarihsel olarak yaşayan dinlerin en eskisidir.

Aşağıda Yahudiliğin tarihçesi, inanç esasları, ritüelleri, sembolleri, kutsal mekânları ve günümüzdeki Yahudi mezhepleri hakkında bilgiler verilmiştir.

1.1. Yahudiliğin Tarihçesi

Düşünelim

Hz. Yakup (a.s.), Hz. Yusuf (a.s.), Hz. Musa (a.s.), Hz. Davud (a.s.) kimdir? Bu kişilerin Yahudiler için önemi nedir? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Yahudilere göre Yahudiliğin tarihi, Hz. İbrahim'e (a.s.) kadar uzanır. Hz. Nuh'un (a.s.) Ham, Sam ve Yafes adında üç oğlu vardı. Sam'ın soyundan gelen Eber ise Hz. İbrahim'in (a.s.) büyük atasıydı. Bu nedenle Hz. İbrahim'e (a.s.), Eber soyundan gelen anlamında İbrani (İvri) denir. Hz. İbrahim (a.s.), Keldanilerin Ur şehrinde doğdu. Hz. İbrahim'in de (a.s.) içlerinde olduğu Sami ırkından sayılan İbraniler, Ur şehrini terk ederek Harran'a göç ettiler. Tanrı daha sonra Hz. İbrahim'e (a.s.) Harran bölgesinden ayrılarak Kenan diyarına göç etmesini emretti. Hz. İbrahim de (a.s.) yanına ailesini ve kardeşinin oğlu Hz. Lut'u (a.s.) alarak Kenan'a geldi. Bir süre sonra Kenan'da kuraklığın baş göstermesi üzerine Hz. İbrahim (a.s.) Mısır'a gitti ve Mısır firavununun kendisine verdiği hediyelerle yeniden Kenan'a döndü.[1]

***Harita 5.1**: Hz. İbrahim'in (a.s.) göç ettiği yerleri gösteren bir harita*

Hz. Yakup

Tevrat'a göre Hz. İbrahim'in (a.s.) neslini Hz. İshak (a.s.) devam ettirdi. Onun da Esav ve Yakup adlı iki oğlu vardı. İki kardeş arasında anlaşmazlık çıktı. Bunun üzerine Hz. Yakup (a.s.) Harran'a dayısının yanına gitti ve oraya yerleşti. Evliliklerinden on iki oğlu dünyaya geldi. İsrailoğullarının on iki kabilesinin kökeni, Hz. Yakup'un (a.s.) bu on iki oğluna dayandırılır. Hz. Yakup (a.s.) Harran'da uzun bir müddet kaldıktan sonra tekrar atalarının yurdu Kenan'a döndü. Hz. Yakup'un (a.s.), küçük oğlu Hz. Yusuf'a (a.s.) karşı özel bir sevgisi vardı. Kardeşleri bu durumu kıskandı ve onu bir kuyuya attılar. Bir kervan onu bularak Mısır'a götürüp köle olarak sattı. Ancak Hz. Yusuf (a.s.) Tanrı'nın yardımıyla Mısır'da firavunun ekonomi bakanı oldu.

(1) bk. Kitabı Mukaddes, Tevrat, Tekvin, 12/2; 15/4-5; 17/18-21; 26/2-4, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1988.

Kenan'da kıtlık oldu. Bunun üzerine Hz. Yakup (a.s.) oğullarını erzak getirmek için Mısır'a gönderdi. Tekrar karşılaşan kardeşler aralarında olan anlaşmazlıkları çözdüler. Hz. Yusuf (a.s.), babası Hz. Yakup'un (a.s.) Mısır'a gelmesi için haber gönderdi. Oğlunun bu çağrısı üzerine Hz. Yakup (a.s.), oğullarını ve torunlarını da alarak Mısır'a yerleşti. Ancak Hz. Yusuf'un (a.s.) ölümünden sonra Mısır'da şartlar değişti. Mısır tahtına yeni geçen Firavun, İsrailoğullarını köleleştirdi. İsrailoğulları, Mısır'da 400 sene köle olarak yaşamak zorunda kaldı.

Hz. Musa

İsrailoğullarının Mısır'daki kölelikleri esnasında Firavun bir rüya gördü. Kâhinlerin yorumuna göre İsrailoğulları arasından dünyaya gelecek olan bir erkek çocuğu firavunu tahtından indirecekti. Bu yorumdan korkan Firavun, o yıl doğan bütün erkek çocuklarının öldürülmesini emretti. Hz. Musa da (a.s.) bu emrin verildiği yıl doğan çocuklardan biriydi. Bu haberi alan annesi, onu bir sandığın içine koyup Nil Nehri'ne bıraktı. Firavunun adamları Hz. Musa'yı (a.s.) bulup Firavun'a götürdüler. O da çocuğu evlat edindi. Hz. Musa (a.s.) sarayda büyümeye başladı. Bir gün şehirde gezinirken bir İsrailli ile Mısırlının kavga ettiğini gördü. Kavgayı ayırmak isterken Mısırlının ölümüne sebep oldu. Firavun'un cezalandırmasından korkup Medyen'e gitti.

***Görsel 5.1**: Sina Dağı (Mısır)*

Hz. Musa (a.s.), Medyen'den Mısır'a tekrar geri dönerken Tur Dağı'nda kendisine vahiy geldi ve peygamberlikle görevlendirildi. Kardeşi Hz. Harun'a (a.s.) da onunla birlikte peygamberlik görevi verildi. Hz. Musa (a.s.), Mısır'a varınca Firavun ile görüştü. Onu iman etmeye davet etti. Birtakım mucizeler göstermesine rağmen Firavun iman etmedi. Hz. Musa'yı (a.s.) sihirbaz zannederek ona meydan okumak için bütün sihirbazlarını çağırttı. Fakat hepsi de Hz. Musa'nın (a.s.) mucizeleri karşısında çaresiz kalıp iman ettiler. Firavun ise iman etmedi. İman eden bütün sihirbazları da öldürttü. Hz. Musa (a.s.), İsrailoğulları'nı bir gece yarısı Firavun'un zulmünden kurtarmak için Mısır'dan çıkardı. Bunu haber alan Firavun, ordusuyla onların peşine düştü ve Kızıldeniz'in kenarında onlara yetişti. Allah'ın izniyle deniz ikiye ayrıldı ve İsrailoğulları karşıya geçti. Onları izleyen Firavun ve ordusu ise Kızıldeniz'de boğuldular. Hz. Musa (a.s.) ve yanındakiler Firavun'dan kurtulduktan sonra Tanrı'nın kendilerine vaat ettiklerine inandıkları kutsal topraklara gitmek için yola devam ettiler. Hz. Musa (a.s.), kavmiyle birlikte üç ay sonra Sina'ya ulaştı. Tanrı orada ona "On Emir"i iki levhaya yazılmış hâlde verdi. Yolculuk sırasında yanındakiler sık sık isyan edip Hz. Musa'ya (a.s.) zorluk çıkardı. Tanrı, isyanları nedeniyle İsrailoğullarını pek çok kez cezalandırdı. Bunların en büyüğü, kırk yıl çölde dolaşmalarıydı.

Hz. Musa da (a.s.) söz verilen topraklara ulaşamadan 120 yaşlarında Moab denilen bölgede vefat etti ve oraya defnedildi. Hz. Musa'nın (a.s.) peygamberliği süresinde Yahudilik büyük ölçüde oluştu. Yahudiliğin inanç, ibadet, ahlak ve hukukla ilgili esas ve ilkeleri belirlendi..[2]

(2) bk. Tevrat, Çıkış, 1/1-13; 3/1-8; 10/1-11; 22/2-12; 26/1-46.

Hâkimler ve Krallık Dönemi

Yahudi kutsal kitabına göre Hz. Musa'dan (a.s.) sonra yerine İsrailoğullarına göç yolunda Yeşu liderlik yaptı (MÖ 1250 veya 1200). Yeşu, İsrailoğullarını söz verilen topraklara ulaştırdı. Yeşu'dan sonra İsrailoğulları bir müddet lidersiz kaldı. Bu süreçte Yahudi kabileleri "şoftim" denilen hâkimler tarafından yönetildi.(3)

Hâkimler Dönemi'nden sonra Krallık Dönemi başladı. Bu dönemde Samuel, İsrailoğullarının peygamberi oldu. Halk diğer milletler gibi bir kralları olmasını istedi. Bunun üzerine Samuel, tanrının isteğiyle Saul'ü (Talut) kral seçti. Onun döneminde (MÖ 1030-1010) İsrailoğulları Filistinlilerle savaştı. Bu savaşlarda Hz. Davud (a.s.), Filistinlilerin komutanı Calut'u öldürüp başarılar kazanarak İsrailoğullarının galibiyetinde önemli rol oynadı. Hz. Davud (a.s.), Saul'un ölümünden sonra yine Tanrı'nın emriyle kral oldu. Tevrat'a göre o, peygamber değil, sadece kraldır.

Hz. Davud (a.s.) Kudüs'ü alıp krallığın da başkenti yaptı. Böylece İsrailoğulları onun zamanında kutsal topraklara yerleşerek egemen oldular. Yahudiler için Hz. Davud (a.s.), peygamber olmamakla beraber önemli biridir. Onun zamanında (MÖ 1010-970) İsrailoğulları en ihtişamlı dönemlerini yaşadılar. O, Kudüs'te büyük bir mabet yaptırmak istedi. Ancak Tanrı, bu mabedin oğlu Hz. Süleyman (a.s.) tarafından gerçekleştirileceğini söyledi ve inşa etmemesini istedi.(4)

Birinci Mabet Dönemi

Hz. Davud'un (a.s.) vefatından sonra yerine oğlu Hz. Süleyman (a.s.) geçti. O, Tanrının isteği üzerine Kudüs'teki Moriah Dağı'nda Bet-Hamikdaş (Kutsal Ev) olarak adlandırılan büyük bir mabet yaptı. Böylece Yahudilik tarihinde Birinci Mabet Dönemi başladı.(5)

Hz. Süleyman'ın (a.s.) vefatından (MÖ 930 veya 928) sonra İsrailoğulları arasında anlaşmazlıklar oldu. Bunun için Tanrı onları bölünmekle cezalandırdı. Böylece biri kuzeyde İsrail, diğeri de güneyde Yahuda olmak üzere iki ayrı krallık ortaya çıktı. İsrail krallığı putperestliğe yöneldi ve MÖ 722 yılında Asurlular tarafından ortadan kaldırıldı. Yahuda krallığı ise MÖ 587 yılında Babilliler tarafından yıkıldı ve buradakiler Babil'e sürgüne gönderildiler. Böylece Birinci Mabet Dönemi sona erdi. Bu sürgün, Yahudi tarihinin en büyük sürgünü ve önemli olaylarından biridir.(6)

İkinci Mabet Dönemi ve Sonrası

İsrailoğulları Babil'de 70 yıl sürgün hayatı yaşadılar. Bu durum, Perslilerin Babilleri yenmesiyle bitti. Pers kralı, Yahudilerin Kudüs'e dönmelerine ve mabedi yeniden yapmalarına izin verdi. Ezra'nın liderliğinde mabet yeniden yapıldı (MÖ 520-515) ve Yahudiliğin kurum ve hükümleri yeniden uygulanmaya başlandı. Böylece Yahudi tarihinde İkinci Mabet Dönemi (MÖ 538 - MS 70) başlamış oldu. Bu dönem içinde Yahudilik, çok önemli bir din âlimi olan Ezra'nın katkılarıyla din olarak gelişme sürecine girdi. Onun katkılarıyla Tevrat'a son şekli verildi ve Tevrat üzerine tefsir çalışmaları başladı.

İkinci Mabet Dönemi'nin sonlarına doğru Hristiyanlık dini ortaya çıktı. Bu dönemde Yahudiler, Romalıların yönetimi altında yaşıyordu. Filistin'de de karışıklıklar vardı ve Yahudiler baskı altındaydılar. Bunun

(3) bk. Tevrat, Hâkimler, 1/1-16; 21/1-25.
(4) bk. Tevrat, II. Samuel, 21/1-22; Birinci Krallar, 1/1-27; 2/1-46.
(5) bk. Tevrat, Birinci Krallar, 6/1-37.
(6) bk. Tevrat, Hezekiel, 8/1-4; 14/1-23.

üzerine isyanlar çıkardılar. Romalılar, Yahudi isyanlarını MS 70 yılında şiddetli bir şekilde bastırdılar. Kudüs'ün tamamını işgal ederek mabedi tahrip ettiler. Bu olay da Yahudi tarihinde bir dönüm noktasıdır. Bu olayla birlikte Yahudiler için yaklaşık iki bin yıl sürecek bir esaret, kovulma ve diyaspora dönemi başladı. Bu gelişmeler, Yahudiliğin yapısında önemli değişikliklere yol açtı. Mabedin tahrip edilmesi ve bazı dinî kurumların ortadan kaldırılması sebebiyle Yahudiliğin önemli dinî hükümleri askıya alındı. Çünkü Yahudiliğe göre bu hüküm ve kuralların uygulanması, mabedin ve diğer dinî kurumların varlığına bağlı idi. Bu gelişmelere rağmen, Yahudiler Tevrat'ın tefsirine devam ettiler. Böylece Tevrat'ın ilk tefsiri olan Mişna oluştu. Onun tefsirleri de Talmud'u ortaya çıkardı.(7)

Romalılar, Kudüs'ü işgal ettikten sonra buradaki Yahudileri sürgün ettiler. Sadece belli zamanlarda Kudüs'e girip ibadet etmelerine izin verdiler. Onların bu sürgünleri, 1948 yılında Filistin'de İsrail Devleti kuruluncaya kadar devam etti.

Etkinlik — **Tarih Şeridi Hazırlayalım**

Arkadaşlarınızla Yahudiliğin doğuşu ve geçirdiği aşamaların gelişimini gösteren bir tarih şeridi hazırlayınız.

Yahudiler günümüzde başta İsrail olmak üzere Amerika'da, Avrupa'da, Rusya'da, Türkiye'de ve dünyanın diğer bölgelerinde yaşamaktadırlar. Bugün İsrail'de 5 milyon, Amerika'da ise 6 milyon olmak üzere dünyanın diğer bölgelerinde yaşayanlarla birlikte yaklaşık 13,5 milyon civarında Yahudi bulunmaktadır.(8)

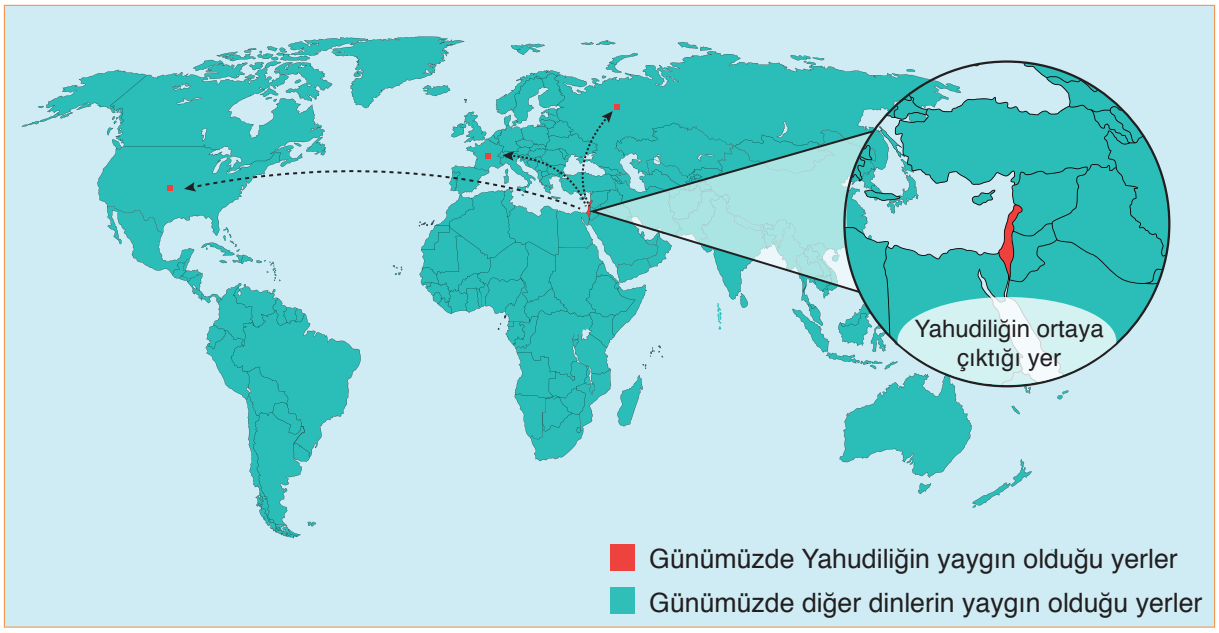

***Harita 5.2**: Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı yerler*

(7) bk. Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s. 205-208; Hayrullah Örs, Musa ve Yahudilik, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 19-27; Salime Leyla Gürkan, Yahudilik, İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2017, s. 25-40.
(8) bk. Baki Adam, "Yahudilik", Dinler Tarihi, Editör: Baki Adam, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015, s. 60.

Öğrenelim

Türkiye'de yaklaşık 20.000 kadar Yahudi vatandaşımız yaşamaktadır.

Baki Adam, Yahudilik, s. 60.

Tarihsel gelişiminden de anlaşıldığı üzere Yahudilik, MÖ 13. yüzyılda ortaya çıkıp gelişen bir dindir. Hz. İbrahim, Hz. İshak (a.s.) ve Hz. Yakup (a.s.) Yahudilerin üç büyük atasıdır. Yahudiliğin temel ilkeleri olan On Emir, Hz. Musa'ya (a.s.) Sina Dağı'nda Tanrı tarafından verilmiştir. Yahudiler, en görkemli dönemlerini Hz. Davud (a.s.) döneminde yaşamıştır. Süleyman Mabedi adıyla da bilinen Bet-Hamikdaş (Beytü'l-Makdis) Hz. Süleyman (a.s.) tarafından inşa edilmiştir. Hz. Süleyman'ın (a.s.) vefatından sonra Yahudiler zayıflamış ve sürgüne gönderilmiştir. Ezra, sürgün sonrasında Yahudi kurum ve kurallarını hayata geçiren, Yahudiliğin günümüzdeki yapısını kazanmasında önemli rol üstlenen önemli bir figürdür. Onun etkisiyle Yahudilik, ırka dayalı millî bir din hâline gelmiştir.

Yahudi din adamlarının belirlediği kurallara göre Yahudi olmanın bazı ırkî ve dinî şartları vardır. Yahudi olmanın temel ön şartı, Yahudi bir anne babadan veya Yahudi bir anneden doğmaktır. Sadece babası Yahudi olan bir kimsenin Yahudi sayılabilmesi için bu dine de girmesi gerekir. Ancak bu kişi, Yahudiliğe girmekle sadece dinini değil, aynı zamanda milliyetini de değiştirmiş olur. Bu bakımdan "Yahudilik" terimi belli bir ırka, kültüre ve dine mensubiyeti ifade eden bir anlam içerir.

Yahudileri tanımlamak için kullanılan bazı terimler vardır. Bunlardan en yaygın kullanılanı "İbrani, İsrail, Yahudi ve Musevi" terimleridir. Bu terimlerin her biri, Yahudi tarihinde belli bir döneme işaret eder. Hz. İbrahim'e (a.s.) Eber'in neslinden anlamında İbrani, konuştuğu dile de İbranice denir. İsrail, Hz. Yakup'a (a.s.) verilen unvana denir. Hz. Yakup (a.s.) bir gece kırda iken kendisini "Tanrı'nın adamı" olarak tanıtan bir adam karşısına çıkmış ve onunla sabaha kadar güreşmiş, ancak onu yenememiştir. Sabah olunca da bu adam Hz. Yakup'u (a.s.) kutsamış ve ona "Tanrıyla uğraşan" anlamına gelen "İsrail (Yisrael)" lakabını vermiştir. Bu nedenle Hz. Yakup'un (a.s.) soyundan gelenlere de "İsrailoğulları" denilir.[9]

Musevi ise Hz. Musa'nın (a.s.) peşinden gidenler anlamında kullanılan bir terimdir. Yahudilerden daha çok başkalarının onları ifade etmek için kullandığı bir terimdir. "İbrani" ve "İsrail" tarihî anlamda, "Yahudi" ise özel ve yaşayan bir kavmi tanımlamak için kullanılmıştır.[10] Bunlardan İsrail ve Yahudi isimleri daha çok kullanılmıştır. Onun için 1948'de Filistin'de kurulan devletin adı İsrail'dir. Bu devletin vatandaşlarına, etnik kökenine bakılmaksızın İsrailli denilir. Yahudi adı ise ırk ve din açısından Yahudi olanlar için kullanılır.

Yahudileri, geldikleri bölge ve kültürel açıdan tanımlayan terimler de vardır. Portekiz ve İspanya kökenli Yahudiler "Seferad", Doğu ve Orta Avrupa kökenli olanlar "Aşkenaz" olarak adlandırılır. Arap ülkelerinden göç eden Yahudilere ise İbranice doğulu anlamında "Mizrahi" denir.

(9) bk. Tevrat, Çıkış, 32/22-32.
(10) bk. Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s. 205-206.

Öğrenelim

Tarihsel gelişiminden de anlaşıldığı üzere Yahudiliğin kendine özgü birtakım özellikleri vardır. Bunlar "seçilmişlik, ahit, kutsal toprak, mabet ve mesihçilik"tir. Yahudilikte seçilmişlik inancı, Yahudilerin diğer ırklardan farklılığını ve üstünlüğünü ifade eder. Bu inanca göre Tanrı, Yahudileri tarih boyunca diğer milletlerden farklı kılmıştır. Yahudiler, her türlü baskı karşısında millî ve dinî kimliklerini bu inançla korumuştur.

Ahit, kendi iradesini yeryüzünde temsil etmek üzere Yahudilerin atalarını diğer milletler arasından seçmiş olan Tanrının, başta Hz. İbrahim (a.s.) olmak üzere onlarla yaptığı antlaşma inancıdır. Bu ahit gereğince, Yahudilerin ataları, Tanrı'nın buyruklarına uyacaklar ve onu yeryüzünde temsil edecekler, buna karşılık Tanrı da onlara ayrıcalıklı haklar tanıyacaktır.

Kutsal toprak, Tanrı'nın Yahudiler için seçip belirlediği ve onlara vadettiği "arz-ı mev'ud" inancıdır. Yahudilere göre vadedilen topraklar ise Filistin'dir. Yahudilik bu toprakların dışında tam olarak yaşanamaz. Zorunluluk hariç Tevrat'ın buyruklarına kulak veren Yahudiler, mutlaka bu topraklarda yaşamalıdır. Yahudilerin bu topraklardan başka bir yerde devlet kurması Yahudiliğe aykırıdır.

Mabet, yerini Tanrı'nın seçtiği ve onun isteğiyle Hz. Süleyman (a.s.) tarafından yaptırılan Kudüs'teki mabet inancıdır. Yahudilik, mabet merkezli bir dindir. Yahudilikte pek çok kuralın mabette gerçekleştirilmesi gerekir.

MS 70 yılında tamamen yıkılan Süleyman Mabedi'nden geriye bugün sadece "batı duvarı" kalmıştır. Mabedin yerine daha sonra Müslümanlar tarafından Mescid-i Aksa inşa edilmiştir. Süleyman Mabedi'nden kalan batı duvarı Yahudiler için önemlidir. Yahudiler, bu duvarın önünde Mabedin durumu için ağıt yakarlar ve en kısa zamanda yeniden inşa edilmesi için Tanrı'ya yalvarırlar.

Mesih ise Hz. Davud'un (a.s.) kurduğu İsrail krallığının parçalanıp yok olmasından sonra, onun soyundan başka bir kralın yani mesihin İsrail krallığını yeniden kuracağı inancıdır. Yahudilere göre mesih mutlaka gelecek ve vadedilen topraklarda İsrail krallığını yeniden canlandıracaktır.

Baki Adam, Yahudilik, s. 60.

Etkinlik

Niçin Acaba?

Size göre Yahudiler, bugün kendi ellerinde olduğu hâlde Süleyman Mabedi'ni niçin yeniden inşa etmiyorlar? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

1.2. Yahudilikte İnanç Esasları

Düşünelim

Yahudilikteki "On Emir" nedir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

Yahudi kutsal metinlerinde kalıplaşmış bir inanç sistemi yoktur. Bu konuda tarih boyunca Yahudiler arasında bir karmaşa yaşanmış, bu karmaşayı ortadan kaldırmak için zaman içinde çeşitli girişimler olmuştur. Bu inanç esaslarının belirlenmesinde, Hristiyan ve Müslümanların Yahudiliğe yönelttikleri eleştirilerin de etkisi olmuştur. Bunun üzerine pek çok Yahudi âlimi inanç esaslarını belirlemeye çalışmıştır.

Ancak 12. yüzyılda yaşamış olan Yahudi din bilgini Musa bin Meymun (Maimonides) tarafından tespit edilen inanç esasları, diğer din bilginlerinin belirlediklerini de içerdiği için en fazla kabul görenidir. O, inanç esaslarını belirlerken Hristiyanlık ve İslam'dan da yararlanmıştır.

***Görsel 5.2**: Kudüs'teki Ağlama Duvarı*

Yahudiliğin, her biri "tam bir imanla inanırım ki" sözüyle başlayan 13 maddelik iman esasları şunlardan oluşur:

1. "Tanrı var olan her şeyi yarattı ve onlara hükmeder.

2. Tanrı birdir ve ondan başka tanrı yoktur.

3. Tanrı bir cisim değildir ve hiçbir şekilde tasvir edilemez.

4. Tanrı, ezeli ve ebedidir.

5. İbadet, yalnızca Tanrı'ya mahsustur. Ona ortak koşulamaz.

6. (Yahudi) Peygamberlerin bütün sözleri haktır.

7. Efendimiz Musa'nın peygamberliği gerçektir. O, kendisinden önce ve sonra gelen bütün peygamberlerin en büyüğüdür.

8. Elimizde olan Tevrat, tamamıyla Tanrı tarafından Musa'ya verilenin aynısıdır.

9. Tevrat değiştirilmeyecektir ve gelecekte Tanrı başka bir Tevrat göndermeyecektir.

10. Tanrı, insanın bütün işlerini ve düşüncelerini bilir.

11. Tanrı, emirlerini yerine getirenleri mükâfatlandırır, ihlal edenleri cezalandırır.

12. Mesih gelecektir; geciktiği hâlde her gün onun gelmesini bekleyeceğim.

13. Tanrı'nın bildiği bir zamanda, ölümden sonra dirilme gerçekleşecektir."[11]

Görüldüğü gibi Yahudi inanç esasları Tanrı'ya, peygamberlere, kutsal kitaba, mükâfat ve cezalandırmaya, ahirete ve mesihe iman gibi temel konuları içerir. Bu on üç maddelik iman esaslarının tamamı sadece Ortodoks Yahudiler tarafından kabul edilir.

(11) bk. Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s. 251-252; Gürkan, s. 88.

Tanrı İnancı

Yahudi inanç esaslarının birincisini Tanrı inancı oluşturur. Yahudilik, tek tanrıcı bir dindir. Tanrı, her şeyi yaratan ve her şeye hükmeden yüce bir varlıktır. Ezeli ve ebedidir. Onun bedeni, şekli, eşi, benzeri ve ortağı yoktur. Bu yüzden hiçbir şekilde resmi ve heykeli yapılamaz. Ancak Tevrat'ta Tanrı, bir takım insani özellikleri olan, sevinen, öfkelenen, kimi zaman kıskanan bir tanrı olarak nitelendirilir.(12) Yahudi otoriteler Tevrat'taki Tanrı'yla ilgili bu gibi ifadeleri yorumlamış ve aşkın bir tanrı anlayışı ortaya koymuştur. Tevrat'taki *"Tanrı'nın eli "*(13) gibi ifadeler, Tanrı'yı daha kolay anlatabilmek için insana ait bazı kavramları ödünç almıştır. Yahudiler, evrenin hâkimi olarak ona *"Melekh"* (Kral) ismini verirler. Tanrı, hem insana yakın hem de aşkındır. Tanrı'nın en kutsal adı *"Yehova"*dır. Bu ismi gereksiz yere söylemek yasaktır. Yahudiler, O'nun bu ismini söylemekten çekindikleri için O'na "*Ha-Şem"* (İsim), *Elohim* (Rab) veya "*Adonay"* (Efendimiz) diye seslenirler.(14)

Peygamber İnancı

Yahudilikteki temel inanç esaslarından biri de peygamberliktir. Yahudilik inancına göre peygamberler Tanrı'nın elçisidir. Peygamberlerin ilki Hz. İbrahim (a.s.), sonuncusu MÖ 5. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Malaki'dir. Yahudi tarihinde, aynı anda birden fazla peygamber görev yapmıştır. Peygamberlik, kişisel çabayla elde edilmez. Peygamberleri Tanrı seçer. Peygamberlik görevine başlayan kişinin, bir mucizeyle peygamber olduğunu ispat etmesi gerekir. Bununla birlikte içinde yaşadığı toplumda dürüstlüğü ile bilinmesi, yazılı ve sözlü Tevrat bilgisine sahip olması gerekir. Bu özelliklere sahip kişi mucize gösterirse o kişinin peygamberliğinin Tanrı'dan olduğu kabul edilir.(15)

Hz. Musa (a.s.), peygamberlerin en büyüğü ve en üstünüdür. O, Tanrı'yla aracısız görüşmüş, istediği zaman vahiy alabilmiştir. Ona gelen vahiy eşsizdir. Bundan dolayı o, bütün peygamberlerin efendisidir. Her peygamber otoritesini Hz. Musa'nın (a.s.) getirdiği Tevrat'tan alır. Hiçbir peygamber Tevrat'a aykırı bir şey söyleyemez. Yahudiler, peygamberlerin günahsız olduğunu kabul etmezler.(16) Yahudi inancına göre kadın peygamberler de vardır.(17) Yahudiler, Hz. İsa'nın (a.s.) ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğini kabul etmezler.

Kutsal Kitap İnancı

Yahudiliğin kutsal metinleri, yazılı ve sözlü olmak üzere iki kısma ayrılır. Yazılı kutsal metinler, Türkçede "Eski Ahit" olarak bilinen "*Tanah"* adıyla anılır. Tanah; *Tora* (Tevrat), *Neviim* (Peygamberler) ve *Ketuvim* (Kitaplar) bölümlerinden oluşmaktadır. Bunlardan Tora yani Tevrat'ın Hz. Musa'ya (a.s.) verildiğine inanılır.

Tevrat; Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye olmak üzere beş kitaptan oluşmaktadır. Bu beş kitapta, yaratılıştan Hz. Musa'nın (a.s.) vefatına kadar geçen olaylar kronolojik bir düzende anlatılır ve Yahudilerin uyması gereken yasalar belirtilir.

***Görsel 5.3**: Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat'tan bir görünüm*

(12) bk. Tevrat, Çıkış, 19/5-6; Levililer, 11/45; Tesniye, 14/2.
(13) bk. Tevrat, Çıkış, 9/15.
(14) bk. Tevrat, Tekvin, 19/1; II. Samuel, 24/17.
(15) bk. Tevrat, Tesniye, 5/24; Yeremya, 15/19.
(16) bk. Tevrat, Tesniye, 13/1-5; Tesniye, 18/21-22; Çıkış, 4/8.
(17) bk. Tevrat, Çıkış, 15/20; İşaya, 8/3.

Tanah'ın ikinci bölümü olan Peygamberlerde (Neviim) yer alan kitaplar, İsrailoğullarının tarihinden söz eder. Tarihî ve dinî olaylar kronolojik düzende ele alınır.

Tanah'ın üçüncü bölümü olan Kitaplar (Ketuvim), Tanah'ın farklı dönemlerine ait tarihî, dinî, edebî ve felsefi metinlerden oluşur. Sözlü metinler *(Sözlü Tora)*, *Mişna* ve *Gemara*'dan oluşur. Mişna Tevrat'ın, Gemara Mişna'nın yorumudur. Gemara, Mişna metnini de içerdiği için genel olarak *Talmud* adıyla anılır. Mişna ve Gemara'dan oluşan Talmud'a *"Sözlü Tora"* denir. Bunlara sözlü denmesinin nedeni, ilk zamanlar yazıya geçirilmeyip sözlü olarak nakledilmelerindendir.

Tevrat'ta ahiretten söz edilmediğinden bu konuda Yahudilikte bir belirsizlik vardır. Buna rağmen, Yahudi din bilgini rabbiler, öldükten sonra dirilme ve ahiret hayatı ile ilgili tasvir ve tanımlamalarda bulunmuşlardır. Ahiretin varlığına inanmayı bir iman esası hâline getirmişlerdir. Ancak bazı Yahudi mezheplerinde yer almasına rağmen, Yahudilikte ahirete iman esası genel kabul görmemiştir. Ahiret inancı tam olarak Ortodoks Yahudilikte bulunmaktadır.

Yahudilikte yukarıdaki inanç esaslarının yanı sıra, Tanrı tarafından Hz. Musa'ya (a.s.) iki ayrı levha hâlinde verildiği kabul edilen ve Tevrat'ta iki ayrı yerde geçen "On Emir" de Yahudiliğin temelini oluşturan esas ve ilkeler olarak kabul edilir.

Öğrenelim — On Emir

1. Seni Mısır diyarından, esaret evinden çıkaran Tanrı benim. Benden başka Tanrı'n olmayacak.
2. Kendin için yontma put yapmayacaksın. Hiçbir şeyin resmini yapıp tapmayacaksın.
3. Tanrı'nın adını boş yere ağzına almayacaksın.
4. Cumartesi gününü daima hatırlayıp onu kutsal bileceksin. Haftanın altı gününde çalışacak, yedinci gün dinleneceksin. Cumartesi, Rabb'ine tahsis edilmiş genel dinlenme günüdür. O gün, ne sen ne oğlun ne kızın ne hizmetçilerin ne de hayvanların bir iş yapacaktır.
5. Babana ve annene hürmet edeceksin.
6. Öldürmeyeceksin.
7. Zina yapmayacaksın.
8. Çalmayacaksın.
9. Komşuna karşı yalancı şahitlik yapmayacaksın.
10. Komşunun evine tamah etmeyeceksin; komşunun eşine, kölesine, cariyesine, öküzüne, eşeğine, hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin.

(Tevrat, Çıkış, 20/2-17; Tesniye, 5/6-21.)

Etkinlik — Karşılaştıralım

Yahudiliğin inanç esasları ile İslam dininin inanç esasları arasında ne gibi fark ve benzerlikler vardır? Arkadaşlarınızla karşılaştırarak değerlendiriniz.

1.3. Yahudilikte Ritüeller

Düşünelim

Ritüel, ayin, ibadet kavramları sizde ne gibi anlamlar çağrıştırıyor? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Ritüel, latince kökenli bir kelime olup dinin, daha çok şekle bağlı olan ibadetleri anlamına gelir. Aynı zamanda ritüel günlük hayata yansıyan bayram, giyim, içecek, doğum, evlenme vb. dinî pratikleri içeren eylemlerin tümünü de ifade eden bir kavramdır. Binlerce yıl içinde oluşan ve bir kültürü ifade eden Yahudiliğin başta ibadetler olmak üzere kendine özgü ritüelleri vardır.

Yahudilik aslında bir amel dinidir. Yahudilerin temel görevi Tevrat'taki kuralları yerine getirmektir. Bunların büyük bir kısmı kurban ve sunularla ilgilidir. Tanrı'nın ceza veya mükâfatı bu kuralların yerine getirilmesine bağlıdır. Tevrat'ta ve Tanah'ın diğer bölümlerinde dualar yer alır. Hz. Süleyman Mabedi'nin MS 70 yılında yıkılışından sonra dua, kurbanın yerini almış ve ibadetin ana unsuru olmuştur. Yahudilikte çok önceleri formüle edilmiş geleneksel kalıp dualar, "siddur" denilen dua kitaplarında toplanmıştır.

Günümüzde mabedi temsil ettiğine inanılan sinagogda cemaatle ibadet, büluğ çağına ulaşmış (13 yaş) en az on erkekle yapılabilir. İbadeti din adamları veya cemaatten biri yönetir. Mabette *kohen, rabbi* ve *haham* gibi din görevlileri hizmet eder. Yahudilikte ibadete yalnızca erkekler katılır. Kadınlar ise uzaktan izlemekle yetinirler. İbadet, Kudüs'e dönük olarak gerçekleştirilir ve günlük, haftalık, yıllık olmak üzere üç bölümde değerlendirilebilir.

Yahudiler sabah, ikindi ve akşam olmak üzere günde üç vakit ibadet ederler. Bu ibadetlerde okunan duaların bazıları Tevrat'tan alınmadır. Yahudilerin en önemli duası *Şema Yisrael* 'dir.[18] Dindar Yahudiler günde iki kez sabah ve akşam bu duayı okur. Günlük ibadetlerde Yahudiler secde etmezler. İbadette bazı eğilme ve ileri geri gitme gibi hareketler vardır.

Yahudilikte haftalık kutsal dinlenme ve ibadet gününe *Şabat* denir. Kaynağını, Tanrı'nın dünyayı yaratışından alır. Tevrat'ta anlatıldığına göre Tanrı, dünyayı altı günde yaratmış, yedinci günde dinlenmiştir. Bu günü Yahudiler için özel dinlenme ve Tanrı'yı anma günü ilan etmiştir. Şabatı kutsamak ve gereklerini yerine getirmek On Emir'den biridir. Şabat vakti, cuma günü ikindiden sonra başlar, cumartesi akşamına kadar devam eder. Şabat, Yahudi yaşamında önemli bir yere sahiptir. Ortodoks Yahudilerde Şabat boyunca ateş yakmak, elektrikli alet, telefon, araba ve benzeri şeyler kullanmak yasaktır. Dindar Yahudi o gün hiçbir iş yapmaz.

Yahudilikte hac ve kurban ibadeti olmakla birlikte, Mabedin yıkılışı ile askıya alınmıştır. Oruç ibadeti vardır ve günahlara kefaret olması veya geçmişin kötü günlerini hatırlama ve ağıt yakma amacıyla toplam altı gün tutulur. Sadaka da önemli bir ibadettir. Tevrat'a göre fakirlere yardım için sadaka vermek bir kuraldır. Fıtır sadakası olarak her erkek yılda bir kez yarım *şekel* (para birimi) sadaka vermelidir.[19]

(18) bk. Tevrat, Tesniye, 6/4.
(19) bk. Tevrat, Çıkış, 30/12-23.

Öğrenelim

Yahudilikte kutsal günler ve bayramlar da önemlidir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Roş Haşana: Yahudi takviminde yılbaşıdır. Kâinatın ve insanın kaderinin yeniden belirlendiği günlerdir. Roş Haşana mutlu bir gündür. Ancak kişinin geçen yılı sorgulaması, yaptıklarını gözden geçirmesi ve ertesi yıl için iyi planlar yapması gerekir. Roş Haşana, sinagogda ibadet ve tövbe ile geçirilir.

Yom Kippur: Roş Haşana'nın birinci gününden itibaren devam eden on günlük tövbe zamanının sonundaki kefaret günüdür. Yahudi inancına göre Roş Haşana'da tasarımı yapılan insanın bir yıllık kaderi Yom Kippur'da son şeklini alır. Yahudiler o gün ibadet ve tövbe ile meşgul olurlar.

Sukkot: Yahudilerin Mısır'dan çıktıktan sonra kırk yıl çölde dolaşmaları anısına yapılan bir bayramdır. Yahudi takvimine göre Tişri ayının on beşinde, Yom Kippur'dan beş gün sonra başlar. Bu bayramı İsrail'deki Yahudiler yedi, İsrail dışındaki Yahudiler sekiz gün kutlar.

Fısıh (Pesah): İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışı anısına kutlanan hac bayramıdır. İsrail'de yedi, İsrail dışında sekiz gün kutlanır.

Şavuot: Tevrat'ın Tanrı tarafından Yahudilere verilişini kutlama bayramıdır. Haftalar bayramı olarak da bilinir.

Baki Adam, Yahudilik, s. 60.

Yahudilikte doğum, sünnet, ad verme, dinî hükümlerle sorumlu olma yaşı, evlenme ve ölüm insan hayatında önemli olaylardır. Örneğin doğan çocuk erkek ise dinî kurallara göre sekizinci günü sünnet edilir ve adı konur. Yine evlilik dinî kurallara göre yapılır, yoksa geçerli sayılmaz.

Yahudilikte yiyecek içecek kuralları da çok önemlidir. Bu, onların kendilerini Tanrı'nın seçilmiş kavmi olarak kabul etmelerinden ve Tanrı'ya bağlılıklarının göstergesi olarak değerlendirmelerinden gelir. Yenilmesinde veya kullanılmasında dinen sakınca bulunmayan helal ürünlere *koşer* denir. Yahudi kurallarına göre domuz, tavşan, midye, salyangoz, istakoz, karides yenilmez. Et ve süt de birbirine karıştırılarak yenilmez. Sebze ve meyvelerin iyice incelenmesi ve kurtluların yenilmemesi gerekir. Eti yenilen hayvanlar, Yahudi din kurumlarının görevlendirdiği din adamlarının gözetimi altında ve belirlenen şekle göre boğazlanır. Dinine bağlı Ortodoks Yahudiler bu kurallara titizlikle uyarlar. Bir ürünün koşer olup olmadığı hahamlık tarafından denetlenir ve uygun olanlara *koşer sertifikası* verilir.

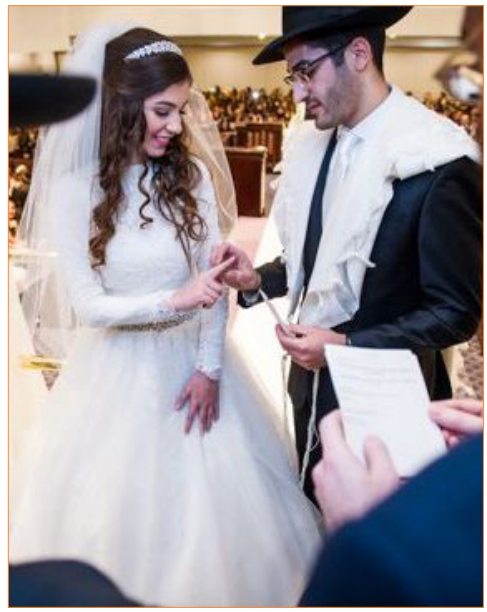

***Görsel 5.4**: Yahudilikte evlilik ve çok çocuk sahibi olunması önemsenir.*

Etkinlik

Şema Hazırlıyoruz

Yahudiliğin ritüelleri ile ilgili arkadaşlarınızla bir şema hazırlayınız. Hazırladığınız şemadan hareketle bu ritüellerin, Yahudi kimlik ve kültürünün oluşmasındaki etkisini değerlendiriniz.

1.4. Yahudilikte Semboller ve Kutsal Mekânlar

Düşünelim

Yahudilik denilince akla gelen ilk semboller hangileridir? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Sembol, duyularla algılanamayan şeyleri, algılanabilir hâle getiren somut şeylere veya işaretlere denir. Sembolün amacı, bir yerde sembolize edilen şeyin önemini artırmaktır. Örneğin Kudüs üç büyük dinin kutsal kabul ettiği sembolik bir şehirdir. İnançlar da sembolize edilerek yaygınlaşır ve yaşarlar. Onun için her dinin kendine özgü sembolleri vardır. Yahudilikte de ona özgü bazı semboller vardır. Bunların en önemlileri *Yedi Kollu Şamdan (Menora)* ve *Davud Yıldızı*'dır.

***Görsel 5.5**: Yahudilerin sembollerinden Yedi Kollu Şamdan (Menora)*

Zeytinyağı ile yakılan Yedi Kollu Şamdan, Yahudiliğin en eski sembollerinden biridir. Hz. Musa'nın (a.s.) Sina Dağı'nda gördüğü yanan çalıyı simgeler.(20) Bunun yanında başka anlamları da vardır. Örneğin şamdanın ışığı, Tanrı'nın varlığını simgeler. Yine şamdanın 7 ışığı yaratılışın 7 gününü yani altısı çalışma, ortadaki yedinci kol dinlenme gününü simgeler. Davut Yıldızı ise üst üste gelmiş iki üçgenle oluşturulmuş altı köşeli yıldızdır. Aslında dünyadaki pek çok kültürde yer alan bir semboldür. Bu yıldız, Hz. Davud'un (a.s.) kalkanının üzerinde olmasından dolayı "Magen David" olarak da anılır. Sembol İsrail halkının tarihsel geçmişini ifade eder. Günümüzde İsrail Devleti'nin askerî ve sivil bütün kurumlarının simgesi olduğu gibi bayrağının da sembolüdür.(21)

Yahudilikte her dinde olduğu gibi kutsal mekânlar vardır.(22) Kutsal yerler, o dinin inananları için önemlidir. Yahudilikte vadedilen topraklar ve bunların içinde özellikle Kudüs, burada da Hz. Süleyman (a.s.) tarafından yapılan ve günümüzde sadece batı duvarı kalan Mabet en önemli kutsal mekândır. Hac ibadeti burada yapılırdı. Tevrat'a göre Yahudilerin yılda üç kez Pesah, Sukkot ve Şavuot bayramlarında hac yapması gerekir. Ancak mabedin Romalılar tarafından tamamen yıkılmasından sonra hac ibadeti askıya alınmıştır. Mesih gelip Yahudi krallığını kurduğu zaman tekrar yürürlüğe girecektir. Bugün hac, zamana bağlı olmaksızın sembolik olarak yapılır. Kudüs'teki Ağlama Duvarı hacıların ibadet yeridir.

Süleyman Mabedi yıkılınca rol ve işlevi geçici olarak sinagoglara aktarılmıştır. Onun için buralar da Yahudiler için önemlidir ve kutsallığı vardır. Mesih gelip mabedi yeniden inşa edene kadar, sinagoglar mabedin simgesel işlevini sürdürecektir. Bugünkü yapısı ve işlevi itibarıyla sinagoglar, toplu ibadetin yapıldığı, cemaat işlerinin görüldüğü ve din eğitiminin yürütüldüğü merkezlerdir. Sinagogların belli bir mimari yapı özelliği yoktur. Bölgeye göre değişmektedir.

Sinagoglarda mutlaka üç şeyin bulunması gerekir. Bunlar; *aron hakodeş* (Tevrat tomarlarının bulunduğu kutsal dolap), *ner hatamid* (devamlı yanan ışık) ve *teva*dır (aron hakodeşin önünde yer alan kürsü). İbadet sırasında aron hakodeşten çıkarılan Tevrat tomarı, haham tarafından bu kürsüde okunur. Sinagoglarda resim ve heykel bulunmaz. Çünkü bunların bulunduğu yerde ibadet yasaktır. Sinagoga edebe uygun kıyafetle ve başörtülü olarak girilir. Başı açık olarak girmek Tanrı'ya saygısızlık kabul edilir. Bunun için Yahudi erkekleri *kipa* giyer, kadınlar ise başlarını örter. Kadınlar ibadete doğrudan katılamayıp

(20) bk. Tevrat, Çıkış, 25 / 31-40.
(21) bk. Galip Atasagun, İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da) Dinî Semboller, Sebat Ofset, Konya, 2002, s. 51-54.
(22) bk. Tevrat, Çıkış, 3/6.

mehitza denilen ayrı bir bölümde erkeklerin ibadetine eşlik edebilir. Ortodokslar dışındaki Yahudi cemaatlerinde sinagoglarla ilgili bu kurallar değişkenlik gösterir.

Etkinlik — **Değerlendirelim**

Yahudilikteki kutsal mekân anlayışı ile ilgili düşünceleriniz nedir? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

1.5. Günümüzdeki Yahudi Mezhepleri

Düşünelim

Size göre geleneksel Yahudiliğin yanı sıra başka mezheplerin de ortaya çıkmasının sebepleri neler olabilir? Görüşlerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Günümüz Yahudiliğinin en önemli mezhepleri: Ortodoks Yahudilik, Reformist Yahudilik, Muhafazakâr Yahudilik ve Yeniden Yapılanmacı Yahudiliktir.

Ortodoks Yahudilik: Günümüzde en fazla mensubu olan Yahudi mezhebidir. Çoğunlukla İsrail'de hâkimdir ve devletin resmî mezhebidir. Ortodoks Yahudiler, yazılı Tevrat'ın Tanrı tarafından Hz. Musa'ya (a.s.) yazdırıldığına, sözlü Tevrat'ın da (Mişna, Talmud) sözlü olarak vahyedildiğine inanırlar. Ortodoks inançta, Yahudilerin Tevrat'ın kanunlarına uymadıkları için sürgüne gönderildikleri yer alır. Maimonides'in 13 maddelik iman esası dogma olarak kabul edilir. Ortodoks Yahudiliğe göre Yahudiler, tövbe eder ve Tevrat'ın bütün kurallarını gözetirse mesih gelecek, sürgün sona erecektir. O zaman Yahudiler gerçek evine dönecek ve mabet yeniden inşa edilecektir. Ortodoks olmayan Yahudileri günahkâr olarak değerlendirirler.[23]

Reformist Yahudilik: 19. yüzyılın başlarında Alman Yahudileri arasında ortaya çıkmıştır. Din ile dünya işlerinin ayrılması ve Yahudilik ile çağdaş modern anlayışın birleştirilmesini savunurlar. Başka toplumlar ile karışmaya engel Yahudi kültürünün yumuşatılması, kadın-erkek ayrımının kaldırılması gibi hususları öne çıkarırlar.

Almanya'da başlayan reform hareketi, daha sonra Amerika'ya taşınmış ve gelişmesini Amerika Yahudileri arasında göstermiştir. Reformist Yahudiler, bugün Amerikan Yahudilerinin çoğunluğunu teşkil eder. Reformist Yahudilikte Yahudiliğe sadece kültürel bir olgu olarak bakılır. Tanah'ın ilahiliği ve günlük hayattaki etkisi tartışmalıdır. Şabat ve koşer kuralları gözetilmez. Sinagogda kadınlarla erkekler yan yana oturur. Sinagoglarda kadınlar da haham olarak görev alır ve ayinleri yönetir. Sinagogda başa kipa giyme zorunluluğu yoktur. Yahudi olmayanlarla evlilik kabul edilir. Yahudiliğe geçişte hiçbir sınırlama yoktur. Diğer din ve inançlara saygıyla bakılır. Cumartesi yasaklarının bazısı kaldırılmıştır.

Reformist Yahudilikte kutsal toprak ülküsü reddedilir ve yaşanılan her yerin kutsal olduğu savunulur. Talmud kabul edilmez ve mesih anlayışı reddedilir. Yahudilik İsrailoğulları'na ait bir dindir. Ancak Yahudi olmayanlar da kendi din ve gelenekleri ile kurtuluşa erebilir. Ruhun ölümsüzlüğüne, yeniden dirilmeye, ceza ve mükâfata inanmayan Reformist Yahudiler, felsefelerini bu dünya üzerine oluşturmuştur.[24]

Muhafazakâr Yahudilik: 19. yüzyılın ortalarına doğru Alman Yahudileri arasında, Reformist Yahudiliğe bir tepki olarak doğmuştur. İlk ortaya çıktığı dönemlerde Ortodoksluktan ayırt edilememiştir. Çünkü onlarda da sinagogda Ortodoks siddur dua kitapları kullanılmış ve kadınlar ile erkekler ayrı ayrı oturtulmuştur.

(23) bk. Baki Adam, Yahudilik, s. 122.
(24) bk. Baki Adam, Yahudilik, s. 120.

Muhafazakârlar ile Reformistler arasındaki en önemli fark, ibadeti İbranice yerine İngilizce yapmalarıdır. Muhafazakâr Yahudilik, yapısı itibariyle Ortodoks Yahudiliğin bir tür Amerikan versiyonudur. Sinagogda, Reformistlerde olduğu gibi kadın erkek yan yana oturmakta, kadınlardan da haham olabilmektedir. Şabat kurallarını uygulamada Ortodokslar kadar titiz değillerdir. Dış evliliği kabul etmezler. Reformistlerin aksine, Yahudi bir anneden doğmayan çocuğu Yahudi kabul etmezler.(25)

Yeniden Yapılanmacı Yahudilik: İnançları, Reformist Yahudiliğinkine yakın bir mezheptir. Ölümden sonra dirilmeyi ve ahireti reddederler. Tevrat'ın Tanrı vahyi değil, İsrailoğulları'nın tarih boyunca oluşturdukları bir eser olduğunu ileri sürerler. Mesih hareketini kabul etmezler. Reformist ve Muhafazakârlarda olduğu gibi sinagogda kadın erkek yan yana oturur ve kadınların haham olmasını kabul ederler.(26)

Bu mezhep ve gruplar dışında Yahudiler arasında 20. yüzyılda birçok yeni dinî hareket ortaya çıkmıştır. 1960'larda ortaya çıkan *Hümanist Yahudilik* Tevrat'ın tanrısını ve yasalarını reddeder. İsrail'de son zamanlarda kendinden söz ettiren *Mesihî Yahudilik* ise Hz. İsa'nın (a.s.) mesihliğini ve Yeni Ahit'i kabul eder.

Yahudi tarihinde ortaya çıkan hareketlerden biri de siyonizmdir. Bu hareket, dünyanın dört bir tarafına dağılmış Yahudileri Filistin'de tekrar bir millet olarak bir araya getirmek ve vadedilen topraklarda bağımsız bir Yahudi devleti kurmak amacındaki siyasi bir ideolojidir. Siyonizm'in kökleri eski olmakla birlikte bir ideoloji hâline gelişi 19. yüzyıldadır. Kurucusu, bir Avusturya Yahudisi olan Theodor Herzl'dir (Teodor Herz). O, 1897 yılında Dünya Siyonist Teşkilatı'nı kurmuştur. Herzl, siyonizm fikri eski bir fikir olmakla birlikte, bu düşüncenin örgütlü bir hareket biçimine dönüşmesini ve dünya kamuoyunda duyulmasını sağlayan kişidir. Teşkilatı kurduktan sonra bu fikrini gerçekleştirmek için siyasi teşebbüslerde bulunmuş, hatta II. Abdülhamit ile görüşerek ondan Yahudiler için Filistin'de toprak istemiş ancak bu isteği kabul edilmemiştir. Siyonizm, 1948 yılında Filistin'de İsrail Devleti'nin kurulmasıyla amacının ilk aşamasını gerçekleştirmiştir.

Etkinlik — Sıra Sizde

Size göre son dönemde ortaya çıkan Yahudi mezheplerini geleneksel Yahudilikten ayıran en önemli özellikleri nelerdir? Niçin? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

2. Hristiyanlık

Düşünelim

Hristiyanlık hakkında neler biliyorsunuz? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Hristiyanlık, yaklaşık 2000 yıl önce Filistin bölgesinde ortaya çıkan ve günümüzde yaşayan dinlerin nüfus bakımından en büyük olanıdır. Hz. İsa'dan (a.s.) yaklaşık 20 yıl sonra ilk defa Antakya'da kullanıldığı tahmin edilen Hristiyan sözü "Mesih'e bağlı, Mesih taraftarı"(27) anlamındadır. Mesih, İbranice "Meşiah" kelimesinden gelir ve "yağlanmış, kutsanmış" manasındadır. Mesih sözünün Yunancası da "Hristos"tur. Yani Hristiyan sözü Hristos'a bağlı olanları ifade eder. İsa-Mesih sözü, Arapça ve Türkçede de kullanılır. Hz. İsa'ya verilmiş olan Mesih lakabı Kur'an-ı Kerim'de de geçer. Batı dillerinde ise İsa-Mesih sözü, Yunancadan geçmiş hâli olan Jesus-Christ şeklinde ifade edilir. Hristiyanlığa Hz. İsa'ya (a.s.) nispetle "İsevilik" de denir.

(25) bk. Baki Adam, Yahudilik, s. 121.
(26) bk. Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s. 241-246.
(27) bk. Rasullerin İşleri, 11/26.

Hristiyanlık, vahiy ve kutsal kitaba dayanan, özde tek tanrılı olmakla beraber sonradan teslise yer veren ilahi kaynaklı ve "İsa-Mesih" merkezli bir dindir. İlk başlarda Nasıralı İsa'yı merkez alan bir Yahudi Mesihi Hareketi olarak değerlendirilen Hristiyanlık, günümüzde Yahudiliğin inanç, ibadet ve gelenekleri ile Grek-Roma kültlerini birleştiren kurtarıcı tanrı dini olarak tanımlanır.

Aşağıda Hristiyanlığın tarihçesi, inanç esasları, ritüelleri, sembolleri, kutsal mekânları ve günümüzdeki mezhepleri hakkında bilgiler verilmiştir.

2.1. Hristiyanlığın Tarihçesi

Düşünelim

Hristiyanlık bugün niçin daha çok Avrupa'da yaygın bir dindir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

Hristiyanlığın tarihi Hz. İsa (a.s.) ile başlar. Onun yaşadığı dönemde Filistin, Romalıların egemenliğinde idi. Yahudiler arasında devamlı olarak problemler yaşanıyordu. Bunun yanı sıra Yahudilerin kendi aralarında da birlik yoktu ve birbirleriyle de mücadele ediyorlardı. Hz. İsa (a.s.) böyle bir ortamda 30 yaşlarında peygamberlik görevine başladı. Hz. İsa'nın (a.s.) temel görevi, Hz. Musa'nın (a.s.) dinini, yeniden canlandırmak ve Yahudileri uyarmaktı. Çeşitli yerleri dolaşarak kendisini dinleyenlere Yahudiliğin mevcut durumu ile ilgili eleştirilerini anlattı. Bir müddet sonra etrafında, ona tebliğinde yardım eden anlamına gelen "havariler" oluştu. Hz. İsa (a.s.), tebliğ faaliyetinin başında 12 kişiyi havari olarak seçti.[28] Ancak onun tebliğinden, hem mevcut Yahudiliğe getirdiği eleştiriler sebebiyle Yahudi din âlimleri hem de ileride kendileri için tehdit oluşturur diye Romalılar rahatsız oldu. Yaklaşık üç yıl süren tebliğinin sonunda Yahudilerin tahrikleriyle Romalılar tarafından çarmıha gerildi. Hz. İsa'nın (a.s.) tebliği süresince Hristiyanlık sınırlı kalmış, çok geniş kitlelere yayılamamıştır.

Öğrenelim

Hz. İsa (a.s.) Kimdir?

Hz. İsa (a.s.), Kur'an'da adı geçen peygamberlerden biridir. Annesi Hz. Meryem'dir. Hz. Meryem, annesi tarafından daha doğmadan Allah'a (c.c.) adanmış ve himayesi Hz. Zekeriya'ya (a.s.) verilmiştir. Hz. Meryem iffetli, temiz ve faziletli biri olarak büyümüştür. Allah (c.c.), Hz. Meryem'den babasız olarak Hz. İsa'nın (a.s.) doğmasını dilemiştir. Hz. Meryem'e gelen melek, Allah'ın (c.c.) ona bir erkek çocuk vereceğini müjdelemiştir. Hz. İsa (a.s.) Meryem'den babasız olarak dünyaya gelir. Salih bir kişi olarak büyür ve kendisine peygamberlik verilir. O, Allah'ın (c.c.) izni ile alacalıyı iyi etmek, körlerin gözünü açmak vb. mucizeler gösterir, fakat İsrailoğulları buna inanmazlar.

Hz. İsa'ya (a.s.) inanmayanlar onu öldürmek için her yolu dener ve Hz. İsa'yı (a.s.) öldürmeye karar verirler. İslam inancına göre Hz. İsa (a.s.) öldürülmemiştir. Allah (c.c.), onu kurtarmış ve kendi katına yükseltmiştir. Nisâ suresi 156-157. ayetlerde bununla ilgili şöyle buyrulur: **"Bir de inkârlarından ve Meryem'e büyük bir iftira atmalarından ve "Biz Allah'ın peygamberi Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük" demelerinden dolayı kalplerini mühürledik. Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle gibi gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, bu konuda kesin bir şüphe içindedirler. O hususta hiçbir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu kesin olarak öldürmediler."**

Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hristiyanlık", Dinler Tarihi,
Editör: Baki Adam, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015, s. 139-140.

(28) bk. Matta, 10/2-4.

Hz. İsa'nın (a.s.) ölümünden sonra onun öğretilerini havarileri devam ettirmeye çalıştılar. Bu döneme, "Havariler Dönemi" veya "Pavlus Öncesi Dönem" denir. Hz. İsa'dan (a.s.) sonra tebliğ için çeşitli bölgelere dağılan havariler Kudüs'te bir araya gelerek yeniden tebliğe başladılar. Bu dönemde özellikle Petrus isimli havarinin geniş kitleler üzerinde etkili olduğu görülür.

Havarilerden sonraki döneme Hristiyanlık tarihinde "Pavlus Dönemi" denir. Havarilerle birlikte Hristiyanlık yavaş yavaş Yahudilerle sınırlı olmaktan çıkıp başka din ve milletten olanlar arasında da yayılmaya başladı. Ancak yeni katılanlar Hz. İsa'ya (a.s.) inanmakla birlikte Yahudiliğin kurallarına uymakta zorlandılar. Bu durum, Yahudi asıllı Hristiyanlarla putperest asıllı Hristiyanları karşı karşıya getirdi. Bunun üzerine MS 50 yılında Kudüs'te sorunları çözmek ve bir karara bağlamak amacıyla üst düzey din adamlarının bir araya gelmesiyle bir konsül yani toplantı yapıldı. Bu konsülde kendisi de Tarsuslu bir Yahudi olup başlangıçta havarilere şiddetle karşı çıkan, fakat daha sonra Hristiyanlığı kabul ederek tebliğe başlayan Pavlus putperestlerden yana tavrını koydu. Onun etkisiyle Hristiyanlık yön değiştirdi ve yavaş yavaş Yahudilikle bağlarını koparmaya başladı. Onun yorumlarıyla Yahudilikten gelen pek çok inanç, ibadet ve dinî pratikler terk edildi. Bu değişiklikler, Hristiyanlığın Greko-Romen halklar arasında yayılmasını sağladı.

Pavlus, dinî emir ve hükümlerin çok da önemli olmadığını, uhrevi kurtuluşun Hz. İsa'ya (a.s.) iman yoluyla elde edileceğini öğretmeye başladı. Millî din yerine evrenselci din anlayışını benimsedi. Yahudiliğin kuralları yerine "Tanrı'nın izzeti ve onun herkese ulaşabileceği" anlayışını koydu. Öğretisinin temeline Hz. İsa'nın (a.s.) çarmıha gerilişini koydu. O, Hz. İsa (a.s.), Hz. Âdem'in (a.s.) cennette işlediği ilk günahın cezasını çekmek için kendisini feda etti anlayışını benimsedi. Onun bu yaklaşımı, Hz. İsa'nın (a.s.) diğer havarileri tarafından tepki aldı. Ancak Kudüs'ün Romalılar tarafından alınmasıyla Yahudi asıllı Hristiyanlar büyük bir darbe aldı ve Pavlus'un öğretisi güçlenmeye başladı. Onun için Pavlus bugünkü Hristiyanlığın kurucusu kabul edilir.

Pavlus'un ölümünden sonrası, Hristiyanlık tarihinde "Pavlus Sonrası Dönem" olarak adlandırılır. Bu dönemde Hristiyanlık hem öğreti hem de coğrafya olarak Filistin dışında yayılmaya başladı. Hristiyanlığın yayılması görevini, Pavlus'un havarileri ve kilise babaları üstlendiler. Fakat Hristiyanlar, Roma Devleti'nin büyük baskılarına uğradılar. Âdeta yer altında yaşamak zorunda kaldılar. Ancak Hristiyanlık, 4. yüzyılda Roma'nın resmî dini olarak kabul edilmesiyle özgürleşti. Bu gelişmeyle birlikte Hristiyan dünyasında Pavlus'un, Hz. İsa'yı (a.s.) Hz. Âdem'in (a.s.) günahını ortadan kaldıran insan şeklindeki tanrı olarak tanıtması, tanrının birliği, mahiyeti ve Hz. İsa'nın (a.s.) konumuyla ilgili düşünceleri Hristiyanlar arasında bölünmeler oluşturdu.[29] Bu farklı fikir ve düşünceleri ortadan kaldırmak için konsüller yapıldı. Bu konsüllerde Hz. İsa'nın (a.s.) ve kutsal ruhun da tanrı olduğuna karar verilerek teslis inancı oluşturuldu. Fakat bu inanç da Hristiyanlar arasında tartışmalar başlattı. Hristiyan dünyası 11. yüzyılda Katolik ve Ortodoks olarak iki gruba ayrıldı. 16. yüzyılda tekrar bir bölünme yaşanarak Katoliklik içinden Protestanlık çıktı.[30]

Öğrenelim

Ülkemizde, başta İstanbul olmak üzere birçok ilimizde Hristiyanlığa mensup vatandaşlarımız vardır. Ayrıca Türkiye, Hristiyanlık tarihi bakımından önemli ülkelerden biridir. Hristiyanlığın şekillenmesine yol açan ilk yedi konsül İznik, İstanbul, Kadıköy ve Efes'te toplanmıştır. Hatay da Hristiyanlık tarihi bakımından önemli bir kentimizdir.

Ahmet Hikmet Eroğlu, Hristiyanlık, s. 144- 146.

(29) bk. Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s. 267-269; Mehmet Aydın, Hristiyanlık Kaynaklarına Göre Hristiyanlık, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s. 88-92.
(30) bk. Ahmet Hikmet Eroğlu, Hristiyanlık, s. 140-143.

Hristiyanlık, kendi içinde fikir tartışmaları yaşamakla birlikte kurumsallaşmış yapısı ve devlet gücünü arkasına almasıyla Batı'da kabul gördü. Misyonerlik faaliyetleriyle de kısmen doğuda yayıldı. Günümüzde en yaygın olduğu bölge Avrupa'dır. Kuzey Amerika'nın tamamı, Güney Amerika'nın kıyı kesimleri ve Avustralya'nın büyük çoğunluğu Hristiyan nüfustan oluşmaktadır. Bunun dışında Afrika'da ve Asya'da da oldukça fazla sayıda Hristiyan bulunmaktadır. Bugünkü Hristiyan nüfus yaklaşık 1,5 milyar dolayındadır.

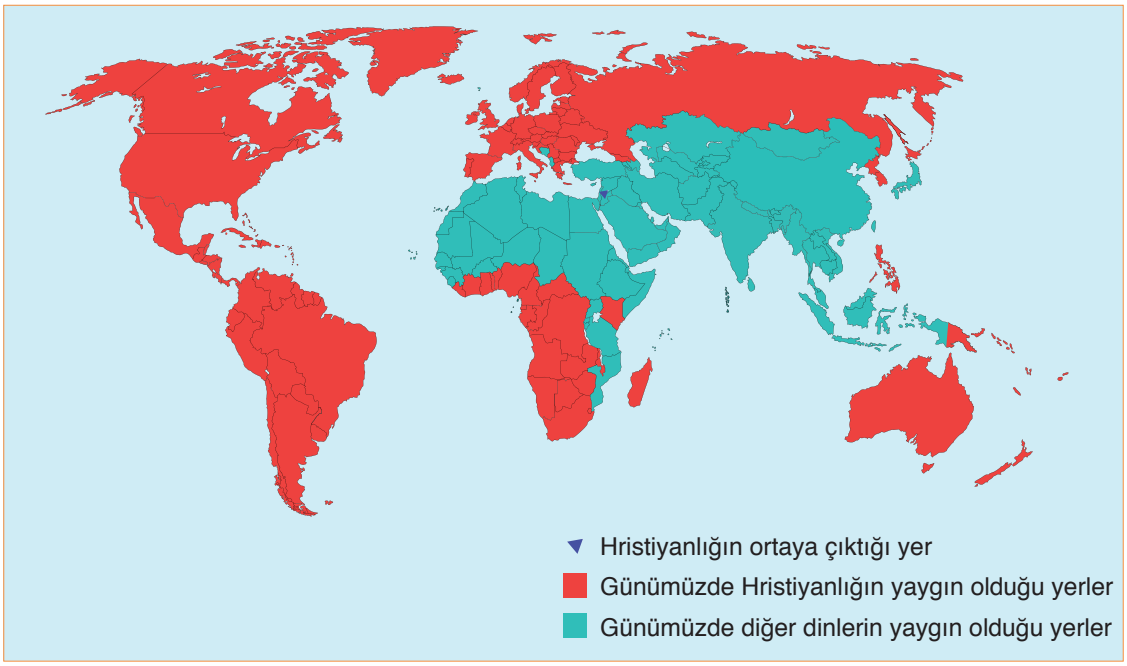

***Harita 5.3**: Hristiyanlar dünyanın çeşitli yerlerinde yaşamaktadır.*

Öğrenelim

Hristiyanlığın bazı temel özellikleri vardır. Bunlar mesihçilik, kurtuluş öğretisi ve misyonerliktir. Mesihçilik, Hristiyanlığın Yahudilikten aldığı bir kavramdır. Yahudiler Hz. Davud'un (a.s.) soyundan kurtarıcı bir mesihin geleceğine inanırlar. Hristiyanlar ise bu mesihin Hz. İsa (a.s.) olduğunu söyler.

Kurtuluş öğretisi, Hristiyanlığın tarihini bir kurtuluş mücadelesi tarihi olarak değerlendirmeleri inancıdır. Buna göre insanlık, günahkâr tabiatı nedeniyle kendi başına kurtulamamış, bu nedenle Tanrı'nın yardımına ihtiyaç duymuştur. Bunun üzerine Tanrı biricik oğlu Hz. İsa'yı (a.s.) insanlığın günahına kefaret olması için kurban etmiştir. Bu sayede insanlık günahlarından arınmıştır.

Misyonerlik ise Hristiyanlığın dini yayma çabalarını ifade eder. Her Hristiyan kendini potansiyel misyoner olarak kabul eder. Bu görevin onlara, Hz. İsa (a.s.) tarafından verildiğine inanırlar.

Mehmet Aydın, Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık, s. 128 - 132.

Etkinlik

Tarih Şeridi Hazırlayalım

Arkadaşlarınızla Hristiyanlığın doğuşu ve gelişiminin kronolojisini gösteren bir tarih şeridi hazırlayarak değerlendiriniz.

2.2. Hristiyanlıkta İnanç Esasları

Düşünelim

Teslis hakkında neler biliyorsunuz? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Hristiyanlığın ilk dönemlerinde kutsal kitabı olmadığı için herkesin üzerinde anlaştığı bir inanç sistemi yoktur. Bu durum, çeşitli tartışmaların yaşanmasına sebep oldu. Bunun üzerine 325 yılında İznik'te yapılan bir toplantıda uzun tartışmalar sonunda bir inanç sistemi belirlendi. On iki maddeden oluşan inanç sistemi aşağıdaki esaslardan oluşur:

1. Ben, Tanrı'ya, kudretli Baba'ya,
2. Ve O'nun Biricik Oğlu Rab İsa'ya,
3. Bakire Meryem ve Kutsal Ruh'tan doğmuş olduğuna,
4. Platus zamanında çarmıha gerildiğine, öldüğüne ve gömüldüğüne,
5. Üçüncü gün ölüler arasından dirildiğine,
6. Göklere yükseldiğine,
7. Baba'nın sağında oturduğuna,
8. Oradan ölüleri ve dirileri yargılamak üzere ineceğine,
9. Kutsal Ruh'a,
10. Kutsal Kilise'ye,
11. Günahların bağışlanacağına,
12. Ölülerin dirileceğine, sonsuz hayata inanırım.[31]

Tanrı İnancı

Görüldüğü gibi Hristiyanlığın inanç esasları Tanrı (Baba), Hz. İsa (a.s.) (Oğul) ve Kutsal Ruh gibi üç madde etrafında kümelenir.[32] Bundan dolayı Hristiyan inanç esasları, Hristiyanlığa özgü "teslis" (üçleme) olarak bilinir. 325 tarihli İznik Konsülü'nde Baba'nın ve Oğul'un, 381 yılında İstanbul Konsül'ünde ise Kutsal Ruh'un Tanrılığı karara bağlanmıştır. Böylece Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tan oluşan teslis inancı ortaya çıkmıştır.

Hristiyanlıkta Baba, Tanrı olarak nitelendirilir. O, ezeli ve ebedidir. En mükemmel varlıktır. Onun her şeye gücü yeter. Evreni ve bütün varlıkları o yaratmıştır. Oğul, Hz. İsa'dır (a.s.). Tanrı, Hz. İsa'da (a.s.) bedenleşmiş ve onun görüntüsüne bürünmüştür. Dolayısıyla Hz. İsa (a.s.), Tanrı'dan bir parçadır. Tanrı, buyruklarını ve yardımını insanlara Hz. İsa (a.s.) ile bildirmiştir. Kutsal Ruh ise Baba ve Oğul ile aynı özdendir. O, Tanrı'nın buyruklarını, yasaklarını ve öğütlerini kiliseye iletir. Hristiyanları iyiye, doğruya ve güzele yönlendirir. Kötülüklerden korur. Hristiyan inancına göre Baba, Oğul ve Kutsal Ruh, tek varlık olan Tanrı'da birleşir.[33]

Peygamber İnancı

Hristiyanlıkta peygamber inancı vardır. Yahudi peygamberlerine inanır ve Yahudilikteki peygamberlik anlayışını benimserler. Hristiyan gelenekte peygamberler kutsal kişiler olarak kabul edilir. Ancak Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın (a.s.) bizzat kendi varlığı vahiy kabul edildiğinden, Hz. İsa (a.s.) bir pey-

(31) bk. Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s. 281.
(32) bk. Matta, 28/19.
(33) bk. Ahmet Hikmet Eroğlu, Hristiyanlık, s. 158 - 160.

gamberden çok, bir ilah kabul edilir. Bunun için Hristiyanlıkta peygamberliğin sınırlarını belirlemek oldukça güçtür. Hz. İsa'nın (a.s.) bizzat kendisinin ilah olarak kabul edilmesi sebebiyle onun havarileri, peygamberler olarak değerlendirilir. Hristiyanlıkta, havarilerin ölümünden sonra hiçbir peygamber gelmediğine ve Tanrı adına konuşmadığına inanılır.

Kutsal Kitap İnancı

Hristiyanlıkta kutsal kitap inancı vardır. Hristiyanlığın kutsal kitapları, Hz. İsa'dan (a.s.) yaklaşık otuz yıl sonra yazılmaya başlanmış ve uzun bir süre sonunda 27 kitaptan oluşan "Yeni Ahit" meydana getirilmiştir. Yeni Ahit; 4 İncil (Matta, Markos, Luka ve Yuhanna), Resullerin İşleri, Havarilere ait 21 mektup ve Vahiy bölümü olmak üzere 27 kitaptan oluşmaktadır. Bunların önüne Yahudi kutsal kitabının tercümesi olan Eski Ahit de eklenmiş ve bu kitapların tümüne birden "Kitab-ı Mukaddes" denmiştir. Ancak günümüzde Hristiyan kutsal kitabı denilince genellikle İnciller anlaşılır.

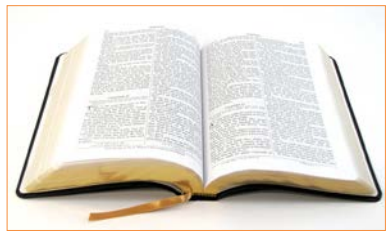

***Görsel 5.6**: Hristiyanların kabul ettiği Kitab-ı Mukaddes'ten bir görünüm*

Hristiyan literatüründe İncil, Mesih İsa'nın öğretilerini ve onun getirdiği müjdeyi ifade eder. Hristiyan inancına göre Tanrı, Hz. İsa'da (a.s.) bedenleşerek insanlara söylemek istediğini onun ağzından söylemiştir. Havariler de Tanrı'nın, Hz. İsa'nın (a.s.) ağzından söylediği bu sözleri Kutsal Ruh'un ilhamı ile kaleme almış ve Hristiyan kutsal kitabının ikinci ve ana bölümü olan Yeni Ahit'i oluşturmuşlardır.

Hz. İsa'yı (a.s.) görenler ve havariler sözlü rivayetleri yazıya geçirmişler ve yazılı metinleri oluşturmuşlardır. Eldeki 4 İncil, çok sayıda İncil arasından birbirlerine en yakın bulunarak seçilmiş ve bunların Kutsal Ruh'un himayesi altında yazıldığı ve doğru olduğu kabul edilmiştir. Hristiyanlıkta vahiy, İncil ile kapanmış ve bitmiştir. Çünkü Hristiyanlara göre Hz. İsa (a.s.), insanlara gönderilen en mükemmel ve en yüce vahiydir.

Hristiyanlıkta ahiret inancı vardır. Bu inanç, yine Mesih-İsa merkezlidir. Ahiret, Mesih-İsa'nın ikinci gelişine bağlıdır. Hristiyanlara göre ölen, öldükten sonra dirilen ve göğe yükselen İsa-Mesih kıyamete yakın ikinci kez dünyaya gelecektir. Onun ikinci gelişi, dünyanın sonunun geldiğinin işareti sayılacak ve ilahi mesih devleti kurulacaktır. Bu olay ansızın gerçekleşecek ve kıyametin habercisi veya başlangıcı olacaktır. İnsanlar tekrar dirilecek ve dünyada yaptıkları iyiliklerin ve kötülüklerin karşılığını ahirette göreceklerdir.

Etkinlik — Sıra Sizde

Yahudilik ile Hristiyanlığın inanç esaslarını karşılaştırarak arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

2.3. Hristiyanlıkta Ritüeller

Düşünelim

Hristiyanlıkta ibadet kavramı sizde hangi çağrışımları yapmaktadır? Arkadaşlarınızla paylaşınız.

Hristiyanlıkta bütün ritüellerin temelinde sakramentler vardır. Sakrament, "kutsal şey, ayin" anlamına gelir ve Hz. İsa'nın (a.s.) yaşamı boyunca yaptıklarını simgeler. Sakramentler, Hristiyanların Hz. İsa (a.s.) ile iletişim kurmalarını ve onun yaşamına manevi olarak katılmayı sağlayan ayinlerdir. Hristiyanlar, bu sakramentleri kutsallaşmanın bir işareti ve aracı olarak görürler. Kilise, Hz. İsa (a.s.) tarafından belirlen-

diğini açıkladığı yedi sakrament ortaya koymuştur. Hristiyan gruplar içinde bunların yedisine inananlar olduğu gibi bir kaçına veya hiçbirine inanmayan gruplar da vardır.

Sakramentler; Vaftiz, Ekmek-Şarap (Evharistiya), Güçlendirme (Konfirmasyon), Günah İtirafı (Tövbe), Son Yağlama, Rahip Takdisi ve Nikâh'tır.

Vaftiz, sakramentlerin ilkidir. Daldırmak veya suya batırmak gibi anlamlara gelir. Vaftiz, Hz. İsa'nın (a.s.) manevi vücuduna iştirak edişi, Kutsal Ruh ile yeniden doğuşu ifade eder. Kilisede yapılır. Asli Suç'un vaftiz ile giderilebileceğine inanılır. Vaftiz, Hristiyan olmanın ilk şartıdır. Hristiyan olmak, bir kiliseden diğerine geçmek vaftiz ile olur. Vaftiz ayini, Baba - Oğul- Kutsal Ruh adına yapılır. Hristiyanlar için vaftiz, bütün günahlardan arınma, yeniden doğma, Mesih ile bütünleşme ve kiliseye katılma vasıtasıdır.

***Görsel 5.7**: Hristiyanlığa göre asli günahtan kurtulmak için yeni doğan bebekler vaftiz edilir.*

Ekmek-Şarap, çarmıha gerilmeden önce Hz. İsa'nın (a.s.) havariler ile yediği son akşam yemeğinin hatırasına kutlanan bir şükran ibadetidir. Pazar günleri, İsa-Mesih'in yaşamının, ölümünün ve dirilişinin anısına kilisede yapılır. Amacı, İsa-Mesih'in bedenine katılmaktır.

Güçlendirme, vaftiz edilen çocuğun, takdis edilmiş bir yağla vücudunun çeşitli yerlerinin yağlanmasıdır. Vaftiz ayininin kuvvetlendirilmesidir. Vaftiz ile Güçlendirme arasında yakın bir ilgi bulunduğundan arka arkaya yapılması tercih edilir.

Günah İtirafı, kaybolan vaftiz inayetini yeniden elde etmek için yapılan ayindir. Günah işleyen, günahlarını itiraf eder. Kilise adına affetme yetkisine sahip papaz, itirafta bulunanın günahlarını bağışlar.

Günah İtirafı, Tanrıyla ve kiliseyle barışmanın bir simgesidir.

Son Yağlama, takdis edilen yağın şifa, günahların bağışlanması ve rahat ölüm için hastalara ve yaşlılara sürülmesi ayinidir. Bu ayin, kilisenin papazlarının hastaların üzerine elini koyması, hasta için dua etmesi ve daha sonra kutsanmış yağı sürmesiyle yapılır.

Rahip Takdisi, kilise hiyerarşisinin üç üst merhalesinde bulunan diyakos, papaz ve piskoposların takdisi ayinidir. Bu görevler sadece tayinle değil, takdis ayiniyle verilir. Takdis, piskopos tarafından yapılır. Katolik Kilisesi'ne göre *nikâh*, Hz. İsa (a.s.) ile kilise arasındaki çözülmez ruhani ilişkinin sembolüdür. Bundan dolayı bir sakrament yani ayin olarak kabul edilir. Sakrament olarak kabul edilen evlilik, iki kişinin anlaşmasının kilise tarafından takdisi ve çiftin kilisede kutsal bağ ile bağlanmasıdır.

Öğrenelim

Katolikler ile Ortodokslar yedi sakrament, Gregoryen Ermeniler altı sakrament, Protestanlar iki sakrament benimsemiştir. Uniteryenler ile Kuveykırlar, Tanrı ile insan arasında hiçbir şeyi kabul etmediklerinden bunların hepsini reddetmişlerdir.

Ahmet Hikmet Eroğlu, Hristiyanlık, s. 163.

Hristiyanlıkta ibadet önemli ritüellerdendir. Hristiyanlığa göre Tanrı, ibadetin tek kaynağı olup Ona yönelmek gerekir. İbadetin amacı ise Tanrı'da birleşmektir. Tanrı'nın iradesinde birleşmek ancak Kutsal Ruh'un öncülüğünde mümkündür. Tanrı'ya varmanın ve onu tanımanın yolu da duadır. Dua, Hz. İsa (a.s.) merkez olmak üzere Tanrı (Baba) ve Kutsal Ruh etrafında döner.

Hristiyanlığın ilk ortaya çıktığı dönemlerde, inanç gibi ibadet esasları da belli değildi. Ancak 4. yüzyıldan itibaren Yahudiliğin de etkisiyle düzenli ibadet biçimleri belirlenmeye başlanmıştır. Hristiyanlıkta ibadet, kiliselerde cemaatle ve papaz yönetiminde yapılır. Bireysel dua ve oruç da vardır. Çeşitli vesileler ile haç çıkarılır. İbadete çağrı çan iledir. Hristiyanlıkta günlük, haftalık ve yıllık ibadetler vardır. Günlük ibadetler, ilk zamanlarda günde yedi kez yapılırken sonraları sabah ve akşam olmak üzere ikiye indirilmiştir. Hristiyanlıkta toplu ibadetler bireysel ibadetten üstün görüldüğünden, zorunlu olmasa da sabah ve akşam ibadeti papaz nezaretinde kilisede yapılır. İbadet saatleri iklime ve hayat şartlarına göre ayarlanır. Bu ibadetlerde, kutsal kitaptan parçalar okunur, ilahiler söylenir. Haftalık ibadet ise pazar günü, sabah ve akşam iki vakitte yapılır. Pazar günü yapılan ayinin özel bir önemi vardır. Bugün "İsa'nın diriliş günü" olarak kabul edilir. Hristiyanlıkta, İsa-Mesih'in her hafta dirildiğini hatırlamak amacı ile haftalık ibadet yapılır.

Pazar günü, Ekmek-Şarap Ayini ile Hz. İsa'nın (a.s.) manevi vücuduyla birleşme amaçlanır. Pazar ibadetine katılmak Katoliklerde zorunlu, diğer Hristiyan mezheplerinde serbesttir. Pazar ibadetinde kutsal kitaptan parçalar ve ilahiler okunur, dua edilir, vaaz verilir, inanç tazelenir. Kutsal kitap okunurken ayağa kalkılır. Mesih-İsa'nın sıfatları sayılırken cemaatten isteyen diz çöker. Ayinde, oturma ve ayakta durma da vardır. Ancak buna uymada mecburiyet yoktur. Ayin, "Ekmek-Şarap" dağıtılarak ve dua edilerek bitirilir. Yıllık ibadetler ise bayram ve anma günü şeklindedir. Yıllık ibadetlerde kilise takvimi kullanılır. Kilise takvimi, normal takvimden farklıdır. Bazı bayramların günü sabittir, bazıları her yıl yeniden tespit edilir.

Hristiyanlıkta yıllık ibadetlerden bazıları şunlardır:

Noel: Hz. İsa'nın (a.s.) doğuşunun hatırası için kutlanan dinî bayramdır. Noel kutlaması Batı'da 25 Aralık'ta, Doğu ve Ermeni Kilisesi'nde 6 Ocak'tadır. Noel, belli bir tarihin yıldönümü olmaktan çok, insanlara bir ışık getiren Tanrı'nın Oğlu'nun, Tanrı'nın bedenlenmiş bir şekli olarak yeryüzünde görülmesidir. Noel'den önce Hristiyanlar perhiz yaparak, oruç tutarak, dua ve ibadet ederek kendilerini Noel Bayramı'na hazırlar. Noelde, kilisede şenlikler yapılır, misafirler ağırlanır, ziyafetler verilir, hastaneler ve kimsesiz çocuklar ziyaret edilir.

Paskalya: Hz. İsa'nın (a.s.) çarmıhta öldükten sonra dirilişini anmak amacıyla yapılan bir kutlamadır. Paskalya genel olarak perşembe günü başlar ve yedi hafta sürer. Bu süre konusunda kiliseler arasında farklı görüş ve uygulamalar vardır. Paskalya'yı bütün Hristiyan mezhepleri kendi inanç düzenlerine göre kutlar.

Meryem Ana Günü: Hz. Meryem'in masumiyetini, lekesizliğini, iffetini tanıtmak için Roma'da 1477 yılında başlatılan bir anma günüdür.

Hristiyanlıkta hac ibadeti de vardır ve önemli dinî uygulamalardandır. Bu ibadet, pişmanlık duymak veya bir adağı gerçekleştirmek amacıyla yapılan bir yolculuk olarak kabul edilir.

Hristiyanlıkta sadaka vermek ibadet sayılır. Onlara göre sadaka, kişinin günahlarını örten samimi bir tövbedir. Onun için özellikle Hz. İsa'nın (a.s.), öldüğü cuma günü sadaka verilmesi tövbenin kabulünü sağlar. Sadaka veren hem kendisi hem Tanrısı hem de çevresiyle barışık olur.[34]

(34) Matta, 6/2-4.

Hristiyanlıkta kurban ibadeti yoktur. Hz. İsa (a.s.), insanlığın günahlarının bağışlanması için kendini feda etmiştir. Onun için Hristiyanların kurban kesmelerine gerek kalmamıştır.

Hristiyanlıkta oruç ibadeti vardır. Oruç ibadeti daha çok bir perhiz uygulaması şeklinde gerçekleştirilir. Mezheplere göre de oruç tutma sayısı ve uygulama biçiminde farklılıklar vardır.

Hristiyanlığın inanç sistemi ölüm, doğum, insani ilişkiler gibi alanlarda da etkilidir. Hayatın içindeki olaylarda Hristiyanlığa ait pratik uygulamaları görmek mümkündür.

Etkinlik — Sıra Sizde

Hristiyanlıkta ritüelleri belirleyen temel unsur nedir? Bu durum, ritüellerin oluşmasını nasıl etkilemiştir? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

2.4. Hristiyanlıkta Semboller ve Kutsal Mekânlar

Düşünelim

Hristiyanlık denilince hangi sembol ve mekânlar aklınıza gelir? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Hristiyanlıkta da her dinde olduğu gibi semboller vardır. Hristiyanlık, Hz. İsa (a.s.) merkezli bir din olduğu için semboller de daha çok Hz. İsa (a.s.), onun yaşamı, yaptıkları ve yaşadıkları ile ilgilidir. Teslis ve haç, Hristiyanlıktaki en önemli sembollerdendir.

***Görsel 5.8**: Haç, Hristiyanların en yaygın sembolüdür.*

Hristiyanlıkta pek çok teslis sembolü vardır. İç içe geçmiş üç çember, eşkenar üçgen, bir çember içine yerleştirilen üçgen ya da altı köşeli yıldız bu sembollerden bazılarıdır. Genel olarak Hristiyanlıkta tek başına Tanrı'nın tasviri yapılmaz. Ancak Kutsal Ruh ve Hz. İsa (a.s.) çeşitli sembollerle gösterilir. Örneğin Kutsal Ruh, Hz. İsa'nın (a.s.) üzerine Ürdün Nehri'nde vaftiz olurken bir güvercin gibi inmiştir.(35) Buna dayanarak Hristiyan kültürde güvercin Kutsal Ruh'un sembolü hâline gelmiştir. Hz. İsa (a.s.) ise pek çok sembolle ifade edilir. Örneğin kuzu bunlardan biridir. Hristiyanlık inancına göre Hz. İsa (a.s.), "Tanrı'nın kuzusudur."(36) O, Tanrı tarafından insanın günahlarına kefaret olarak sunulan kurbanlık kuzudur.(37)

Hristiyanlıkta haç, dinin en yaygın sembolüdür. Genellikle Hz. İsa'nın (a.s.) çarmıha gerilmesinin bir temsili olarak kabul edilir. Hristiyan kültüründe haçın farklı biçimleri vardır. Ancak dört kollu ve iki parça tahtadan yapılan Latin haçı en çok bilinen ve yaygın olanıdır. Günümüzde haç, Hz. İsa'nın (a.s.), haçta bizzat kendini kurban etmekle günah üzerine zaferini simgeler. Hristiyanlar, inançlarını belirtmek, başkalarını ya da nesneleri kutsamak amacıyla dualardan önce ve sonra, tehlike ya da sıkıntılı anlarında elleriyle haç çıkartırlar.

Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın (a.s.) yaşadığı, hatıralarının bulunduğu yerler ve ilk Hristiyan azizlerinin mezarları kutsal kabul edilir. Yine Hz. İsa'nın (a.s.) doğduğu Bethlehem (Beytlahim) ve yaşadığı yerler, en

(35) bk. Luka, 3/21-22.
(36) bk. Yuhanna, 1/29.
(37) bk. İşaya, 53/7.

çok saygı gören yerlerindendir. Bu yerlerin yanında Kudüs ve Roma en çok ziyaret edilen yerler arasındadır. Bu yerler aynı zamanda Hristiyanların hac mekânlarıdır.

Her dinde olduğu gibi Hristiyanlıkta da ibadet edilen mekân olarak mabet kutsal kabul edilir. Aslında Hristiyanlığın ilk dönemlerinde mabet yoktur. Mabetli dönem 4. yüzyılda başlar. Bu yüzyıldan sonra Hristiyanlar mabet yapmaya başlamıştır. Hristiyan mabetlerine *kilise* denir. Kilise, Hristiyanlıkta diğer mabetlerden farklı bir fonksiyona sahiptir. Kilisenin hem bina hem de kurum anlamı vardır. Kilise, bina olarak Hristiyanların ibadet ettiği yeri, kurum olarak ise ruhban sınıfını ifade eder. Bundan dolayı kilise, hem Hz. İsa'nın (a.s.) manevi vekili hem Tanrı'nın evi hem de cemaattir.

Sveti Stefan Kilisesi
(Fatih / İstanbul – Türkiye)

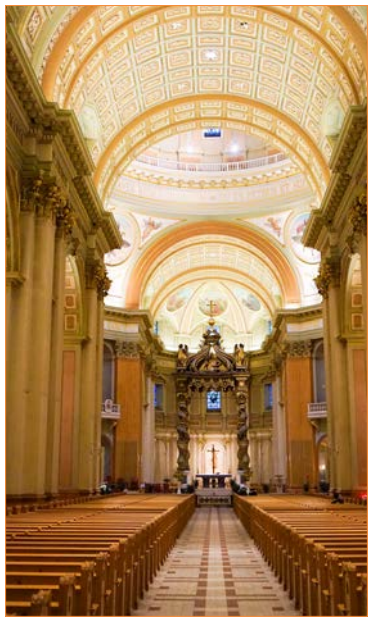

Mary, Dünya Kraliçesi Katedrali
(Kanada)

Santa Cruz Kilisesi
(Brezilya)

***Görsel 5.9**: Kiliseler Hristiyanların ibadet mekânlarıdır.*

Hristiyanlıkta ibadet yerlerinin büyük ve ihtişamlı olanlarına *katedral,* küçük ve sade olanlarına ise genellikle *kilise* denir. Buralarda görev yapanlar farklı unvanlara sahip olmakla beraber, din görevlisine *rahip* denir. Bu ibadet yerlerinin ana giriş kapısı doğu tarafındadır. Girişin tam karşısında vaftiz, günah itirafı ve nikâh gibi törenlerin yapıldığı mihrap yer alır. Rahibin konuşma yaptığı vaaz kürsüsü de aynı kısımdadır. Kiliselerde masa ve sıralar vardır. Bunlar Katolik, Ortodoks ve Protestan kiliselerindeki ortak unsurdur. Protestan kiliseleri sadedir. Ortodoks ve Katolik kiliseler daha ihtişamlıdır. Katolik ve Ortodoks kiliselerini ikonlar, resimler ve tasvirler süsler. Kiliselerde ibadet zamanında çalınan piyano, org gibi müzik aletleri de bulunur. Hristiyan ibadet yerlerinde kadınlar, erkekler ve çocuklar birlikte oturur.

Etkinlik — **Araştıralım**

Hristiyanlar için ülkemizde kutsal kabul edilen mekânlar nerelerdir? Araştırarak arkadaşlarınızla niçin kutsal kabul edildiğini değerlendiriniz.

2.5. Günümüzdeki Hristiyan Mezhepleri

Düşünelim

Hristiyan mezheplerinden hangilerini biliyorsunuz? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Hristiyanlıkta, tarihî süreç içerisinde inanç, ibadet, sakrament, ayin, hac, oruç gibi konulardan kaynaklanan sebeplerle bölünmeler yaşanmıştır. Bu bölünmelerden inanç ve uygulamaları farklılık gösteren çeşitli mezhepler doğmuştur. Katoliklik, Ortodoksluk ve Protestanlık bu mezheplerin başta gelenleridir. Bu mezhepler genel olarak Kilise adı ile de anılırlar.

Katoliklik: Kilise, 1054 yılında, Doğu ve Batı olmak üzere büyük bir bölünme yaşamıştır. Bundan sonra Batı kilisesi, kendisini evrensellik anlamında *Katolik* olarak adlandırmış ve böylece Katolik mezhebi ortaya çıkmıştır. Katoliklik, Hristiyan dünyasında mensubu en fazla olan mezheptir. Dünyanın hemen her yerinde Katolikler bulunur. Özellikle Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz, kısmen Almanya ve Güney Amerika'da Katolikler yoğundur.

Katolik mezhebinin bazı temel özellikleri şunlardır:

1. Dinî başkan Papa'dır. Papa, Hz. İsa'nın (a.s.) vekili, havari Petrus'un halefi ve Vatikan Devleti'nin başkanıdır. Piskoposlar da diğer havarilerin halefidir.
2. Papa, yanılmaz otoritedir. Hiyerarşik yapıda Papa'dan sonra kardinaller, piskoposlar, papazlar gelir. Roma, diğer kiliselerin ruhani merkezidir ve hepsinden üstündür.
3. Kilise, evrenseldir ve kilise dışında kurtuluş yoktur. Kilise, Kutsal Ruh tarafından sevk ve idare edilir. Papa, kutsal metinleri ve geleneği yorumlamada yanılmazdır.
4. Kutsal Ruh, Baba ve Oğul'dan çıkar.
5. Hz. İsa'da (a.s.) ilahî ve insanî iki tabiat bulunur.
6. Hz. İsa (a.s.) gibi Tanrı annesi olan Hz. Meryem de günahsız ve asli suçtan uzaktır. Meryem, Tanrı yanında şefaatte bulunabilir.
7. Gelenek kabul edilir ve vahiy ürünü sayılır.
8. Azizler de Tanrı katında şefaatte bulunabilir. Onların resim ve kutsal emanetlerine saygı gösterilir, adlarına ayin düzenlenir.
9. Ruhban sınıfında bekârlık (evlenmemek) esastır. Ruhban sınıfı dışındakiler evlenebilir, ancak evlendikten sonra boşanamazlar. Kilisede yapılmayan nikâh sahih değildir. Boşandıktan sonra evlenme zina kabul edilir.
10. Sakramentler yedi tanedir.
11. 21 konsülün kararları kabul edilir.
12. Haç işareti soldan sağa yapılır.
13. Vaftiz su dökülerek yapılır, vaftiz olmadan ölen cehennemlik sayılır.
14. Ayin dili Latince'dir. Ancak 2. Vatikan Konsülü'nde ayinlerin farklı dillerde yapılmasına izin verilmiştir.

Ortodoksluk: 1054 yılında Roma'daki kilisenin evrensellik iddiasında bulunarak Katolik adını almasından sonra, İstanbul'daki Bizans Kilisesi de doğru inanç, öğreti ve yaşayış anlamına gelen Ortodoks adını almıştır. Ortodoksluk sayısal olarak Hristiyan dünyasındaki ikinci büyük mezheptir. Günümüzde Ortodoks mezhebinin Orta Doğu, Balkanlar ve Rusya başta olmak üzere dünyada çok sayıda mensubu vardır.

Ortodoksluk mezhebinin bazı temel özellikleri şunlardır:

1. Ruhani başkanları Patrik'tir. Patrik, Papa gibi tek otorite değildir.
2. İlk yedi konsül ve kararları kabul edilir.
3. Kilise ve evlerde bulunan Hz. İsa (a.s.), Hz. Meryem ve azizleri tasvir eden ikonlara saygı gösterilir. Kutsal kitap, Hz. İsa'nın (a.s.) bir ikonu olarak değerlendirilir.
4. İbadet, her ülkenin diliyle yapılır.
5. Haçın kolları birbirine eşittir ve sağdan sola haç çıkarılır.
6. Papazlar evlenebilir. Keşişler, piskoposlar ve patrikler evlenemez. Bazı şartlara bağlı olarak boşanma olabilir.
7. Kutsal Ruh'un, Oğul yolu ile Baba'dan çıktığı ileri sürülür. Hz. Meryem, Tanrı annesi olarak görülür. Ancak Hz. Meryem'in göğe yükselişi ve günahsızlığı reddedilir.
8. Geleneğe önem verilir, ancak vahiy ürünü kabul edilmez.
9. Sakramentler yedi tanedir.

Protestanlık: Katolik kilisesinin bazı uygulamalarına karşı 16. yüzyılda Martin Luther (Martin Luter, 1483-1546) öncülüğünde bir reform hareketi başlamıştır. Luther, Papa'nın yanılmazlığını ve tek otorite olmasını reddetmiştir. Kilisenin hiç kimsenin günahını affetme yetkisine sahip olmadığını ve gerçek tövbeye Hz. İsa'nın (a.s.) sevgisiyle ulaşılabileceğini ileri sürmüştür. Kurtuluşun, günah itirafı ve kiliseler aracılığıyla veya iyi amellerle değil, Tanrı'nın inayeti ve Hz. İsa (a.s.) ile bütünleşerek mümkün olduğunu savunmuştur. İbadetlerin her ülkenin kendi dilinde yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yaklaşım Protestanlığın temelini oluşturmuş ve Protestanlık bu düşünce doğrultusunda şekillenmiştir.

Luther ve taraftarları, "protesto edenler, başkaldıranlar" anlamında *Protestan* olarak adlandırılmıştır. Almanya'da Luther hareketini takiben İsviçre'de Ulrich Zwingli (Ulrih Zivingli, 1484-1531), Fransa'da da Jean Calvin (Jan Kalvin, 1509-1564) reform hareketlerine katılmıştır. Protestanlık Almanya'dan sonra Fransa, İsviçre, Hollanda ve Amerika gibi ülkelerde yayılmıştır. Martin Luther'in başlattığı reform hareketi, Katolik Kilisesi'nden ayrılan yeni bir Hristiyan grubunu ortaya çıkarmıştır. Böylece Protestanlıkla birlikte Hristiyan dünyasında başlıca üç ana grup ortaya çıkmıştır. Protestanlık, Katoliklik ve Ortodoksluktan daha hızlı bir biçimde dünyada yayılmış ve farklı şekillerde isimlendirilmiştir. 16. yüzyılda başlayıp günümüze kadar gelen Protestanlık, bütün reform kökenli hareketlerin genel ismi olarak kullanılmıştır.

Protestanlığın geniş bir coğrafyaya yayılması, inanç ve uygulamalarda farklılıklara da yol açmıştır. Farklı düşünce ve uygulamalar neticesinde Protestanlık içerisinden Anglikanlar, Baptistler, Luteryenler, Metodistler ve Kalvinistler gibi çok sayıda grup ortaya çıkmıştır. Protestanlık içinde ortaya çıkan grupların en çok bilinenlerinden biri de Baptistler ve Metodistler gibi Evanjelik akımlardır. Evanjelik akım ve ki-

liselerin birçoğu İngiltere ve özellikle Amerika kökenli cemaatlerdir. Evanjelik, İncil'e ait demektir. Onun için bu akımların ortak özelliğini, kilise papazları tarafından oluşturulan Hristiyanlık yerine tekrar İncil'e dönülmesi fikri oluşturur. Evanjelikler, kişinin kendi imanı ile arınıp kurtulacağını ve bir aracıya gerek olmadığını savunur. Dolayısıyla her Hristiyan doğrudan kutsal kitabı okumalı ve anlamalıdır. Kutsal kitabın sade, anlaşılır ve kurtarıcı bir mesaj içerdiğine inanan Evanjelik akımlar, bu mesajın insanlara etkin ve etkileyici bir vaaz aracılığıyla sunulmasına önem verirler. Onlara göre metodik, coşkulu ve etkili bir vaaz insanları bir tercihe, değişime zorlayacak ve onların kurtuluşlarına aracı olacaktır.(38)

Aralarında bazı farklı noktalar bulunmakla birlikte Protestan mezhepler genelde ortak bazı özelliklere sahiptir.

Protestan mezhebinin bazı temel özellikleri şunlardır:

1. Papanın yanılmazlığı ve otoritesi kabul edilmez.

2. Kilise geleneği reddedilir ve sadece kutsal kitap dinde otorite kabul edilir.

3. Amelden çok imana önem verilir.

4. Her Hristiyan, kutsal kitabı yorumlayabilir. İbadetin büyük bir bölümünü oluşturan vaazlar, kutsal kitaptan çıkarılır.

5. Sakramentlerden sadece Vaftiz ve Evharistiya kabul edilir. Evharistiya ayini de bazı Protestan gruplarca "hatıra yemeği", bazılarınca da "Hz. İsa'nın (a.s.) eti ve kanı" olarak değerlendirilir.

6. Zorunlu günah itirafı ve kilise mensuplarının günah çıkarma yetkisi reddedilir.

7. Kiliselerde resim ve heykellere yer verilmez. Anglikanlar hariç, haç bulundurulmaz ve haç çıkarılmaz.

8. İbadetler ve ayinler ana dilde yapılır. Vaazlar, ayin ve ibadetin bir bölümü olarak görülür.

9. Araf'a ve ebedi cezaya inanılmaz.

10. Hz. Meryem konusunda diğer mezheplerin görüşleri reddedilir ve ona çok fazla önem verilmez.

11. Azizler kabul edilmez, onlar için kiliselerde özel ayinler yapılamaz.

12. Ruhban sınıfının da evlenme hakkına sahip olduğu kabul edilir.(39)

Etkinlik — **Karşılaştıralım**

Hristiyanlığın üç mezhebinin benzerlik ve farklılıklarını karşılaştırarak arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

(38) Ali İsra Güngör, Hristiyanlıkta Evanjelik Hareket, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2005, s. 191.
(39) bk. Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s. 299-304.

Bilgilerimizi Ölçelim

A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Yahudilik ve Hristiyanlığın inanç esasları nelerdir? Belirtiniz.

.....
.....
.....
.....

2. Yahudilikte hangi ibadetler vardır? Kısaca açıklayınız.

.....
.....
.....

3. Hristiyanlığın kurumsallaşmasında ve inanç sisteminin oluşmasında Pavlus'un rolü nedir? Belirtiniz.

.....
.....
.....
.....

4. Yahudilik ve Hristiyanlık denilince hangi semboller akla gelir? Belirtiniz.

.....
.....
.....

5. Günümüzdeki Yahudi ve Hristiyan mezhepleri hangileridir? Belirtiniz.

.....
.....
.....

B. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan noktalı yerleri uygun kavramlarla tamamlayınız.

"Yehova - Şabat - ekmek / şarap - güçlendirme - Noel - Paskalya - Tanah - Sakrament - haç"

1. Yazılı kutsal metinler, Türkçede Eski Ahit olarak bilinen ..... adıyla anılır.
2. Yahudilikte Tanrı'nın en kutsal adı ..... dır.
3. Hristiyanlıktaki en önemli sembol .....tır.
4. Çarmıha gerilmeden önce Hz. İsa'nın (a.s.) havariler ile yediği son akşam yemeğinin hatırasına kutlanan şükran ibadetine ..... denir.
5. Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın (a.s.) doğuşunun hatırası için kutlanan dinî bayrama ..... denir.

C. Aşağıdaki sorulardan her biri için beş cevap seçeneği verilmiştir. Seçeneklerden yalnızca biri doğrudur. Doğru seçeneği bularak işaretleyiniz.

1. Aşağıdakilerden hangisi Yahudiler için kullanılan adlardan <u>değildir</u>?

A) Yahudi B) Musevi C) İsevi
D) İbrani E) İsraili

2. Yahudi inancına göre Yahudilerin diğer ırklardan farklılığını ve üstünlüğünü ifade eden kavram aşağıdakilerden hangisidir?

A) Seçilmişlik B) Ahit C) Mesihçilik
D) Kutsal toprak E) Mabet

3. Yahudiliğin temelini oluşturan ve Tanrı tarafından iki levha hâlinde gönderildiğine inanılan "On Emir" **aşağıdaki peygamberlerden hangisine verilmiştir?**

A) Hz. İbrahim (a.s.) B) Hz. İshak (a.s.) C) Hz. Süleyman (a.s.)
D) Hz. Musa (a.s.) E) Hz. Davud (a.s.)

4. Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın (a.s) çarmıhta öldükten sonra dirilişini anmak amacıyla kutlanan dinî bayram aşağıdakilerden hangisidir?

A) Noel B) Paskalya C) Meryem Ana Günü
D) Haç Yortusu E) Sukkot

5. Ruhani lideri Patrik olan Hristiyan mezhebi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Katoliklik B) Ortodoksluk C) Prostestanlık
D) Anglikan E) Luteryen

D. Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına (D), yanlış olanların başına da (Y) yazınız.

1. ( ) Yahudiliğin tarihi Hz. Musa (a.s.) ile başlar.
2. ( ) Yahudilik, MÖ 13. yüzyılda ortaya çıkıp gelişen ve vadedilmiş topraklarla (arz-ı mevud) özdeşleşmiş bir dindir.
3. ( ) Yahudilikte yenilmesinde veya kullanılmasında dinen sakınca bulunmayan helal ürünlere koşer denir.
4. ( ) Hristiyanlıkta Günah İtirafı sakramenti, Hz. İsa'nın (a.s.) manevi vücuduna iştirak edişi ve Kutsal Ruh ile yeniden doğuşu ifade eder.
5. ( ) Hristiyanlıkta ibadet yerlerinin büyük ve ihtişamlı olanlarına katedral denir.

E. Defterinize "Dinde Sembollerin Önemi" **konulu bir kompozisyon yazınız.**

CEVAP ANAHTARI

1. Ünite: Dünya ve Ahiret						Bilgimizi Ölçelim
B	1. kıyamet	2. haşr	3. mizan	4. teçhiz ve tekvin	5. taziye	6. ahiret hayatı
C	1. C	2. D	3. E	4. E	5. B	
Ç	1. D	2. D	3. D	4. Y	5. Y	

2. Ünite: Kur'an'a göre Hz. Muhammed										Bilgimizi Ölçelim
B	1. hatemü'n-ne-biyyin		2. tebyin		3. teşri		4. hadis		5. sünnet	
C	1. C		2. B		3. D		4. D		5. C	
Ç	1. Y	2. D	3. Y	4. Y	5. Y	6. Y	7. Y	8. D	9. D	10. Y

3. Ünite: Kur'an'da Bazı Kavramlar					Bilgimizi Ölçelim
B	1. hidayet	2. ihsan	3. ihlas	4. takva	5. salih amel
C	1. D	2. C	3. B	4. C	5. A
Ç	1. D	2. Y	3. Y	4. D	5. D

4. Ünite: İnançla İlgili Meseleler					Bilgimizi Ölçelim
B	1. deizm	2. pozitivizm	3. sekülarizm	4. agnostisizm	5. nihilizm
C	1. C	2. A	3. B	4. B	5. A
Ç	1. D	2. D	3. Y	4. Y	5. D

5. Ünite: Yahudilik ve Hristiyanlık					Bilgimizi Ölçelim
B	1. Tanah	2. Yehova	3. haç	4. ekmek-şarap	5. noel
C	1. C	2. A	3. D	4. B	5. B
Ç	1. Y	2. D	3. D	4. Y	5. D

SÖZLÜK

A

ab-ı hayat : 1. Hayat suyu. 2. Efsanelere göre içenin ölümsüz olacağı ve genç kalacağı varsayılan su.

adn : 1. Cennetin en yüksek derecelerinden biri. 2. Peygamberlerin, şehitlerin, iyi işler yapan doğru kulların gidecekleri cennet.

akait : 1. İnanılan şeyler, akideler, dinî inançlar, gönülden bağlanılan, düğüm atmışçasına kesinlikle inanılan şeyler, itikatlar. 2. İslam dininin temel inanç esasları ve hükümleri. 3. Kur'an-ı Kerim ve hadisler çerçevesinde İslam dininin iman esaslarını konu edinen ilim alanı.

akıl baliğ : 1. Büluğ çağına ulaşmış akıllı kimse. 2. Mükellef, yükümlülük ve sorumluluk altına giren kimse. 3. Allah'ın (c.c.) emir ve yasaklarından sorumlu olma yaşı.

akl-ı selim : 1. Sağduyu, hüküm ve kararlarında doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırma yetisi. 2. İnsanın doğru karar vermesini sağlayan, herhangi bir olumsuzluktan veya ortamın kötülüğünden etkilenmeyen, yaratılışındaki temizliği koruyan akıl.

amel : 1. Yapılan iş, eylem, fiil. 2. Çalışma, didinme, davranış, uygulama. 3. Bir kural veya dinî emrin yerine getirilmesi. 4. Dünya ve ahirette ceza veya mükâfat konusu olan her türlü iş ve davranış.

amel defteri : İnsanların dünyadaki iyi ya da kötü tüm düşünce, söz ve davranışlarının Kirâmen Kâtibîn adlı melekler tarafından yazıldığı belge, manevi sicil defteri.

amel-i salih : 1. İçten davranış, gösterişsiz eylem ve hareket. 2. Dinin yapılmasını emrettiği, yararlı, güzel, insanları olumlu yönde değiştirmeye yönelik ve kendisi ile sevap elde edilen iş. 3. İnsanların yalnızca Allah'ın (c.c.) hoşnutluğunu kazanmak amacıyla yaptığı ve uygulamada Hz. Peygamber'i (s.a.v.) örnek aldıkları –namaz, oruç, zekât, cihat ve hac gibi- ibadetler.

âmin : "Allah'ım! Kabul et, duamızı kabul eyle, dileklerimiz yerine gelsin!" anlamında duaların arasında ve sonunda kullanılan bir söz.

arş : 1. Bütün âlemi kuşatan, nasıl olduğunun bilinmesi insan aklının dışında kalan ve sadece Allah (c.c.) tarafından bilinen şey. 3. Allah'ın (c.c.) gücünün ve büyüklüğünün en açık biçimde görüldüğü dokuzuncu kat gök.

aşır : 1. Onluk. 2. Kur'an-ı Kerim'de genellikle on ayetten oluşan bölüm.

ayine : Ayna.

azat : Serbest bırakma. Köle veya cariyeyi hürriyetine kavuşturma.

aziz : Hristiyanlıkta dinî konularda en üst mertebeye ulaşmış kişi.

B

batıl : 1. Yok olup giden, gerçek ve doğru olmayan, esassız, boş şey, boşa giden, hükümsüz, gerçeğe aykırı, hikmetsiz, temelsiz, devamsız. 2. Allah'ın (c.c.) peygamberleri aracılığıyla bildirmiş olduğu dine uymayan her türlü inanç, fikir, duygu, kanaat, tutum, davranış. 3. Kur'an-ı Kerim'de, geçersiz sayılan amel ve ibadet, çirkin, faydasız

ve gayesiz iş, Allah'ın (c.c.) dışında ilah diye tapınılan put, gerçeği örten perde, gerçek bilgiye dayanmayan delil, küfür, haksızlık.

bedbaht : Mutsuz, bahtsız, talihsiz.

beddua : 1. İlenç, ilenme, birinin kötülüğü için edilen dua, lanet, intizar. 2. Bir kimsenin veya toplumun Allah (c.c.) tarafından cezalandırılmasını isteme. İslam dinine göre yerli yersiz beddua etmek doğru değildir.

beka : 1. Sonsuzluk, ebedîlik, kalıcılık, ölmezlik, süreklilik. 2. "Sonsuz, ölümsüz ve ebedî olması." anlamında Allah'ın (c.c.) zati sıfatlarından biri.

beşir : 1. Müjdeci, sevindirici, göze aydınlık, gönle sevinç verici. 2. Haber getiren. 3. "Müslümanlara Allah'ın (c.c.) bağış ve yardımını, ahirette erişecekleri ilahî nimetleri müjdeleyen." anlamında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sıfatı.

bidat : 1. Sonradan olan, sonradan ortaya çıkan, türeyen şey. 2. Daha önce mevcut olmayan ve sonradan meydana çıkan inançlar, ameller. 3. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden sonra ortaya çıkan, dinî bir delile dayanmayan inanç, ibadet, fikir ve davranışlar.

birr : Kur'an-ı Kerim ve sünnette emredilen bütün ibadetler, salih amel, iyilik, sevap.

buğuz : 1. Nefret, kin, düşmanlık, tiksinme, iğrenme. 2. Bir kişiye, yapmış olduğu bir kötülükten dolayı kin besleme, husumet.

burak : Hz. Peygamber'i (s.a.v.) Miraç gecesi taşıyan binek.

burhan : 1. Kesin delil, kanıt, ispat, apaçık ve en kuvvetli kanıt. 2. Peygamberlerin, peygamberlik iddiasını ispat için, şüpheleri ortadan kaldıracak açıklıkta ve itirazlara yer vermeyecek kesinlikte Allah'ın (c.c.) izniyle gösterdikleri olağanüstü deliller, mucizeler. 3. Kur'an-ı Kerim.

C

cahiliye : 1. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğinden önce, insanların yaşadıkları ve özünde, putlara tapma, soysopla övünme, hukuksuzluk, kibir ve zayıfları ezme gibi olumsuzlukları barındıran sosyal ve kültürel ortam. 2. Yaratılmış olmanın bilincine varamamış insanların oluşturduğu, ilahî hikmetten yoksun, dünyevileştirilmiş bilgi ve değerler felsefesinin egemen olduğu sosyal ortam.

caiz : 1. Serbest ve geçerli olma. 2. Din, yasa, örf, âdet ve törelere göre yapılmasında sakınca olmayan; işlenmesine izin verilen şey. 3. İslam'da, yapılması veya yapılmaması konusunda emir bulunmayıp kişinin isteğine bırakılan, işlenmesinden dolayı bir mükafat veya işlenmemesinden dolayı da bir cezayı gerektirmeyen davranışlar, mubah.

cemal : "Allah'ın (c.c.) mutlak güzelliğine, lütfuna ve iyiliğine işaret eden; mutlak güzelliğinin, yaratılışta mükemmellik olarak varlıklara yansıması." anlamında Allah'ın (c.c.) sıfat isimlerinden biri.

cenaze namazı : Müslüman bir kişi gömülmeden önce Allah (c.c.) rızası için dua amacıyla cemaatle kılınan namaz, meyyit namazı.

cenaze : Gömülmemiş insan ölüsü.

cüz : Kur'an-ı Kerim'in yirmi sayfadan oluşan otuz bölümünden her biri.

D

dalalet : 1. Doğru yoldan sapma, sapkınlık, şaşırma. 2. Bocalama, tereddüt etme. 3. Gizleme, kaybolma. 4. Batıl ve hükümsüz olma. 5. Haktan yüz çevirip batıla yönelme, ilahî buyruklara aykırı davranma.

defin : Ölüyü gömme.

diaspora : Doğduğu ya da kuvvetli aile bağlarının bulunduğu ülkenin dışında yaşayan, ancak geldikleri ülke ile güçlü maddi ve manevi bağlar devam ettiren göçmen nüfus.

dindar : Dinin emirlerine hakkıyla uyan ve içtenlikle yerine getiren kişi, mütedeyyin, dini bütün.

E

ecir : 1. Ücret, karşılık. 2. İbadetlere ve güzel davranışlara verilen ahiret mükâfatı, sevap. 3. Başa gelen bela ve felaketlere sabretmenin karşılığı olarak verilecek olan ilahî mükâfat, ödül.

Ehl-i kitap : 1. Kitap sahipleri, kitabi. 2. Yahudiler ve Hristiyanlar. 3. Yahudiler ve Hristiyanları müşriklerden ayırt etmek için elde bulunan Tevrat, Zebur ve İncil'e inanan kimseler.

ekoloji : Canlıların hem kendi aralarındaki hem de çevreleriyle olan ilişkilerini tek tek veya birlikte inceleyen bilim dalı.

ensar : 1. Yardım edenler, koruyanlar, destekleyenler, himaye edenler. 2. Hicret sırasında Hz. Peygamber'e ve Mekke'den Medine'ye göç eden diğer Müslümanlara kucak açıp onları misafir eden; beslenme, barınma ihtiyaçlarını gideren ve farklı bir ortamda yeni bir yaşamın kurulabilmesinde onlara yardımcı olan ve sahip oldukları her şeyi onlarla paylaşan Medineli Müslümanlar.

estağfirullah : "Allah'tan (c.c.) af ve bağışlama isterim.", anlamına gelen bir dua cümlesi, istiğfar.

F

fakih : 1. Din bilgini, fıkıh âlimi, müçtehit. 2. İslam fıkhını iyi bilen ve kendisine sorulan konular hakkında fetva verme ve çözüm önerme yetkisine sahip olan kimse.

farz-ı ayn : Dinen sorumlu sayılan kimselerin her birinin ayrı ayrı yapması zorunlu olan fiiller, emirler.

farz-ı kifâye : Dinen sorumlu sayılan kimselerden bazılarının yapmalarıyla diğerlerinden sorumluluk kalkan fiiller, emirler.

fasık : 1. Allah'ın (c.c.) emirlerine aykırı davranan, kötü huylu, kötülük yapmayı alışkanlık hâline getiren kimse, günahkâr. 2. Çok yalan söyleyen, başkalarını aldatan.

fesat : 1. Bozukluk, karışıklık, yolsuzluk. 2. Nifak, bozgunculuk, ifsat. 3. Bir şeyin normal hâlinden ve hedefinden çıkıp yararsız duruma gelmesi.

firdevs : 1. İçinde her çeşit ağacın, özellikle üzüm bağlarının bulunduğu bahçe. 2. Arşın altında bulunan cennetin ortası, en yüksek ve değerli bölgesi. 3. Cennet ırmaklarının fışkırdığı bölge. 4. Peygamberler ve Allah'ın (c.c.) sevgili kullarının kalacağı cennetin en değerli bölgesi.

fıtrat : 1. Yokken var etme, yaratma. 2. İnsanın yaratılıştan sahip olduğu fiziki özellikler. 3. İnsanın doğuştan sahip olduğu ahlak, huy, karakter, tabiat. 4. Allah'ın (c.c.), tüm varlıkları kendi varlığını ve birliğini tanıyabilme gücü ve yeteneği ile yaratması, Haniflik, tevhit ve İslam inancı.

fukaha : Fakihler, fıkıh bilginleri, İslam hukukçuları.

G

gaflet : 1. Ne yaptığını bilmeme, ihmallik, dalgınlık. 2. Bir şeyi bile bile terk etme. 3. Günah sevap hususunda duyarsız ve dikkatsiz davranma, Allah'tan (c.c.) habersiz olma.

ganimet : 1. Herhangi bir zorluk çekmeden elde edilen şey. 2. Savaş sırasında Müslüman olmayan düşman ordusundaki askerlerden alınan her türlü mal ve esirler.

gark : Suya batma, boğulma.

gasil : 1. Yıkama, su ile temizleme. 2. İslam dinine göre, insana saygının ve verilen değerin bir göstergesi olarak Müslüman ölüyü dini usule uygun bir biçimde yıkayıp temizleme.

H

habib : Sevgili, seven, dost.

hafaza melekleri : İnsanların yaptıkları iyilik ve kötülükleri yazan ve bu amaçla onları takip edip yerine göre korumakla görevlendirilen melekler.

halef : Birinin ardından gelip onun makamına geçen kimse.

hamd : 1. İyilik, güzellik, üstünlük ve erdemlilikle niteleme, övme, ululama, yüceltme. 2. Allah'a (c.c.) teşekkür, şükran. 3. Bütün övgü çeşitlerini içeren sevgi ve saygıyla Allah'a (c.c.) yapılan şükür. 4. Yapılan iyiliğin kendisine yönelik olma şartını aramadan, Allah'ın (c.c.) mutlak manada lütufkâr ve iyiliksever olmasını dile getirme.

Hanif : 1. Doğruya ve hakka bağlanan, gerçeğe dönen. 2. Müslüman, muvahhit, Allah'ı (c.c.) birleyen, tevhit ehli. 3. Şirk ve sapıklığı hiçbir zaman iyi görmeyen, şirke meyletmeyen.

havari : Hz. İsa'nın (a.s.), kendisine yardımcı olarak seçtiği ve İncil'in içerisindeki hükümleri ve öğütleri insanlara bildirmekle görevlendirdiği on iki kişiden her biri.

helak : 1. Ölme, öldürme, yok etme, yok olma. 2. Bitkin bir duruma gelme veya getirme.

helallik : Helal olan şey.

heva : 1. Arzu, istek, meyletme. 2. Kişinin, dinini dikkate almaksızın arzuladığı şeylere yönelmesi. 3. Kişinin, akıl ve dince kötü görülen şeylere karşı eğilimi.

heybet : Korku ve saygı uyandıran görünüş, mehabet.

hilye : Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bedensel ve ahlaki özelliklerini ayrıntılarıyla anlatan edebî eser, hilyeyişerif. Türk kültüründe, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) niteliklerinin hat sanatıyla yazılıp süslendiği levhalar.

himaye : Koruma, gözetme, esirgeme, koruyuculuk, gözetim.

hiyeroglif : Çoğu nesnelerin resimden oluştuğu Mısır yazısı.

hub : Güzel, hoş, iyi.

Huda : 1. Allah (c.c.). 2. Doğruluk, hidayet, doğru yol göstermek.

huşu : 1. İtaat etme, boyun eğme, tevazu gösterme, alçak gönüllü olma. 2. Mutlak bir teslimiyetle Allah'ın (c.c.) isteklerini yerine getirme. 3. Allah'a (c.c.) duyulan saygının bir gereği olarak başta namaz olmak üzere ibadetlerin yerine getirilmesi sırasında kulun sükûnet ve vakar içinde bulunması.

İ

icabet : Allah'ın (c.c.) kendisine yapılan dualara karşılık vermesi.

icma : 1. Toplama, dağınık şeyleri bir araya getirme, ittifak etme. 2. Bir konuda fikir birliği etme, ortak karar verme. 3. Hz. Peygamber'in vefatından sonraki dönemlerde fıkıh âlimlerinin Kur'an-ı Kerim ve sünnetten hareketle bir konuda görüş birliğine varmaları. 4. Kur'an-ı Kerim, sünnet ve kıyas gibi dinî hükümlerin kendilerinden çıkarıldığı kaynaklardan biri.

illegal : Yasa dışı.

inkâr : 1. Yaptığını, söylediğini, tanık olduğunu saklama, gizleme. 2. Kabul etmeme, tanımama. 3. Allah'ın (c.c.) varlığını ve birliğini, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğini kabul etmeme. 4. Allah'ın (c.c.) buyruklarından birini veya tamamını reddetme.

ittika : 1. Bilinçli davranma; uyanıklık, dikkatli olma, sakınma, korunma, korkma, endişelenme, kaygılanma. 2. Allah'ı (c.c.) görüyormuşçasına bir bilinç içerisinde farzları, vacipleri hakkıyla yerine getirme; Allah'ın (c.c.) hoşnutluğunu kazanmak amacıyla nafileleri çokça yapma; sünnete uyma.

K

kâhin : Evrendeki sırları, herkesin bilemeyeceği bazı gizli şeyleri bildiğini söyleyen ve gelecekten haberler verdiğini iddia eden; kehanette bulunan kişi.

kanaat : Yetinme, razı olma.

kaside : On beş beyitten az olmayan, bütün beyitlerin ikinci dizeleri en baştaki beyit ile uyaklı olan ve çoğu kez büyükleri övmek için yazılan divan edebiyatı şiir türü.

kirâmen kâtibin : İnsanların her birinin yapmış olduğu iyi kötü, büyük küçük bütün amellerini, söz ve davranışlarını Allah (c.c.) tarafından yazmakla görevlendirilen melekler.

kırat : 1. Elmas, zümrüt vb. değerli taşların tartısında kullanılan, 0,20043 gramlık ağırlık ölçü birimi.

konsül : Hristiyan geleneğinde inanç esasları, ibadetler veya yönetim gibi konulardaki sorunları görüşmek ve karara bağlamak amacıyla üst düzey din adamlarının bir araya gelerek yaptığı toplantı.

L

legal : Yasal.

levh-i mahfuz : Tüm varlıklar ve olaylarla ilgili Allah'ın (c.c.) takdirinin ve bilgisinin kayıtlı olduğu ve nasıl olduğunu insan aklının kavrayamayacağı Allah (c.c.) katındaki kitap.

lütuf : 1. Bağış, iyilik etme, yardımda bulunma. 2. Kulu, Allah'ın (c.c.) af ve rahmetine yaklaştıran, günahlara düşmekten uzaklaştıran her türlü ilahi yardım. 3. İnsanın özgür bir biçimde Allah'a (c.c.) iman edip onun emirlerine uymasını kolaylaştıran ilahi fiil, Allah'ın (c.c.) yardımı.

M

mabut : Kendisine ibadet edilen, tapınılan varlık, ilah, rab.

marjinal : Aykırı.

merhum : 1. Ölü, ölmüş. 2. "Allah'ın (c.c.) rahmetine kavuşmuş." anlamında ölmüş bir Müslümanı anarken kullanılan iyi dilek sözü.

meşru : Yapılmasına dinen izin verilmiş, dine uygun olan şey.

mevlit : 1. Doğma, doğum zamanı, doğum yeri, doğum yıldönümü, veladet. 2. Hz. Peygamber'in doğumunu, doğum sırasında meydana gelen olağanüstü olayları ve hayatından bazı kesitleri anlatan manzum eserler. 3. Süleyman Çelebi'nin Hz. Peygamber'in doğumu ve hayatı ile ilgili manzum eser. 4. Hz. Peygamber'in doğum ve hayatıyla ilgili yazılan mesnevinin okunduğu dinî tören.

mezmur : Hz. Davut'un (a.s.) makam ile okuduğu Zebur surelerinden her biri.

miraciye : Hz. Peygamber'in (s.a.v.) miracı hakkında yazılan kaside ve manzume.

misak : 1. Kesin olarak söz verme. 2. Yapılan ve mutlaka yerine getirilmesi gereken antlaşma, ahit.

Muhacir : 1. Göç eden, hicret eden, yerleşmek üzere yurdundan başka bir yere giden kimse. 2. İslam dinini Kur'an-ı Kerim'in emrettiği gibi yaşamak, Kureyş kabilesinin her türlü baskısından kurtulmak ve din, can, namus, akıl ve soy emniyetini sağlayıp her türlü tehlikeden korunmak amacıyla Mekke'den Medine'ye göç eden Hz. Muhammed (s.a.v.) ve arkadaşları.

muhaddis : 1. Haber veren, söz nakleden, rivayet eden, ravi, hadis nakleden. 2. Hadislerin sahih olanlarını sahih olmayanlarından ayırt edebilme donanımına sahip, hadis ilminin terimlerini ayrıntılarıyla bilen, kendinden önceki hadis âlimlerinin naklettikleri hadislere vâkıf olan hadis âlimi.

muhlis : Her davranışı içten ve gönülden olan, gösterişsiz, ihlaslı, samimi kimse.

muhsin : 1. Güzel davranan, bağışlayan, ikram eden, ihsan eden, iyilik eden. 2. Davranışlarında Kur'an-ı Kerim ve sünneti esas alan ve toplumun kabul ettiği üstün değerlere aykırı hareket etmeyen. 3. Allah'ı (c.c.) görüyormuş gibi bilinçli bir şekilde ona ibadet eden.

mukaddesat : Kutsal, mübarek, temiz ve kutlu şeyler.

murakabe : 1. Koruma, bakma, denetleme, göz altında bulundurma. 2. Kişinin Allah'ın (c.c.) kendisini gördüğünün farkındalığını güçlendirmeye çaba harcaması. 3. Kişinin kendi iç âlemine bakması, yaratılış amacı üzerinde düşünmesi.

musalla : 1. Namaz kılınan, dua yapılan yer, cami, mescit. 2. Yerleşim yerlerinin dışında cuma, bayram ve cenaze namazlarının kılındığı, toplu duaların yapıldığı açık ve geniş alan.

musalla taşı : Cenaze namazı kılınırken cenazenin üzerine konulduğu yüksekçe taş ya da yüksek bir masa.

musibet : Ansızın gelen felaket, sıkıntı veren şey.

muteber : Saygın, itibarı olan, hatırı sayılır, sözü geçer, inanılır, güvenilir, değerli, geçerli.

muttaki : 1. Korunan, sakınan, çekinen, takvalı, dinî konularda bilinçli, şuurlu kimse. 2. Şirkten sakınan, hayatının her alanındaki kuralları yalnızca Allah'tan (c.c.) alan kimse. 3. İslam'ın farzlarını yerine getiren, nafileleri çokça yapan, kendini günahlardan uzak tutarak Allah'ın (c.c.) gazabından korunan ve böylece Allah'ın (c.c.) emirlerine karşı çok duyarlı olup ona saygı ve sevgide kusur etmemeye çalışan kimse.

muvaffakiyet : Başarı.

mücahit : 1. Gayret eden, çok çalışan, cihat eden. 2. Din, can, akıl, mal ve namus emniyetini sağlamak için çalışan; vatanı uğrunda düşmanlarla savaşan; her türlü şirk ve kötülüğün ortadan kalkıp adaletin egemen olması için gayret eden ve tüm bu çalışmalarında yalnızca Allah'ın (c.c.) rızasını gözeten kimse.

münacat : 1. Allah'a (c.c.) yalvarıp yakarma, sessizce ve içtenlikle dua etme. 2. Rahmeti, şefkati ve cömertliği bol olan Yüce Allah'a (c.c.) istekleri bildirmek ve yalvarmak için yazılan şiir.

müstağni : Elinde olanla yetinen, doygun.

müstehap : İslam'ın yapılmasını hoş gördüğü, tavsiye ettiği ama yapılmasını zorunlu kılmadığı işler.

N

naaş : Ölen kimsenin cesedi, vücudu.

nara : Haykırma, bağırma.

nazar : 1. Göz atma, bakma, bakış. 2. Göz değmesi, nazara gelme.

nefes : 1. Şifa amacıyla hastaya okunan dua. 2. Bektaşi ve Alevilerin görüş ve düşüncelerini belirtmek için yazılmış şiir.

nifak : 1. Çok yüzlü olma, içi dışı ayrı olma, iki yüzlülük. 2. Bir kimsenin İslam'ı gerçekten kabul etmediği hâlde Müslüman gibi görünmesi. 3. İslam'a inandığını söylemekle beraber, yaşayışta sorumsuz davranma, ibadetlere kayıtsız, haramlara karşı duyarsız olma ve İslam ahlakına aykırı olan her türlü kötü durum.

P

patiska : Çoğu pamuktan dokunmuş sık ve düzgün bez.

perverdigâr : Eğiten, terbiye eden, sahip.

pir : Bir tarikatın kurucusu durumunda olan kişi, tasavvuf yoluna giren ve kendini bu yolda geliştirmek isteyen insanlara yararlı ve zararlı şeyleri göstererek örnek olan kimse.

R

rif'at : Yükseklik.

rıza-i ilahi : 1. Allah'ın (c.c.) kulundan memnun olması. 2. Herhangi bir hareketinde müminin en yüksek derecesi.

rütbe-i akl : Aklın derecesi.

S - Ş

ser : Baş, kafa, başkan, reis.

şer : Kötü, fena, kötü iş, bela, musibet. Günah.

şerif : Hz. Peygamber'in (s.a.v.) torunu Hz. Hasan'ın (r.a.) soyundan gelen mümin.

server : Önde giden, baş çeken, önder, reis.

seyyid : Hz. Peygamber'in (s.a.v.) soyunu, torunu Hz. Hüseyin (r.a.) aracılığıyla devam ettiren müminler, Hz. Hüseyin'in (r.a.) soyundan gelenler.

şirk : 1. Allah'a (c.c.) inanmakla birlikte başka varlıkları da tanrı kabul etme. 2. Zatında, sıfatlarında, fiillerinde, yaratma ve emretme konularında Allah'a (c.c.) başka bir varlığı denk görme.

süvar : Ata binmiş, binici.

T

tarumar : Dağınık, karışık, perişan.

tecelli : 1. Belirme, görünme, ortaya çıkma, zuhur etme, meydana çıkma. 2. Alın yazısı, kader.

telkin : 1. Birisine bir şeyi anlatıp zihnine sokma, kabul ettirme. 2. Ölmek üzere olan kişinin yanında Allah'ın (c.c.) varlığını ve birliğini, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğini hatırlatmak amacıyla Kelime-i Tevhit okuma.

teneşir : Üzerinde ölü yıkanan seki, uzun masa.

tereke : 1. Geride bırakılan mallar. 2. Ölünün mirasçıları arasında paylaşılmak üzere bırakmış olduğu para dâhil taşınır ve taşınmaz mallar, miras.

V

versiyon : Herhangi bir olayın bir başka biçimde anlatılması, değişik biçim.

Z

zerdüşt : 1. Mecusiliğin kurucusu. 2. Ateşe tapan.

zındık : 1. Allah'a (c.c.), ahiret gününe ve öldükten sonra dirilmeye inanmayan; Allah'la (c.c.) beraber başka tanrılar edinen; İslam'ın temel prensiplerini reddeden imansız, müşrik, mülhit, mürtet, ateist. 2. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hakaret eden, onu küçümseyip değer vermeyen. 3. İslam öncesi sahip olduğu sapık fikirleri İslam geldikten sonra da devam ettiren kimse.

zülfikar : Uhut Savaşı'nda, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hz. Ali'ye (r.a.) hediye ettiği ucu iki çatallı ünlü kılıç.

Zülkarneyn : Kur'an-ı Kerim'de adı geçen fakat peygamber mi yoksa veli mi olduğu açıkça bilinmeyen kişi.

KAYNAKÇA

Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, Cilt: 1-6, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1989.

Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hristiyanlık", *Dinler Tarihi*, Editör: Baki Adam, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.

Ahmet Yesevi, *Divan-ı Hikmet*, MEB Yayınları, Ankara, 1993.

Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi, Cilt: 1-5, Hazırlayan: İsmail Özmen, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2009.

Ali İsra Güngör, *Hristiyanlıkta Evanjelik Hareket*, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2005.

Ali Kemal, *Yunus Emre*, Parıltı Yayınları, İstanbul, 2004.

Ali Köse, *Milenyum Tarikatları*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

Auguste Comte, *Pozitif Felsefe Kursları*, Çeviren: Erkan Ataçay, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2001.

Aydın Topaloğlu, "Materyalizm", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 28, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2003.

Aydın Topaloğlu, "Teizm", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 40, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2011.

Baki Adam, "Yahudilik", *Dinler Tarihi*, Editör: Baki Adam, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015

Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübra*, Cilt: 1-12, Tahkik: Ebu Abdullah Abdusselam, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2004.

Buhari, *el-Camiu's-Sahih*, Çeviren: Mehmet Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1987.

Bünyamin Bezci, "Sekülarizm ve Laikliği Demokrasi Bağlamında Tartışmak", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, İstanbul, 2015.

Cahit Sıtkı Tarancı, *Yaş Otuz Beş ve Diğer Şiirleri*, Can Yayınları, İstanbul, 2013.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programları, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 2018.

Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2017.

Dini İstismar ve Tedhiş Hareketi DEAŞ, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2017.

Dinî Terimler Sözlüğü, Hazırlayanlar: A. Nedim Serinsu, Mehmet Sürmeli ve diğerleri, Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara, 2009.

Ebu Davud, *Sünen*, Çeviren: Necati Yeniel-Hüseyin Karapınar, Şamil Yayınları, İstanbul, 1987.

Galip Atasagun, *İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da) Dinî Semboller*, Sebat Ofset, Konya, 2002.

Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1997.

H. Ezber Bodur, "Moonculuk Hareketi ve Türkiye'de Benzer Bir Cemaat", Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 1, Sayı, 1, 2003, s. 13-39.

Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, Hazırlayan: Esat Coşan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

Hâkim en-Nisaburi, *Müstedrek*, Cilt: 1-10, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1988.

Hayrettin Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2015.

Hüsameddin Erdem, "Deizm", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 9, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1994.

Hüseyin Arslan, "Rüya Metaforu Üzerinden Din İstismarı: FETÖ Örneği, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl:22, Sayı 87, 2017, s. 33-47)

Hz. Ali'den Öğütler, Hazırlayan: Ziya Demirel, Akçağ Basım Yayın, Ankara, 2007.

İbn Hibbân, *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l-Hulefa*, Çeviren: Harun Bekiroğlu, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017.

İbn Mace, *Sünen*, Çeviren: Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1982.
İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, Cilt: 1-6, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1973.
İlhan Kutluer, "Lâedriyye", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 27, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2003.
İlhan Kutluer, "Pozitivizm", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 34, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2007.
İlmihal, Cilt: 1-2, Hazırlayanlar: Hüseyin Algül, Yunus Apaydın, Ali Bardakoğlu, İbrahim Kâfi Dönmez, Mehmet Erkal, Ömer Faruk Harman, Ahmet Saim Klavuz, Süleyman Uludağ, İrfan Yücel, Mustafa Çağrıcı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2008.
İrfan Yücel, *Peygamberimizin Hayatı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.
Kitabı Mukaddes, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1988.
Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, Cilt: 1-5, Hazırlayanlar: Hayrettin Karaman - Mustafa Çağrıcı - İbrahim Kâfi Dönmez - Sadrettin Gümüş, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2017.
Kur'an-ı Kerim Meali, Hazırlayan: Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Hazırlayanlar: Hayrettin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrıcı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000.
M. Ali Kirman, *Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi*, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2010.
Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016.
Malik b. Enes, *Muvatta*, Çevirenler: Ahmet M. Büyükçınar, Yaşar Erol, Ahmet Arpa, Altuğ Yayınları, İstanbul, 1982.
Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik - Bektaşilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014.
Mehmet Aydın, *Hristiyanlık Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000.
Muhammed Ebu Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi*, Çeviren: Abdulkadir Şener, Fon Matbaası, Ankara, 1981.
Muhammed Heykel, *Hz. Muhammed Mustafa*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1988.
Mustafa Çağrıcı, "İhsan", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 21, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2000.
Mustafa Çağrıcı, "İtidal", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 23, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2001.
Münâvî, *Feyzü'l-Kadir Şerhi'l-Camii's-Sagir*, Cilt: 2, Mektebü'l-Ticariyye, Mısır, 1994.
Müslim, *el-Camiu's-Sahih*, Çeviren: Ahmet Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1980.
Necip Fazıl Kısakürek, *Çile - Bütün Şiirleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
Nesai, *Sünen*, Çevirenler: A. Muhtar Büyükçınar, Ahmet Tekin, Ö. Faruk Harman, Yaşar Erol, Kalem Yayınları, İstanbul, 1981.
Oğuz Özügül, *Pozitivizm Ya Da Mantık Olarak Felsefe*, Us Yayıncılık, İstanbul, 1991.
Râgıb İsfehânî, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, Tahkik: Muhammed es-Seyyid Keylânî, Daru'l-Marife, Beyrut, tarihsiz.
S. Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996.
Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2017.
Tirmizi, *Sünen*, Çeviren: Osman Zeki Mollamehmetoğlu, Yunus Emre Yayınları, İstanbul, trsz.
Vâhib Ümmî, *Divan*, Derleyen: Mustafa Tatcı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986.
Vehbe Zuhayli, *Asâru'l-Harbi fi'l-Fıkhı'l-İslamî*, Dimaşk, 1965
Yunus Emre Divanı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986.
Yunus Emre'den Altın Öğütler, Derleyen: Asım Aykut Aksakal, Kozmik Yayınları, İstanbul, 2005.

GÖRSEL KAYNAKÇA

- Taslak ders kitabındaki şekiller, grafikler, tablolar ve fotoğraflar 25.12.2017 - 31.05.2022 tarihleri arasında yayınevinin arşivinden ve belirtilen sitelerden alınmıştır.

	GÖRSEL NO	ERİŞİM TARİHİ	GÖRSELİN KAYNAĞI
1. ÜNİTE:	Ünite kapağı, Görsel 1.1/1, 1.1/3, 1.3, 1.4, 1.6	10.05.2019	www.shutterstock.com (1407953483, 772581100, 572594494, 661246618, 232144081)
	Görsel 1.2	31.05.2022	www.shutterstock.com (1912308187)
	Görsel 1.5	11.05.2019	https://iasbh.tmgrup.com.tr/b7a790/752/395/0/2/1138/600?u=https://
2. ÜNİTE:	Ünite kapağı, Görsel 2.2, 2.3, 2.4, 2.7	11.01.2018	www.shutterstock.com (147438512, 607564487, 376673839, 233338273)
	Görsel 2.1	11.05.2019	https://tasova.gen.tr/wp-content/uploads/2020/09/aaa-1536x672.jpg
	Görsel 2.5	31.05.2022	https://cdn.webshopapp.com/shops/299637/files/325888158/1600x2048x1/hadisler-le-islam-bueyuek-boy-7-cilt.jpg
	Görsel 2.6	14.02.2018	http://www.ilkehaberajansi.com.tr
	Görsel 2.8	08.05.2019	http://www.fikiratlasi.com/wp-content/uploads/siyerinebi.com_hilyeiserif_mehmetcebi1-676x1024.jpg
3. ÜNİTE:	Ünite kapağı, Görsel 3.1, 3.2, 3.4, 3.5	12.01.2018	www.shutterstock.com (389963935, 713775514, 251491066, 181171787, 439594948)
	Görsel 3.3	06.05.2019	https://www.kizilay.org.tr
	Görsel 3.6	16.08.2018	http://baykanhaber.com
	Görsel 3.7	13.01.2018	http://bizimcankiri.com.tr
4. ÜNİTE:	Ünite kapağı, Görsel 4.1, 4.2, 4.3, 4.4, 4.5, 4,7 4.8,	21.01.2018	www.shutterstock.com (369113063, 274014899, 285125873, 328534106, 170076983, 765012181, 472271461, 1015533211, 587784260, 695868685)
	Görsel 4.6	20.01.2018	https://www.uhahaberajansi.com/wp-content/uploads/2019/12/islam-1024x614.jpg
5. ÜNİTE:	Ünite kapağı, Görsel 5.1, 5.2, 5.3, 5.5, 5.7, 5.9	10.02.2018	www.shutterstock.com (754547287, 123813349, 788357524, 154568147, 488764819, 196678238, 1013072908, 759794611, 796628497
	Görsel 5.8, Harita 5.1, 5.2, 5.3	15.05.2019	Yayınevi arşivi
	Görsel 5.4	13.02.2018	http://www.paulandsylvia.com
	Görsel 5.6	11.05.2019	http://oportunidadeguape.blogspot.com